

Begroting 2025

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave.....	3
Begrutting 2025 yn ien eachopslach.....	5
Begroting 2025 in één oogopslag.....	8
Inleiding.....	11
Programma 1: Bestuur.....	13
Beleidsveld 1.1. Provinciale Staten en Statengriffie.....	15
Beleidsveld 1.2. Gedeputeerde Staten.....	18
Beleidsveld 1.3. Commissaris van de Koning als rijksorgaan.....	20
Beleidsveld 1.4. Kwaliteit bestuur.....	22
Beleidsveld 1.5. Bestuurlijke samenwerking.....	26
Programma 2: Infrastructuur.....	30
Beleidsveld 2.1. Algemeen beleid & verkeersveiligheid.....	32
Beleidsveld 2.2. Verbetering infrastructuur.....	36
Beleidsveld 2.3. Instandhouding provinciale infrastructuur.....	39
Beleidsveld 2.4. Openbaar vervoer.....	42
Programma 3: Natuur en Landbouw.....	45
Beleidsveld 3.1. Natuur.....	47
Beleidsveld 3.2. Landbouw.....	54
Programma 4: Ruimte en Klimaat.....	59
Beleidsveld 4.1. Ruimtelijke ordening en wonen.....	63
Beleidsveld 4.2. Water en Bodem.....	67
Beleidsveld 4.3. Milieu.....	72
Beleidsveld 4.4. Energietransitie.....	76
Programma 5: Economie en Mienskip.....	79
Beleidsveld 5.1. Economie.....	83
Beleidsveld 5.2. Gastvrijheid.....	88
Beleidsveld 5.3. Taal, cultuur, erfgoed en sport.....	92
Beleidsveld 5.4. Leefbaarheid.....	99
Programma 6: Bedrijfsvoering.....	103
Beleidsveld 6.1. Mensen.....	105
Beleidsveld 6.2. Middelen en digitalisering.....	107
Programma 7: Provinciefinanciën.....	110
Beleidsveld 7.1. Provinciefonds.....	111
Beleidsveld 7.2. Opcenten motorrijtuigenbelasting.....	112
Beleidsveld 7.3. Dividenden.....	113
Beleidsveld 7.4. Financieringsrente en interne financiering.....	114
Beleidsveld 7.5. Overige algemene dekkingsmiddelen.....	115
Beleidsveld 7.6. Werken voor derden.....	116
Beleidsveld 7.7. Onvoorzien.....	117
Paragraafs.....	118

Paragraaf 1. Provinciale heffingen.....	119
Paragraaf 2. Weerstandsvermogen.....	125
Paragraaf 3. Onderhoud kapitaalgoederen.....	138
Onderhoud en planning infrastructuur	138
Paragraaf 4. Financiering en beleggingen	142
Paragraaf 5. Verbonden partijen	148
Paragraaf 6. Grondbeleid.....	168
Paragraaf 7. Bedrijfsvoering	172
Paragraaf 8. VTH taken.....	180
Paragraaf 9. Grote projecten	183
Paragraaf 10. Samenwerkingsverbanden	205
Finansjele begutting.....	208
Introductie op financiële begroting 2025	209
Ontwikkeling financieel kader	210
Overzicht van lasten en baten in de begroting.....	216
Uiteenzetting financiële positie	220
Taheakken	224
Bijlage 1. Onderhanden en opgeleverde investeringen.....	225
Bijlage 2. Begrotingswijzigingen: van bestuursrapportage 2024 naar begroting 2025	235
Bijlage 3. Verloop vaste activa.....	242
Bijlage 4. Verloop reserves, voorzieningen en overlopende passiva	243
Bijlage 5. Overzicht tijdelijke budgetten	247
Bijlage 6. Raming van het EMU-saldo.....	252
Bijlage 7. Aan arbeidskosten gerelateerde verplichtingen	253
Bijlage 8. Uitgangspunten begroting 2025.....	254
Bijlage 9. Voorstellen Kadernota 2025	257
Bijlage 10. Verwerkte voorstellen Bestuursrapportage 2024.....	258
Bijlage 11. Subsidiestaat begroting 2025	261
Bijlage 12. Overzicht geraamde lasten en baten per BBV taakveld	272
Bijlage 13. Verplichte indicatoren in het kader van het BBV	275
Bijlage 14. Begrippenlijst.....	276
Bijlage 15. Trends Staat van Fryslân	279

Begrutting 2025 yn ien eachopslach

Begrutting 2025 yn ien eachopslach

Mei-inoar ynvestearje is nedich om Fryslân fierder te helpen. Yn 'e begrutting steane de útjeften en ynkomsten dy't de provinsje foar 2025 ferwachtet. Sadree't Provinsjale Steaten yn novimber 2024 de begrutting fêststelle, kinne Deputearre Steaten yn 2025 de útjeften dwaan dy't nedich binne om de doelen en resultaten fan it provinsjale belied yn 2025 te realisearjen.

Utjeften totaal € 566,8 miljoen

Wêr wol de provinsje yn 2025 yn ynvestearje:

Ynfrastruktuer

€ 147,0 miljoen

- Wurkje oan de doelstelling dat alle Friezen har yn 2050 fêlich, flot en fossylfrij ferpleatse kinne
- Provinsjale diken, brêgen en farwegen ferbetterje en op oarder hâlde
- It regionale iepenbier ferfier fuortsterkje
- Ferkearsfêlichheid ferbetterje en it gebrûk fan de fyts stimulearje

Natuer en Lânbou

€ 117,8 miljoen

- Realisaasje Natuurnetwurk Nederland (NNN)
- De lânbou takomstbestindiger meitsje en tagelyk de natuer yn Fryslân fuortsterkje
- Gebietsrjochte oanpak mei ús provinsjale partners fuortsterkje

Romte en Klimaat

€ 50,8 miljoen

- Fernijing fan de provinsjale omjouwingsfisy mei de byhearrende karren foar de romtlike ynpassing fan ferskate driuwende opjeften
- Fryslân wetterrobúst en klimaatbestindich ynrochtsje mei in goede boaiem- en wetterkwaliteit
- Ynwenners, bedriuwen en organisaasjes stypje by harren plannen foar ferduorsuming

Ekonomy en Mienskip

€ 97,1 miljoen

- Wy wurkje oan in skjûn, lokkich en sûn Fryslân
- Yn 2025 wurdt de konferinsje sirkulêre ekonomy yn Fryslân hâlden
- Wy sette ús yn foar in oantreklik kulturoanbod
- Wy binne hoeder fan de Fryske taal
- Fuortsetting fan it lepen Mienskipsfûns wêrby't wy omtinken hawwe foar it ferduorsumjen fan maatskiplik fêstgoed

Bestjoer

€ 23,4 miljoen

- It stypjen fan Provinsjale Steaten, Deputearre Steaten en de kommissaris fan de Kening
- De kwaliteit fan it bestjoer yn Fryslân en de bestjoerlike gearwurking fuortsterkje
- Undermining en it yntinsivearjen op de Wet Bibob binne spearpunten

Bedriuwefiering

€ 98,2 miljoen

- Stjoering op doelen en resultaten troch de organisaasje
- De middels foar de provinsjale organisaasje (personeel, húsfêsting en ICT) om de ambysjes en doelen te realisearjen
- Optimalisearring fan tsjinstferliening en bedriuwefiering troch programma digitalisearring

Oare útjeften

€ 32,6 miljoen

- Tafoegings oan provinsjale reserves foar lettere útjeften*
- Algemiene dekkingsmiddels

Ynkomsten totaal € 566,8 miljoen

Provinsjefûns

€ 259,5 miljoen

- Middels dy't de provinsje fan it Ryk kriget foar it útfieren fan (wetlike) taken

Opsinten

Motorreaubelesting

€ 76,9 miljoen

- Dizze belesting heft de provinsje foar de útfiering fan (wetlike) taken

Oare boarnen fan ynkomsten

€ 230,4 miljoen

- Dit binne ynkomsten troch rendemint, dividint, subsydjes, reserves* ynsette en oare baten

* Reserves

Door Troch û.o. in hegere útkearing fan it Provinsjefûns giet de reserve (VAR) fan de provinsje omheech fan € 42,4 miljoen nei € 122,6 miljoen oan de ein fan dizze bestjoersperioade (2027). Om't dy oprint komt der yn stappen finansjele romte foar nije iniisjativen en belied. De romte bedraacht ein 2027 € 30,1 miljoen.

Begroting 2025 in één oogopslag

Begroting 2025 in één oogopslag

Samen investeren is nodig om Fryslân verder te helpen. In de begroting staan de uitgaven en de inkomsten die de provincie voor 2025 verwacht. Zodra Provinciale Staten in november 2024 de begroting vaststellen, kunnen Gedeputeerde Staten in 2025 de uitgaven doen die nodig zijn om de doelen en resultaten van het provinciale beleid te realiseren in 2025.

Uitgaven totaal € 566,8 miljoen

Waar wil de provincie in 2025 investeren:

Infrastructuur

€ 147,0 miljoen

- Werken aan doelstelling dat alle Friezen zich in 2050 veilig, vlot en fossielvrij verplaatsen
- Verbeteren en op orde houden van provinciale wegen, bruggen en vaarwegen
- Versterken van het regionale openbaar vervoer
- Verbeteren verkeersveiligheid en stimuleren gebruik van de fiets

Natuur en Landbouw

€ 117,8 miljoen

- Realisatie Natuurnetwerk Nederland (NNN)
- Toekomstbestendiger maken van de landbouw en tegelijkertijd de natuur in Fryslân te versterken
- Versterken van de gebiedsgerichte aanpak met onze provinciale partners

Ruimte en Klimaat

€ 50,8 miljoen

- Vernieuwing van de provinciale omgevingsvisie met de bijbehorende keuzes voor de ruimtelijke inpassing van diverse urgente opgaven
- Waterrobuust en klimaatbestendig inrichten van Fryslân met een goede bodem- en waterkwaliteit
- Ondersteuning van inwoners, bedrijven en organisaties bij hun verduurzamingsplannen

Economie en Mienskip

€ 97,1 miljoen

- Wij werken aan een schoon, gelukkig en gezond Fryslân
- In 2025 wordt de conferentie circulaire economie in Fryslân gehouden
- We zetten ons in voor een aantrekkelijk cultuuraanbod
- We zijn hoeder van de Friese taal
- Voortzetting van het Iepen Mienskip-fûns waarbij we aandacht hebben voor het verduurzamen van maatschappelijk vastgoed

Bestuur

€ 23,4 miljoen

- De ondersteuning van Provinciale Staten, Gedeputeerde Staten en de commissaris van de Koning
- Versterken van de kwaliteit van het bestuur in Fryslân en de bestuurlijke samenwerking
- Ondernijning en het intensiveren op de Wet Bibob zijn speerpunten

Bedrijfsvoering

€ 98,2 miljoen

- Sturing op doelen en resultaten vanuit de organisatie
- De middelen voor de provinciale organisatie (personeel, huisvesting en ICT) om de ambities en doelen te realiseren
- Optimalisering van dienstverlening en bedrijfsvoering door programma digitalisering

Overige uitgaven

€ 32,6 miljoen

- Toevoegingen aan provinciale reserves voor latere uitgaven*
- Algemene dekkingsmiddelen

Inkomsten totaal € 566,8 miljoen

Provinciefonds

€ 259,5 miljoen

- Middelen die de provincie ontvangt van het Rijk voor het uitvoeren van (wettelijke) taken

Opcenten

motorrijtuigenbelasting

€ 76,9 miljoen

- Deze belasting heft de provincie voor de uitvoering van (wettelijke) taken

Overige inkomstenbronnen

€ 230,4 miljoen

- Dit zijn inkomsten door rendement, dividend, subsidies, inzetten reserves* en overige baten

* Reserves

Door o.a. een hogere uitkering van het Provinciefonds stijgt de reserve (VAR) van de provincie van € 42,4 miljoen naar € 122,6 miljoen aan het eind van deze bestuursperiode (2027). Door deze stijging komt er stapsgewijs financiële ruimte voor nieuwe initiatieven en beleid. Deze ruimte bedraagt eind 2027 € 30,1 miljoen.

Inleiding

Inleiding

Voor u ligt de begroting 2025 van de provincie Fryslân. In deze periode bouwen we verder aan Fryslân op basis van ons bestuursakkoord 'Oparbeidzje foar Fryslân'. Daarbij staan we voor grote maatschappelijke vraagstukken, die we in samenhang willen oppakken. Dit doen we in samenwerking en in verbinding met de mienskip. Hieronder leest u op programma-niveau wat we de komende jaren gaan doen en willen bereiken.

Bestuur

We zetten onverminderd in op de kwaliteit van het openbaar bestuur in Fryslân, en daarmee ook onze eigen organisatie. Zo bouwen we aan het vertrouwen in de overheid. Het nastreven van publieke waarden zoals participatie, doelmatigheid en betrouwbaarheid zijn daarbij van essentieel belang. Ook het belang van samenwerken verliezen we daarbij niet uit het oog, we werken waar dat kan het liefst als één overheid. Daarnaast hebben we in het bijzonder aandacht voor het thema ondermijning. Daarbij werken we aan het intensiveren van de inzet op de Wet Bibob en blijven we investeren in onze gezamenlijke aanpak 'de Friese Norm'.

Infrastructuur

Fryslân is gebaat bij optimale verbindingen om de leefbaarheid en economische ontwikkeling te versterken. Het doel is een goed bereikbaar Fryslân, voor nu en in de toekomst. Dat doen we bijvoorbeeld door het versterken van het regionale openbaar vervoer op basis van de gesprekken die in verschillende regio's zijn gevoerd. De bereikbaarheid van het landelijk gebied is daarbij een belangrijk speerpunt. Een ander belangrijk speerpunt in dit programma is het verbeteren van de verkeersveiligheid en het stimuleren van het gebruik van de fiets.

Landbouw en Natuur

Als landbouwprovincie van Nederland zijn wij trots op ons landelijk gebied, dat wordt gekenmerkt door het unieke Friese landschap en onze prachtige natuur. Een belangrijke opgave is ervoor te zorgen dat de landbouw en natuur elkaar optimaal versterken. Ons doel is om de landbouw toekomstbestendiger te maken en tegelijkertijd de natuur in Fryslân te versterken. De opgaven om dit te realiseren zijn urgent, maar ook omvangrijk, ruimtelijk en ecologisch verbonden. Dit vraagt om een integrale en gezamenlijke aanpak met onze provinciale partners.

Ruimte en Klimaat

Meer dan voorheen moeten we de verschillende opgaven in samenhang bekijken. We doen dit door de vernieuwing van de POVI met de bijbehorende keuzes voor de ruimtelijke inpassing van diverse urgente opgaven.

We ambiëren dat Fryslân in 2050 waterrobuust en klimaatbestendig is ingericht en een goede bodem- en waterkwaliteit heeft. Grond- en oppervlaktewater dient van een goede kwaliteit te zijn om gebruikt te kunnen worden voor alle functies zoals drinkwater, natuur, landbouw, industrie en overige (economische) toepassingen en zwemmen; het drinken van water uit de kraan dient veilig te zijn, nu en in de toekomst. In 2025 stellen we een midterm review op van de KRW nota Fryslân en actualiseren de nota op basis hiervan. En we komen met een Bodemagenda die nadere invulling geeft aan de startnotitie bodembeleid (PS 2022).

We willen Fryslân samen op energiegebied vooruithelpen. Met de Friese overheden en verschillende maatschappelijke organisaties blijven we binnen de Friese Energietafel werken aan een Friese Energievisie. Iedereen moet de mogelijkheid hebben om te verduurzamen. Daarom ondersteunen we inwoners, bedrijven en organisaties bij hun verduurzamingsplannen. Dit doen we middels één provinciaal loket waar iedereen terecht kan. Of het nu gaat om het isoleren van een woning, de activiteiten van een lokale energiecoöperatie of het vergroenen van bedrijven.

Economie en Mienskip

Wij werken aan één economische samenwerkingsagenda voor Fryslân. Aan een schoon, gelukkig en gezond Fryslân. Door op de koers die met bedrijven, onderwijs en gemeenten is ingezet. Net als met het onderwijsakkoord. Fryslân hoort tot de topregio's in Europa als het gaat om circulaire economie. Om nog meer zichtbaar te zijn en om organisaties in Fryslân en daarbuiten te inspireren, organiseren we in 2025 het jaar van de Circulaire economie en halen we 25 Europese regio's naar Fryslân om kennis te delen over circulair ondernemen. Hierbij zal ook aandacht zijn voor duurzaam toerisme, een van de zes speerpunten uit ons economisch beleid. In de afgelopen jaren is de focus verschoven van toerisme als doel op zich naar

het inzetten van recreatie en toerisme als middel om een schoon, gezond en gelukkig Fryslân te realiseren.

We investeren de komende periode fors in cultuur. Met de nieuwe provinciale cultuurnota zetten we ons in voor een aantrekkelijk cultuuraanbod, waarbij het beleven en maken van kunst en cultuur voor iedereen in Fryslân toegankelijk is. Ook zijn we als provincie de hoeder van de Friese taal. Samen met het Rijk hebben we de hoge ambities voor de Friese taal vastgelegd in de nieuwe Bestjoersôfspraak Fryske Taal en Kultuer (BFTK). Het Rijk heeft in totaal 18 mln. euro beschikbaar gesteld voor de uitvoering hiervan. Naast de uitvoering van de BFTK zetten we vol in op het Taalplan Frysk 2030.

We blijven investeren in de leefbaarheid van dorpen, buurten en wijken in onze provincie. Dit doen we bijvoorbeeld met het voortzetten van de Dorpsontwikkelingsmaatschappijen (DOM's) en het Iepen Mienskipsfûns, waarbij we aandacht hebben voor 'Lytse Mienskipsinisjativen' en het verduurzamen van maatschappelijk vastgoed.

Bedrijfsvoering

Om onze maatschappelijke opgaves en ambities te realiseren zetten we in op goed werkgeverschap, en op het behouden en het werven van medewerkers. Dit doen we samen als één overheid met andere gemeenten en Wetterskip Fryslân. Verder is de ambitie om de provinciale dienstverlening te vergroten, door bijvoorbeeld het aanvragen van subsidies eenvoudiger te maken en meer medewerkers in te zetten voor onze wettelijke taken.

Financieel perspectief

In het financieel beleid gaan we verder op de ingezette solide koers. De komende jaren voeren we het bestuursakkoord uit waarmee we € 175 mln. extra investeren in Fryslân. Door de positieve effecten van de meicirculaire provinciefonds 2024 ontstaat er ook weer ruimte in de vrij aanwendbare reserve eind 2027 om in te zetten. Begin 2025 zal de tussenbalans van het bestuursakkoord gepresenteerd worden. Op basis daarvan zal bij de kadernota 2026 de integrale keuze gemaakt worden waar beleid en/of middelen bijgesteld moeten worden om zo de gewenste resultaten te behalen.

Het college van Gedeputeerde Staten van Fryslân

Programma 1: Bestuur

Portefeuillehouders

Commissaris van de Koning Arno Brok en gedeputeerden Eke Folkerts, Matthijs de Vries en Friso Douwstra.

Inleiding

Het omgaan met de groeiende complexiteit van de samenleving vraagt een goede ambtelijke advisering en ondersteuning van het provinciebestuur. Dit programma gaat over de ondersteuning van Provinciale Staten, Gedeputeerde Staten en de Commissaris van de Koning. Het gaat ook over de kwaliteit en weerbaarheid van ons eigen bestuur en onze Friese mede-overheden. Op die manier bouwen we aan het vertrouwen in de overheid. Tenslotte gaat het om onze wettelijke taak om zorg te dragen voor en toe te zien op de kwaliteit van het Friese lokaal bestuur.

Vastgestelde beleidsnotities

- Visie op de lokaal-bestuurlijke inrichting van Fryslân (2012)
- Nota samenwerkingsrelaties (2013)
- Beleidsbrief Recht om uit te dagen (2017)
- Startnotitie Regionale Samenwerking (2020)
- Beleidsbrief grote integrale maatschappelijke initiatieven (2020)
- Discussienotitie Bestuurlijke vernieuwing (2021)
- Beleidsbrief participatie (inclusief Participatiehandreiking) (januari 2023)

Verbonden partijen

Onderstaande verbonden partij(en) leveren een bijdrage aan de doelen en resultaten van dit programma. Een overzicht van de verbonden partijen en meer informatie hierover staan in paragraaf 5 van deze begroting.

- Vereniging Interprovinciaal Overleg (IPO), Den Haag
- Vereniging naar Belgisch recht Huis van de Nederlandse Provinciën, Brussel (België)
- Gemeenschappelijke Regeling Samenwerkingsverband Noord-Nederland (SNN), Groningen
- Gemeenschappelijke Regeling Noordelijke Rekenkamer (NRK), Assen
- Gemeenschappelijke Regeling Waddenfonds
- Omgevingsberaad Waddengebied (OBW)
- Regioboard Noordoost Fryslân

Overzicht lasten en baten programma 1 Bestuur

<i>Exploitatie- Bedragen x € 1.000</i>	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Lasten					
1.1 Provinciale Staten en Statengriffie	4.902	5.079	5.079	5.079	5.079
1.2 Gedeputeerde Staten	2.008	2.089	2.089	2.089	2.089
1.3 Commissaris van de Koning	356	376	376	376	376
1.4 Kwaliteit van het bestuur	373	510	135	110	110
1.5 Bestuurlijke samenwerking	15.733	15.240	15.225	5.321	5.321
Totaal lasten	23.371	23.293	22.903	12.974	12.974
Baten					
1.1 Provinciale Staten en Statengriffie	17	17	17	17	17
1.2 Gedeputeerde Staten	5	5	5	5	5
1.3 Commissaris van de Koning	0	0	0	0	0
1.4 Kwaliteit van het bestuur	0	0	0	0	0
1.5 Bestuurlijke samenwerking	1.629	739	739	739	739

Totaal baten	1.651	761	761	761	761
Saldo van lasten en baten	21.720	22.532	22.142	12.213	12.213

Toelichting

De toelichting op de grootste verschillen tussen de jaren staat bij de afzonderlijke beleidsvelden.

Beleidsveld 1.1. Provinciale Staten en Statengriffie

Wat zien we?

Wat zien we?

In 2023 hebben de inwoners van Fryslân hun Provinciale Staten gekozen. 2024 was het eerste volle jaar van deze bestuursperiode en is de financiële doorwerking van het nieuwe coalitieakkoord duidelijk geworden. 2025 is het tweede volle jaar in deze bestuursperiode, waarin de eerste effecten van de (financiële) keuzen zichtbaar zijn.

Niet alleen het proces van begroting en verantwoording, maar ook de processen om te ondersteunen bij het maken van inhoudelijke keuzen door de Staten, vragen aandacht. Deze ondersteuning wordt ook in 2025 door de Statengriffie geleverd.

In 2025 zal (verder) uitvoering gegeven worden aan de aanbevelingen uit het rapport van de Noordelijke Rekenkamer 'Kennismaatkracht' uit juli 2022. Er zal extra aandacht komen voor het versterken van het institutioneel geheugen van de Staten.

Taak- en rolvrijheid

Taakvrijheid

De taken zijn voor een groot deel verplicht. Provinciale Staten stellen zelf het reglement van orde vast.

Rolvrijheid

Bij het invullen van de vastgelegde taken hebben Provinciale Staten veel vrijheden. Hierbij kan gedacht worden aan de commissiestructuur; vergaderlocatie, vergaderfrequentie, wijze van ondersteuning door de griffie, wijze van ondersteuning per fractie, keuze voor Statenakkoorden, coalitieakkoorden of samenlevingsakkoorden en dergelijke.

Wat willen we bereiken?

Doelstelling beleidsveld 1.1.

1. Provinciale Staten en de Statenleden zijn in staat om hun kaderstellende, controlerende en volksvertegenwoordigende rol zo goed mogelijk uit te voeren. De Statengriffie ondersteunt, adviseert en informeert Provinciale Staten hierbij.
2. De drempel tussen Provinciale Staten en de inwoners van Fryslân wordt lager en het werk van Provinciale Staten krijgt meer bekendheid in Fryslân.
3. Er is een evenwichtig samenspel tussen PS en GS, waarbij de griffie en de ambtelijke organisatie (met respect voor elkaars rollen) Provinciale Staten optimaal bedienen. Hierbij is in de cultuur van werken manifest is dat de politiek het primaat heeft.

Voor deze doelen zijn geen doelindicatoren beschikbaar.

Wat gaan we daarvoor doen

Onderwerp	Resultaten 2025
Uitvoeren kaderstellende, controlerende en volksvertegenwoordigende rol van PS	We versterken het kwaliteitskader voor Statenstukken verder (zie ook evenwichtig samenspel tussen PS en GS).
	We maken gebundelde kennis toegankelijk door het verkennen van mogelijkheden voor een kennisbank (zie ook evenwichtig samenspel tussen PS en GS).
	We maken alle relevante Stateninformatie digitaal toegankelijk en verbeteren continu de digitale dienstverlening.

	We verbeteren de introductie voor tussentijdse instromers van de Staten.
Drempel verlagen tussen PS en inwoners Fryslân	<p>We brengen provinciale politiek onder de aandacht en laten inwoners en met name jongeren kennismaken met de politiek</p> <p>We laten inwoners kennis maken met de politiek, door diverse activiteiten te organiseren zoals het statenspel, het Fries jeugdparlement en de Gast van de Staten.</p> <p>We betrekken jongeren actief bij de politiek vanuit een integraal plan rondom jongerenparticipatie.</p> <p>Wanneer dit passend is bij het hoofdonderwerp op de agenda vergaderen de Staten ook buiten het provinciehuis.</p>
Evenwichtig samenspel tussen PS en GS	<p>Wij streven in samenspraak met de dienst naar het steeds beter voorzien in de vraag naar relevante informatie van de Staten, bijvoorbeeld door het blijven doorontwikkelen van het format voor de Statenstukken.</p> <p>Wij bevorderen een cultuur van werken waarin het samenspel tussen PS en GS helder is en waarbij het manifest is dat Provinciale Staten het primaat hebben.</p>

Resultaatindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde 2025
Uitvoeren kaderstellende, controlerende en volksvertegenwoordigende rol van PS	Bij bespreekstukken van PS is een dossier digitaal beschikbaar met de relevante (achterliggende) stukken	50%
Drempel verlagen tussen PS en inwoners Fryslân	Aantal jongeren activiteiten op het provinciehuis	10
Evenwichtig samenspel tussen PS en GS	Evenwichtige lange termijn agenda PS, bandbreedte 3 tot 6 bespreekpunten per Statenvergadering	90%

Wat mag het gaan kosten?

Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Totaal lasten	4.902	5.079	5.079	5.079	5.079
Totaal baten	17	17	17	17	17
Saldo van lasten en baten	4.885	5.062	5.062	5.062	5.062

Toelichting

De begrote lasten betreffen alle met Provinciale Staten gemoeide middelen, o.a. voor de griffie, fracties en het onderhoud en de afschrijving van ICT-middelen.

Uitgebreide financiële tabel

Lasten en baten beleidsveld 1.1 Provinciale Staten en Statengriffie					
Onderwerp - Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Lasten					
Uitvoeren kaderstellende rol PS	4.882	5.059	5.059	5.059	5.059
Drempel verlagen tussen PS en inwoners	20	20	20	20	20
Totaal lasten	4.902	5.079	5.079	5.079	5.079
Baten					
Uitvoeren kaderstellende rol PS	17	17	17	17	17
Totaal baten	17	17	17	17	17
Saldo van lasten en baten	4.885	5.062	5.062	5.062	5.062

Beleidsveld 1.2. Gedeputeerde Staten

Wat zien we?

In 2025 zien wij grote integrale vraagstukken op ons provinciebestuur afkomen. Dit vraagt om een goede ambtelijke ondersteuning van Gedeputeerde Staten. Dit doen wij in goede samenwerking met Provinciale Staten en de Friese mienskip.

Taak-, en rolvrijheid

Taakvrijheid

De taken zijn voor een groot deel verplicht. Gedeputeerde Staten stellen zelf het reglement van orde vast.

Rolvrijheid

Het verschilt per beleidsterrein, maar binnen de vastgelegde taken van GS, kunnen er keuzes gemaakt worden. Bijvoorbeeld in een meer of minder actieve (spil)functie als samenwerkend bestuurder, participatief of meer regulerend.

Wat willen we bereiken?

Doelstelling beleidsveld 1.2.

1. Gedeputeerde Staten functioneren doelmatig.
2. Gedeputeerde Staten hebben goede contacten met de mienskip en mede overheden.
3. Gedeputeerde Staten stellen Provinciale Staten in staat hun rol goed te vervullen.

Voor deze doelen zijn geen doelindicatoren beschikbaar.

Wat gaan we daarvoor doen

Onderwerp	Resultaten 2025
1. Doelmatig functioneren	In 2025 wordt de Tussenbalans gemaakt van het Bestuursakkoord 2023-2027 Oparbeidzje foar Fryslân.
2. Contacten met de mienskip en mede overheden	GS vergadert op externe locaties, gekoppeld aan werkbezoek of bestuurlijk overleg.
3. PS in staat stellen hun rol goed te vervullen	PS-voorstellen worden zes weken voor de PS-vergadering toegezonden. Schriftelijke vragen van PS worden binnen 30 dagen beantwoord.

Resultaatindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde 2025
1.. Doelmatig functioneren	Opstellen tussenbalans bestuursakkoord	100%
2. Contacten met de mienskip en mede overheden	GS vergadert op externe locaties	8
3. PS in staat	PS voorstellen zes weken voor de PS vergadering toezenden	90%

stellen hun rol goed te vervullen	Schriftelijke vragen PS binnen 30 dagen beantwoorden	85%
-----------------------------------	--	-----

Wat mag het gaan kosten?

Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Totaal lasten	2.008	2.089	2.089	2.089	2.089
Totaal baten	5	5	5	5	5
Saldo van lasten en baten	2.003	2.084	2.084	2.084	2.084

Toelichting

De begrote lasten betreffen de salariskosten van de gedeputeerden, uitkeringen voor oud leden van Gedeputeerde Staten, representatiekosten en overige met het college gemoeide kosten.

Het gaat vooral over structurele budgetten die aan wettelijke taken zijn verbonden. Daarnaast is er het budget voor de veteranendag, dat beleidsmatig is vastgelegd. Er zijn geen tijdelijke budgetten.

Uitgebreide financiële tabel

Lasten en baten beleidsveld 1.2 Gedeputeerde Staten					
Onderwerp - Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Lasten					
Doelmatig functioneren	1.829	1.906	1.906	1.906	1.906
Contacten met mienskip en andere overheden	179	183	183	183	183
Totaal lasten	2.008	2.089	2.089	2.089	2.089
Baten					
Doelmatig functioneren	5	5	5	5	5
Totaal baten	5	5	5	5	5
Saldo van lasten en baten	2.003	2.084	2.084	2.084	2.084

Beleidsveld 1.3. Commissaris van de Koning als rijksorgaan

Wat zien we?

De commissaris van de Koning (CvdK) is naast voorzitter van Provinciale Staten en Gedeputeerde Staten ook rijksorgaan. De CvdK vertegenwoordigt de regering in de provincie Fryslân. In zijn rol als rijksorgaan heeft de CvdK verschillende taken die zijn uitgewerkt in de ambtsinstructie. We zorgen ervoor dat de CvdK deze rijkstaken goed kan uitvoeren. De CvdK krijgt hiertoe ondersteuning van zijn eigen Kabinet.

Taak- en rolvrijheid

Taakvrijheid

De taken van deze taakvelden kennen een grotendeels verplichtend karakter. De Commissaris van de Koning (CvdK) heeft in zijn rol als rijksorgaan verschillende taken, zoals:

- De CvdK ziet toe op een ordelijk verloop van procedures voor benoemingen, herbenoemingen en ontslag van burgemeesters.
- De CvdK brengt met regelmaat bezoeken aan de gemeenten in de provincie.
- De CvdK adviseert over de voorstellen voor het verlenen van Koninklijke onderscheidingen (lintjes), over predicaten Koninklijk en Hofleverancier, en ook over Koninklijke erepenningen.
- De CvdK bevordert de samenwerking van de besturen van provincie, gemeente en waterschap met rijksambtenaren en met de krijgsmacht. Daarnaast bemiddelt hij bij problemen op het gebied van (inter)bestuurlijke verhoudingen.
- De CvdK houdt bestuurlijk toezicht op de Veiligheidsregio Fryslân.
- De CvdK rapporteert aan de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties over de uitvoering van zijn rijkstaken. Hij kan gevraagd of ongevraagd advies geven aan de regering of de ministers.
- De CvdK zit de Provinciale Regietafel Fryslân voor en roept periodiek dit overleg bijeen.

De commissaris heeft daarnaast ook een belangrijke representatieve functie bij bezoeken van o.a. het Koninklijk Huis en het corps diplomatique. Ook bevordert de CvdK een zorgvuldige behandeling van klachten (ombudsfunctie).

Rolvrijheid

De driedubbelrol van de CvdK (rijksorgaan, voorzitter PS, voorzitter en lid GS) vertaalt zich in een reeks aan wettelijke voorschriften. De rolvrijheid is daarom beperkt.

Wat willen we bereiken?

Doelstelling beleidsveld 1.3.

1. We willen bereiken dat de CvdK zijn taken als rijksorgaan goed kan uitvoeren.
2. De CvdK zet zich in voor het versterken van de weerbaarheid van het decentraal bestuur, het bevorderen van de integrale preventieve aanpak van ondermijning en het beperken van integriteitsrisico's.
3. De CvdK zet zich in voor het bevorderen van interbestuurlijke samenwerking, waarbij 'horizontaal besturen' en het benadrukken van de kracht van Fryslân als regioprovincie centraal staan.

Omdat de CvdK over de uitvoering van zijn rijkstaken enkel verantwoording aflegt aan de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, volgen hieronder geen specifieke doel- en resultaatindicatoren.

Wat gaan we daarvoor doen

Onderwerp	Resultaten 2025
Aanpak ondermijning	De CvdK bevordert, met als uitgangspunt de in 2022 ondertekende Intentieverklaring Friese Norm, de samenwerking met gemeenten en ketenpartners in de aanpak van ondermijning. Zie voor de verdere invulling van de aanpak ondermijning paragraaf 1.4.

Interbestuurlijke samenwerking binnen en buiten Fryslân

De CvdK stimuleert de Friese samenwerking middels de bestuurlijke overleggen tussen provincie, Wetterskip Fryslân, Vereniging van Friese Gemeenten (VFG) en gemeente Leeuwarden. De CvdK stimuleert de samenwerking buiten Fryslân o.a. middels het bestuurlijk arrangement met de provincie Zeeland en het ministerie van BZK.

Resultaatindicatoren

Omdat de CvdK over de uitvoering van zijn rijkstaken enkel verantwoording aflegt aan de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, volgen hieronder geen specifieke resultaatindicatoren.

Wat mag het gaan kosten?

Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Totaal lasten	356	376	376	376	376
Totaal baten	0	0	0	0	0
Saldo van lasten en baten	356	376	376	376	376

Toelichting

De begrote lasten betreffen de salariskosten van de CdK en aanverwante kosten.

Uitgebreide financiële tabel

Lasten en baten beleidsveld 1.3 Commissaris van de Koning als rijksorgaan					
Onderwerp - Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Lasten					
Goed uitvoeren taken als rijksorgaan	356	376	376	376	376
Totaal lasten	356	376	376	376	376
Baten					
Totaal baten	0	0	0	0	0
Saldo van lasten en baten	356	376	376	376	376

Beleidsveld 1.4. Kwaliteit bestuur

Wat zien we?

Een goed functionerend openbaar bestuur vormt de ruggengraat van een veerkrachtige en rechtvaardige samenleving. We focussen ons op het bevorderen van publieke waarden en het vergroten van het vertrouwen in de overheid. Publieke waarden, zoals doelmatigheid, legitimiteit en participatie, zijn cruciaal om het maatschappelijk vertrouwen in onze provincie te waarborgen. Alleen door dit vertrouwen te versterken, kunnen we zorgen voor een overheid die niet alleen effectief, maar ook gezagwaardig en weerbaar is. Met een scherp oog op toekomstige uitdagingen en ontwikkelingen, faciliteren we Friese overheden om hun bestuurskracht te behouden en te verbeteren, zodat ze ook in de toekomst de burgers optimaal kunnen dienen. Daarbij proberen we ons in Fryslân waar mogelijk als één overheid (horizontaal bestuur) te organiseren.

Kwaliteit openbaar bestuur

Een goede organisatie van het openbaar bestuur is randvoorwaardelijk voor het effectief en democratisch gelegitimeerd kunnen uitvoeren van maatschappelijke opgaven en transities. Eens te meer omdat meer taken naar aard en schaal bovenlokaal 'in de regio' worden opgepakt.

Democratische vernieuwing en participatiebeleid

Goede participatie kan het vertrouwen in de Friese democratie versterken. Participatie kan bijdragen aan de kwaliteit van plannen, aan meer invloed en betrokkenheid van inwoners en gedragen besluiten. Nieuwe instrumenten zoals digitaal platform Stim fan Fryslân ondersteunen hierbij. De Omgevingswet en de Wet versterking participatie op decentraal niveau (van kracht in 2025) richten zich op de verdere verankering van betrokkenheid van inwoners bij beleid en uitvoering.

Financiële positie Friese overheden

Wij houden toezicht op de financiën van de 18 Friese gemeenten, het Wetterskip Fryslân en 10 gemeenschappelijke regelingen. De financiële positie van de Friese gemeenten is op de lange termijn kwetsbaar. Specifiek zijn er voor de gemeentelijke financiën veel onzekerheden vanaf 2026. De provincie ondersteunt de gemeenten waar mogelijk, ook in de Haagse lobby.

Interbestuurlijk toezicht (IBT)

Binnen het IBT blijven we werken aan risicogericht maatwerktoezicht. Door middel van toezichtgesprekken (dialogo) en thema-onderzoeken identificeren we gezamenlijk uitvoeringsrisico's. Een opvallende ontwikkeling die we zien, is een toename van toezichtstaken als gevolg van nieuwe wetgeving.

Aanpak ondermijning en weerbare provinciale organisatie

Het is belangrijk om voortdurend te werken aan een weerbaar bestuur en ambtelijke organisatie, vooral in een tijd van grote maatschappelijke uitdagingen. Naast het vergroten van persoonlijke en organisatorische weerbaarheid, is in onze aanpak tegen ondermijnende criminaliteit de samenwerking met gemeenten en andere partners van cruciaal belang.

Taak- en rol vrijheid

Taakvrijheid

Onder dit thema vallen:

- Enkele verplichte (toezichthoudende) wettelijke taken ten aanzien van: wijzigingen in de gemeentelijke indeling (Wet arhi), de financiële gezondheid van gemeenten en gemeenschappelijke regelingen van gemeenten alsmede de Wet Revitalisering Generiek Toezicht;
- Enkele optionele wettelijke taken ten aanzien van: Wet gemeenschappelijke regelingen (Wgr);
- Vrijwel volledige taakvrijheid voor vernieuwen Friese bestuur.

Rolvrijheid

- Minimaal voor verplichte toezichthoudende en wettelijke taken;
- Maximaal voor vernieuwen Friese bestuur en samenwerking.

Wat willen we bereiken?

Doelstelling beleidsveld 1.4.

1. Een toekomstbestendige overheidsorganisatie zijn die weerbaar, vernieuwend en toegankelijk is.
2. Onze Friese medeoverheden zijn toekomstbestendig, financieel gezond en weerbaar.
3. Publiek vertrouwen in de overheid vergroten door maatschappelijke betrokkenheid, participatie en gezagwaardig handelen te versterken.

Veel van de doelstellingen rond Bestuur zijn niet in cijfers (en dus doelwaarde) uit te drukken. Een aantal overigens wel en waar dat kan is dit zo opgenomen in de resultaatomschrijvingen.

Wat gaan we daarvoor doen

Onderwerp	Resultaten 2025
1. Toekomstbestendige overheidsorganisatie	We richten ons op verdere bewustwording van de medewerkers en het versterken van processen o.a. op het gebied van het verstrekken van vergunningen en subsidies, vastgoed- en grondtransacties en aanbestedingen.
	We zetten ons in voor het mede vormgeven van een vernieuwde 'Intentieovereenkomst De Friese Norm' voor de gezamenlijke aanpak van georganiseerde (ondermijnende) criminaliteit en blijven werken aan het realiseren van de geformuleerde ambities.
	We werken aan het intensiveren van de inzet van het bestuursrechterlijk instrument Wet Bibob (Wet bevordering integriteitsbeoordelingen door het openbaar bestuur).
	We verminderen het risico op het onbewust faciliteren van ondermijnende activiteiten door de informatiepositie te versterken. Dit doen we middels het werken met een provinciaal informatie overleg en een intern meldpunt.
2. Toekomstbestendige Friese medeoverheden	Middels het toezicht op de gemeenten en Wetterskip Fryslân zijn we in 2025 nauw aangesloten op de financiële gezondheid van gemeenten en zorgen wij dat gemeenten en Wetterskip Fryslân goed op de hoogte zijn van de financiële wetgeving.
	We voeren toezichtsgesprekken met gemeenten en Wetterskip om risico's te identificeren bij de uitvoering van medebewindstaken. Hierdoor kunnen zij hun taken goed blijven uitvoeren en kan de mienskip erop vertrouwen dat dit beschermd en geborgd is.
	Provincie, Friese medeoverheden en VFG stemmen gezamenlijke inzet op de interbestuurlijke opgaven optimaal op elkaar af.
	We hebben een nieuw beleid Kwaliteit van het Openbaar Bestuur in Fryslân en hebben dit ontwikkeld met onze mede overheden

3. Publiek vertrouwen in overheid   Minimaal twee pilots/experimenten realiseren op het terrein van (digitale) participatie, gericht op het vergroten van maatschappelijke betrokkenheid, invloed en eigenaarschap van inwoners.

We bouwen en onderhouden een gezamenlijk kennisnetwerk democratie & participatie in Fryslân, aansluiten bij bestaande netwerken. We organiseren een serie dialoogsessies voor medeoverheden en andere partners.

Meer jongeren zijn in 2025 betrokken bij de provinciale politiek.

We hebben een geactualiseerd provinciaal participatiebeleid

Toelichting

Aanpak ondermijning: De Friese gemeenten, Wetterskip Fryslân, en de provincie Fryslân werken samen aan de uitvoering van de Friese Norm. Dit is een intentieverklaring die ambities bevat voor een geharmoniseerde aanpak op ondermijning. De looptijd van de huidige verklaring loopt af eind 2024 en wordt geactualiseerd en voorzien van nieuwe meerjarige ambities.

Resultaatindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde 2025
1. Toekomstbestendige overheidsorganisatie	De vernieuwde intentieovereenkomst 'De Friese Norm', voor de gezamenlijke aanpak van georganiseerde (ondermijnende) criminaliteit wordt ondertekend door de provincie en mede-overheden.	100%
	Inzet van het instrument Wet Bibob.	125% ten opzichte van 2024
2. Toekomstbestendige Friese medeoverheden	Toezichtgesprekken met mede-overheden vanuit het Interbestuurlijk Toezicht	19
	Nieuwe beleidsnota Kwaliteit Openbaar Bestuur wordt vastgesteld in PS	100%
3. Publiek vertrouwen in de overheid	Pilots op het terrein van digitale participatie	> 2
	Geactualiseerd provinciaal participatiebeleid wordt vastgesteld in PS	100%

Wat mag het gaan kosten?

Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Totaal lasten	373	510	135	110	110
Totaal baten	0	0	0	0	0
Saldo van lasten en baten	373	510	135	110	110

Toelichting

De begroting betreft hier een structureel en een tijdelijk budget voor het onderwerp bestuurlijke vernieuwing en een tijdelijk budget weerbaarheid. Het tijdelijk budget bestuurlijke vernieuwing is tot en met 2025 in de begroting opgenomen, het tijdelijke budget weerbaar bestuur tot en met 2026.

Structureel

Het structurele budget bestuurlijke vernieuwing (€110.000) is bestemd voor de inzet en ontwikkeling van (digitale) participatie-instrumenten, waaronder het gebruik, beheer en (technische) realisatie van burgerpeilingen via het platform Stim fan Fryslân.

Tijdelijk

De beschikbare tijdelijke middelen in 2025 voor democratische vernieuwing bedragen € 137.000, bestemd voor de uitvoering van de beleidsbrief participatie. Deze middelen zijn - zoals beschreven in de beleidsbrief - bestemd voor externe pilots op het terrein van (jongeren)participatie, inclusie en burgerschap en voor leren en dialoog rond democratie en participatie (themabijeenkomsten, dialoog- en leersessies, netwerkopbouw).

De beschikbare tijdelijke middelen in 2025 en 2026 voor weerbaar bestuur (2025: € 263.000 en 2026: € 25.200), zijn bestemd voor een impuls aan het versterken van de weerbaarheid tegen ondermijnende invloeden bij gemeenten. De provincie heeft de incidentele middelen ontvangen van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) om samen met de Friese gemeenten te zorgen voor een verantwoorde en effectieve besteding. De kaders en het beleidsdoel voor deze middelen zijn door BZK vastgesteld en de verantwoording over de besteding zal ook aan hen worden afgelegd. De provincie fungeert hierbij als kassier en regisseur.

Uitgebreide financiële tabel

Lasten en baten beleidsveld 1.4 Kwaliteit bestuur					
Onderwerp - Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Lasten					
Toekomstbestendige overheidsorganisatie	208	247	110	110	110
Toekomstbestendige Friese medeoverheden	165	263	25	0	0
Totaal lasten	373	510	135	110	110
Baten					
Totaal baten	0	0	0	0	0
Saldo van lasten en baten	373	510	135	110	110

Beleidsveld 1.5. Bestuurlijke samenwerking

Wat zien we?

Maatschappelijke opgaven zijn niet (langer) het exclusieve domein van één overheidslaag. Opgaven overstijgen bestuurlijke grenzen en betreffen vaak ook meerdere beleidssectoren. Dit maakt dat wij als provincie het liefst, als één overheid, samenwerken om gezamenlijke doelen te realiseren. Dat doen we bijvoorbeeld samen met de Friese gemeenten, het Wetterskip Fryslân, regionaal verband en in Noordelijk landsdelig verband (Samenwerkingsverband Noord-Nederland, SNN). Daarbij sturen we ook op de lobby in Den Haag en Brussel, alsmede als partner in de uitvoering van Europese projecten en programma's.

Waddengebied

Het Waddengebied is een uniek gebied met veel natuur, relatief weinig bewoners, veel bezoekers en veel verschillende belangen. De Waddenzee heeft de bijzondere status van UNESCO Werelderfgoed. De complexe opgaven in het Waddengebied vragen om op maat gesneden oplossingen. In de 'governance' voor het Waddengebied werken we met alle betrokken partijen (Rijk, regionale overheden en stakeholders) aan deze oplossingen. De Agenda voor het Waddengebied 2050 is hiervoor het beleidsmatige vertrekpunt. We zetten in op het voortzetten van bestaande Waddenprogramma's. Ook hechten we aan de lijn die is ingezet om te komen tot minder bestuurlijke drukte: minder overlegorganen en vergaderingen, meer actie, zodat de beschikbare middelen zoveel mogelijk worden ingezet voor het Waddengebied en haar bewoners.

Friese mijnbouwtafel

Sinds 2022 is de Friese mijnbouwtafel actief om gezamenlijk bestuurlijk een eenduidig geluid te laten horen. Partijen aan de tafel zijn Friese gemeenten, Wetterskip Fryslân en het ministerie van EZ. We bespreken actuele thema's welke betrekking hebben op de diepe ondergrond.

Belangenbehartiging

In het Bestuursakkoord 2023 - 2027 'Oparbeidzje foar Fryslân' staat opgenomen dat Gedeputeerde Staten komen met een agenda hoe ze verwachten de positie van Fryslân bij het Rijk en de Europese Unie te versterken. Zowel wat betreft het behartigen van de Friese belangen (lobby) als het versterken van de relatie (public affairs). Daarbij wordt ook gekeken naar inzet van eigen mensen en de samenwerking in noordelijk verband (PA-SNN). Inmiddels is in 2024 de aanzet hiertoe gezet. De verwachting is dat dit in 2025 leidt tot een concrete lobbyagenda.

IPO

Het Interprovinciaal Overleg (IPO) behartigt de belangen van de twaalf provincies in Den Haag en Brussel. Met het aantreden van het nieuwe kabinet en het recent gepresenteerde Hoofdlijnenakkoord dat de basis vormt onder het rijksbeleid (in de vorm van een Regeerprogram), spant de provincie zich in om via het lidmaatschap van het IPO haar belangen kenbaar te maken en te realiseren. De provincies hebben een gezamenlijke IPO-reactie opgesteld ten aanzien van de kabinetsvoornemens zoals die zijn uitgesproken in het Hoofdlijnenakkoord. Om de kracht van de belangenbehartiging een impuls te geven, is in opdracht van het IPO-bestuur een onderzoek uitgevoerd naar de slagvaardigheid van de samenwerking in IPO-verband. Het IPO-bestuur, het IPO-bureau en de Algemene Vergadering gaan in deze bestuursperiode aan de slag met de praktische uitwerking hiervan.

SNN

Het Samenwerkingsverband Noord Nederland (SNN) geeft uitvoering aan verschillende subsidieregelingen. Daarnaast behartigd een onderdeel van dit samenwerkingsverband (PA-SNN) ook de belangen voor Noord-Nederland in Den Haag en Brussel. Hiervoor zijn twee Public Affair (PA) adviseurs in dienst met standplaats Den Haag (gericht op beïnvloeding Tweede Kamer) en twee PA-adviseurs met standplaats Brussel (gericht op beïnvloeding van de EU). De governance structuur van PA-SNN zal in deze bestuursperiode worden aangepast om de belangenbehartiging in Noord-Nederland te verbeteren.

Verwezen wordt ook naar paragraaf 10 Samenwerkingsverbanden.

Taak- en rolvrijheid

Taakvrijheid

Er vallen een aantal wetten met een optioneel karakter (waaronder de Wet gemeenschappelijke regelingen) onder dit thema. Optioneel betekent dat aan provincies zelf de keuze is wel of niet tot

samenwerking, al dan niet via gemeenschappelijke regelingen over te gaan. Indien dat gebeurt is er een redelijke mate van vrijheid in het 'hoe'.

Rolvrijheid

Samenwerking is de kern van dit thema. Niet geheel verrassend spelen onze bezigheden hier zich dan ook af in het kwadrant samenwerkende overheid.

Wat willen we bereiken?

Doelstelling beleidsveld 1.5.

1. We streven naar een duurzame bescherming en ontwikkeling van het Waddengebied. We stimuleren daartoe de bestuurlijke samenwerking en spelen hierin een proactieve, verbindende rol.
2. We brengen samen met gemeenten, waterschap, regio's, in landsdelig en interprovinciaal verband en met het Rijk beleidsdoelen tot uitvoering.
3. We versterken de ambtelijke en bestuurlijke contacten tussen Fryslân, Noord-Nederland, de provincies, het Rijk en Europa. Dit doen we om de Friese belangen te behartigen en Fryslân te profileren.
4. Wij streven naar een veilig en doelmatig gebruik van de diepe ondergrond, met de inzet om gezamenlijk met de lokale bestuurders, de gaswinning te voorkomen in Fryslân vanuit de kleine velden.

Doelindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde
1. Samenwerking in het Waddengebied	Uitvoeringsprogramma Waddengebied 2021-2026 (Rijk-regio) uitgevoerd	Eind 2026 gereed
2. Regionale samenwerking	Uitvoering Samenwerkingsagenda Leeuwarden en de Regio Deals voor de regio's ZO, NO, NW, Wadden en ZW.	Divers
3. Belangenbehartiging	Opstellen Public Affairs agenda	Eind 2025 gereed
4. Veilig en doelmatig gebruik diepe ondergrond		

Wat gaan we daarvoor doen

Onderwerp	Resultaten 2025
1. Samenwerking in het Waddengebied	<p>Het interprovinciaal Meerjarenprogramma Investeringskader Waddengebied 2024-2026 is in uitvoering. Het heeft geleid tot Waddenfonds-aanvragen voor de financiering van majeure projecten en programma's gericht op duurzame ontwikkeling van het Waddengebied.</p> <hr/> <p>Het Bestuurlijk Overleg Waddengebied (daarbij geadviseerd door het Omgevingsberaad Waddengebied) heeft (tussen)besluiten genomen over de invulling van complexe opgaven in het Waddengebied, ten aanzien van natuur, bereikbaarheid, kustontwikkeling en aanlanding windenergie. Ook</p>

	is er een vervolgbesluit genomen over de bekostiging van de opgaven in het Waddengebied in de periode van 2027-2050.
2. Regionale samenwerking	We werken vanuit bestuurlijke samenwerking aan uitvoering van de Samenwerkingsagenda Leeuwarden, de Regio Deals voor de regio's ZO, NO, NW, Wadden en ZW.
3. Belangenbehartiging	<p>We ontwikkelen een strategische public affairs agenda voor onze belangenbehartiging in Den Haag en Brussel.</p> <p>We nemen deel aan de European Week of Regions and Cities (EWRC) in Brussel. Onze deelname aan de EWRC is bedoeld om beter zichtbaar te maken met welke sterke punten we Europa iets te bieden hebben en om onze Europese contacten te onderhouden en uit te breiden.</p> <p>We nemen deel aan de Grensoverschrijdende Samenwerking Niedersachsen-Nederland. Binnen de GROS richt Fryslân zich op een betere afstemming en samenwerking aan weerskanten van de grens op het terrein van Circulaire Economie. Daarmee creëren we een basis voor het ontwikkelen van meer Fries-Duitse projecten op het gebied van CE.</p> <p>We organiseren jaarlijks de Fryske borrel, een netwerkbijeenkomst voor Friese ambtenaren en bestuurders in Den Haag om de onderlinge contacten te versterken. We organiseren jaarlijks de Fryslân-dei in Brussel.</p> <p>We optimaliseren de coördinatie en de uitvoering van de (interne) IPO-advisering, om de verwezenlijking van onze provinciale doelen en belangen te waarborgen.</p>
4. Veilig en doelmatig gebruik diepe ondergrond	We nemen deel aan de bestuurlijke mijnbouwtafel van Friese overheden en het ministerie van EZK, met als doel om de winning uit de kleine gasvelden in de ondergrond van Fryslân een halt toe te roepen.

Resultaatindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde 2025
1. Samenwerking in het Waddengebied	Vervolgbesluit van Rijk en regio over bekostiging opgaven Waddengebied periode 2027-2050	1
2. Regionale samenwerking		
3. Belangenbehartiging	Organiseren Fryske borrel	1
	Organiseren Fryslân-dei in Brussel	1

4. Veilig en doelmatig gebruik diepe ondergrond	Organiseren van de Friese Mijnbouwtafel	4
---	---	---

Wat mag het kosten?

Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Totaal lasten	15.733	15.240	15.225	5.321	5.321
Totaal baten	1.629	739	739	739	739
Saldo van lasten en baten	14.104	14.501	14.486	4.582	4.582

Toelichting

De begrote lasten betreft met name de bijdrage aan het Waddenfonds (looptijd tot en met 2026). Met ingang van 2021 ontvangen de deelnemende provincies ieder een deel via haar eigen provinciefonds, voor Fryslân betekent dit nu € 9,6 mln. Het wegvallen van deze bijdrage verklaart dus de grote verlaging van de begroting per 2027. Per 2024 is de bijdrage aan het IPO in zijn totaliteit structureel verantwoord op dit beleidsveld voor € 2,6 mln. De bijdrage aan de BIJ12 is wel toebedeeld naar de diverse programma's omdat de financiering hiervan ook grotendeels plaatsvindt via het inhoudelijke programma (natuurpact).

De overige lasten en baten betreffen de bijdragen voor deelname aan hiervoor genoemde samenwerkingsverbanden en de BTW-compensatie die wij uit deze deelnames retour krijgen. Voor 2024 is de deelnemersbijdrage SNN tijdelijk verlaagd. Dit werd veroorzaakt door toename rente inkomsten bij het SNN. Vanaf 2025 is de bijdrage weer op het oude niveau, € 400.000 hoger. Dit verklaart de toename in de begroting ten opzichte van 2024. Het samenwerkingsverband IKW staat tot en met 2026 in de begroting. De provincie ontvangt voor de uitvoering van de samenwerking IKW bijdragen van de provincies Groningen en Noord Holland. de daling van 2024 naar 2025 voor € 900.000 betreft de bijdrage van de deelnemers IKW die in de begroting wordt opgenomen na verwerking van de vastgestelde begroting IKW.

Onderstaand voorstel uit de kadernota is verwerkt in bovenstaande tabel.

Voorstellen kadernota	Bedragen x € 1.000			
Omschrijving	2025	2026	2027	2028
Lasten				
Proceskosten Uitvoeringsprogramma Waddengebied 2021-2026	100	0	0	0
Totaal lasten	100	0	0	0

Uitgebreide financiële tabel

Lasten en baten beleidsveld 1.5 Bestuurlijke samenwerking					
Onderwerp - Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Lasten					
Samenwerking in het Waddengebied	11.546	10.732	10.607	621	621
Regionale samenwerking	1.609	1.938	1.938	1.938	1.938
Belangenbehartiging	2.578	2.569	2.679	2.761	2.761
Totaal lasten	15.733	15.240	15.225	5.321	5.321
Baten					
Samenwerking in het Waddengebied	1.342	452	452	452	452
Regionale samenwerking	226	226	226	226	226
Belangenbehartiging	61	61	61	61	61
Totaal baten	1.629	739	739	739	739
Saldo van lasten en baten	14.104	14.501	14.486	4.582	4.582

Programma 2: Infrastructuur

Portefeuillehouder

Gedeputeerde Matthijs de Vries

Inleiding

De leefbaarheid en economische ontwikkeling van Fryslân is gebaat bij een optimale verbinding. Wij maken ons daarom sterk voor een goed bereikbaar Fryslân, voor nu en in de toekomst. Enkele speerpunten zijn het verhogen van de verkeersveiligheid, het stimuleren van de fiets en het versterken van het regionale openbaar vervoer. Met dit programma geven we invulling aan de ambities op het gebied van mobiliteit en infrastructuur.

Ambities

Iedereen in Fryslân, zowel inwoners als bezoekers, moet zich in 2050 **veilig, vlot en fossielvrij** kunnen verplaatsen. Dat is kortweg de ambitie uit het Regionaal Mobiliteits Programma (RMP), zoals deze door Provinciale Staten is vastgesteld op 21 december 2022. De effecten van mobiliteit op mens, natuur en omgeving zijn daarbij geminimaliseerd.

Om ervoor te zorgen dat **iedereen** zich in Fryslân naar eigen wens kan verplaatsen, is er geen sprake (meer) van vervoersarmoede/vervoersongelijkheid. Ook is het openbaar vervoer toegankelijk voor iedereen en zijn we de fietsprovincie van Nederland. We moeten ons ook **veilig** kunnen verplaatsen; verkeersveiligheid is en blijft een belangrijk aandachtspunt. Het aantal verkeersdoden en verkeersgewonden in Fryslân is teruggedrongen, met als ultieme inzet dat er in geen verkeersdoden meer vallen in 2040.

Om ons **vlot** te kunnen verplaatsen, is zowel de interne ontsluiting (binnen Fryslân) als de externe ontsluiting van onze provincie (met de andere regio's van Nederland en Europa) optimaal. Daarbij focussen we ons op het netwerk als geheel, en in het specifiek op het regionale openbaar vervoer (met name in het landelijke gebied), als ook op de huidige treinverbinding Leeuwarden-Zwolle én de Lelylijn. Vanuit onze wettelijke verantwoordelijkheid zijn de provinciale wegen en vaarwegen goed onderhouden. Om de doelstellingen uit het Klimaatakkoord te kunnen halen, is een forse inzet benodigd om verplaatsingen **fossielvrij** te maken. Ook de neveneffecten van verkeer blijft een aandachtspunt; we voldoen aan de wettelijke normen qua geluid en stikstof.

Vastgestelde beleidsnotities

- Friese Strategie Verkeersveiligheid 2010-2025 (februari 2010, nieuwe strategie volgt eind 2024/begin 2025)
- Derde Meerjaren Uitvoeringsprogramma Verkeersveiligheid 2021-2025 (februari 2020)
- [Beleidskaders Onderhoud](#) (meest recent vastgesteld in april 2020)
- Provinciale Omgevingsvisie 'De romte diele' (september 2020)
- Fryslân Feilich Fytslân (maart 2022)
- Regionaal Mobiliteits Programma (december 2022)
- Uitvoeringsprogramma Regionaal Mobiliteits Programma (november 2023, nieuwe versie volgt in november 2024)

Verbonden partijen

Onderstaande verbonden partij levert een bijdrage aan de doelen en resultaten van dit programma. Een nadere toelichting van de verbonden partijen staat in paragraaf 5 van deze begroting.

- OVEF (Coöperatie Openbare Verlichting & Energie Fryslân U.A.) te IJlst Voorheen SOVF (Stichting Openbare Verlichting Fryslân)
- Gemeenschappelijke Regeling Mobiliteitsbureau Noordoost Friesland

Overzicht lasten en baten programma 2 infrastructuur

Exploitatie- Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Lasten					

2.1 Algemeen beleid en verkeersveiligheid	6.952	5.527	2.354	2.354	2.354
2.2 Verbetering infrastructuur	22.596	28.343	16.121	12.217	7.147
2.3 Instandhouding provinciale infrastructuur	37.628	42.514	39.236	36.133	44.655
2.4 Openbaar vervoer	83.858	70.640	68.240	68.440	68.740
Totaal lasten	151.034	147.024	125.951	119.143	122.896
Baten					
2.1 Algemeen beleid en verkeersveiligheid	3.962	2.895	37	37	37
2.2 Verbetering infrastructuur	9.532	1.000	0	0	0
2.3 Instandhouding provinciale infrastructuur	4.255	1.436	1.436	1.436	1.436
2.4 Openbaar vervoer	2.075	2.183	2.183	2.183	2.183
Totaal baten	19.823	7.514	3.656	3.656	3.656
Saldo van lasten en baten	131.211	139.510	122.294	115.487	119.240

Toelichting

De toelichting op de grootste verschillen tussen de jaren staat bij de afzonderlijke beleidsvelden.

Beleidsveld 2.1. Algemeen beleid & verkeersveiligheid

Wat zien we?

Deze paragraaf gaat vooral in op het willen beïnvloeden van het gedrag van de mens als deelnemer aan het verkeer, vanuit hun behoefte om zich te willen verplaatsen. *Ambities en externe ontwikkelingen* Uit de eerder uitgevoerde onderzoeken naar vervoersarmoede/vervoersongelijkheid blijkt dat met name de sociaalgeografische aspecten van belang zijn voor het bereiken van onze ambitie dat **iedereen** zich kan verplaatsen. Daarentegen zien we dat de beschikbaarheid van vervoerswijzen een ondergeschikte rol kent. Dat neemt niet weg dat we vanuit de (landelijk beoogde en in te zetten) mobiliteitstransitie kijken naar het beter ontsluiten van bepaalde regio's, zoals het landelijk gebied. Dat kan door de verschillende modaliteiten te stimuleren en beter met elkaar te verbinden. Vanuit de ambitie om ons **veilig** te kunnen verplaatsen zien we dat het aantal ernstig gewonde verkeersslachtoffers over de afgelopen jaren toeneemt en de daling van het aantal verkeersdoden stagneert. Dit is zowel landelijk als provinciaal het beeld (zie tabel 1 en 2). Daarom stellen Rijk, provincies en gemeenten vanuit het Strategisch Plan Verkeersveiligheid 2030 (SPV2030) een nul-ambitie: elk verkeersslachtoffer is er één te veel. De Friese aanpak voor verkeersveiligheid verwoorden we in de Friese Integrale Visie Verkeersveiligheid 2026-2040. Overheden en maatschappelijke partners leveren daartoe een maximale inspanning om risico's in kaart te brengen en zetten in op maatregelen om die risico's te verkleinen. *Tabel 1 (links) en 2 (rechts): Aantallen verkeersslachtoffers van 2019 t/m 2023 in Nederland (links) en in de provincie Fryslân (rechts).*

Tijdperiode	Status	Verkeersongevallen	Gewonden	Mogelijke gewonden	Doden
2019	Afgesloten	98.034	20.682	1.519	556
2020	Afgesloten	80.685	18.511	1.829	513
2021	Afgesloten	87.032	19.990	2.683	514
2022	Afgesloten	99.436	25.274	2.612	655
2023	Afgesloten	97.293	26.305	740	593
Totaal		462.480	110.762	9.383	2.831

© 2024 VIA, Overzicht verkeersongevallen en -slachtoffers per tijdperiode

Opmerking: in de Corona-jaren 2020 & 2021 liggen de landelijke aantallen lager dan verwacht als gevolg van de maatregelen om de verspreiding te beperken.

Tijdperiode	Status	Verkeersongevallen	Gewonden	Mogelijke gewonden	Doden
2019	Afgesloten	3.050	542	21	21
2020	Afgesloten	2.525	535	30	31
2021	Afgesloten	2.441	540	17	24
2022	Afgesloten	2.779	696	32	27
2023	Afgesloten	2.822	687	32	33
Totaal		13.617	3.000	132	136

© 2024 VIA, Overzicht verkeersongevallen en -slachtoffers per tijdperiode

Opmerking: in de Corona-jaren 2020 & 2021 liggen de landelijke aantallen lager dan verwacht als gevolg van de maatregelen om de verspreiding te beperken.

In het RMP is 2020 als referentiekader vastgesteld én moeten we jaarlijks een daling realiseren t.o.v. het voorgaande jaar. Onze invloed op het aantal ongevallen is echter beperkt. We kunnen onze wegen dan nog zo veilig mogelijk inrichten; het menselijk gedrag blijft een risico. Daardoor kunnen wij - ondanks onze inzet - niet garanderen dat er geen ongevallen plaatsvinden. Dat neemt niet weg dat wij 0 verkeersdoden in 2040 als uitgangspunt nemen, omdat dat wél ons doel is. Tussen nu en 2040 willen we vooral een afname van het aantal dodelijke ongevallen zien.

Daarnaast zien we dat vanuit de ambitie om de verplaatsingen duurzaam en **fossielvrij** te maken (en zo de doelstellingen uit het klimaatakkoord te kunnen halen) een forse inzet benodigd is. Elektrificatie van de mobiliteit is één van de maatregelen, waarbij we sterk afhankelijk zijn van de snelheid waarmee de uitbreiding van het benodigde energienetwerk gerealiseerd kan worden. Ook richt onze inzet zich op het beïnvloeden van het mobiliteitsgedrag door het verminderen (thuiswerken) of het veranderen (van auto naar ov/fiets) van verplaatsingen.

Taak- en rolvrijheid

Taakvrijheid

Op het terrein van verkeer- en vervoerbeleid heeft de provincie een wettelijke taak. Er is wel keuzevrijheid in de mate waarin de taak wordt ingevuld, zowel in algemeen mobiliteitsbeleid als op het terrein van verkeersveiligheid.

Rolvrijheid

De provincie heeft de ruimte om meer of minder intensief in te zetten als samenwerkende of zelfs responsieve overheid. Daarbij gaat het om bijvoorbeeld actief meewerken aan nieuwe ontwikkelingen en innovaties op het gebied van mobiliteit en verkeersveiligheid. Ten aanzien van onze taken op het gebied van verkeersveiligheid heeft de provincie een grote rolvrijheid. Daarbij heeft de provincie een belangrijke coördinerende en stimulerende rol richting onze gemeenten.

Wat willen we bereiken?

Doelstelling beleidsveld 2.1.

Vanuit de landelijke doelstellingen, die weer vertaald zijn in het RMP, streven we vanuit **verkeersveiligheid** naar nul verkeersdoden in 2040. Voor het jaar 2025 is deze doelstelling te concretiseren op grond van de (nu nog vigerende) Friese Strategie Verkeersveiligheid 2010-2025.

Verder zetten we in op een passende mobiliteit voor **iedereen**. Mobiliteit moet voor een ieder fysiek en digitaal toegankelijk en betaalbaar zijn. Bij toegankelijke mobiliteit streven we naar een mobiliteitssysteem waarin iedereen zich welkom en comfortabel voelt en doelgericht op pad kan gaan. Een systeem waarin de (financiële en fysieke) afstand tussen landelijk gebied/dorpen en centrumgebieden kleiner wordt. Hier zijn geen concrete doelstellingen voor 2025, wel vraagt dit het plegen van inzet.

Om te komen tot een duurzaam (**fossielvrij**) mobiliteitssysteem, is de doelstelling voor 2030 is om te komen tot een reductie van 49% tov 2020 (oftewel een reductie naar 0,72 miljoen ton). Hoewel voor 2025 geen concrete tussendoelstelling gesteld is, dienen we hier in 2025 wel inzet voor te plegen.

Doelindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde
1. Verkeersveiligheid	Het geregistreerde aantal doden en ziekenhuisgewonden in geheel Fryslân in 2025, vergeleken t.o.v. het gemiddelde van 2007, 2008 en 2009 (doden: 28; gewonden: 307)	Halvering van het geregistreerde doden en ziekenhuisgewonden in 2025 t.o.v. het gemiddelde van 2007-2009
2. Mobiliteit voor iedereen		
3. Duurzame mobiliteit	Reductie van CO2-uitstoot voor 2030 in Fryslân, vergeleken t.o.v. het jaar 2020.	49% Oftewel een reductie naar 0,72 miljoen ton

Wat gaan we daarvoor doen

Onderwerp	Resultaten 2025
1. Verkeersveiligheid	We stellen een eerste meerjarenprogramma Verkeersveiligheid op voor de periode 2026 - 2030, inclusief een ROF werkplan 2026.
	We geven uitvoering aan het Werkplan 2025 van het Regionaal Orgaan verkeersveiligheid Fryslân (ROF). Denk hierbij aan praktische verkeerslessen in het onderwijs, gedragscampagnes op risicogedragingen en langlopende doelgroepgerichte aanpakken zoals Doortrappen.

2. Mobiliteit voor iedereen	We voeren een integrale netwerkanalyse uit, inclusief het opstellen van een hub-strategie om deelmobiliteit te bevorderen
3. Duurzame mobiliteit	We stimuleren de grotere bedrijven (die meer dan 50 werknemers hebben) om te werken aan een duurzamer vervoersbeleid voor hun organisatie (werkgeversaanpak) en we benaderen onderwijsorganisaties om hun vervoersbehoefte positief te beïnvloeden (onderwijsaanpak).
	We breiden het netwerk aan openbare laadpalen verder uit

Resultaatindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde 2025
1. Verkeersveiligheid	Meerjarenprogramma Verkeersveiligheid 2026 - 2030 is vastgesteld	100%
	ROF Werkplan 2025 is uitgevoerd	100%
2. Mobiliteit voor iedereen	Hub-strategie is vastgesteld	100%
3. Duurzame mobiliteit	Aantal geplaatste laadpalen	Toename van 300 laadpalen t.o.v. 2024.

Wat mag het gaan kosten?

Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Totaal lasten	6.952	5.527	2.354	2.354	2.354
Totaal baten	3.962	2.895	37	37	37
Saldo van lasten en baten	2.990	2.632	2.317	2.317	2.317

Toelichting

De structurele begrote lasten (€ 2,4 mln.) hebben betrekking op algemene beheerskosten, monitoring en verkeersveiligheid (educatie en gedragsbeïnvloeding). Bij de structurele budgetten is beperkte mate van budgetvrijheid voor wat betreft het meerjarig werkplan ROF. De fluctuatie in de lasten wordt veroorzaakt door de tijdelijke budgetten. Bij de tijdelijke budgetten gaat het om gedragsbeïnvloeding en stimuleren fietsveiligheid, onderzoek Lelylijn en Rijksmiddelen ten behoeve van laadinfrastructuur.

Uitgebreide financiële tabel

Lasten en baten beleidsveld 2.1 Algemeen beleid & verkeersveiligheid					
Onderwerp - Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Lasten					
Verkeersveiligheid	3.160	2.669	2.354	2.354	2.354
Duurzame mobiliteit	3.791	2.858	0	0	0
Totaal lasten	6.952	5.527	2.354	2.354	2.354
Baten					
Verkeersveiligheid	170	37	37	37	37

Duurzame mobiliteit	3.791	2.858	0	0	0
Totaal baten	3.962	2.895	37	37	37
Saldo van lasten en baten	2.990	2.632	2.317	2.317	2.317

Beleidsveld 2.2. Verbetering infrastructuur

Wat zien we?

Deze paragraaf gaat vooral in op de infrastructurele netwerken, niet alleen provinciaal maar ook naar het gehele netwerk (Rijk, provincie en gemeenten).

Ambities

Met de investeringen in het afgelopen decennium zijn de provinciale netwerken voor weg en water in grote lijnen klaar om te voorzien in een **vlotte** verplaatsing. Het Friese wegennet is verbeterd en **veiliger** met de aanleg van ovondes of reconstructies van wegtracés en traverses. Wel blijven we structureel investeren in het oplossen van verkeersveiligheidsknelpunten in ons wegennet.

Onze aandacht gaat daarnaast uit naar de locaties die verstoringgevoelig zijn, oftewel waar infrastructuur elkaar kruist. Dat vraagt om goede afstemming tussen de verschillende beheerders, waaronder het Rijk. Daarnaast zijn de netwerken (auto, ov, fiets, scheepvaart) met elkaar verbonden, om de genoemde ketenmobiliteit te faciliteren en zo tot een meer duurzaam mobiliteitssysteem te komen. Dat vraagt mogelijk om infrastructurele aanpassingen in de vorm van hubs/knooppunten langs provinciale infrastructuur, voor personen maar ook voor goederen.

Om de fietsprovincie van Nederland te worden, gaan we verder met de realisatie van het netwerken van doorfietsroutes. Daarnaast willen wij een schaa sprong realiseren door de treinverbinding vanuit Fryslân en Noord-Nederland met de Randstad aanzienlijk te versnellen met de realisatie van de Lelylijn (zie paragraaf grote projecten) en door het bestaande spoornet te verbeteren.

Externe ontwikkelingen

We zien dat de afgelopen jaren de kosten van infrastructurele maatregelen flink zijn toegenomen. Ook spelen tekorten qua personeel (bij aannemers en nutsbedrijven) en materiaal een rol, evenals de beperkte vergunningsruimte (waaronder stikstof). Voor bestaande projecten betekent dit dat soms keuzes gemaakt dienen te worden voor wat betreft kwaliteit of tijd (in de tijd vertragen). Voor nieuwe projecten betekent het dat er dan in principe minder gerealiseerd kan worden. Daarnaast zien we dat middelen vanuit het Rijk voor renovatie en vervanging onvoldoende zijn om de Rijksinfrastructuur in Fryslân op peil te houden.

Taak- en rolvrijheid

Taakvrijheid

De provincie is wettelijk verantwoordelijk voor het onderhoud van het provinciale wegen- en vaarwegennet, maar kent geen wettelijke verplichting tot uitbreiding of opwaardering daarvan. Verbetering van bestaande infrastructuur, voor zoverre deze dient ter vergroting van de verkeersveiligheid, stoelt wel op een wettelijke verplichting.

Rolvrijheid

Aanleg van nieuwe infrastructuur en verbetering van bestaande infrastructuur bevond zich van oudsher in het kwadrant van de presterende overheid: zelfstandig kon de provincie resultaten proberen te bereiken zoals een betere bereikbaarheid en meer veiligheid. Echter, in toenemende mate is met name de aanleg van nieuwe infrastructuur soms ook in het kwadrant van de samenwerkende overheid beland: infrastructuraanleg wordt gekoppeld aan gebiedsontwikkeling waarvoor andere partijen (deels) verantwoordelijk zijn, rijksprojecten worden soms mede geïnitieerd of (voor)gefinancierd door de provincie.

Wat willen we bereiken?

Doelstelling beleidsveld 2.2.

1. Onze eigen infrastructuur is veilig voor verkeersdeelnemers
2. Vlotte doorstroming op Friese wegen, vaarwegen en het spoor

Doelindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde
-----------	-----------	------------

1. Verkeersveiligheid	Aantal verkeersdoden en (ernstig) verkeersgewonden op provinciale wegen in 2025	Afname t.o.v. 2020 (2020: 35 doden en 534 ziekenhuisgewonden)
2. Vlotte doorstroming	Waardering van betrouwbaarheid netwerken en reistijd	8

Wat gaan we daarvoor doen

Onderwerp	Resultaten 2025
1. Verkeersveiligheid	We realiseren de infrastructurele projecten zoals die volgens het Uitvoeringsprogramma RMP geprogrammeerd staan voor het jaar 2025
2. Vlotte doorstroming	Samen met de gemeenten werken we verder aan het netwerk aan doorfietsroutes.
	We overleggen met het Rijk en andere overheden over het (goed) functioneren van het gehele infrastructurele netwerk in onze provincie. Indien nodig maken we hier afspraken over in het Bestuurlijk Overleg Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (BO MIRT).
	We geven in 2025 uitvoering aan het Actieplan Geluid t.b.v. geluidsanering gebouwen langs provinciale wegen
	We doen een aantal onderzoeken ten bate van de verbetering van de spoorinfrastructuur in Fryslân

Resultaatindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde 2025
1. Verkeersveiligheid	Realisatie van de programmering 'reguliere wegenprojecten' conform uitvoeringsprogramma RMP 2025	100%
2. Vlotte doorstroming	Op het Van Harinxmakanaal zijn de wachtplaatsen gerealiseerd, is gestart met de uitvoering van de bochtverruiming Langdeel en Froskepolle en de planologische procedure voor de bochtverruiming Franeker	100%
	Uitvoering van acties uit het Actieplan Geluid voor het jaar 2025	100%
	We realiseren (delen van) hoofdfietsroutes	1

	We hebben met het Rijk afspraken gemaakt over de oplossingsrichtingen voor een aantal bruggen in het Prinses Margriet Kanaal	5
	We doen onderzoek naar verbetering van het bestaande spoornet in Noord-Nederland	100%
	We laten door ProRail het spooreplacement van Leeuwarden ombouwen voor de capaciteitsuitbreiding van 4 treinen op het traject Leeuwarden - Sneek	100%
	We voeren onderzoek uit om de HRMK-spoorbrug in Leeuwarden te vervangen door een spoorquaduct	100%
	We laten een verkenningsstudie uitvoeren voor de realisatie van het nieuwe station Leeuwarden Werpsterhoeke	90%

Wat mag het gaan kosten?

Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Totaal lasten	22.596	28.343	16.121	12.217	7.147
Totaal baten	9.532	1.000	0	0	0
Saldo van lasten en baten	13.064	27.343	16.121	12.217	7.147

Toelichting

De structurele begrote lasten hebben betrekking op afschrijvingslasten. Hier is geen budgetvrijheid. Verder is een aantal tijdelijke projecten, waardoor er fluctuatie over de jaren is, opgenomen zoals infraprojecten uit het Regionaal Specifiek Pakket (RSP) (Rijksbijdrage hiervoor liep via het provinciefonds in programma 7 provinciefinanciën), Investeringsagenda Drachten-Heerenveen, Sluis Kornwerderzand, en Spooreplacement Leeuwarden/4de trein Leeuwarden-Sneek voor deze projecten zijn overeenkomsten afgesloten en tijdelijke middelen voor onbeveiligde overwegen bij Deinum en Hindelopen.

Uitgebreide financiële tabel

Lasten en baten beleidsveld 2.2 Verbetering infrastructuur					
Onderwerp - Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Lasten					
Verkeersveiligheid	3.388	10.618	12.231	11.983	7.033
Vlotte doorstroming	19.208	17.725	3.890	235	115
Totaal lasten	22.596	28.343	16.121	12.217	7.147
Baten					
Verkeersveiligheid	0	1.000	0	0	0
Vlotte doorstroming	9.532	0	0	0	0
Totaal baten	9.532	1.000	0	0	0
Saldo van lasten en baten	13.064	27.343	16.121	12.217	7.147

Beleidsveld 2.3. Instandhouding provinciale infrastructuur

Wat zien we?

Ambities

Binnen dit beleidsveld zien we de onderstaande ambities voor ons, waarbij de basis ligt in de vastgestelde beleidskaders onderhoud (april 2020).

De provincie streeft naar een veilig en kwalitatief bereikbaar Fryslân. Dat doen we onder andere door goed dagelijks beheer en onderhoud van het provinciaal wegen- en vaarwegennet en onze kunstwerken. Daarnaast wordt met de uitvoering van het onderhoud ook zo veel mogelijk bijgedragen aan de andere provinciale doelen zoals duurzaamheid, circulariteit en energie.

In 2020 zijn de kaders voor het onderhoud geëvalueerd, geactualiseerd en vastgesteld door PS. Daarbij is de ruimte geboden om te komen tot een meer gedifferentieerd onderhoud. Dit houdt in dat de technische staat van belangrijke verbindingen op een hoger niveau kan liggen dan de staat van meer ondergeschikte verbindingen. In de PS vergadering van 29 juni 2022 is besloten om de kwaliteit van ons onderhoud met ingang van 2023 terug te brengen naar een '6'.

We zien toe op het gebruik van provinciale eigendommen en conform wetgeving het gebruik via koop of huur in rekening te brengen.

We benutten kansen om de steunpuntenstructuur van Provinciale Waterstaat naar een hoger kwaliteitsniveau te brengen ten aanzien van flexibel werken, duurzaamheid, samenwerking en teamvorming.

Ontwikkelingen

Prijsstijgingen, schaarste aan personeel en materialen maken het lastig om de gewenste plannings van onderhoud te realiseren.

Taak- en rolvrijheid

Taakvrijheid

De provincie is wettelijk verantwoordelijk voor het onderhoud van het provinciale wegen- en vaarwegennet en de daarbij behorende kunstwerken (zoals bruggen en viaducten). Het gewenste onderhoudsniveau is wettelijk vastgelegd. In de loop van de jaren zijn er door het CROW (kennisnetwerk op het gebied van verkeer en vervoer) richtlijnen ontwikkeld voor het wegbeheer die ook door de rechter worden gehanteerd. Bij het beheer van vaarwegen liggen minder normen vast.

Ook is de Provincie als beheerder verantwoordelijk voor de verkeersveiligheid en – doorstroming op deze wegen. Voor vaarwegen is wettelijk voorgeschreven dat er een beheerplan moet worden opgesteld en welke onderwerpen daarin aan de orde dienen te komen. Ook het nautisch beheer is strak vastgelegd in de Scheepvaartverkeerswet en de daaruit vloeiende regelingen.

Rolvrijheid

Als het gaat om onderhoud en beheer heeft de provincie vooral een opdrachtgevende rol (presterende overheid). Het is van belang dat aan wettelijke verplichtingen wordt voldaan (rechtmatige overheid), maar vooral dat dat efficiënt en effectief gebeurt, dat (vaar-)wegen in uitstekende staat worden gehouden voor zo laag mogelijke kosten.

Dit taakveld kent ook elementen van de samenwerkende overheid. Samenwerkend, omdat bijvoorbeeld in de uitrol van elektrische laadpalen wordt samengewerkt met gemeenten en met het Rijk (ook financiële afspraken zijn gemaakt over beheer en onderhoud van vaargeul de Boontjes).

De rolvrijheid op dit taakveld schuilt ten eerste in de mate waarin ('dik of dun') wettelijke taken worden uitgevoerd, maar kan ook schuilen in het hoe: er kan worden gezocht naar innovatieve manieren van onderhoud, van aanbesteden en dergelijke. In het samenwerkende kwadrant schuilt rolvrijheid in de mate waarin we als provincie actief een meer voorlopende rol in zaken als de elektrische infrastructuur, digitale infrastructuur en dergelijke oppakken, en hoe. Ook kan een wettelijke taak als onderhoud vervlochten worden met meer samenwerkende aspecten door verbindingen te leggen tussen onderhoud van diverse partijen, of tussen onderhoud en andere zaken die op dat moment in het gebied spelen (baggerslib aanleveren andere doeleinden e.d., of tussen onderhoud en verbeteringen).

Wat willen we bereiken?

Doelstelling beleidsveld 2.3.

1. De instandhouding van onze provinciale infrastructuur is op orde

2. Onze wegen en vaarwegen zijn optimaal beschikbaar en veilig, ook onder winterse omstandigheden

Doelindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde
1. Instandhouding provinciale infrastructuur	Beheer en onderhoud van onze infrastructuur is op orde	Onderhoudsniveau 6
2. Beschikbaarheid en veiligheid	Onze infrastructuur is beschikbaar en veilig voor gebruikers	100%

Wat gaan we daarvoor doen

Onderwerp	Resultaten 2025
1. Instandhouding provinciale infrastructuur	We beheren, programmeren en onderhouden de provinciale infrastructuur (wegen en vaarwegen en kunstwerken) conform het door PS vastgestelde onderhoudsniveau (6)
	Onze steunpuntenstructuur is geoptimaliseerd en wordt energieneutraal
2. Beschikbaarheid en veiligheid	Er is een afspraak gemaakt met het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat over de vervanging van de Tsjerk-Hiddessluizen
	We bestrijden gladheid op onze wegen
	Het aantal bruggen dat wordt aangesloten op de al in bedrijf genomen bedienentrale is uitgebreid
	We zorgen voor nautisch toezicht op onze vaarwegen en professionaliseren de integrale samenwerking met politie en andere handhavende diensten
	We zorgen voor een veilige en vlotte doorvaart door middel van het op professionele wijze bedienen van provinciale bruggen en sluisen gelegen over de vaarwegen in Fryslân

Resultaatindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde 2025
1. Instandhouding provinciale	Uitvoering (groot) onderhoud conform uitvoeringsprogramma 2025	100%

infrastructuur	Verzorgings- en technische score dagelijks onderhoud wegen dat voldoet aan niveau 6	97%
2. Beschikbaarheid en veiligheid	Aantal bruggen wat aangesloten wordt op de bediencentrale	2
	Preventieve gladheidsbestrijding op onze wegen	100%

Wat mag het gaan kosten?

Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Totaal lasten	37.628	42.514	39.236	36.133	44.655
Totaal baten	4.255	1.436	1.436	1.436	1.436
Saldo van lasten en baten	33.374	41.078	37.800	34.696	43.219

Toelichting

De begrote lasten bestaan hoofdzakelijk uit beheer- en onderhoudsmiddelen en afschrijvingslasten. De programmering voor groot onderhoud en afschrijvingslasten is meerjarig verwerkt. Hierdoor ontstaan er enige fluctuaties door de jaren heen. Beheer en onderhoud is een wettelijke taak waarbij het onderhoudsniveau minimaal een 6 moet zijn. Hier is geen sprake van budgetvrijheid.

De fluctuatie in de baten over de jaren wordt veroorzaakt door de verkoop van steunpunten en het begroten van de post schades in 2024. De structurele baten hebben onder andere betrekking op huren, pachten en stortopbrengsten. Verder is er nog een beperkt tijdelijk budget voor onrechtmatig gebruik.

Uitgebreide financiële tabel

Lasten en baten beleidsveld 2.3 Instandhouding provinciale infrastructuur					
Onderwerp - Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Lasten					
Instandhouding provinciale infrastructuur	32.432	39.857	36.579	33.476	41.998
Beschikbaar en veiligheid	5.197	2.657	2.657	2.657	2.657
Totaal lasten	37.628	42.514	39.236	36.133	44.655
Baten					
Instandhouding provinciale infrastructuur	4.255	1.436	1.436	1.436	1.436
Totaal baten	4.255	1.436	1.436	1.436	1.436
Saldo van lasten en baten	33.374	41.078	37.800	34.696	43.219

Beleidsveld 2.4. Openbaar vervoer

Wat zien we?

Ambities

Als opdrachtgever voor het regionale openbaar vervoer verlenen en beheren wij OV-concessies voor trein en bus. Onze ambitie is een toekomstbestendig, toegankelijk, betaalbaar en duurzaam (openbaar) vervoersysteem voor de inwoners en bezoekers van Fryslân. Daarvoor stemmen we het vervoersaanbod af op de vraag, versterken wij de hoofdstructuur van ons OV-netwerk bestaande uit snelle en hoogfrequente trein- en buslijnen en vinden alternatieven voor de nog overblijvende vraag naar vervoer binnen de beschikbare financiële middelen. De bereikbaarheid van het landelijk gebied blijft onze aandacht houden. We stimuleren en realiseren maatregelen om het trein- en busvervoer te verbeteren en duurzamer te maken.

Externe ontwikkelingen

De naweeën van de coronapandemie, het effect hiervan op het gedrag van de reiziger (reizigersgedrag is blijvend veranderd) en de disbalans tussen kosten en opbrengsten zetten druk op de betaalbaarheid en beschikbaarheid van het openbaar vervoer, ook in de provincie Fryslân. Andere ontwikkelingen zijn de sterk stijgende prijzen en de schaarste aan personeel en materieel. Het Rijk heeft in reactie hier extra middelen voor OV beschikbaar gesteld. Deze zogeheten Bikker gelden zijn bedoeld om de stijging van de OV tarieven over 2024 te voorkomen en het op peil houden van het voorzieningenniveau. OV-infraprojecten kunnen in de uitvoering vertraging oplopen en duurder uitvallen. Dit vraagt om creativiteit, flexibiliteit, innovatie, maatwerk en samenwerking.

Taak- en rolrijheid

Taakrijheid

In de wet Personenvervoer 2000 is bepaald dat provincies bevoegd zijn om als concessieverlener op te treden voor het regionale bus- en treinvervoer. Hoe dit regionale openbaar vervoer er precies uitziet, is daarmee aan de provincie. Als concessieverlener schrijft de provincie namelijk voor aan welke eisen het regionale openbaar vervoer in de provincie dient te voldoen. De provincie is hierbij bevoegd subsidies te verstrekken aan vervoerders die het in de regionale concessies omschreven openbaar vervoer uitvoeren.

Rolvrijheid

Rolvrijheid zit in de mate waarin de wettelijke verplichting tot het aanbieden van openbaar vervoer 'dik of dun' wordt ingevuld en de wijze waarop: bijvoorbeeld alle kernen ontsluiten of volledig inzetten op duurzaamheid. Daarnaast kan er voor gekozen worden een meer of minder initiërende en faciliterende rol te pakken ten aanzien van innovaties in bijvoorbeeld (duurzame) vervoerstechniek of het ontwikkelen van nieuwe concepten van (kleinschalig) openbaar vervoer.

Wat willen we bereiken?

Doelstelling beleidsveld 2.4.

1. Het OV in Fryslân is voor iedereen toegankelijk
2. Het OV is volledig duurzaam
3. Het OV is betrouwbaar

Doelindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde
1. Toegankelijk OV	Rapportcijfer klanttevredenheid OV Fryslân	Minimaal een 7.5
2. Duurzaam OV	Zero-emissie regionaal bus- en treinvervoer	Vanaf 2030 100% ZE-busvervoer
		Vanaf 2036 100% ZE-treinvervoer

3. Betrouwbaar OV	Punctualiteit (jaarlijks percentage regionale treinen en bussen dat op tijd aankomt)	90% bus
		95% trein

Wat gaan we daarvoor doen

Onderwerp	Resultaten 2025
1. Toegankelijk OV	We beheren de regionale OV-concessie voor trein en bus.
	We voeren het vastgestelde Uitvoeringsprogramma Toegankelijkheid Openbaar Vervoer 2024-2028 uit.
2. Duurzaam OV	Wij werken aan de realisatie om alle busstallingen in Fryslân vanuit strategisch oogpunt in eigendom te nemen, zodat er bij aanbestedingen een gelijk speelveld is voor marktpartijen om in te schrijven en om desinvesteringen in de benodigde laad- en energievoorzieningen te voorkomen.
	Wij starten in 2025 met een verkenningsstudie batterijtreinen voor de trajecten Leeuwarden - Harlingen Haven en Leeuwarden - Stavoren.
3. Betrouwbaar OV	We plaatsen Dynamisch Reizigers Informatie Systeem (DRIS)-panelen op belangrijke bushaltes om reizigers van actuele vertrektijden en informatie te voorzien.

Resultaatindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde 2025
1. Toegankelijk OV	Toename aandeel toegankelijke bushaltes	40
2. Duurzaam OV	Overname en realisatie bus stallingen in Fryslân	5
	Uitvoeren verkenningsstudie batterijtreinen voor de trajecten Leeuwarden - Harlingen Haven en Leeuwarden - Stavoren	25%
3. Betrouwbaar OV	Realisatie DRIS-panelen op strategisch locaties	25

Wat mag het gaan kosten?

Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Totaal lasten	83.858	70.640	68.240	68.440	68.740
Totaal baten	2.075	2.183	2.183	2.183	2.183
Saldo van lasten en baten	81.784	68.457	66.057	66.257	66.557

Toelichting

De begrote lasten bestaan hoofdzakelijk uit exploitatie middelen voor het openbaar vervoer. Qua budgetvrijheid liggen de middelen in principe vast gedurende de looptijd van de concessie. Vanaf 2025 zijn er voor de nieuwe busconcessie minder middelen beschikbaar. De baten hebben betrekking op een bijdrage door derden in de uitgevoerde diensten. De fluctuatie over de jaren wordt veroorzaakt door de inzet van middelen voor de invoering van het European Rail Traffic Management System (ERTMS) op de treinen. Het gaat hier om specifieke middelen en/of er zijn overeenkomsten afgesloten. Verder is er nog een tijdelijk budget (€ 4 mln. 2024-2028) ten behoeve van verbeteren bereikbaarheid platteland. In 2025 starten we met de uitvoering van het programma daarvoor. Voor 2024 zitten nog aanvullende middelen voor openbaarvervoer in welke via een decentralisatie uitkering van Het Rijk zijn ontvangen.

Uitgebreide financiële tabel

Lasten en baten beleidsveld 2.4 Openbaar vervoer					
Onderwerp - Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Lasten					
Toegankelijk OV	80.720	66.719	64.119	64.119	64.119
Duurzaam OV	738	1.721	1.221	1.221	1.221
Betrouwbaar OV	2.100	1.000	1.700	1.800	3.400
Openbaar vervoer GS voorwaardelijk	300	1.200	1.200	1.300	0
Totaal lasten	83.858	70.640	68.240	68.440	68.740
Baten					
Toegankelijk OV	2.075	2.183	2.183	2.183	2.183
Totaal baten	2.075	2.183	2.183	2.183	2.183
Saldo van lasten en baten	81.784	68.457	66.057	66.257	66.557

Programma 3: Natuur en Landbouw

Portefeuillehouders

Gedeputeerden Matthijs de Vries en Abel Kooistra

Inleiding

Als landbouwprovincie van Nederland zijn wij trots op ons landelijk gebied met het eigen Friese karakter. Dat Friese karakter is ook terug te vinden in ons landschap, de leefbaarheid en onze mooie natuur. Om te zorgen voor een toekomstbestendige(re) landbouw enerzijds en een rijke(re) natuur anderzijds, zetten wij ons ervoor in dat landbouw en natuur elkaar optimaal kunnen versterken.

De opgaven in het landelijk gebied omvatten het doorontwikkelen van onze landbouwsector, het beschermen en ontwikkelen van natuur, behoud en versterken van landschappelijke kwaliteit, het verbeteren en schoonhouden van milieu en de kwaliteit en kwantiteit van het (grond)water zijn op peil. De opgaven zijn omvangrijk, ruimtelijk en ecologisch verbonden en vragen om een integrale en gezamenlijke aanpak samen met onze partners in onze provincie.

Dat doen we op pragmatische manier door gewenste nieuwe ontwikkelingen te laten aansluiten bij bestaande landelijke kwaliteiten. Om deze kwaliteiten op orde te hebben en te houden, voeren we onze wettelijke taken uit en zetten we in op onze onderstaande ambities voor het landelijk gebied.

Ambities

Landbouw

Fryslân is de landbouwprovincie van Nederland. De Friese landbouw heeft een sterk grondgebonden karakter. Overall is de sterke verbinding van de landbouw met Fryslân zichtbaar. Dat willen wij behouden en volop benutten. De provincie Fryslân streeft naar een toekomstbestendige landbouw. Landbouw en natuur kunnen en moeten elkaar versterken.

Het ondernemerschap en vakmanschap van de landbouwsector staan centraal. De Friese landbouw produceert goed en veilig voedsel van een kwaliteit die wereldwijd wordt gewaardeerd. Het verlies van voedingsstoffen wordt verder beperkt en er wordt ingezet op een betere bodem-voedsel-mestkringloop. Wij streven naar een goede bodemkwaliteit en vruchtbare landbouwgronden. Landbouwgrond behouden wij zoveel mogelijk voor de sector.

Natuur

Fryslân kenmerkt zich door prachtige natuur en een gevarieerd landschap. Tegelijkertijd zien we dat de biodiversiteit onder druk staat. Vandaar dat aandacht nodig is voor herstel en bevordering van de biodiversiteit. Dit vraagt blijvend aandacht voor het herstel en bevorderen van de biodiversiteit waaraan iedereen een bijdrage levert. Fryslân is een provincie waar het fijn wonen, werken en leven is en dat willen we minimaal behouden of versterken.

De Vogel- en Habitatrichtlijn stelt dat we soorten in stand houden. Daarnaast willen we als provincie de schade beperken van overlast gevende soorten. Zo willen we met gerichte maatregelen soorten behouden en in aantallen laten toenemen zoals de weidevogels. Aan de andere kant zien we dat de ganzenpopulatie dermate groeit, dat gericht aandacht voor het beperken van schade nodig is. Hierbij zal er ook aandacht zijn voor Predatiebeheer. Het is daarbij altijd zoeken naar balans in de diverse belangen in relatie tot de wettelijke mogelijkheden c.q. beperkingen.

Vastgestelde beleidsnotities

- Nota Faunabeleid Fryslân (2024)
- Nota weidevogels 2021-2030 (2021)
- Beleidsnotitie Invasieve Exoten (2023)
- Nota "Natuur en Lanlik gebied" (2012)
- Strategische Grondnota Natuur Netwerk Nederland (2022)
- Beleidskader en Subsidieregeling Agrarische bedrijfsverplaatsing Fryslân (2015)
- Provinciaal Programma herstel biodiversiteit (2021)
- Beleidsbrief Duurzame Landbouw (2017)

- Landbouwagenda, actieplan Friese Landbouwagenda (2021)
- Friese bomen- en bossenstrategie (2022)
- Frysk Programma Landelijk Gebied (2023)
- Beleidsregel natuur Fryslân (2024)

Verbonden partijen

Er zijn geen verbonden partijen. Er wordt wel veel samengewerkt met allerlei betrokken (maatschappelijke) partijen in het landelijk gebied, zoals bijvoorbeeld Natuer mei de Mienskip.

Overzicht lasten en baten programma 3 Natuur en Landbouw

<i>Exploitatie- Bedragen x € 1.000</i>	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Lasten					
3.1 Natuur	116.787	108.019	73.384	61.052	59.037
3.2 Landbouw	6.122	9.738	4.972	1.644	0
Totaal lasten	122.909	117.756	78.355	62.695	59.037
Baten					
3.1 Natuur	37.394	37.944	4.227	2.241	2.163
3.2 Landbouw	571	118	107	107	0
Totaal baten	37.965	38.062	4.334	2.348	2.163
Saldo van lasten en baten	84.944	79.695	74.022	60.348	56.875

Toelichting

De toelichting op de grootste verschillen tussen de jaren staat bij de afzonderlijke beleidsvelden.

Beleidsveld 3.1. Natuur

Wat zien we?

Externe ontwikkelingen

De ontwikkelingen rondom het landelijk gebied staan niet stil. Met de uitspraak van de Raad van State over de PAS is de urgente opgave van het stikstofprobleem benadrukt. De stikstofbelasting zorgt voor vermessing en verzuring en vormt in Nederland een belangrijke oorzaak van biodiversiteitsverlies. Er zijn drie landelijke programma's die werken aan het herstel en vergroten van natuur en biodiversiteit, dit zijn: Natuurpact, Programma Natuur en de herijking van het (Nationaal/Fries) Programma Landelijk Gebied.

Daarnaast werken we in Fryslân samen met onze partners aan de uitvoering van het Friese herstelprogramma biodiversiteit, Nota Weidevogels en verkennen we onze verhouding tot de landelijke agenda Natuurinclusief.

Natuurpact en Programma Natuur

De provincies zijn verantwoordelijk voor de realisatie van de ontwikkeling en het beheer van de natuur. In het Natuurpact zijn de ambities met betrekking tot ontwikkeling en beheer van natuur in Nederland vastgelegd voor de periode tot en met 2027. O.a. voor de natuurontwikkelopgave (het NNN), uitvoeren van de Natura 2000-maatregelen, natuurherstelmaatregelen, (agrarisch) natuurbeheer en weidevogels.

In het kader van het Natuurpact is met het Rijk afgesproken dat in 2027 het NatuurNetwerkNederland (NNN) wordt gerealiseerd. Fryslân heeft sinds 1 januari 2023 nog een opgave van ca. 1.600 ha verwerven/functiewijziging en 3.600 ha inrichting NNN. Provinciale Staten heeft in november 2022 besloten dat er maximaal wordt ingezet om het NNN te realiseren. Vanwege diverse oorzaken is gebleken dat niet zonder meer het gehele NNN kan worden gerealiseerd. Fryslân heeft een realisatiestrategie opgesteld die uitgaat van de realisatie van tenminste 750 ha verwerving/functiewijziging en 2.000 ha inrichting NNN in 2027. In voorjaar 2025 voor middels een MidtermReview de voortgang van de realisatie van het NNN aan Provinciale Staten voorgelegd.

Bij de realisatie van het NNN blijven wij alert dat het NNN niet dezelfde juridische status krijgt als Natura 2000 (het Europese kader). Daarnaast zet Fryslân met de uitvoering van de strategie Grip op kwaliteit (door GS vastgesteld op 15-11-2022) in op het verhogen van de kwaliteit van het NNN. In paragraaf 9, Grote projecten, wordt het Natuurpact verder toegelicht.

Aanvullend op het Natuurpact hebben provincies en Rijk als onderdeel van de structurele aanpak stikstof afgesproken om een Programma Natuur op te stellen voor de periode 2021 t/m 2032. Belangrijke hoofdlijn van het Programma Natuur is om condities te realiseren voor een gunstige staat van instandhouding (Svl) van alle soorten en habitats onder de Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR). In 2024 is een aanvraag ingediend voor de 2e fase van dit programma. In paragraaf 9 Grote projecten wordt een nadere toelichting op Programma Natuur gegeven.

Fries Programma Landelijk Gebied (NPLG-FPLG)

Het (ontwerp-) NPLG is een beleidsprogramma onder de Nationale Omgevingsvisie (NOVI), met drie ministeries als opdrachtgever: Ministerie van LNV, ministerie van IenW en het ministerie van BZK. Het NPLG staat dus niet op zichzelf, en hangt ook samen met verschillende andere rijksprogramma's. Met het opstellen van provinciale gebiedsprogramma's van het NPLG worden de gebiedsgerichte opgaven en maatregelen voor natuur, stikstof, landbouw, water, bodem en klimaat vastgesteld. In het NPLG zijn de EU-verplichtingen leidend: Vogel- en Habitatrichtlijn, Kaderrichtlijn Water (KRW) en (onder meer) de Europese Klimaatwet voor broeikasgassen.

Voor de uitvoering van de maatregelen had het vorige kabinet € 24,3 miljard gereserveerd voor de periode 2024-2035. Deze middelen zouden in het Transitiefonds Landelijk gebied komen en provincies konden hier aanvragen voor doen. De nieuwe regering heeft eind mei haar Hoofdlijnenakkoord gepresenteerd. Daaruit blijkt dat men het voornemen heeft om de Tijdelijke wet Transitiefonds in te trekken en de gereserveerde middelen een andere bestemming te geven. Begin september heeft de minister aangegeven te stoppen met de ontwikkeling van het NPLG, wat hiervoor in de plaats komt is nog onzeker.

Begin april zijn verbeterde aanvragen ingediend voor Maatregelpakketten. Het gaat om aanvragen met een financiële omvang van € 180 mln.. De beschikking voor de eerste € 150 mln. is begin september ontvangen. Naar verwachting zijn de totale middelen in het vierde kwartaal beschikbaar voor uitvoering. In paragraaf 9 Grote projecten wordt het FPLG verder toegelicht.

Fries Herstelprogramma biodiversiteit

Samen met onze partners werken we aan de uitvoering van het Friese Herstelprogramma Biodiversiteit (vastgesteld door GS in februari 2021). Het doel van dit programma is het stoppen van de achteruitgang van de biodiversiteit, d.m.v. activiteiten die zijn gericht op kennisontwikkeling, educatie en bewustwording etc. Als provincie willen we i.i.g. het goede voorbeeld geven. Voor de jaren 2025 en verder wordt het programma herijkt waarbij we ons mede laten inspireren door de Landelijke Agenda Natuurinclusief.

Natura 2000

De Natura 2000-gebieden vormen een gezamenlijk Europees netwerk van beschermde natuurgebieden. Deze gebieden spelen een belangrijke rol bij het realiseren van de VHR-doelen in Fryslân. Voor alle Natura 2000-gebieden zijn specifieke VHR-doelen vastgelegd in zogenoemde aanwijzingsbesluiten. Doel daarvan is om de beschermde soorten en habitattypen landelijk in een “gunstige staat van instandhouding” te houden en waar nodig te brengen. De recent (17 juni 2024) aangenomen Europese Natuurherstelverordening onderstreept de noodzaak om actief te werken aan behoud en uitbreiding van de VHR-doelen waar Fryslân voor aan de lat staat.

In 2023 zijn als onderdeel van het FPLG natuurdoelanalyses (NDA's) voor de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden opgesteld. In de NDA's wordt een beschrijving gegeven van de huidige staat van instandhouding van de aangewezen habitattypen en -soorten. In 2024 heeft de Ecologische Autoriteit (EA) de laatste adviezen gegeven op de NDA's. Op basis van de NDA's en de adviezen van de EA worden aanvullende onderzoeken uitgevoerd, monitoringsgegevens verzameld en maatregelen uitgevoerd om naar de gunstige staat van instandhouding te gaan.

Het huidige Nederlandse N2000 doelensysteem omvat het landelijke beleid, de aanwijzingsbesluiten en de beheerplannen voor de gebieden. Dit systeem is de afgelopen periode geëvalueerd, en op basis van deze evaluatie vindt nu een actualisatie plaats. Komend jaar wordt hier verder aan gewerkt waarbij het Rijk voortouwnemer is van deze actualisatie.

Nationale Parken

Nederland telt 21 Nationale Parken. Vier daarvan liggen (geheel of gedeeltelijk) in Fryslân: NP Schiermonnikoog, NP Lauwersmeer, NP Drents-Friese Wold en NP De Alde Feanen. In 2015 is een landelijk manifest getekend over de doorontwikkeling van Nationale Parken. Momenteel zijn alle Nationale Parken aan het onderzoeken of en op welke wijze zij die doorontwikkeling voor zich zien. Op basis van de uitkomsten van de onderzoeken worden de vervolgstappen bepaald.

(Agrarisch) natuurbeheer

De provincie voert, in afstemming de natuurbeheerders en de agrarische sector, de regie op het natuurbeheer binnen en buiten het Natuurnetwerk (NNN). Daarbij wordt actief gestuurd op de kwaliteit van het Natuurnetwerk en de realisatie van afgesproken natuurambities. Daarnaast wordt invulling gegeven aan de implementatie van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB). In paragraaf 3.2 wordt uitgebreider ingegaan op het GLB.

Soortenbeleid

Bedreigde (Rode lijst soorten) en wettelijk beschermde soorten (o.a. Vogel Habitat Richtlijn-soorten) worden in Fryslân, m.u.v. de weidevogels momenteel passief beschermd d.m.v. Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving. We verkennen de verantwoordelijkheid en mogelijkheden om hier een actievere rol in te spelen, in samenhang met het Herstelprogramma Biodiversiteit.

Voor het behoud van de weidevogels in Fryslân wordt samen met de betrokken partijen de Nota Weidevogels inclusief het Aanvalsplan Grutto uitgevoerd. Het weidevogelbeleid en het Aanvalsplan Grutto worden in 2025 net zoals ganzenschade uit bestaande middelen betaald. Het nieuwe ganzenbeleid is vastgesteld in maart 2024 en het beleid invasieve exoten in december 2022.

De belangrijkste ontwikkelingen die we bij natuurtaken in de Omgevingswet (VTH) zien zijn de volgende:

- De komende jaren zal door de toenemende complexiteit in het aantal dossiers voor zowel vergunningverlening als voor toezicht en handhaving, niet alleen in aantal, maar ook in complexiteit, bestuurlijke gevoeligheid en maatschappelijke aandacht groeien. Met name de toenemende maatschappelijke betrokkenheid speelt hierbij een rol. Voorbeelden van deze onderwerpen zijn zorgplicht weidevogels, stikstof en de soorten management plannen. De belangen op deze dossiers zijn groot en vaak tegenstrijdig, dit zal de komende jaren naar verwachting alleen maar toenemen en regelmatig resulteren in bestuurlijke dilemma's.

- De bescherming van de natuur is een onderwerp dat dichtbij de mienskip staat. We merken dat het onderwerp leeft en dat er veel vragen zijn. Ook zien we meer handavingsverzoeken, WOO-verzoeken, persvragen en bezwaar- en beroepsprocedures. Daarnaast zien we in de praktijk dat op een aantal onderwerpen uitvoeringsbeleid ontbreekt en dat we met vergunningen beleid maken. De dienstverlening moet beter, meer openheid voorkomt achterdocht. Er moeten vaste contactpersonen zijn.

- Er zal veel aandacht zijn de komende jaren voor het legaliseren van PAS melders, daarbij zijn we afhankelijk van stikstofruimte beschikbaar gesteld door het Rijk.

- Tot 1 januari 2024 waren de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (Wabo) en de Wet natuurbescherming (Wnb) van kracht. Deze wetten zijn opgegaan in de Omgevingswet. Wanneer voor een activiteit een omgevingsvergunning op grond van de Wabo was vereist, waarvoor ook een toestemming op grond van de Wnb nodig was, dan was het verplicht om voor alle benodigde toestemming één aanvraag in te dienen. Dat werd de aanhaakplicht genoemd. De aanhaakplicht gold niet als vóór de aanvraag om een omgevingsvergunning al een aanvraag op grond van de Wnb was ingediend. Onder de Omgevingswet is de aanhaakplicht vervallen. De eerste ervaringen met de Omgevingswet laten zien dat initiatiefnemers de verschillende toestemming vaak niet in één keer aanvragen en dat is onder de Omgevingswet ook toegestaan. De provincie heeft Friese gemeenten opgeroepen om de provincie in kennis te stellen van aanvragen waarbij natuurbeschermingsregels een rol kunnen spelen, zodat de provincie afstemming kan zoeken met de initiatiefnemer en/of gericht toezicht kan houden op niet vergunde activiteiten. We voorzien dat dit leidt tot extra belasting voor zowel vergunningverlening als handhaving.

Taak- en rolvrijheid

Taakvrijheid

De provincies zijn verantwoordelijk voor het beheer en de ontwikkeling van het Natuurnetwerk Nederland (NNN) en de meeste Natura 2000-gebieden, het agrarisch natuurbeheer en het soortenbeleid. Op het terrein van natuur zijn veel provinciale taken wettelijk vastgelegd en overwegend verplicht. Hieronder vallen onder meer vergunningverlening, verlenen van ontheffingen en vrijstellingen en het het bieden van kaders voor faunabeheer. Ook dient de provincie te beschikken over een natuurvisie en beheerplannen voor de Natura 2000 gebieden. Op een aantal thema's heeft de provincie verordenende bevoegdheden. De taken op het gebied van VTH liggen vast in wet- en regelgeving, zo ligt de uitvoering van de natuurtaken uit de Omgevingswet wettelijk bij de provincie.

Rolvrijheid

Veel van de provinciale taken op dit veld bevinden zich dan wel in het kwadrant rechtmatige overheid (vergunningverlening, ontheffingen, toezicht) dan wel dat van de presterende overheid (aankoop, aanleggen en beheer van natuur). Echter, de keuzevrijheid die de provincie heeft in het kiezen van maatregelen voor het voldoen aan de afspraken in het Natuurpact leidt tot enige rolvrijheid.

Op het gebied van natuur neemt de rolvrijheid in de loop der tijd af: als het gaat om begrenzing, aankoop en aanleg beschikken we als provincie over meer vrijheid dan in de beheerfase, waar we gebonden zijn aan landelijke standaardpakketten.

Daarnaast is een toename gaande op dit veld van activiteiten als samenwerkende of responsieve overheid. Het voorbeeld hiervan is natuurlijk de samenwerking binnen Natuur met de Mienskip. Maar niet alleen daar. De provinciale rol bij het nieuwe programma natuur, bedoeld om de stikstofuitstoot aan te pakken, zal meer coördinerend zijn in vergelijking met de vooral uitvoerende rol in het natuurpact. Ook is voorzien dat de provincie straks 'regievoerder' zal zijn op de overgangsgebieden rondom natuur. In een reeks aan gebiedsprocessen wordt door het combineren van doelen en middelen geprobeerd op meerdere beleidsvelden vooruitgang te boeken.

Wat willen we bereiken?

Doelstelling beleidsveld 3.1.

1. We willen natuur en biodiversiteit herstellen en bevorderen, d.m.v.:

1. Het realiseren van een robuust en kwalitatief hoogwaardig Natuurnetwerk (NNN), incl. 20 Natura 2000-gebieden en 4 Nationale Parken.
2. Het realiseren van een goede basiskwaliteit Natuur, ook in het landelijke gebied en binnen de bebouwde kom.
3. Het beschermen van kwetsbare, bedreigde en beschermde soorten en stoppen van de achteruitgang van de biodiversiteit en het realiseren van een opgaande trend voor soorten (bijvoorbeeld weidevogels).

4. Het beperken van schade en overlast (zoals vraatschade door ganzen) d.m.v. faunabeheer en de aanpak van invasieve exoten.
5. Stikstofvergunningen verlenen die er voor zorgen dat er uitvoering gegeven kan worden aan het FPLG en het uitvoeringsprogramma stikstof.

Doelindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde
1. Het realiseren van een robuust en kwalitatief hoogwaardig Natuurnetwerk (NNN), incl. 20 Natura2000-gebieden en 4 Nationale	In 2027 is een robuust, samenhangend en kwalitatief hoogwaardig natuurnetwerk gerealiseerd.	In 2027 is er een NNN van 68.300 ha gerealiseerd.
	Natuurbeheer: beheerde ha via het Subsiestelsel Natuur en Landschap – onderdeel natuurbeheer.	Totaal: 68.300 ha t/m 2027.
2. Het realiseren van een goede basiskwaliteit Natuur, ook in het landelijke gebied en binnen de bebouwde kom	Agrarisch natuur- en landschapsbeheer: Beheerde ha via de Subsiestelsel Natuur en Landschap – onderdeel agrarisch natuurbeheer.	Totaal: 29.626 ha ANLb t/m 2027.
3. Het beschermen van kwetsbare, bedreigde en beschermde soorten en stoppen van de achteruitgang van de biodiversiteit en het realiseren van een opgaande trend voor soorten (bijvoorbeeld weidevogels)	Het realiseren van een gezonde Weidevogelpopulatie.	10.000 broedparen grutto in 2030.
4. Het beperken van schade en overlast (zoals vraatschade door ganzen) d.m.v. faunabeheer en de aanpak van invasieve exoten	Het beperken van schade en overlast door fauna.	Voor ganzen: de totale jaarlijkse ganzenschade in kilogram droge stof terugdringen ten opzichte van de gemiddelde schade over de seizoenen 2017/18 t/m 2022/23.*
5. Stikstofvergunningen	Aantal afgehandelde PAS-melder dossiers.	220 dossiers

*) Streven daarbij is dat de schade door trek ganzen (voorjaarsschade) in elk geval niet verder stijgt dan de gemiddelde schade over genoemde seizoenen en dat de stijgende trend van schade door stand ganzen wordt omgebogen in een stabilisatie en binnen vijf jaar in een daling van zowel kg droge stof als uitbetaalde schade.

Wat gaan we daarvoor doen

Onderwerp	Resultaten 2025
<p>1. Het realiseren van een robuust en kwalitatief hoogwaardig Natuurnetwerk (NNN).</p> <p>en</p> <p>. Het realiseren van een goede basiskwaliteit Natuur.</p>	<p>Nationale Parken: Het nieuwe – landelijke – beleidsprogramma voor de Nationale Parken uitwerken voor de Nationale Parken Alde Feanen, Schiermonnikoog, Lauwersmeer (samen met de provincie Groningen) en Drents-Friese Wold (samen met de provincie Drenthe).</p>
	<p>Natura 2000:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Er zijn drie evaluaties ten behoeve van nieuwe beheerplannen (Alde Feanen, Deelen, Rottige Meenthe) opgesteld. • Er is een begin gemaakt met het actualiseren van vier beheerplannen (Vlieland, Terschelling, Ameland en Schiermonnikoog). • Er worden onderzoeken uitgevoerd en gegevens verzameld waarmee kennisleemtes uit de natuurdoelanalyses worden opgelost. • Er zijn herstelmaatregelen uitgevoerd in de Natura 2000 gebieden (opgenomen in de beheerplannen).
	<p>Realisatie NNN door minimaal 100 ha verwerving/functiewijziging en minimaal 200 ha inrichting.</p>
	<p>Uitvoeren Friese bomen- en bossenstrategie door minimaal 30 ha bosuitbreiding, 150 ha bosrevitalisatie, 10 ha uitbreiding landschapselementen en 40 ha revitalisering landschapselementen.</p>
	<p>Uitvoering Programma Natuur: Er zijn maatregelen in de SPUK Programma Natuur uitgevoerd.</p>
	<p>Uitvoeren strategie Grip op kwaliteit; actualisatie begrenzing en verbeteren kwaliteit.</p>
<p>3. Het beschermen van kwetsbare, bedreigde en beschermde soorten en stoppen van de achteruitgang van de biodiversiteit en het realiseren van een opgaande trend voor soorten.</p> <p>en</p> <p>4. Het beperken van schade en overlast d.m.v. faunabeheer en de aanpak van invasieve exoten.</p>	<p>Uitvoering herstelprogramma biodiversiteit.</p>
	<p>Uitvoeren Nota Faunabeleid Fryslân, uitvoeren Beleidsnota Invasieve Exoten Fryslân, actualisatie en uitvoeren Interprovinciaal Wolvenplan, opstellen en uitvoeren Friese Beverbeleidsregels en actualiseren en uitvoeren beleid hoefdieren (damhert en ree).</p>
	<p>Uitvoeren Nota Weidevogels 2021-2030, inclusief de LIFE IP GrassBirdHabitats, maatregelpakket weidevogels en het Aanvalsplan Grutto.</p>
	<p>Ontwikkelen actief soortenbeschermingsbeleid/ gemeenten adviseren en faciliteren bij het opstellen van soortenmanagementplannen (SMP's).</p>

5. Stikstof vergunningen.	De PAS-melders dossiers zullen in meerdere jaren worden afgerond.
---------------------------	---

Resultaatindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde 2025
1. Herstel en bevorderen biodiversiteit.	Agrarisch natuur- en landschapsbeheer: Beheerde ha via de Subsiestelsel Natuur en Landschap – onderdeel agrarisch natuurbeheer.	25.395 ha totaal in 2025
	Natuurbeheer: beheerde ha via het Subsiestelsel Natuur en Landschap – onderdeel natuurbeheer.	67.430 ha totaal in 2025
	Natura 2000: Evaluaties ten behoeve van nieuwe beheerplannen.	3
	Natura 2000: Start actualisatie beheerplannen voor de eilanden (met een gebiedsproces), definitieve vaststelling uiterlijk 2028.	4
	Realisatie NNN: aantal ha. verwerving/functiewijziging. aantal ha. inrichting.	100 ha. 200 ha.
	Natuurkwaliteit: Uitvoering Grip op Kwaliteit door beheerevaluaties van gebieden samen met beheerders.	6
	Uitvoeren bossenstrategie.	30 ha bosuitbreiding 150 ha bosrevitalisering 10 ha uitbreiding landschapselementen 40 ha revitalisering landschapselementen
3. Soorten.	Toename van het aantal broedparen grutto.	verschil doel-huidig
5. Stikstof vergunningen.	Aantal afgeronde PAS-melders dossiers.	139
	Percentage tijdig verleende vergunningen en ontheffingen in het kader van de natuurtaken in de omgevingswet.	95%

Toelichting

Natuurtaken in de Omgevingswet; dit percentage is exclusief stikstofaanvragen, omdat de vergunningverlening van stikstof aan constante wijzigingen onderhevig is, als gevolg van voortschrijdend inzicht (o.a. jurisprudentie). Dit zorgt voor vertraging bij de lopende aanvragen en een vertekend beeld in het grote geheel.

Wat mag het gaan kosten?

Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Totaal lasten	116.787	108.019	73.384	61.052	59.037
Totaal baten	37.394	37.944	4.227	2.241	2.163
Saldo van lasten en baten	79.393	70.075	69.157	58.811	56.875

Toelichting

Dit beleidsveld kent weinig budgetvrijheid. Een groot deel van de budgetten zijn bestemd voor werkzaamheden waar (langjarige) afspraken onderliggen of die een wettelijke basis kennen. De begrote lasten voor 2025 betreffen voor het grootste gedeelte de middelen voor het uitvoeren van het Natuurpact (€ 55,2 mln. vanuit de natuurpactmiddelen ontvangen van het Rijk via het provinciefonds en daarnaast € 8,6 structurele provinciale beheergelden). Dit zijn onder andere lasten voor de ontwikkelopgave Natuurnetwerk Nederland en natuurbeheer. Onderdeel van dit bedrag is financiering van faunaschade via BIJ12 (waaronder ganzenschade, ter indicatie dit was € 12,6 mln. in 2023.). Verder zijn er middelen beschikbaar voor De Nieuwe Afsluitdijk – Vismigratierivier (€ 8,3 mln.), Rijksmiddelen voor Programma Natuur (€ 17,3 mln.) en Natuurinclusief isoleren (€ 1,8 mln.) en zijn er Europese middelen beschikbaar vanuit POP3 voor inrichtingsprojecten (€ 1,4 mln.) en vanuit LIFE voor het Weidevogelprojecten (€ 0,7 mln.).

De begrote baten hebben grotendeels betrekking op inkomsten voor De Nieuwe Afsluitdijk – Vismigratierivier (€ 14,8 mln.) en bestaan deels uit Europese- en Rijkssubsidies (voor de bedragen die hierboven zijn aangegeven) en onttrekkingen uit de hiervoor bestemde reserve. Deze baten voor de vismigratie staan in kasritme vandaar de fluctuatie over de jaren.

Overschotten of tekorten van de Natuurpactmiddelen worden verrekend met de reserve en hierop wordt de programmering van de uitgaven aangepast. Hierdoor kunnen er fluctuaties ontstaan in de cijfers in bovenstaande tabel, inzicht in de voortgang over de gehele looptijd wordt gegeven in paragraaf 9 Grote projecten – Uitvoering Natuuropgave. In deze paragraaf staat ook meer informatie over Programma Natuur, het FPLG en de Vismigratierivier.

Uitgebreide financiële tabel

Lasten en baten beleidsveld 3.1 Natuur					
Onderwerp - Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Lasten					
Realiseren Natuurnetwerk	45.651	40.609	36.284	31.000	29.924
Realiseren basis kwaliteit natuur	38.055	35.359	14.013	13.385	12.509
Beschermen soorten	13.132	18.403	9.670	3.250	3.188
Beperken van schade en overlast	19.787	13.446	13.417	13.417	13.417
Verlenen stikstof vergunningen	163	201	0	0	0
Totaal lasten	116.787	108.019	73.384	61.052	59.037
Baten					
Realiseren Natuurnetwerk	3.388	3.163	1.554	1.017	1.000
Realiseren basis kwaliteit natuur	28.684	17.926	220	220	220
Beschermen soorten	5.100	16.632	2.453	1.004	942
Verlenen stikstof vergunningen	222	222	0	0	0
Totaal baten	37.394	37.944	4.227	2.241	2.163
Saldo van lasten en baten	79.393	70.075	69.157	58.811	56.875

Beleidsveld 3.2. Landbouw

Wat zien we?

De agrarische sector is voor Fryslân van groot economisch belang zowel voor de werkgelegenheid en export als voor kennisontwikkeling en innovatie. Naast producent van voedsel is de landbouw ook gebruiker en tegelijk de belangrijkste beheerder van het landelijk gebied. De landbouw bepaalt in sterke mate het aanzicht van het landschap, draagt bij aan de biodiversiteit en aan een leefbaar en aantrekkelijk platteland.

De ontwikkelingen van de agrarische sector worden vooral bepaald door Europa en het Rijk. De Europese Commissie heeft het Nationaal Strategisch Plan (NSP), de Nederlandse uitwerking van het Europese Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) voor de periode 2023-2027 in december 2022 goedgekeurd. Met deze goedkeuring zijn middelen beschikbaar gesteld door Europa voor innovatie en verduurzaming van het landelijk gebied en de agrarische sector waarbij inspanningen van boeren op het gebied van biodiversiteit en klimaat sterker beloond worden. De uitvoering van het nationaal strategisch plan verloopt via Rijk en provincies. Provincies hebben de mogelijkheid om subsidies te verstrekken op het gebied van maatregelen over innovatie, kennisoverdracht, investeringen en gebiedsgerichte samenwerking.

Binnen het GLB speelt duurzaamheid, natuurinclusief en vergroening een essentiële rol. De zogenaamde ecoregeling geeft boeren een vergoeding voor het uitvoeren van vergroeningsmaatregelen. Ook de "van boer tot bord"-strategie is gericht op het eerlijk, gezond en milieuvriendelijk maken van voedselsystemen. Naast de doelen ten aanzien van stikstofreductie (vastgelegd in de Wet Stikstofreductie en natuurverbetering) worden eveneens doelen op gebied van Klimaat en Water gesteld die grote impact hebben op het landelijk gebied en de agrarische sector. Voor het behalen van deze doelen is een belangrijke rol voor de agrarische sector weggelegd. Hiervoor is het van belang om tot een hernieuwd agrarisch perspectief te komen, al blijkt de afgelopen jaren dat het lastig is om dit concreet te maken. Binnen het Fries Programma Landelijk Gebied wil de provincie landbouw en natuur elkaar laten versterken. Er wordt gewerkt aan een toekomstbestendiger landbouw door in het beleid niet de maatregelen centraal te stellen, maar de doelen. Zo'n beleid heeft twee belangrijke voordelen. De agrariërs krijgen zelf de teugels in handen om hun route te bepalen. Hiermee zetten we het ondernemerschap en vakmanschap centraal. Tegelijkertijd heeft de provincie betere garanties voor doelrealisatie en een kosteneffectieve besteding van middelen. Om de vorderingen te meten en te stimuleren zijn verschillende instrumenten beschikbaar.

Visserij

De visserij is van belang voor Fryslân. Deze sector staat onder druk. Onder meer door Europese ontwikkelingen. Wij zetten ons in voor onze vissers met oog voor natuur. Dit doen we samen met Wetterskip Fryslân, Terrein beheerende organisaties en de vissers in de Visstand Beheercommissie Friese Boezem. Wij zorgen hier dat de infrastructuur op orde is door aanleg van vismigratievoorzieningen (zoals de Vismigratierivier)

Taak- en rolvrijheid

Taakvrijheid

Ten aanzien van landbouw bestaat voor de bezigheden van de provincie geen specifieke wetgeving. Provinciaal landbouwbeleid is autonoom beleid. Wel is er vanuit wetgeving op andere gebieden bemoeienis met de landbouw (natuur, stikstof).

Op het beleidsveld landbouw is geld van derden te vinden, onderverdeeld in Europees Geld (GLB), Regiodeals, de middelen vanuit het Nationaal Programma Landelijk Gebied en overig. De provincie cofinanciert middelen uit het Europese GLB en is regelingseigenaar van een aantal interventies. De Provincie kan middels het openstellingsbesluit sturen op de doelbesteding van deze interventies, zoals bijvoorbeeld duurzame innovatieprojecten en kavelruil.

Rolvrijheid

Op het gebied van landbouw begeven we ons vooral op het pad van de samenwerkende overheid en responsieve overheid. De provincie treedt vanuit de smalle kerntaak met name stimulerend en faciliterend op.

Europa en het Rijk hebben een belangrijke rol in wetgeving op het terrein van landbouw. Onze rol als presterende overheid kan groeien nu wij inzetten om, in relatie tot het FPLG, met de agrarische sector doelafspraken te gaan maken. Onze rol als rechtmatige overheid kan ook groeien wanneer, in relatie tot het FPLG, met de agrarische sector doelen ruimtelijk worden vastgelegd. Daarbij willen wij landbouwgrond zoveel mogelijk voor de landbouwsector behouden.

Wat willen we bereiken?

Doelstelling beleidsveld 3.2.

We streven naar een toekomstbestendige landbouw in Fryslân.

1. Fryslân blijft de landbouwprovincie van Nederland.
2. Wij zorgen voor een goede balans tussen landbouw en natuur. Landbouw en natuur kunnen en moeten elkaar versterken in een toekomstbestendige landbouw.

Doelindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde
1. Fryslân blijft de landbouwprovincie van Nederland.	Er is in Fryslân ruimte om goed te kunnen boeren, zowel qua handelingsvrijheid voor de individuele agrarisch ondernemer als bedrijfseconomisch en ruimtelijk. De agrofoodsector houdt voldoende kritische massa om voorop te blijven lopen in sleutelsectoren als melkveehouderij en akkerbouw/pootgoedteelt.	Duidelijkheid m.b.t. de wettelijke kaders waarbinnen geboerd kan worden en duidelijke grenzen aan de afkalving van ondernemersvrijheid en beschikbaarheid van landbouwgrond. Hier hoort ook het creëren van en zoeken naar vergunningsruimte bij. Een concurrentiekrachtige en innovatieve agrofoodsector.
2. Landbouw en natuur versterken elkaar.	De landbouw ondersteunt de biodiversiteit in Fryslân en daarbuiten zoveel mogelijk, bijvoorbeeld waar het gaat om weidevogels en insecten, maar ook als het gaat om micro-organismen en het bodemleven. Waar mogelijk biedt (de) natuur(beheer) boeren ook voordelen, bijvoorbeeld door de mogelijkheid om natuurgronden te begrazen waar dat gewenst is.	Het is lonend voor boeren om de biodiversiteit in Fryslân te ondersteunen.
	Landbouw en natuur zijn goed ingepast in Fryslân, d.w.z. dat zij ruimtelijk zo goed mogelijk aansluiten bij water-, bodem- en ecosystemen en elkaar zo min mogelijk in de weg zitten, ook voor wat betreft emissies en andere milieueffecten.	De nieuwe POVI bevat een visie ruimtelijke aansluiting van verschillende typen landbouw en natuur bij de water-, bodem- en ecosystemen van Fryslân. Hieraan wordt beleid gekoppeld.

Wat gaan we daarvoor doen

Onderwerp	Resultaten 2025
-----------	-----------------

<p>1. Fryslân blijft de landbouwprovincie van Nederland.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wij ondersteunen ondernemers die zoeken naar nieuwe verdienmogelijkheden en zetten ons, ook in Den Haag en Brussel, in voor een goed verdienmodel voor de boeren. 2. In hoe wij met de landbouwsector omgaan, staat het ondernemerschap en vakmanschap van de landbouwsector centraal 3. Landbouwgrond blijft zoveel mogelijk behouden voor de sector. 4. Wij bevorderen lokale voedselproductie en -ketens. 5. Meewerken aan één economische agenda voor Fryslân voor wat betreft de agrofoodsector. 6. Het creëren van en zoeken naar vergunningsruimte, in het bijzonder voor de PAS-melders. 7. Het integreren van bovenstaande punten in een beleidsnotitie en bijbehorende, realistische uitvoeringsagenda (Landbouwagonderwerpen).
<p>2. Landbouw en natuur versterken elkaar.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Optimale inzet van de niet-grondgebonden instrumenten van het GLB via de regeling Europese landbouwsubsidies provincie Fryslân 2023-2027. 2. Aantrekkelijke vergoedingen voor natuurbeheer en natuurdoelen (zoals ANLb, weidevogels) motiveren boeren om deel te nemen. 3. De nieuwe POVI bevat een visie op de ruimtelijke aansluiting van verschillende typen landbouw en natuur bij de water-, bodem- en ecosystemen van Fryslân. Daaraan wordt beleid gekoppeld. 4. Landbouwbodems worden duurzaam beheerd. 5. Kringlopen van mest, mineralen en grondstoffen worden mogelijk gesloten, inclusief die uit menselijke plas en poep. 6. T.a.v. de wettelijke doelen voor klimaat, natuur en water van het FPLG: inhoudelijk meedenken en -werken aan de uitvoering van de relevante maatregelpakketten, zodat een goede afstemming met het landbouwbeleid gewaarborgd blijft. 7. Uitvoering geven aan de Regiodeal Natuurinclusieve Landbouw 8. Het integreren van bovenstaande punten in een beleidsnotitie en bijbehorende, realistische uitvoeringsagenda (Landbouwagonderwerpen).

Resultaatindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde 2025
<p>1. Fryslân blijft de landbouwprovincie van Nederland</p>	<p>Het aantal ondernemers en veelbelovende nieuwe verdienmogelijkheden dat ondersteund wordt en het aantal lobbyacties richting Den Haag en Brussel.</p>	<p>De mate van ondersteuning van initiatieven in de praktijk is afhankelijk van nog te herijken landbouwbeleid en Landbouwagonderwerpen en daarmee het beschikbare budget voor dit thema (2025). In 2025 minimaal één concrete lobbyactie</p>

		richting Den Haag en één richting Brussel.
	Aantal pilots op het gebied van doelsturing (in plaats van sturen met maatregelen) en belonen van goede scores van boerenbedrijven op basis van KPI's.	Binnen de Regiodeal Natuurinclusieve Landbouw worden twee pilots met doelsturing uitgevoerd. Vanuit SPUK-gelden van LNV wordt verder gewerkt aan het ontwikkelen van instrumentarium. Verdere uitrol is nog afhankelijk van toekenning NPLG maatregelpakket.
	Bij iedere functieverandering van landbouwgrond wordt afgewogen of de nieuwe bestemming daadwerkelijk prioriteit verdient.	Een afwegingskader geformuleerd beleid t.a.v. geldige redenen voor functieverandering van landbouwgrond en een visie daarop en op het principe "Water en Bodem Sturend" in Fryslân in het nieuwe landbouwbeleid (najaar '24) .
	Het aantal nieuwe lokale voedselketens en ondernemers dat ondersteund wordt.	Afhankelijk van nog te herijken landbouwbeleid en Landbouwagonde en daarmee het beschikbare budget voor dit thema (2025).
	Aantal initiatieven dat ontplooid is om legalisatie van PAS-melders dichterbij te brengen, hoewel dit de verantwoordelijkheid van het Rijk is.	Minimaal één lopende pilot voor legalisatie en een effectieve lobbyactie richting Den Haag.
2. Landbouw en natuur versterken elkaar	Het aantal openstellingen in het kader van het niet-grondgebonden deel van het GLB en de mate waarin deze openstellingen ondersteunend zijn naan het landbouwbeleid van provincie Fryslân.	In 2024 vier openstellingen in het kader van het niet-grondgebonden deel van het GLB; t/m 2027 in totaal zeven. Deze zijn zoveel mogelijk ook ondersteunend aan het landbouwbeleid van provincie Fryslân.
	Deelname aan ANLb en/of de daarvoor verstrekte som aan subsidies.	Deelname aan ANLb en/of de daarvoor verstrekte subsidies stijgen minimaal

		mee naar rato van de extra beschikbaar komende gelden.
	Het aantal initiatieven en/of deelnemende boeren dat bijdraagt aan een betere benutting van dierlijke mest en het beter sluiten van kringlopen.	Minimaal twee

Wat mag het gaan kosten?

Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Totaal lasten	6.122	9.738	4.972	1.644	0
Totaal baten	571	118	107	107	0
Saldo van lasten en baten	5.551	9.620	4.865	1.537	0

Toelichting

Dit beleidsveld kent weinig budgetvrijheid, omdat de meeste middelen beschikbaar zijn voor de Regiodeal Natuurinclusieve Landbouw (NIL), de aflopende POP3-projecten en de nieuwe cofinanciering van het GLB-NSP programma.

De daling van middelen bij Landbouw is te verklaren door het aflopen van de Regiodeal NIL en het aflopen van POP3. Tegelijk moet het grootste deel van de middelen voor GLB-NSP nog opengesteld worden, deze zijn nu nog voorwaardelijk begroot in programma 7. De middelen voor de uitvoering van de nieuwe beleidsbrief Landbouw zijn tijdelijk beschikbaar gesteld bij het bestuursakkoord en zijn nu nog als GS voorwaardelijk in de begroting opgenomen.

Uitgebreide financiële tabel

Lasten en baten beleidsveld 3.2 Landbouw					
Onderwerp - Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Lasten					
Fryslân blijft landbouwprovincie van Nederland	810	455	40	0	0
Goede balans tussen landbouw en natuur	5.312	8.583	4.432	1.144	0
Landbouw GS voorwaardelijk	0	700	500	500	0
Totaal lasten	6.122	9.738	4.972	1.644	0
Baten					
Goede balans tussen landbouw en natuur	571	118	107	107	0
Totaal baten	571	118	107	107	0
Saldo van lasten en baten	5.551	9.620	4.865	1.537	0

Programma 4: Ruimte en Klimaat

Portefeuillehouders

Gedeputeerden Friso Douwstra, Sijbe Knol en Matthijs de Vries

Inleiding

Ruimte en klimaat zijn twee brede en integrale thema's.

In 2020 is de Provinciale Omgevingsvisie (hierna POVI) vastgesteld 'De Romte Diele'. Hierin is het provinciale omgevingsbeleid opgenomen en zijn vier urgente opgaven benoemd die vragen om een integrale en gezamenlijke aanpak. Het gaat om Leefbaar, vitaal en bereikbaar; Energietransitie; Klimaatadaptatie; Versterken biodiversiteit.

De Omgevingsvisie wordt uitgewerkt in programma's. De afgelopen jaren is een aantal programma's opgesteld zoals het Regionaal Waterprogramma, het Energieprogramma 2022-2025, het Programma Erfgoed 2025-2028 en er zijn anderen in voorbereiding.

In 2024 zijn we gestart met de actualisatie van de Omgevingsvisie. Uitgangspunt daarbij is om zorgvuldig om te gaan met onze ruimte. We doen dat o.a. door het zoveel mogelijk benutten van functiecombinaties en aandacht te besteden aan omgevingskwaliteit. Het is aan Provinciale Staten om de geactualiseerde Omgevingsvisie vast te stellen.

We zien toe op de doorwerking van ons omgevingsbeleid dat is vastgelegd in de Omgevingsverordening.

Het rijk actualiseert de Nationale Omgevingsvisie door de Nota Ruimte op te stellen. Wij brengen de Friese belangen in dat proces in.

Middels de Wet versterking Regie Volkshuisvesting worden de taken van de provincie uitgebreid. De provincie wordt mee verantwoordelijk voor de realisatie van voldoende betaalbare woningen. Wij hebben in Fryslân 17.500 woningen te bouwen voor 2030. Dit hebben wij afgesproken in de regionale woondeals. Alle kernen in onze provincie moeten de mogelijkheid krijgen om naar aard, schaal en karakter bij te bouwen. Samen met de Friese partners gaan wij hier aan werken. Wij onderstrepen het belang van voldoende woonvormen voor ouderen. Dit is ook nodig vanwege de ontwikkeling dat mensen zo lang mogelijk zelfstandig moeten kunnen wonen.

Wij zien dat het klimaat verandert. Weersextremen nemen toe. De bodem daalt. Dit vergroot de kans op zaken als droogteschade, hittestress en wateroverlast. Fryslân moet zich hierop voorbereiden. De gevolgen van de klimaatverandering raken de hele samenleving: wonen, drinkwatervoorziening, bedrijvigheid, landbouw en natuur en ook het groene en rode erfgoed. Het gaat o.a. om neerslagtekorten, natuurbranden en overstromingen als gevolg van extreem weer. Dit kan leiden tot acute onzekerheid op het gebied van onder andere voedsel en drinkwater of funderingschade. De impact van klimaatverandering elders in de wereld zullen ook in Nederland/Fryslân merkbaar zijn, bijvoorbeeld in de vorm van vluchtelingenstromen of via internationale handel.

Dit vraagt enerzijds om maatregelen die de effecten van de klimaatverandering beperken en anderzijds om maatregelen die de klimaatverandering zelf beperken. Het gaat hierbij om een toekomstbestendig water- en bodemsysteem en hoe we daar mee omgaan en om de transitie naar duurzame energie.

Een gezonde bodem, schoon en voldoende zoet water en een veilig watersysteem zijn van groot belang om nu en in de toekomst goed te kunnen wonen en werken in onze provincie, en is daarmee van belang voor onze brede welvaart en welzijn. Via vergunningen, toezicht en handhaving (VTH) zien we er op toe dat we wat schoon is, ook schoon houden.

Om een bijdrage te leveren aan de landelijke klimaatdoelen willen we in 2050 onafhankelijk zijn van fossiele brandstoffen. We doen dit o.a. via de energietransitie. Meer schone energie uit eigen provincie is noodzakelijk. Het maakt ons minder afhankelijk van olie en gas en het kan zorgen voor betaalbare energie. Zon en wind in onze provincie zijn van iedereen. Als wij daar energie en opbrengsten uit halen, moet iedereen daarvan kunnen profiteren.

Ambities

Ambitie RO:

Wij werken samen met gemeenten en Wetterskip aan de ruimtelijke inrichting van Fryslân en aan de omslag als gevolg van de Omgevingswet.

De hoofdambitie van de provincie Fryslân voor de Friese leefomgeving is een brede welvaart in een vitaal,

veerkrachtig, karakteristiek en gezond Fryslân. De leefomgeving is de gedeelde ruimte waarin de mensen in de provincie samenleven. Fryslân is van alle mensen die er wonen, werken of te gast zijn.

Onderdeel van deze ambitie is een toekomstbestendige woningvoorraad en aantrekkelijke leefomgeving voor alle (toekomstige) inwoners van Fryslân.

Van belang bij de ruimtelijke ontwikkelingen is ook dat de Friese landschapstypen en hun ontstaansgeschiedenis herkenbaar blijven. Het Friese landschap kan een bijdrage leveren aan o.a. leefbaarheid, biodiversiteit, recreatie, landbouw en andere opgaven.

We ambiëren dat Fryslân in 2050 waterrobuust en klimaatbestendig is ingericht en een goede bodem- en waterkwaliteit heeft. Met 'waterrobuust' bedoelen wij dat de waterhuishoudkundige inrichting van gebieden ook zonder acuut menselijk ingrijpen bestand is tegen extreem natte omstandigheden of juist extreme droogte. Fryslân blijft beschermd tegen overstromingen, zowel vanuit het hoofd-, als in het regionaal watersysteem. Door zowel technische als ruimtelijke maatregelen zijn en blijven we in staat om de weersextremen op te vangen. Afwenteling op andere watersystemen of toekomstige generaties vinden we hierbij onwenselijk.

Karakteristiek en gezond watersysteem. We willen een goede bodem- en waterkwaliteit. Grond- en oppervlaktewater dient van een goede kwaliteit te zijn om gebruikt te kunnen worden voor alle functies zoals drinkwater, natuur, landbouw, industrie en overige (economische) toepassingen en zwemmen; het drinken van water uit de kraan dient veilig te zijn, nu en in de toekomst. Vervuiling - een slechte toestand en verslechtering van de toestand - wordt voorkomen en/of verholpen. Afwenteling op andere watersystemen of toekomstige generaties is onwenselijk. Het samenhangende waterstelsel Waddenzee en eilanden, kustzone, IJsselmeer, binnenmeren en waterplassen, kanalen en beken is karakteristiek voor onze provincie. Dit willen we in de toekomst behouden. Bij alle maatregelen voor een toekomstbestendig watersysteem worden ook kansen voor versterking van (recreatieve) beleving, identiteit en gezondheid benut.

Het Friese oppervlakte- en grondwater hebben een nauwe onderlinge relatie. Vanuit het Drents plateau stroomt grondwater in westelijke richting, dat via kwel in het Veenweidegebied bovenkomt en als oppervlaktewater naar de Waddenzee wordt afgevoerd. We willen dit water graag hoogwaardig gebruiken (met name voor drinkwater) en daarmee in de toekomst waardevol zuiver grondwater minder afvoeren naar de Waddenzee. De doorlevering van oppervlaktewater naar de buurprovincies Groningen en Drenthe via de sluis in Gaarkeuken blijft uiteraard behouden. Belangrijke instrumenten om het waterbeleid uitvoering te geven zijn het Nationaal Programma Landelijk Gebied en de NOVEX. Het uitvoeringsprogramma NPLG is één van de Rijksprogramma's die doorwerken in onze provincie en ook voor het beleidsveld Water relevant zijn. De uitgangspunten en leidende principes uit de Kamerbrief 'Water en bodem sturend in de ruimtelijke inrichting' (november 2022) zijn voor onze provincie vertaald in de visie 'Fryslân Klimaatbestendig 2050+'. Deze vormen voor het provinciale NOVEX-vraagstuk de 'tafel waarop wordt gepuzzeld'. Op het moment van schrijven van deze begroting zit de vaststelling van de visie in het besluitvormingstraject.

De ambitie voor Milieu is het uitvoeren van de wettelijke taken vergunningverlening, toezicht en handhaving en het leveren van een bijdrage aan een duurzame leefomgeving.

Ambitie Energietransitie:

Een Fryslân dat in 2050 onafhankelijk is van fossiele brandstoffen.

We werken aan de energietransitie via de 5 programmalijnen uit het Energieprogramma 2022-2025.

Vastgestelde beleidsnotities

Voor Ruimte en wonen:

- Omgevingsvisie De romte diele (2020)
- Omgevingsverordening Fryslân (2023)
- Thematische structuurvisie Grutsk op 'e Romte (2014)
- Beleidsbrief Leefbaarheid (2018)
- Uitvoeringsagenda Wonen 2021-2023 (2021)
- Startnotitie Programma Landschap (2021)

Voor Water en Bodem:

- Regionaal Water Programma 2022 - 2027
- KRW Nota Fryslân (2021)
- Startnotitie Bodembeleid (2022)
- Veenweide visie (januari 2015)
- Maatschappelijke Kosten- en Batenanalyse Veenweide (2020)
- Veenweideprogramma 2021 -2030, Foarút mei de Fryske Feangreiden (2021)

Voor VTH -Milieu

- VTH beleid provincie Fryslân 2019-2023 (wordt verlengd t/m 2024)
- Beleidsregel tijdelijk en uitzonderlijk gebruik Wet luchtvaart provincie Fryslân (2012)
- Beleidsregels geur Bedrijven Fryslân 2019
- Beleidsregel Wet Bibob provincie Fryslân (2021)
- Landelijke handhavingsstrategie (2014)
- VTH-beleid Fryslân, uniform beleid voor vergunningverlening, toezicht en handhaving van de provinciale en gemeentelijke basistaken (2020)
- Verordening Wet natuurbescherming (december 2016)
- Wadloopverordening (2019)

Voor Energie :

- Energieprogramma 2022 -2025
- Missy Wetterwaarmte (2023)
- Waterstofagenda (2023)

Voor Klimaat:

- Notitie Uitvoering Klimaatakkoord

Voor Erfgoed

- Programma Erfgoed 2025 -2028 (besluit verwacht november 2024)

Verbonden partijen

Vanuit Water en Bodem geen verbonden partijen.

vanuit VTH-Milieu:

- Fryske Útfieringstsjinst Miljeu en Omjouwing (FUMO), Grou
- Stichting Nazorg Ouwsterhaule
- Fonds Nazorg Stortplaatsen

vanuit Energietransitie:

- Fûns Skjinne Fryske Enerzjy BV (FSFE)
- Fryslân Hurde Wyn BV (FHW)

Overzicht van lasten en baten programma 4 Ruimte en Klimaat

<i>Exploitatie- Bedragen x € 1.000</i>	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Lasten					
4.1 Ruimtelijke ordening en wonen	1.603	2.727	1.928	2.864	614
4.2 Water en bodem	28.755	32.374	11.201	8.333	5.956
4.3 Milieu	10.545	8.746	8.714	8.681	8.660
4.4 Energietransitie	11.272	6.956	5.318	1.792	1.667
Totaal lasten	52.175	50.802	27.161	21.670	16.897

Baten					
4.1 Ruimtelijke ordening en wonen	0	0	0	0	0
4.2 Water en bodem	19.719	18.159	2.766	1.305	936
4.3 Milieu	519	589	557	524	524
4.4 Energietransitie	1.934	1.560	2.940	0	0
Totaal baten	22.171	20.307	6.263	1.829	1.460
Saldo van lasten en baten	30.004	30.495	20.898	19.841	15.437

Toelichting

De toelichting op de grootste verschillen tussen de jaren staat bij de afzonderlijke beleidsvelden beschreven.

Beleidsveld 4.1. Ruimtelijke ordening en wonen

Wat zien we?

We zien de terugkeer van het Rijk op het terrein van de ruimtelijke ordening. Het Rijk constateert dat er meer sturing moet plaatsvinden op de uitvoering van Rijksprogramma's (zoals bodem en water, energie en economie, wonen, landbouw en natuur). Deze beleidsterreinen vloeien onder andere voort uit de in voorbereiding zijnde Nota Ruimte (voorheen NOVI) en dienen op provinciaal niveau een doorvertaling te krijgen in de nieuwe provinciale omgevingsvisie.

Meer dan voorheen moeten we de opgaven in samenhang bekijken, zodat we de kwaliteit van onze leefomgeving en de omgevingskwaliteiten die we zo waarderen in de lucht weten te houden voor nu en voor de generaties na ons.

Met het fundament vanuit de nieuwe Omgevingswet hebben we de basis voor deze regiefunctie. We werken in het ruimtelijk domein samen met onze partners, waarbij we vooral inzetten op voorkantsamenwerking.

In alle gevallen bouwen wij verder op de kenmerken en kwaliteit van het Friese landschap. Wij gaan zoveel mogelijk combineren: dwarsverbanden maken, zuinig en meervoudig gebruik van de ruimte en mogelijke koppelkansen benutten. De voor Fryslân belangrijke trends, prognoses en ontwikkelingen, nemen wij hierin mee.

Vooruitlopend op de Wet versterking regie volkshuisvesting heeft de provincie regionale woondeals gesloten met Rijk en gemeenten. In de Provinciale Woningbouwafspraken en de Regionale Woondeals zijn hierover al inspanningsafspraken vastgelegd. Deze hebben niet alleen betrekking hebben op het fysieke domein maar op de volle breedte van de volkshuisvesting, waaronder wonen en zorg en voldoende betaalbare woningen. Van de provincie wordt gevraagd de regie te nemen op de versnelling van de realisatie van voldoende geschikte woningen. Hierbij betrekken we de demografische ontwikkelingen. Het provinciale beleid wordt vastgelegd in het volkshuisvestingsprogramma, het Frysk Wenplan.

Een van de onderdelen van de ruimtelijke afweging zijn de omgevingskwaliteiten van onze leefomgeving. Het landschap en z'n cultuurhistorie, archeologie en de stedenbouw vertellen in samenhang het verhaal van Fryslân. Ze vormen een onderdeel van de Friese identiteit en geven de provincie een herkenbaar profiel. Het levert een belangrijke bijdrage aan leefbaarheid, ruimtelijke kwaliteit en biodiversiteit. We zien het landschap op verschillende plekken in Fryslân veranderen. Daarnaast zien we dat urgente opgaven zoals klimaatadaptatie, het verminderen van stikstofdepositie, ruimte voor wonen, de transitie naar hernieuwbare energie, een natuurinclusieve landbouw ruimte vragen en impact hebben op het landschap.

Taak- en rolvrijheid

Taakvrijheid

Op basis van de Omgevingswet die op 1 januari 2024 in werking trad, hebben overheden een gezamenlijke verantwoordelijkheid om te werken aan het evenwichtig toedelen van functies aan locaties. De provincie heeft vooral een coördinerende rol in het ruimtelijk spoor en moet zorgen voor samenhang tussen alle plannen van diverse overheden. In Fryslân werken wij op een informele manier samen met onze partners, de gemeenten en het Wetterskip en worden plannen en projecten in een vroegtijdig stadium met elkaar gedeeld. Hierbij geven wij uitvoering aan de Omgevingsvisie en de Omgevingsverordening Fryslân in voorkantsamenwerking met onze partners. We zetten indien nodig of wenselijk, vanuit onze wettelijke rol, het daarvoor beschikbare ruimtelijk instrumentarium in. Wij borgen de omgevingskwaliteit op een wijze die aansluit bij de reikwijdte van het begrip en bij de principes van de Omgevingswet, o.a. via de zorgplicht 'Eenieder draagt voldoende zorg voor de fysieke leefomgeving.' Met de voorgenomen Wet versterking regie volkshuisvesting krijgt de provincie meer taken op het gebied van wonen. In het wetsvoorstel is onder andere een verplicht volkshuisvestingsprogramma opgenomen. Daarnaast worden in het wetsvoorstel de toezichthoudende taken van de provincie jegens gemeenten uitgebreid.

Rolvrijheid

Op deze beleidsterreinen treedt de provincie voornamelijk op als netwerkende overheid. Met de invoering van de Omgevingswet komen de provinciale belangen eerder in de ruimtelijke processen aan bod en wordt de samenwerking met de partners aan de voorkant van de processen nog belangrijker. Bij het doorlopen van procedures en inzet van wettelijke instrumenten verschuift onze rol naar de rechtmatige overheid.

Onze zorgplicht voor ruimtelijke kwaliteit en landschap gaan we borgen door het opstellen van een programma Landschap.

Voor wat betreft wonen en het opstellen van woningbouwprogramma's zijn gemeenten primair aan zet. De provincie kan een faciliterende rol aannemen door gezamenlijk onderzoek en kennisdeling te stimuleren, door het bevorderen van herbestemming en transformatie en door het ondersteunen van lokale initiatieven. Ter ondersteuning van gemeenten om de realisatie van woningbouwplannen te versnellen kan de provincie eigen middelen inzetten.

Wat willen we bereiken?

Doelstelling beleidsveld 4.1

1. Via voorkantsamenwerking met onze partners, borgen wij de uitvoering van de Omgevingsvisie en Omgevingsverordening. Wij zetten indien nodig of wenselijk ons wettelijk ruimtelijk instrumentarium in. Daarnaast werken wij samen met gemeenten en Wetterskip en maatschappelijke partners aan de omslag als gevolg van de Omgevingswet.
2. Wij houden het omgevingsbeleid actueel. We doen dit door de vernieuwing van de POVI met de bijbehorende keuzes voor de ruimtelijke inpassing van diverse urgente opgaven (zoals klimaatadaptatie, energietransitie, landbouwtransitie, herstel biodiversiteit, woningbouw en circulaire bedrijven). De POVI wordt uitgewerkt in programma's. Daarnaast actualiseren we de Omgevingsverordening jaarlijks.
3. Wij werken aan een toekomstbestendige woningvoorraad met voldoende betaalbare woningen, aansluitend op de (toekomstige) (zorg)vraag van inwoners en van mensen die zich in Fryslân willen vestigen, waarbij de doorstroom wordt bevorderd en de beschikbare ruimte optimaal en zorgvuldig wordt benut.

Doelindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde
1. Voorkantsamenwerking	Deelname participatietrajecten en omgevingstafels	Actieve betrokkenheid 25
2. Actueel omgevingsbeleid	Actualiseren POVI	1
	Actualiseren Omgevingsverordening	1
3. Toekomstbestendige woningvoorraad	Gerealiseerde nieuwe woningen 2022-2030 (gebaseerd op woondeals 2023)	17.700 woningen

Wat gaan we daarvoor doen

Onderwerp	Resultaten 2025
1. Voorkantsamenwerking	We werken zelf en samen met onze partners aan een evenredige toedeling van functies aan locaties, zoals de Omgevingswet van ons vraagt. De Omgevingswet en de urgente opgaven die op ons afkomen vragen de komende jaren om herziening van de POVI en Omgevingsverordening. Om het beleid uit te voeren, werken we via meer en meer via voorkantsamenwerking samen met partners. Waar nodig zetten wij wettelijke instrumenten in, zoals advies en instemming, zienswijzen of een reactieve interventie.

2. Actueel Omgevingsbeleid	tbv de actualisatie van de POVI wordt een contourenschets aan PS voorgelegd.
	de jaarlijkse actualisatie van de Omgevingsverordening wordt ter vaststelling aan PS voorgelegd.
	ter voorbereiding op het programma landschap wordt Grutsk op 'e Romte geactualiseerd
3. Toekomstbestendige woningvoorraad	Samen met de Friese gemeenten en andere belanghebbenden maken we een Fries Volkshuisvestingsprogramma waarbij we aansluiten op het proces van de Provinciale Omgevingsvisie.
	In samenwerking met de gemeenten zorgen voor een pool van experts, Frysk Faasjeteam, die gemeenten helpen om realisatie van plannen te versnellen.

Resultaatindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde 2025
1. Voorkantsamenwerking	Samenwerking en betrokkenheid bij strategische complexe projecten	100%
2. Actueel Omgevingsbeleid	Contourenschets voorgelegd aan PS	100%
	geactualiseerde Omgevingsverordening	100%
	geactualiseerd Grutsk op 'e Romte	100%
3. Toekomstbestendige woningvoorraad	De afgesproken nieuwbouwopgave voor 2025 is gerealiseerd	2.780 nieuwe woningen
	Afspraken met het Rijk over een Herstructureringsfonds	1
	Aantal actuele regionale woondeals	6
	De contouren van het Frysk Wenplan zijn met PS besproken	100%

Wat mag het gaan kosten?

Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Totaal lasten	1.603	2.727	1.928	2.864	614
Totaal baten	0	0	0	0	0
Saldo van lasten en baten	1.603	2.727	1.928	2.864	614

Toelichting

Dit beleidsveld kent een hoge mate van budgetvrijheid. Alleen de boekjaarsubsidies aan Landschapsbeheer Fryslân en enkele kleinere Landschaps-instellingen en de jaarlijkse monitoring van de woningmarkt- en woningbouwontwikkelingen liggen meerjarig vast.

De grootste verschillen tussen de begrote bedragen per jaar zijn als volgt te verklaren: Bij het onderwerp Actueel omgevingsbeleid zijn er tijdelijke middelen t/m 2025 vanuit het themabudget Natuur en landschap beschikbaar voor monitoring landschap. Daarnaast zijn er via een decentralisatie-uitkering tijdelijk t/m 2026 rijksmiddelen beschikbaar voor actualisatie van de NOVEX/POVI. Bij het onderwerp Toekomstbestendige woningvoorraad loopt de Herbestemmingsregeling na 2024 af en de cofinanciering van de SPUK Flexibele inzet ondersteuning woningbouw na 2025. De rijksmiddelen (SPUK's) voor opstellen en uitvoering van de Woondeals en voor de Flexpoolregeling 2e fase staan begroot op de balans in afwachting van besteding. Onder GS Voorwaardelijk staat het themabudget voor Wonen. We werken aan het omgevingsprogramma waarvoor deze middelen ingezet gaan worden.

Uitgebreide financiële tabel

Lasten en baten beleidsveld 4.1 Ruimtelijke ordening en wonen					
Onderwerp - Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Lasten					
Actueel omgevingsbeleid	889	903	631	552	552
Toekomstbestendige woningvoorraad	715	624	197	212	62
Ruimtelijke ordening en wonen GS voorwaardelijk	0	1.200	1.100	2.100	0
Totaal lasten	1.603	2.727	1.928	2.864	614
Baten					
Totaal baten	0	0	0	0	0
Saldo van lasten en baten	1.603	2.727	1.928	2.864	614

Beleidsveld 4.2. Water en Bodem

Wat zien we?

De Omgevingswet verplicht provincies tot het opstellen van een Regionaal Waterprogramma. Dat programma wordt in het verlengde van de provinciale Omgevingsvisie opgesteld, waarbij deze visie op hoofdlijnen t.a.v. water wordt uitgewerkt. De Omgevingsvisie en het Regionaal Waterprogramma vormen samen 'het beleid'. Het Regionaal Waterprogramma is kaderstellend. In het Regionaal Waterprogramma zijn kaders opgenomen voor waterveiligheid, waterkwaliteit, waterkwantiteit en klimaatadaptatie. Waterschappen werken de beleidskaders uit Omgevingsvisie en Regionaal Waterprogramma uit in een wettelijk verplicht waterbeheerprogramma. Gemeenten kunnen een niet-verplicht en autonome watervisie opstellen, waarbij zij rekening houden met de provinciale visie.

Klimaatverandering vergroot de kans op zaken als droogteschade, hittestress en wateroverlast. Fryslân moet zich hierop voorbereiden. Een gezonde bodem, schoon en voldoende zoet water en een veilig watersysteem zijn daarbij van groot belang.

De afgelopen decennia hebben we gewerkt aan de verbetering van de kwaliteit van grond- en oppervlaktewater en dat zien we terug. De kwaliteit is verbeterd. We beschermen de drinkwaterwingebieden. Toch zijn we er nog niet: de ecologische en chemische kwaliteit moet nog verder worden verbeterd. Het grondwater, vooral het ondiepe, vergrijsd (dat wil zeggen dat we er steeds meer chemische stoffen in terug vinden), en ook in oppervlaktewater meten we deze stoffen. Klimaatverandering zet de kwaliteit verder onder druk. Zo is het lastig de kwaliteit van zwemwaterlocaties goed te houden omdat het water steeds warmer wordt.

Klimaatverandering zet ook de waterkwantiteit onder druk. We anticiperen op toenemende perioden met droogte enerzijds, en anderzijds wateroverlast door piekbuien of langdurige neerslag. Dit vraagt om ruimteclaims. Ook denken we na over onze jaarronde afhankelijkheid van het IJsselmeer in de toekomst.

Wij maken in Fryslân onze eigen afwegingen hoe wij met deze uitdagingen omgaan. Dit doen wij samen met Wetterskip Fryslân, Vitens, Friese gemeenten en onze buurprovincies en -waterschappen. De zorg voor landbouw en voedselproductie en voor natuurbehoud betekent dat overheden samen inzetten op het duurzaam behoud van landbouwgrond en natuurgebieden. Daarbij wordt rekening gehouden met het water- en bodemsysteem.

Bij keuzes in wat in een gebied mogelijk is, kijken wij steeds naar wat de waterhuishouding en de bodem aankunnen. Dit blijkt ook uit de brief 'Water en bodem sturend in de ruimtelijke inrichting', die de Minister van Infrastructuur en Waterstaat aan de Tweede Kamer heeft gestuurd. Dit beleid van het Rijk raakt andere omgevingsprogramma's en toekomstige investeringen. Zoals verkeer en vervoer en nieuwbouwlocaties, de IJsselmeerkust en de waterpeilen in het veenweidegebied en op de hogere zandgronden. De structurerende keuzes en uitgangspunten uit deze brief zijn vertaald in een visie voor een klimaatbestendig Fries watersysteem. Binnen het waterbeheer onderscheiden wij in Fryslân vier gebieden met ieder hun eigen opgaven: de Waddeneilanden, de Noordelijke kleischil, het veengebied en de hoger gelegen zandgronden. Elk van deze gebieden kent zijn eigen fysieke kenmerken, opgaven en sociaaleconomische structuur. Via gebiedsgericht werken geven wij samen met Wetterskip Fryslân en gemeenten daar lokale invulling aan met behoud van de samenhang in het watersysteem. Hierbij zetten wij onder meer in op het vasthouden van meer zoet water, het tegengaan van de verzilting en het verstandig gebruik van IJsselmeerwater.

De Omgevingswet vraagt een breder bodembeleid van de provincies. Niet alleen ligt er een focus op de bodemverontreiniging. Maar wij hebben ook aandacht voor het duurzaam en efficiënt beheren en gebruiken van de bodem. Voor de verbetering van de kwaliteit van de landbouwbodems is het Nationaal Programma landbouwbodems opgezet. De doelstelling is een duurzaam beheer van de landbouwbodems. In Fryslân hebben wij dit vertaald in het streven naar een goede bodemkwaliteit en vruchtbare landbouwgronden. Gemiddeld genomen is dit in Fryslân al op orde. De bodemdaling in veengebieden, verzilting op de klei en verzuring in de zandregio's vragen om nader onderzoek. Met zo nodig een eigen aanpak. Wij doen dit via een lokale aanpak in het water- en bodembeleid en met toepassing van de uitgangspunten uit de Kamerbrief 'Water en bodem sturend in de ruimtelijke inrichting'.

In het Klimaatakkoord van Parijs uit 2015 hebben landen afgesproken om de opwarming van de aarde te beperken tot minder dan 2 graden. Als uitvloeisel hiervan werd in Nederland op 2 juli 2019 de Klimaatwet van kracht. Het Veenweideprogramma (zie ook paragraaf Grote Projecten) richt zich op het realiseren van een bijdrage aan de CO₂-uitstootreductie zoals vastgelegd in de Klimaatwet. In het Nationaal

Klimaatakkoord maakten overheden, bedrijven en maatschappelijke organisaties in 2019 afspraken over de realisatie van de doelen uit de Klimaatwet. Het hoofdlijnenakkoord van het nieuwe kabinet bevestigt bestaande afspraken t.a.v. klimaat en vormt daarmee een stimulans om uitvoering te blijven geven aan het Veenweideprogramma. Het Veenweideprogramma geeft ook invulling aan een toekomstbestendig water- en bodemsysteem.

Voor het winnen van grondwater voor drinkwater is de provincie het bevoegd gezag. Vanuit die rol blijven we de beschikbaarheid van voldoende en schoon drinkwater voor onze inwoners garanderen. Dit doen wij samen met onder andere Vitens en het Wetterskip. Daarbij houden wij rekening met de hiervoor genoemde uitdagingen. Net als met het effect van drinkwaterwinning op de omgeving.

Tegelijkertijd zien wij dat het gebruik van drinkwater de afgelopen jaren flink is toegenomen. Wij vragen onze gebruikers om spaarzaam met ons kostbare drinkwater om te gaan. Tevens zoeken we met gemeenten, Wetterskip en Vitens naar technische innovaties om minder drinkwater te gebruiken voor laagwaardige functies zoals het doorspoelen van het toilet.

Taak- en rolvrijheid

Taakvrijheid

De provincie heeft verschillende wettelijke taken en verantwoordelijkheden op het gebied van waterveiligheid, waterkwantiteit, waterkwaliteit, bodem en klimaatadaptatie. Denk aan bijvoorbeeld de uitvoering van: de KRW, de Zwemwaterrichtlijn, de Waterwet (o.a. grondwaterbescherming en verdroging), de Wet natuurbescherming (verdroging), de Drinkwaterrichtlijn (drinkwaterwinning uit grondwater, zorgplicht), de Wet bodembescherming. Deze zal vanaf de invoering van de Omgevingswet (OW), opgaan in het Aanvullingsbesluit bodem onder de OW. Het is een wettelijke verplichting om deze taken uit te voeren. Daarnaast anticiperen we op de verankering van de structurerende keuzes en principes in de Kamerbrief 'Water en bodems turend in de ruimtelijke inrichting'. Dit beleid is (nog) niet direct juridisch bindend, maar wel indirect als gebruik wordt gemaakt van incidentele instrumenten om doorwerking af te dwingen.

Rolvrijheid

Bij water en bodem ligt de nadruk sterk op onze rol als rechtmatige overheid. Kaderstelling, vergunningverlening, toezicht, zijn belangrijke taken op deze beleidsvelden. Waar water en milieu ook andere onderwerpen raken (bv. landbouw, recreatie, wonen) speelt ook het functioneren als samenwerkende overheid een rol. Voorbeelden hiervan zijn de veenweideproblematiek en klimaatadaptatie. Maar ook bij een taak als het versterken van waterkeringen worden waar mogelijk andere functies (natuur, recreatie, landschap) meegenomen en wordt 'werk met werk' gemaakt. Zowel water als bodem zijn ook beleidsvelden die vaak en meer en meer als aspect van andere beleidsterreinen worden meegenomen en van daaruit meer opereren als samenwerkende overheid noodzakelijk maken.

Wat willen we bereiken?

Doelstelling beleidsveld 4.2

1. Waterveiligheid en klimaatadaptatie: De inwoners van Fryslân en de Friese economie zijn goed beschermd tegen overstromingen en wateroverlast.
2. Voldoende water: Het watersysteem is in balans waarbij droogte en verzilting zoveel mogelijk beperkt zijn en de voeten droog blijven.
3. Schoon water: Het bewaken en herstellen van kwaliteit van oppervlaktewater en grondwater, zoals verwoord in het Regionaal Waterprogramma en de KRW-nota.
4. Bodem: Een duurzaam en efficiënt bodembeheer gericht op gezonde en veilige leefomgeving.

Doelindicatoren.

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde
1. Waterveiligheid en klimaatadaptatie	Het systeem van regionale keringen is in goede staat en er is invulling gegeven aan meerlaagse veiligheid.	100%

2. Voldoende water	De KRW kwantitatieve toestand grondwater voldoet in 2027 aan de daarbij behorende normen.	100% in 2027
3. Schoon water	De KRW kwaliteit voor grond- en oppervlaktewater is in 2027 op orde.	100% in 2027
	De leveringszekerheid van het Friese drinkwater is op orde.	100%
4. Bodem	Te definiëren in de op te stellen Bodemagenda (zie hieronder).	Indicator gedefinieerd

Wat gaan we daarvoor doen

Onderwerp	Resultaten 2025
1. Waterveiligheid en klimaatadaptatie	Met Wetterskip Fryslân vertalen we de resultaten van de veiligheidstoetsing in afspraken over duurzaam beheer en onderhoud van regionale keringen.
	We informeren PS over de voortgang van het boezemplan dat Wetterskip Fryslân opstelt.
2. Voldoende water	Met andere partijen voeren we een project (FRESHM) uit dat meer inzicht geeft in de risico's van verzilting in grondwaterlagen voor de landbouw, natuur en drinkwatervoorzining.
	We borgen de aanvullende strategische grondwatervoorraden in de Omgevingsverordening (MER-procedure in 2025, uiteindelijke vaststelling in 2026)
3. Schoon water	We stellen een midterm review op van de KRW nota Fryslân en actualiseren de nota op basis hiervan.
	We stimuleren en faciliteren de uitvoering van het prioritair maatregelenpakket KRW.
	We voeren onze wettelijke taken voor zwemwaterlocaties uit.
4. Bodem	We stellen een Bodemagenda op die nadere invulling geeft aan de startnotitie bodembeleid (PS 2022).

Resultaatindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde 2025
-----------	-----------	-----------------

Waterveiligheid en klimaatadaptatie	De acties ten aanzien van meerlaagsveiligheid (preventie van overstromingen en wateroverlast, ruimtelijke inrichting en locatiekeuze en calamiteitenbeheersing) zijn uitgevoerd.	100%
Voldoende water	Aanvullende strategische grondwatervoorraden geborgd in Omgevingsverordening.	MER uitgevoerd
Schoon water	Geactualiseerde KRW nota Fryslân vastgesteld.	100%
	Aantal zwemwaterlocaties dat in de klasse uitstekend of goed valt.	p.m.
Bodem	Bodemagenda vastgesteld	100%

Wat mag het gaan kosten?

Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Totaal lasten	28.755	32.374	11.201	8.333	5.956
Totaal baten	19.719	18.159	2.766	1.305	936
Saldo van lasten en baten	9.036	14.216	8.435	7.028	5.020

Toelichting

Dit beleidsveld kent weinig budgetvrijheid. Een groot deel van de budgetten zijn bestemd voor werkzaamheden waar (langjarige) afspraken onderliggen of die een wettelijke basis kennen. De begrote lasten in 2025 zijn voor een klein deel opgebouwd uit structurele budgetten, onder andere voor het Regionaal Waterprogramma (€ 0,7 mln.) en het uitvoeren van de Grondwaterwet (€ 0,8 mln.). Verder zijn er tijdelijke budgetten beschikbaar (in totaal € 10,6 mln. in 2025), die zijn grotendeels bestemd voor werkzaamheden waar met andere partijen afspraken over gemaakt zijn. Deze budgetten zijn er onder andere voor onderwerpen als de Veenweidevisie, Veenweide Funderingsaanpak, Versterken Friese IJsselmeerkust, Bodemconvenant en Naar een schone en gezonde leefomgeving. Daarnaast staan er op het gebied van Veenweide in 2025 Rijksmiddelen begroot vanuit de Impulsgelden Veenweide (€ 3 mln.) en de Regio Deal Natuurinclusieve landbouw (€ 1,3 mln.). Op het gebied van water staan in 2025 Rijksmiddelen begroot voor FRESHM (€ 1,4 mln.) en Klimaatadaptatie (1,4 mln.). (FRESHM is een landelijk onderzoek naar het zoutgehalte van ondiep grondwater langs de kust.) De begrote baten hebben voor het grootste gedeelte betrekking op deze Rijksinkomsten en daarnaast € 0,7 mln. vanuit de voorziening Grondwaterwet. Deze voorziening wordt gevoed vanuit de inkomsten van de grondwaterbelasting die de provincie heft.

De daling van de baten en lasten in de meerjarenraming is te verklaren door het aflopen van de tijdelijke middelen en de Rijksmiddelen.

Uitgebreide financiële tabel

Lasten en baten beleidsveld 4.2 Water en Bodem					
Onderwerp - Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Lasten					
Waterveiligheid en klimaatadaptatie	21.006	21.705	6.337	2.067	1.782
Voldoende water	3.837	2.537	1.137	1.222	1.214
Schoon water	1.375	1.315	294	291	184
Bodem	529	595	60	60	60
Water en bodem GS voorwaardelijk	2.008	6.223	3.373	4.693	2.715
Totaal lasten	28.755	32.374	11.201	8.333	5.956
Baten					
Waterveiligheid en klimaatadaptatie	16.223	16.033	2.041	494	210
Voldoende water	3.426	2.126	726	811	726

Bodem	70	0	0	0	0
Totaal baten	19.719	18.159	2.766	1.305	936
Saldo van lasten en baten	9.036	14.216	8.435	7.028	5.020

Beleidsveld 4.3. Milieu

Wat zien we?

De wettelijke kaders waarbinnen vergunningverlening, toezicht en handhaving (VTH) taken worden uitgevoerd zijn vastgelegd in wetgeving onder andere de Omgevingswet (Ow), de Wet milieubeheer en de Wet luchtvaart. Daarnaast heeft de provincie een aantal autonome taken waarbij de kaders zijn vastgelegd in verordeningen, zoals de Omgevingsverordening Fryslân 2022 en de Wadloopverordening. De wettelijke taken worden in paragraaf 8 VTH taken nader toegelicht.

De belangrijkste ontwikkelingen die we bij Milieu zien zijn de volgende:

- Vraagstukken op het gebied van milieu krijgen steeds meer aandacht en het verbeteren van de kwaliteit van onze leefomgeving is een complexe opgave. De uitdagingen zijn divers zoals het verbeteren van de luchtkwaliteit, het tegengaan of opruimen van vervuilende stoffen maar ook het treffen van energiebesparende maatregelen en opgaven op het gebied van circulaire economie. Daarbij wordt ook de samenleving zich bewuster van milieu-opgaven en het belang van een schone, gezonde en veilige leefomgeving. Dit werkt door in de uitvoering van de VTH-taken waardoor het belangrijk is om het VTH-beleidskader actueel te hebben en te houden en de doorvertaling van strategisch beleid naar de uitvoering geborgd is en het VTH-instrumentarium effectief kan worden ingezet om een bijdrage te leveren aan verschillende opgaven en ambities voor een gezonde, schone en veilige leefomgeving.
- Via het zogenaamde Interbestuurlijk programma Versterking VTH-stelsel (IBP) is vanuit het Rijk de afgelopen jaren getracht invulling te geven aan het versterken van landelijke VTH-stelsel waarin verschillende organisaties en overheden opereren. Hoewel dit programma in september 2024 is afgelopen moeten veel maatregelen daaruit nog geïmplementeerd worden wat de komende jaren de nodige aandacht zal vragen. Omgevingsdiensten worden bijvoorbeeld geacht een centrale rol te gaan spelen als kenniscentrum voor bevoegde gezagen en er worden eisen gesteld aan de robuustheid van de omgevingsdiensten en overheden. Ook digitale informatie-uitwisseling en het inrichten van een kennisinfrastructuur is een belangrijk onderwerp. Om hier invulling aan te kunnen geven zullen er mogelijk financiële gevolgen zijn voor de deelnemers in de gemeenschappelijke regeling van de omgevingsdiensten. Inzicht in de potentiële risico's voor de leefomgeving op regionaal niveau om zo keuzes te maken om capaciteit daar in te zetten waar het meest effectief en nodig is kan een oplossing bieden om ongewenste financiële effecten te beperken. De verdere implementatie van de maatregelen uit het IBP-VTH vraagt om een steeds intensievere afstemming en samenwerking met de verschillende betrokken partijen en ketenpartners.
- In het Energieakkoord (2013) zijn afspraken neergelegd over energiebesparingsplichten voor bedrijven en instellingen. De afgelopen jaren is landelijk gebleken dat het toezicht op de energiebesparingsplicht moeilijk verloopt. Het bevoegd gezag (gemeenten en provincie) is verplicht het mandaat voor het toezicht op en de handhaving van de energiebesparingsplicht over te dragen aan de omgevingsdiensten, in ons geval de FUMO en ODG. Bovendien is in 2023 de opgave verbreed met de verplichting om ook CO₂-reducerende maatregelen te treffen. Eind 2024 wordt door de Noordelijke Rekenkamer de uitkomst van een onderzoek opgeleverd naar de effectiviteit van het toezicht en handhaving op de energiebesparingsplicht van bevoegde gezagen en omgevingsdiensten. De aanbevelingen uit het onderzoek zullen naar verwachting de nodige inzet gaan vragen zodat het toezicht en handhaving op dit gebied verbeterd wordt waardoor de bijdrage aan de opgaven voor CO₂ reductie en energiebesparing wordt versterkt.
- De krapte op de arbeidsmarkt leidt er toe dat het voor de omgevingsdiensten FUMO (Fryske Utfieringstsjinst Miljeu en Omjouwing) en ODG (Omgevingsdienst Groningen) al langere tijd moeilijk is om gekwalificeerd personeel te werven. Tegelijkertijd worden de opgaven in de uitvoeringspraktijk groter en complexer, waardoor de VTH-taken in omvang toenemen. Dit kan zorgen voor hogere kosten of maken keuzes in de uitvoering noodzakelijk (bijvoorbeeld minder diepgaande controles en het stellen van prioriteiten in toezicht). Ook hier is samenwerking en afstemming met de regionale ketenpartners een steeds belangrijker aandachtspunt.

Taak- en rolvrijheid

Taakvrijheid

Veel taken op het gebied van dit beleidsveld liggen vast in wet- en regelgeving. Ook is de provincie

aangewezen als bevoegd gezag op gebied van milieu voor bepaalde milieubelastende activiteiten. Deels gelden wettelijke voorschriften voor de uitvoering voor de taak, deels heeft GS eigen beleidsvrijheid. Een groot deel van de wettelijke taken moet door een gezamenlijke omgevingsdienst met gemeenten worden uitgevoerd (in Fryslân de FUMO) en voor de Seveso bedrijven in Fryslân moeten de VTH-taken worden uitgevoerd door de ODG.

Rolvrijheid

De uitvoering van de VTH-taken wordt nu uitgevoerd met minimale inzet. Er is geen ruimte om meer rolvrijheid te nemen dan de wettelijke taak. De nadruk binnen dit beleidsveld ligt sterk op onze rol als rechtmatige overheid: kaderstelling, vergunningverlening, toezicht. Maar waar ook andere onderwerpen worden geraakt speelt ook het functioneren als samenwerkende overheid een rol, milieu wordt dan als aspect van andere beleidsterreinen meegenomen wat het opereren als samenwerkende overheid noodzakelijk maakt. Samenwerking met andere overheden heeft sinds de inwerkingtreding van de Omgevingswet een grotere rol gekregen. Op het gebied van de VTH-taken zijn samenwerkingsafspraken gemaakt die we moeten nakomen.

Wat willen we bereiken?

Doelstelling beleidsveld 4.3

Goede uitvoering van de wettelijke taken vergunningverlening, toezicht en handhaving en bijdragen aan een schone, gezonde en veilige leefomgeving.

Doelindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde
1. De kwaliteit van de uitvoering van VTH voldoet aan de kaders van landelijke wetgeving		
2. Bij het opstellen van provinciale beleidskaders en uitvoeringsagenda's voor o.a. Water, Bodem, Energie, Economie en Natuur wordt bewust bezien of en hoe beschikbare VTH-instrumenten ingezet kunnen worden om een bijdrage te leveren aan het bereiken van een beleidsdoel.		

Wat gaan we daarvoor doen

Onderwerp	Resultaten 2025
1. Kwaliteit uitvoering VTH-taken	We voeren onze wettelijke taken uit op grond van o.a de Omgevingswet en Algemene wet bestuursrecht.

	Voor de uitvoering van de VTH-taken wordt een VTH-jaarprogramma en een VTH-jaarverslag opgesteld.
	We geven uitvoering aan het opdrachtgeverschap voor de VTH-taken die bij de FUMO en de ODG zijn neergelegd.
	De aanbevelingen uit het onderzoek van de Noordelijke rekenkamer naar de effectiviteit van toezicht en handhaving op de energiebesparingsplicht en CO2reductie worden opgevolgd.
	De vergunningverlening, toezicht en handhavingstaken voldoen aan de gestelde generieke kwaliteitseisen.
2. Inzet VTH instrumenten om beleidsdoel te bereiken	

Resultaatindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde 2025
1. Kwaliteit uitvoering VTH-taken	Percentage opgevolgde aanbevelingen uit onderzoek Noordelijke Rekenkamer naar effectiviteit TH op de energiebesparingsplicht en CO2 reductie	100%
	Beschikkingen zijn binnen de wettelijke termijn afgehandeld	90%
	Handhavingsbeschikkingen blijven in stand na gerechtelijke toetsing	90%
2. Inzet VTH instrumenten om beleidsdoel te bereiken		

Wat mag het gaan kosten?

Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Totaal lasten	10.545	8.746	8.714	8.681	8.660
Totaal baten	519	589	557	524	524
Saldo van lasten en baten	10.027	8.157	8.157	8.157	8.136

Toelichting

Dit beleidsveld kent weinig budgetvrijheid. Het grootste deel betreft de structurele bijdrage aan de FUMO (€ 5,9 mln.) en aan de Omgevingsdienst Groningen (€ 1,2 mln.). Daarnaast liggen er structurele middelen vast voor milieutaken, de wettelijke VTH-taken en het Wadlopen. De begrote baten bedragen voor het grootste gedeelte de legesinkomsten op het gebied van milieu.

De daling van middelen bij VTH-cyclus is te verklaren door het aflopen van de kosten van De Saiter per 2025 (€ 1 mln.).

Kadernota 2025

In de kadernota 2025 is het voorstel opgenomen om vooruitlopend op de Rijksbijdrage voor het FPLG al kosten te maken in de periode 2025/2026. Dit betreft de inzet op toezicht stikstof (tot een maximum van € 250.000) uitgevoerd door de Friese Uitvoeringsdienst en Omgeving (FUMO) en inzet voor de afwikkeling van handhavingsverzoeken en bezwaar en beroep (tot een maximum van € 200.000). Beide bedragen als onderdeel van het totale bedrag van € 7 mln. als voorfinanciering FPLG waarmee de Staten op 31 mei 2023 hebben ingestemd.

Uitgebreide financiële tabel

Lasten en baten beleidsveld 4.3 Milieu					
Onderwerp - Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Lasten					
Kwaliteit uitvoering VTH taken	10.486	8.695	8.663	8.631	8.610
Inzet VTH instrumentarium	59	51	51	51	51
Totaal lasten	10.545	8.746	8.714	8.681	8.660
Baten					
Kwaliteit uitvoering VTH taken	519	589	557	524	524
Totaal baten	519	589	557	524	524
Saldo van lasten en baten	10.027	8.157	8.157	8.157	8.136

Beleidsveld 4.4. Energietransitie

Wat zien we?

De samenwerking van de Friese overheden en verschillende maatschappelijke organisaties binnen de Friese Energietafel heeft in 2024 geleid tot een ontwerp Energievisie waarin de omvang van de energie-opgave duidelijk gemaakt wordt. Daarnaast is binnen de Friese Energietafel een gezamenlijke aanpak voor woningeigenaren met een smalle beurs ontwikkeld en is 1 loket waar initiatiefnemers terecht kunnen opgericht.

Verzwarend van het elektriciteitsnet is nog steeds nodig. Het net loopt nu tegen zijn grenzen aan. Zeker nu we zien dat de aanpak bij de netbeheerders vertraagt. Dat zet niet alleen de rem op de opwekking van meer schone energie. Maar ook op de uitbreiding en verduurzaming van bedrijven. Binnen de Friese Energie Tafel wordt daarom ook gewerkt aan het integraal programmeren van de energieinfrastructuur. De prioritering van o.a. de onderstations maakt hier onderdeel van uit. De provincie krijgt hierbij een regierol. Daarnaast zien we dat met het verder op slot gaan van het elektriciteitsnetwerk innovatieve oplossingen voor de korte termijn noodzakelijk worden. Het rijk zet zwaar in op het ontwikkelen van energiehubs. Dit sluit ook aan bij ons eigen onderzoek naar energiehubs.

Er is een toenemende belangstelling voor het gebruik van (grootschalige) batterijen in het energiesysteem. Deze ontwikkeling vraagt om afstemming met gemeenten en netbeheerders.

De transitie naar duurzame warmte begint steeds meer vorm te krijgen. Zowel groengas als aquathermie hebben veel potentie.

Hoewel de energiemarkt iets minder gespannen is ligt het prijspeil nog flink hoger dan voor 2021. De betaalbaarheid van energie voor huishoudens en bedrijven staat daardoor nog steeds onder druk.

Taak- en rolvrijheid

Taakvrijheid

Op het vlak van energietransitie is de provincie niet aan wettelijke kaders gebonden en heeft dus een grote mate van beleidsvrijheid. Er is sprake van een autonome taak.

Rolvrijheid

Als provincie krijgen we een regierol bij het programmeren van de energie-infrastructuur. Daarnaast is samenwerking met andere overheden en maatschappelijke partijen op dit thema noodzakelijk. We hebben de volledige set aan rollen van de overheidsparticipatietrap tot onze beschikking: reguleren (waar wel en niet duurzame energieopwekking toestaan), regisseren, stimuleren (onder ander via het Fûns Skjinne Fryske Enerzjy), faciliteren en loslaten.

Wat willen we bereiken?

Doelstelling beleidsveld 4.4.

Binnen het programma Energie werkt de Provincie Fryslân aan drie doelen:

1. in 2030 wekken we 33% van de energie die we gebruiken zelf op
2. in 2030 besparen we 25% energie t.o.v. 2010
3. in 2050 zijn we onafhankelijk van fossiele brandstoffen

Doelindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde
1. Energie opwekking	Percentage hernieuwbaar opgewekte energie in Fryslân	33% in 2030
2. Energiebesparing	Percentage Energieverbruik	25% besparen in 2030 t.o.v. 2010

3. Onafhankelijk van fossiele brandstoffen	Bijdrage aan landelijke reductiedoelstelling	Landelijke 55% reductie in 2030
--	--	---------------------------------

Wat gaan we daarvoor doen?

Onderwerp	Resultaten 2025
1. Energie opwekking	Samen met de gemeenten zoeken we naar geschikte pilots voor energiehubs
	Samen met gemeenten stellen we beleid voor batterijopslag op
	We stimuleren de productie van groen gas
	We voeren de Missy Wetterwaarmte uit en ondersteunen projecten
2. Energiebesparing	We voeren de Friese plus op de isolatieregeling uit met extra gelden uit Windpark Fryslân (WPF)
	We voeren de landelijke SPUK regeling verduurzaming bedrijfsmatig vastgoed uit. We zetten een ondersteuningsstructuur voor het MKB op o.a. via het bedrijvenloket Ynbusiness.
3. Onafhankelijk van fossiele brandstoffen	We ondersteunen lokaal eigendom bij energie-initiatieven

Resultaatindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde 2025
1. Energie opwekking	Aantal pilots Energiehubs	2
	Opgesteld batterijbeleid	1
	Aantal gerealiseerde monomestvergisters	25
	Aantal pilots biogas/groengas productie met monitoring reductie emissies	3
	Aantal warmte-initiatieven (warmtenetten in ontwikkeling)	20
2. Energiebesparing	Aantal woningen dat m.b.v. WPF gelden is geïsoleerd	1.000
	Aantal bedrijven dat advies van energiecoach heeft gekregen	50

3. Onafhankelijk van fossiele brandstoffen	Aantal aanvragen via het Friese Energiehuis voor lokale energie initiatieven	25
--	--	----

Wat mag het gaan kosten?

Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Totaal lasten	11.272	6.956	5.318	1.792	1.667
Totaal baten	1.934	1.560	2.940	0	0
Saldo van lasten en baten	9.338	5.396	2.379	1.792	1.667

Toelichting

Dit beleidsveld kent volledige budgetvrijheid. Er is geen sprake van boekjaarsubsidies en de middelen komen voort vanuit het Bestuursakkoord, de inzet van Windpark Fryslân-middelen, rijksmiddelen (SPUK's) en Interreg-projecten.

De afname van de begroting per 2025 wordt voornamelijk veroorzaakt door het aflopen van de regeling verduurzamen (maatschappelijk) vastgoed (€ 2.600.000). De rijksmiddelen voor het Klimaat- en energiebeleid zijn enkel voor 2024 in de begroting opgenomen (€ 850.000). Voor 2025 moet dit nog plaatsvinden. In 2026 bestaat de begroting grotendeels uit Interreg-projecten (€ 2.875.000) en de beschikbare middelen vanuit WPF voor Stimulering duurzaamheid (€ 1.666.500). Na 2026 bestaat de begroting bijna alleen nog uit de middelen uit WPF voor Stimulering duurzaamheid, deze middelen zijn als PS voorwaardelijk opgenomen.

Uitgebreide financiële tabel

Lasten en baten beleidsveld 4.4 Energietransitie					
Onderwerp - Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Lasten					
Energie opwekking	2.850	1.668	674	125	0
Energiebesparing	6.732	3.727	425	0	0
Onafhankelijk van fossiele brandstoffen	1.690	1.561	2.553	0	0
Energietransitie PS voorwaardelijk	0	0	1.667	1.667	1.667
Totaal lasten	11.272	6.956	5.318	1.792	1.667
Baten					
Energie opwekking	124	120	220	0	0
Energiebesparing	320	0	0	0	0
Onafhankelijk van fossiele brandstoffen	1.490	1.440	2.720	0	0
Totaal baten	1.934	1.560	2.940	0	0
Saldo van lasten en baten	9.338	5.396	2.379	1.792	1.667

Programma 5: Economie en Mienskip

Portefeuillehouders

Gedeputeerden Friso Douwstra, Eke Folkerts, Sijbe Knol, Matthijs de Vries en Abel Kooistra

Inleiding

Schoon, gezond & gelukkig Fryslân

Schoon, gezond en gelukkig. De Friese definitie van brede welvaart. Ondanks lage scores op economische indicatoren scoort Fryslân hoog op tal van welzijnsindicatoren. Het financieel minder hebben, maar toch gelukkiger zijn (de Friese paradox). We zijn het beste bewijs dat de balans tussen economie, maatschappij en biosfeer mensen gelukkiger maakt. Zo werkt de brede welvaart. De bijzondere voorsprong willen we versterken, zodat Friezen de gelukkigste bewoners van Europa blijven. Dat doen we aan de hand van drie missies die we met ondernemers, onderwijs en overheden uitgewerkt hebben binnen de Economische Samenwerkingsagenda. Maatschappelijke opgaven worden verbonden met economische kansen voor Fryslân; de Sustainable Development Goals (SDG) dienen daarbij als kompas. Deze brede welvaart vormt de kapstok voor het programma Economie en Mienskip met de focus op het beste voor Fryslân, nu en in de toekomst. Het gaat over leven in Fryslân; over leefbaarheid, gastvrijheid, wat Fryslân uniek maakt en hoe we met elkaar zorgen dat alle kansen in de regio Fryslân benut worden. Zowel voor bedrijven en inwoners als voor bezoekers.

Verdienvermogen is en blijft een belangrijke indicator binnen brede welvaart. Daarom blijven we samenwerken met ons MKB. Daarbij hebben we speciaal aandacht voor een aantal speerpuntsectoren waarin we een sterke kennisbasis hebben. Circulair denken en doen is de rode draad bij onze inzet waar ook de doelstellingen op aansluiten. Deze doelstellingen vanuit onze samenwerkingsagenda sluiten aan bij de ambities van het Rijk. Het komen tot een 50% reductie in het gebruik van primaire grondstoffen in 2030 en het realiseren van 100% gebruik van circulaire grondstoffen in 2050. Het Fries Planbureau voert jaarlijks onafhankelijk een monitor uit en geeft daarmee inzicht en duiding in trends en ontwikkelingen. Deze monitor geeft voeding om het juiste samen te blijven doen op weg naar de ambitie om in 2030 Europese koploper te zijn in de circulaire economie.

We zien bij de realisatie van de doelstellingen dat de leefbaarheid in onze provincie onder druk staat, door dubbele vergrijzing en ontgroening. We willen toekomstbestendige keuzes maken, die ervoor zorgen dat het goed wonen en werken blijft in de provincie Fryslân. Dit doen we door o.a. in te zetten op bereikbare zorg, behoud van voorzieningen en het ondersteunen van leefbaarheidsinitiatieven van onderop. Ook vanuit het Rijk is er steeds meer aandacht voor de regio. Samen met het Rijk en andere partners kijken we naar mogelijkheden om duurzaam in de leefbaarheid te investeren en zo de brede welvaart in Fryslân te bevorderen. Op een integrale, samenwerkende manier willen we de provincie leefbaar, ondernemend en vitaal houden. Dit doen we niet alleen door met aandacht voor de keten met samenwerkende partijen en de Mienskip, de voorzieningen en de Friese taal, cultuur en erfgoed toekomstbestendig te maken, zodat zowel bezoekers als inwoners kunnen genieten van al het moois dat Fryslân te bieden heeft. Maar ook door in te zetten op onze economische speerpunten; Economisch perspectief leidt tot financiële zelfredzaamheid en eigenwaarde en is daarmee een belangrijke factor als het gaat om het geluk van mensen.

Een sprekend voorbeeld van hoe we op deze manier al samenwerken in Fryslân zijn de Iepen Loftspullen. Deze worden van onderop georganiseerd met veel vrijwilligers, het verbindt mensen in dorpen, zorgt voor een aantrekkelijk leefklimaat, met aandacht voor de Fryske taal en cultuur, lokale bedrijven zorgen vaak voor sponsoring, het is een motor voor de creatieve industrie en het laat met kleine verhalen ook de grote maatschappelijke opgaven zien. Vanuit deze lokale traditie van *zelf samen dingen* doen ontstaan vervolgens weer grotere, provincie-brede initiatieven, die de provinciale economie een boost geven en in potentie vele bezoekers naar Fryslân kunnen trekken.

Ambities

De ambities die we vanuit economie hebben zijn:

Ambitie 1: Fryslân is en blijft de 'rijkste' brede welvaartsregio van Nederland

Ambitie 2: Fryslân behoort in 2030 tot de top 3 van Europese regio's in de transitie naar circulaire economie

Ambitie 3: Fryslân verandert van krimp- naar kansregio

Ambitie 4: De samenwerkingskracht van de Friese Mienskip resulteert in een sterk verbonden ecosysteem waarin de genoemde drie o's (onderwijs, ondernemers en overheid) optimaal samenwerken.

Het beleidsveld Gastvrijheidseconomie richt zich op het versterken & beschikbaar maken van al het moois dat Fryslân te bieden heeft, voor haar inwoners (recreatie) en bezoekers (toerisme). In de afgelopen jaren is de focus verschoven van toerisme als doel op zich (met economische waarde en aantal bezoekers als dominant uitgangspunt) naar het inzetten van recreatie en toerisme als middel om brede welvaart te realiseren. Dit is vertaald in de onderstaande (aangescherpte) ambities:

Ambitie 1: Recreatie & toerisme zorgen voor een prettige en gezonde woon- en leefomgeving, voor elke inkomensgroep

Ambitie 2: De kansen en belangen van recreatie & toerisme worden meegewogen en geborgd bij ruimtelijke ontwikkelingen

Ambitie 3: Samen met een sterk triple helix-netwerk dragen we bij aan een vitale en duurzame gastvrijheidssector, die zorgt voor toekomstbestendige banen in Fryslân.

Besloten is om voor cultuur, taal en erfgoed vanaf 2025 aparte programma's op te stellen. Het Programma Erfgoed (dat als programma onder de omgevingsvisie valt) betreft de uitwerking voor het onroerende erfgoed; cultureel erfgoed als onderdeel van de fysieke leefomgeving. Het beleidsveld Erfgoed bepaalt in hoge mate de kwaliteit van onze leefomgeving en onze identiteit en draagt zo bij aan brede welvaart, leefbaarheid, recreatie en toerisme en de grote ruimtelijke opgaven die nu voor ons liggen (Nota Ruimte van het Rijk, FPLG, Omgevingsvisie). Of het nu monumenten, dorpsgezichten, archeologie of cultuurlandschappen zijn: samen vertellen zij het Ferhaal fan Fryslân.

Ambitie

Ambitie 1: We willen het Het Frysk Eigene, datgene wat bepalend en onderscheidend is voor Fryslân, borgen in het Ferhaal fan Fryslân om inwoners en bezoekers van Fryslân er kennis mee te kunnen laten maken (programmalijn 1 - Erfgoed Algemeen)

Ambitie 2: We willen dat cultuurhistorische waarden zijn behouden, ontwikkeld, onderzocht en zichtbaar (programmalijn 1 - Erfgoed Algemeen)

Ambitie 3: We willen archeologische waarden onderzoeken, beschermen en een groter publieksbereik (programmalijn 3 - Archeologisch erfgoed)

Ambitie 4: We streven naar het behoud, ontwikkeling, onderzoek en een groter publieksbereik van gebouwde en groene monumenten (programmalijn 2 & 3 - Gebouwd en landschappelijk erfgoed)

Het beleidsveld cultuur heeft als uitgangspunt dat het beleven en maken van kunst en cultuur voor iedereen in Fryslân toegankelijk moet zijn, en dat ons cultuuraanbod ook aantrekkelijk is voor bezoekers. Daarbij horen de volgende ambities:

Ambitie 1: Alle Friezen die dat willen kunnen zelf kunst en cultuur beoefenen, en alle kinderen in Fryslân maken kennis met kunst en cultuur.

Ambitie 2: Het ecosysteem van professionele kunstorganisaties in Fryslân is divers, aansprekend en toekomstbestendig.

Ambitie 3: Artistiek talent krijgt de kans zich te ontwikkelen binnen de provinciegrenzen.

Ambitie 4: Het verhaal van Fryslân wordt in musea op een actuele, aansprekende manier verteld.

Het beleidsveld leefbaarheid is een integraal beleidsveld dat een bijdrage levert aan de brede welvaart van Fryslân.

Ambitie 1: We zetten in op een toekomstbestendig voorzieningenniveau op het platteland en faciliteren en coördineren het gesprek over betaalbare en bereikbare zorg in de provincie Fryslân.

Ambitie 2: We ondersteunen inwoners en initiatieven met de integrale ontwikkeling van hun leefomgeving.

Ambitie 3: Fryslân verandert van krimp- naar kansregio. Op basis van deze ambitie zorgen wij ervoor dat "onze regio telt."

Vastgestelde (beleids)notities

Voor Economie:

- Beleidsbrief Circulaire Economie (januari 2018)
- Beleidsbrief Europa (2020)
- Beleidsnota Economie (januari 2021)

Voor Gastvrijheid:

- Beleidsnota Gastvrij Fryslân 2028 (april 2020)

Voor Taal, Cultuur, Erfgoed en Sport:

- Bestjoersôfspraak Fryske Taal en Kultuer 2024 - 2028 (BFTK, april 2024)
- Beleidsnota Fansels Frysk (juni 2024)
- Cultuur: Beleidsnota Tosken yn in nije tiid (juni 2024)
- Erfgoed: Programma Erfgoed 2025- 2028
- Erfgoed: Werkplan Takomst Fryske Pleats (februari 2021)
- Erfgoed: Provinciale Omgevingsvisie
- Erfgoed: Grutsk op 'e Romte (ruimtelijk erfgoed, structuurvisie)
- Beliedsbrieff Sport 2025-2028 Fryslân yn Beweging (17 juli 2024)

Voor Leefbaarheid:

- Beleidsbrief Leefberens (september 2018)
- Beleidsbrief Grote Maatschappelijke Initiatieven (september 2020)
- Startnotitie Regionale Samenwerking (november 2020)
- Kader Fries Sociaal Planbureau (januari 2021)

Verbonden partijen

Onderstaande verbonden partij(en) leveren een bijdrage aan de doelen en resultaten van het programma Economie en Mienskip.

- Noordelijke Ontwikkelingsmaatschappij NV (NOM), Groningen
- Friese Ontwikkelingsmaatschappij BV (FOM, voorheen Doefonds), Leeuwarden
- Samenwerkingsverband Noord-Nederland (SNN), Groningen
- Gemeenschappelijke Regeling Marrekrite, Leeuwarden
- Gemeenschappelijke Regeling Waddenfonds, Leeuwarden
- Gemeenschappelijke Regeling Tresoar, Leeuwarden
- Thialf Onroerend Goed BV, Heerenveen

Overzicht lasten en baten programma 5 Economie en Mienskip

<i>Exploitatie- Bedragen x € 1.000</i>	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Lasten					
5.1 Economie	19.424	10.710	9.030	8.937	1.363
5.2 Gastvrijheid	8.761	7.812	7.885	4.514	3.748
5.3 Taal, cultuur, erfgoed en sport	46.897	43.685	41.118	41.593	41.480
5.4 Leefbaarheid	14.814	34.923	11.787	10.816	3.783
Totaal lasten	89.896	97.129	69.820	65.861	50.373
Baten					
5.1 Economie	4.374	2.275	2.276	930	411
5.2 Gastvrijheid	513	3.218	3.001	615	846
5.3 Taal, cultuur, erfgoed en sport	124	17	17	17	17
5.4 Leefbaarheid	690	8.711	205	58	0
Totaal baten	5.701	14.221	5.498	1.620	1.273
Saldo van lasten en baten	84.195	82.909	64.322	64.241	49.100

Toelichting

De toelichting op de grootste verschillen tussen de jaren staat bij de afzonderlijke beleidsvelden.

Beleidsveld 5.1. Economie

Wat zien we?

Economie speelt een belangrijke rol in de brede welvaart. De Economische Samenwerkingsagenda is onze agenda en richt zich op de stuwende economische sectoren (duurzaam verdienenvermogen).

Vanuit de visie en missies van de economische samenwerkingsagenda zijn voor Fryslân de speerpunten waarlangs we missiegedreven innoveren benoemd: AgroFood, Water Technologie, High Tech Systems & Materialen, Circulaire Materialen, Maritieme Technologie en Gastvrijheidseconomie. Gastvrijheidseconomie is verder toegelicht in beleidsveld 5.2.

Het doel van de economische samenwerkingsagenda is tweeledig: toewerken naar (inter)nationaal onderscheidend duurzaam verdienenvermogen aan de ene kant en het realiseren van oplossingen voor maatschappelijke opgaven aan de andere kant. Dit doen we door missiegedreven innovatie te bevorderen, het scheppend vermogen van Fryslân te versterken (publiek en private research & development) en door nieuw ondernemerschap te stimuleren vanuit de benoemde speerpunten.

In Fryslân kiezen we daarbij voor slimme kwalitatieve groei met een goede balans tussen stuwende en verzorgende sectoren in de context van een dalende beroepsbevolking. Juist in Fryslân zullen vernieuwing en leefbaarheid hand in hand gaan. Het gemiddelde verdienenvermogen per fulltime-equivalent (fte) is hierbij een belangrijke indicator en vraagt versterking van ondernemerschap, hoogwaardige kennis,

wendbaar vakmanschap, digitalisering en meer internationalisering. Hieruit blijkt dat de toegevoegde waarde binnen de gekozen speerpunten ook gemiddeld hoger ligt als het gemiddelde in Fryslân.

Onze doelstellingen vanuit de samenwerkingsagenda sluiten aan bij de ambities van het Rijk. Het komen tot een 50% reductie in het gebruik van primaire grondstoffen in 2030 en het realiseren van 100% gebruik van circulaire grondstoffen in 2050. Het Fries Planbureau voert jaarlijks onafhankelijk een monitor uit en geeft daarmee inzicht en duiding in trends en ontwikkelingen. Deze monitor geeft voeding om het juiste samen te blijven doen op weg naar de ambitie om in 2030 Europese koploper te zijn in de circulaire economie.

Daarbij moeten we nu rekening houden met een hoge inflatie door stijgende grondstoffenprijzen en hogere energie- en personeelskosten. Hoge inflatie kan verschillende negatieve gevolgen hebben op de economie, zoals vermindering van de koopkracht, onzekerheid op de markten en een toenemende ongelijkheid. Het bruto binnenlands product (bbp) is in het eerste kwartaal van 2023 met 0,7 procent gedaald ten opzichte van het vierde kwartaal van 2022 (bron: CBS).

Ook zien we een steeds grotere druk op de arbeidsmarkt. Het aantal banen in Fryslân is nog nooit zo groot geweest en de werkloosheid is laag. Tegelijkertijd hebben we in Fryslân te maken met een negatieve demografische ontwikkeling. De verwachting is dat het aantal inwoners in de provincie in 2050 2% lager is dan in 2023 en de potentiële beroepsbevolking (15-75 jarigen) in 2050 met ruim 11% is afgenomen ten opzichte van 2023. De afnemende beroepsbevolking zorgt voor extra druk op de toch al krappe arbeidsmarkt. Daarbij komt dat de Friese bevolking vergrijsd, wat tot een grotere zorgvraag leidt. De balans tussen verzorgeconomie en verdienvermogen moet daarom bewaakt worden (bron: Dashboard Werkgelegenheid)

Tot slot zien we dat de sociale economische vitaliteit in de discussie rondom ruimtelijke ordening een steeds belangrijker thema wordt. De balans tussen economie en ecologie wordt een belangrijke discussie voor het invullen van de ruimte. Ook om de vitaliteit op het platteland te borgen.

Taak- en rolvrijheid

Taakvrijheid

De taakvrijheid op het economische domein is groot. Voor het stimuleren van kennis en innovatie door provincies bestaat geen wettelijk kader. Er is sprake van volledig autonoom beleid (maar wel een provinciale kerntaak).

Rolvrijheid

Vanwege het volledig autonome karakter van onze bemoeienissen met de regionale economie is ook de rolvrijheid in principe groot. We werken ons beleid, ambities en doelen regionaal uit met het IPF (Innovatiepact Fryslân) en VCF (Vereniging Circulair Fryslân) en noordelijk vanuit de Regionale Innovatie Strategie Smart Specialisation (RIS3) en landelijk vanuit de Kennis- en Innovatie Agenda. Ook vervullen we hierin een voorbeeldrol, door zelf zoveel mogelijk circulair in te kopen en een stimulerende rol als launching customer voor innovatieve en/of circulaire experimenten.

Wat willen we bereiken?

Doelstelling beleidsveld 5.1.

We hebben de volgende ambities c.q. doelstellingen:

1. Fryslân is en blijft de 'rijkste' brede welvaartsregio van Nederland.
2. Fryslân behoort in 2030 tot de top 3 van Europese regio's in de transitie naar circulaire economie
3. Fryslân verandert van krimp- naar kansregio
4. De wendbaarheid en weerbaarheid van de Friese ondernemers vergroten.

Op basis van deze ambities en de hierboven beschreven ontwikkelingen zijn onderstaande doelindicatoren geformuleerd. Het beleid is gericht op het bevorderen van samenwerking in het ecosysteem. We blijven daarbij onze partners InnovatiePact Fryslân, Innovatie Cluster Drachten, Ynbusiness, Vereniging Circulair Fryslân, de NOM en Wetusus/Watercampus ondersteunen. Brede welvaart en de transitie naar een circulaire economie zijn daarbij de uitgangspunten. Fryslân wil de rijkste brede welvaartsregio van Nederland zijn en blijven en daarnaast in de top 3 van Europese regio's staan in de transitie naar een circulaire economie.

Wij werken aan één economische agenda voor Fryslân. Aan een schoon, gelukkig en gezond Fryslân. Door op de koers die met bedrijven, onderwijs en gemeenten is ingezet. Net als met het onderwijsakkoord. Wij

zetten verder in op vijf sectoren met de bijbehorende campussen: agrarische producten, watertechnologie, herbruikbare materialen, hoogwaardige systemen en materialen en maritieme technologie. Daarin ondersteunen wij vernieuwingen en het aantrekken van bedrijven.

Voor de speerpunten worden investeringsagenda's uitgevoerd om de duurzame economie aan te jagen. Door samenwerking in de Friese mienskip te bevorderen wordt het ecosysteem sterker en onderling beter verbonden, om zo Europese middelen naar Fryslân te halen ter versterking van de Friese economie. Aansluitend op ons beleid voor het Rijk en Europa maken wij een agenda voor economische samenwerking met Duitsland

Doelindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde
1. Fryslân is en blijft de 'rijkste' brede welvaartsregio	Brede welvaart	In 2027 willen we in 25 van de 45 indicatoren in Top 3 van de provincies staan (is nu 20).
2. Fryslân behoort in 2030 tot de top 3 van Europese regio's in de transitie naar circulaire economie	Aantal bedrijven dat potentieel bijdraagt aan circulaire economie.	In 2027 willen we dat aantal bedrijven dat bijdraagt aan circulaire economie is gegroeid met 15% t.o.v. 2022.
3. Van krimp- naar kansregio	Toegevoegde waarde per fte	In 2027 willen we dat de toegevoegde waarde per fte is gestegen met 20% t.o.v. 2022
4. Wendbaarheid en weerbaarheid van de ondernemers	Vergroten van de wendbaarheid en weerbaarheid van de ondernemers in Fryslân via Regionale Innovatie Index (RII).	In 2027 willen we als provincie op innovatievermogen boven Europees gemiddelde blijven.

Wat gaan we daarvoor doen

Onderwerp	Resultaten 2025
1. Fryslân is en blijft de 'rijkste' brede welvaartsregio	In 2025 willen we in de Top 3 van de provincies blijven staan (is nu o.b.v. 20 van de 45 indicatoren).
2. Fryslân behoort in 2030 tot de top 3 van Europese regio's in de transitie naar circulaire economie	In 2025 organiseren we het jaar van de Circulaire economie en halen we 25 Europese regio's naar Fryslân om kennis te delen over circulair ondernemen.

3. Van krimp- naar kansregio.	In 2025 stellen we onze bijdrage vast aan de zes te ontwikkelen investeringsagenda's van de speerpunten die bijdragen aan het verdienvermogen van Fryslân.
4. Wendbaarheid en weerbaarheid van de ondernemers.	We starten in 2025 het startup programma Founded in the north op.
	We stellen calls binnen EFRO open die aansluiten bij de vraag van het bedrijfsleven.

Resultaatindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde 2025
1. Fryslân is en blijft de 'rijkste' brede welvaartsregio	Lijst provincies brede welvaartsregio	Top 3 van provincies
2. Fryslân behoort in 2030 tot de top 3 van Europese regio's in de transitie naar circulaire economie	Aantal bedrijven dat potentieel bijdraagt aan circulaire economie.	Stijging van 5% t.o.v. 2022.
3. Van krimp- naar kansregio.	Toegevoegde waarde per fte	Stijging van 5% t.o.v. 2022
4. Wendbaarheid en weerbaarheid van de ondernemers	Openstelling calls binnen EFRO die aansluiten bij de vraag van het bedrijfsleven	2
	Vergroten van de wendbaarheid en weerbaarheid van de ondernemers in Fryslân via Regionale Innovatie Index (RII).	Boven Europees gemiddelde blijven.

Wat mag het gaan kosten?

Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Totaal lasten	19.424	10.710	9.030	8.937	1.363
Totaal baten	4.374	2.275	2.276	930	411
Saldo van lasten en baten	15.051	8.434	6.754	8.007	953

Toelichting

Dit beleidsveld kent deels budgetvrijheid. De deelnemersbijdrage aan de NOM ligt meerjarig vast, evenals de boekjaarsubsidies aan de partijen in het ecosysteem.

De grootste verschillen tussen de begrote bedragen per jaar zijn te verklaren doordat het huidige beleid bijna afgelopen is en we eind 2024 de nieuwe beleidsnota Economie aan u voorleggen. De middelen die voor de uitvoering gereserveerd zijn, staan onder het onderwerp Economie GS voorwaardelijk. Daarnaast zijn er veel tijdelijk middelen voor Efro-Ez/Interreg-projecten die de komende jaren uitgevoerd worden.

Uitgebreide financiële tabel

Lasten en baten beleidsveld 5.1 Economie					
Onderwerp - Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028

Lasten					
Fryslân rijkste brede welvaartsregio	542	711	711	711	711
Fryslân transitie circulaire economie	4.768	1.237	1.144	412	0
Van krimp- naar kansregio	12.368	5.217	4.281	3.420	637
Wendbaarheid en weerbaarheid ondernemers	1.747	374	374	374	15
Economie GS voorwaardelijk	0	3.170	2.520	4.020	0
Totaal lasten	19.424	10.710	9.030	8.937	1.363
Baten					
Fryslân rijkste brede welvaartsregio	66	0	0	0	0
Fryslân transitie circulaire economie	825	913	879	175	0
Van krimp- naar kansregio	3.455	1.344	1.379	737	411
Wendbaarheid en weerbaarheid ondernemers	28	18	18	18	0
Totaal baten	4.374	2.275	2.276	930	411
Saldo van lasten en baten	15.051	8.434	6.754	8.007	953

Beleidsveld 5.2. Gastvrijheid

Wat zien we?

Algemeen:

De gastvrijheidssector is het zesde speerpunt van de samenwerkingsagenda. Deze sector zal binnen de economische agenda verweven worden. Deze sector heeft de afgelopen jaren aangetoond veerkrachtig en flexibel te zijn. Het bewustzijn dat toerisme niet langer een doel op zich is (met economische waarde en aantal bezoekers als dominant uitgangspunt) maar een middel om brede welvaart te realiseren (1) groeit: de missie waar we in 2020 mee gestart zijn (*“Friese inwoners hebben profijt van een slimme groei van het toerisme in onze provincie”*) wordt steeds breder gedragen, zowel binnen als buiten Fryslân. Er is sprake van slimme groei van toerisme en recreatie als er samenhang gerealiseerd wordt tussen ecologie, welzijn en economie. Kortom, de sector ontwikkelt zich zodanig dat er een optimale balans is tussen bezoekers, bedrijven en bewoners. Bestemmingsmanagement speelt hierin een belangrijke rol (5, 6). Actief sturen op bestemmingen zorgt er aan de ene kant voor dat het effect van bezoekers op een locatie acceptabel blijft en aan de andere kant dat voorzieningen dankzij bezoekers in stand gehouden kunnen worden.

Er komt steeds meer druk op de ruimte en het landschap. Een mooi landschap en ruimte om te recreëren (fietsen, varen, wandelen) zijn niet alleen belangrijke redenen om onze provincie te bezoeken, maar dragen ook bij aan een prettige en gezonde woon- en leefomgeving voor onze inwoners. Daarom is het belangrijk dat huidige recreatieve voorzieningen op peil en breed beschikbaar gehouden worden en daarnaast de recreatieve & toeristische belangen en kansen die de sector biedt integraal meegewogen worden bij toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen. De Gebruiksvisie Waterrecreatie Fryslân 2050 vormt hierbij al een praktisch en waardevol instrument, maar is nog niet voldoende om het belang van de sector goed te borgen.

Daarnaast zien we door vergrijzing en veranderend reisgedrag en verwachten we verschuivingen in de samenstelling van de doelgroep (3). Het belang van mogelijkheden voor Friezen om in hun eigen omgeving te kunnen recreëren zal daarom groeien (4).

De sector is gevoelig voor conjunctuurschommelingen, onder andere door inflatie en stijgende bedrijfskosten. Er is een grote ambitie tot verduurzaming en vitaler maken van de sector maar de mogelijkheden voor investeringen in innovatie en verduurzaming zijn op korte termijn beperkt (7). Daarbij blijft de druk op de arbeidsmarkt groot en blijven tekorten bestaan (7), onder andere door vergrijzing, gebrekkige ontwikkelingsmogelijkheden, aard en imago van de sector. Het blijven opleiden en vasthouden van werknemers in de sector vraagt continue aandacht.

Bronnen:

- 1) Landelijke visie Perspectief 2030 van NBTC (Nederlandse Bond voor Toerisme en Congressen)
- 2) Bezoekersmonitor Gastvrij Fryslân, data afkomstig van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), uit de Statistiek Logiesaccommodaties (SLA).
- 3) Rapport ‘Cijfers internationale bezoekers Nederland – maart 2022’, NBTC
- 4) Rapportage ‘Maatschappelijke waarde van toerisme en recreatie’, CELTH
- 5) ‘Leidraad Bestemmingsmanagement’, NBTC
- 6) Inspiratienota ‘Elk landschap in Overijssel is óók een vrijetijdslandschap!’ – in opdracht van provincie Overijssel en Gastvrij Overijssel
- 7) Rapportage ‘Gastvrijheidssector Friesland in maatschappelijke context’, Fries Sociaal Planbureau, maart 2023

Taak-, en rolvrijheid

Taakvrijheid:

Binnen het gastvrijheidsdomein is de taakvrijheid groot. Voor het stimuleren van toerisme en recreatie door provincies bestaat geen wettelijk kader en is daardoor volledig autonoom beleid. De activiteiten binnen gastvrijheidseconomie worden wel als provinciale kerntaak gezien en zijn een mix van smalle en brede kerntaken. Binnen de ‘smalle’ kerntaken vallen taken en/of (co)financiering van netwerkvorming, innovatie & verduurzaming, het completeren van dagrecreatieve netwerken en het ruimtelijk mogelijk maken van waterrecreatie, verblijfsaccommodaties en dagrecreatie. Het promoten van het toeristisch bezoek aan Fryslân is een onomstreden kerntaak, alsmede deelname aan de GR “Recreatieschap Marrekrite”. Eveneens wordt gezorgd voor toegankelijke en betrouwbare data om bovenstaande activiteiten te ondersteunen en monitoren.

Rolvrijheid:

Vanwege het volledig autonome karakter van onze bemoeienissen met de gastvrijheidseconomie is ook de rolvrijheid in principe groot. Echter, door Europese wetgeving en subsidieregelingen en de marktmeestertaak van Rijk en Europa liggen sommige provinciale rollen (bijvoorbeeld medefinancier, ondersteuning projectontwikkeling) meer voor de hand dan andere.

Momenteel vervullen we een stimulerende rol door enkele instellingen structureel te ondersteunen. Daarnaast is sprake van een faciliterende en uitvoerende rol, waarin we de sector bijeen brengen in een innovatief samenwerkingsverband (triple helix-netwerk) om gezamenlijk uitvoering te geven aan de opgaven uit het uitvoeringsprogramma. Tot slot vervullende we een toetsende en kaderstellende rol als het gaat om het ruimtelijk mogelijk maken van initiatieven op het gebied van recreatie & toerisme.

Wat willen we bereiken?

Doelstelling beleidsveld 5.2.

Met als missie "In 2028 hebben Friese inwoners profijt van een slimme groei van het toerisme in onze provincie" werken we aan een **slimme groei van toerisme** door samen met de partners in ons ecosysteem in te zetten op bestemmingsmanagement.

Onder bestemmingsmanagement verstaan we alle maatregelen en instrumenten die bijdragen aan een ontwikkeling van de sector die de balans tussen bezoekers, bedrijven en bewoners in stand houdt. Hierbij is het belangrijk om te (blijven) laten zien dat de sector er voor elke inkomensgroep is.

Door in te zetten op slimme groei en een goede balans dragen we bij aan een gezond, schoon en gelukkig Fryslân.

Twee onderwerpen vragen daarbij specifiek aandacht:

- Een **prettige & gezonde woon- en leefomgeving voor iedereen**, doordat de recreatieve belangen & kansen meegewogen worden in de ruimtelijke transitie
- Een **vitale & duurzame sector**, die zorgt voor toekomstbestendige banen

Op basis van deze ambities en de hierboven beschreven ontwikkelingen zijn onderstaande doelindicatoren geformuleerd. Het beleid is gericht op het faciliteren en uitvoering geven aan deze ambities via samenwerking in het ecosysteem.

Doelindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde
1. Slimme groei van Toerisme	Gemiddelde aantrekkelijkheidsscore van Fryslân als provincie om te recreëren onder Friezen	≥ 8.4 in 2027
2. Prettige en gezonde woon- en leefomgeving voor iedereen	Aantal gemeenten dat de gebruiksvisie Recreatie (= water en land) hanteert bij ruimtelijke en recreatief-toeristische vraagstukken	10 in 2027
3. Vitale en duurzame sector met toekomstbestendige banen	Aantal thema's waarop in (een gedeelte van) de periode 2024-2027 2e lijns-support wordt geboden via diverse programma's/projecten	Minimaal 4 thema's voor de gehele periode 2024-2027

Wat gaan we daarvoor doen

Onderwerp	Resultaten 2025
-----------	-----------------

1. Slimme groei van Toerisme	We verlenen subsidie aan Merk Fryslân voor het verzorgen van (marketing) activiteiten binnen bestemmingsmanagement die bijdragen aan slimme groei
2. Prettige en gezonde woon- en leefomgeving voor iedereen	We dragen (financieel) bij aan het beheer en onderhoud van de wandel- en fietsinfrastructuur (incl. routes) in Fryslân door deel te nemen aan samenwerkingsverbanden zoals Wandelnet en stichting Landelijk Fietsplatform
	We ontwikkelen een ruimtelijke bouwsteen voor recreatie en toerisme in Fryslân als input voor de Provinciale Omgevingsvisie en als instrument voor (provinciale en lokale) overheden om de recreatieve belangen mee te wegen in ruimtelijke ontwikkelingen.
3. Vitale en duurzame sector met toekomstbestendige banen	We dragen bij aan een digitale infrastructuur voor toeristische informatie over het (dagrecreatieve) aanbod in Fryslân, als basisvoorziening voor ondernemers om hun gasten te kunnen informeren.

Resultaatindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde 2025
1. Slimme groei van Toerisme	Aantal activiteiten/projecten binnen bestemmingsmanagement die bijdragen aan slimme groei	3
2. Prettige & gezonde woon- en leefomgeving voor iedereen	Aantal samenwerkingsverbanden waarin we (financieel) deelnemen, zoals wandelnet en fietsplatform tbv wandel- en fietsinfrastructuur in Fryslân	2
	Aantal gemeenten dat kennis heeft van en is aangehaakt op de ruimtelijke bouwsteen Recreatie & Toerisme	18
3. Vitale & duurzame sector met toekomstbestendige banen	Aantal actieve gebruikers, dat gebruikt maakt van het platform voor toeristische informatie (ODP)	3.300

Wat mag het gaan kosten?

Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Totaal lasten	8.761	7.812	7.885	4.514	3.748
Totaal baten	513	3.218	3.001	615	846
Saldo van lasten en baten	8.248	4.595	4.884	3.899	2.902

Toelichting

Dit beleidsveld kent deels budgetvrijheid. De deelnemersbijdrage aan Marrekrite, de boekjaarsubsidie aan Merk Fryslân en de kosten op het gebied van toeristische data liggen meerjarig vast.

De grootste verschillen tussen de begrote bedragen per jaar zijn te verklaren door de fluctuaties tussen de jaren voor de uitvoering van het nieuwe Uitvoeringsprogramma. Daarnaast bevat dit beleidsveld tijdelijke middelen voor het Meer van Oudega, De Nieuwe Afsluitdijk (gebiedsontwikkeling en Beleefcentrum), het Actieplan vitale logiesaccommodaties en enkele Interreg-projecten.

Uitgebreide financiële tabel

Lasten en baten beleidsveld 5.2 Gastvrijheid					
Onderwerp - Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Lasten					
Slimme groei van toerisme	4.264	5.335	5.668	2.848	2.695
Prettige en gezonde woon- en leefomgeving	3.573	1.920	1.850	1.490	1.053
Vitale en duurzame sector	914	558	358	156	0
Gastvrijheid GS voorwaardelijk	10	0	10	20	0
Totaal lasten	8.761	7.812	7.885	4.514	3.748
Baten					
Slimme groei van toerisme	30	2.730	2.610	270	510
Prettige en gezonde woon- en leefomgeving	415	432	336	336	336
Vitale en duurzame sector	69	56	56	9	0
Totaal baten	513	3.218	3.001	615	846
Saldo van lasten en baten	8.248	4.595	4.884	3.899	2.902

Beleidsveld 5.3. Taal, cultuur, erfgoed en sport

Wat zien we?

Een bloeiend cultureel leven dat zorgt voor beweging in de Friese samenleving. "Yn strjitten, op pleinen, yn greiden, op marren, yn tsjerken, teäters, skoallen en musea litte wy sjen hokker moaie ferhalen Fryslân herberget".

Taal

Er is een nieuwe Bestjoersôfspraak Fryske Taal en Kultuer (BFTK) afgesloten met het Rijk voor de periode 2024-2028. In de BFTK zijn de afspraken en ambities vastgelegd voor de Friese taal en cultuur en onderwijs. De nieuwe provinciale Taalnota Fansels Frysk wordt van kracht. De overkoepelde doelstelling is om de vitaliteit van het Fries te versterken. Het gebruik van het Fries door de inwoners, Friese organisaties en in de openbare ruimte neemt (zichtbaar) toe. Taalplan Frysk 2030 zorgt voor verbetering van het aanbod Friese taal en cultuur op de scholen waardoor in 2030 alle scholen in het Friese taalgebied die onder de WPO en WVO vallen de kerndoelen (verstaan, spreken, lezen en schrijven) op voldoende niveau aanbieden. Daarnaast wordt een doorgaande leerlijn Frysk gecreëerd om leerlingen van pjut oant promovendus in aanraking te laten komen met de Fryske taal en cultuur. Leeuwarden UNESCO City of Literature en Taalproductiehuis stimuleren het literaire klimaat in Fryslân waardoor aantrekkelijke literatuur voor jong tot oud, in nieuwe en traditionele vormen wordt ontwikkeld om ontleding en laaggeletterdheid tegen te gaan.

Cultuur

2025 is het eerste jaar onder de nieuwe provinciale cultuurnota *Tosken yn in nije tiid*. We gaan actief aan de slag om de daarin opgenomen ambities te verwezenlijken. Voor veel organisaties in het culturele veld verandert er in eerste instantie nog niet veel, omdat de meerjarige subsidies uit de vorige beleidsperiode met een jaar verlengd zijn. Wel zullen musea en kunstinstellingen aanvragen in moeten dienen voor de subsidies in de jaren erna. De ambitie van een robuuste culturele infrastructuur staat daarbij voorop, maar we zijn ons ervan bewust dat de budgetten waarschijnlijk overvraagd zullen worden.

Daarnaast is 2025 ook het jaar van de tweede Arcadia-triënnale. Als provincie zijn we, samen met de gemeente Leeuwarden en andere gemeenten, opnieuw een belangrijke partner van Arcadia bij de realisatie van dit 100-daagse culturele evenement.

In algemene zin worstelen culturele instellingen nog steeds met de prijsstijgingen van de afgelopen jaren, die het vermogen om extra inkomsten te genereren overstijgen. Sommige organisaties moeten daarom scherpe keuzes maken in hun programmering. Daarnaast is nog onzeker wat maatregelen van het Rijk, zoals de voorgenomen verhoging van de BTW op culturele activiteiten, voor effecten zullen hebben.

Erfgoed

Ons erfgoed bepaalt in hoge mate de kwaliteit van onze leefomgeving en onze identiteit, draagt zo bij aan brede welvaart, leefbaarheid, recreatie en toerisme. Of het nu terpen, monumenten, dorpsgezichten, archeologie of cultuurlandschappen zijn: samen vormen ze een onlosmakelijk onderdeel van het verhaal van Fryslân.

Erfgoed krijgt een steeds grotere rol in het ruimtelijke domein. Via de Omgevingsvisie De Romte Diele en de toekomstige POVI is erfgoed op verschillende manieren geborgd en zal het nog verder geborgd moeten worden. Erfgoed is één van de leidende principes voor de grote ruimtelijke transitie die eraan komen, namelijk als onderdeel van het principe "omgevingskwaliteiten als ontwerpbasis". Per 1 januari 2024 is de omgevingswet in werking getreden. Cultureel erfgoed is aangewezen als één van de omgevingskwaliteiten van de fysieke leefomgeving. Daarom is het programma Erfgoed 2025-2028 een programma onder de Omgevingsvisie.

Ook de erfgoedsector wordt hard geraakt door de inflatie en tekorten aan bouwmaterialen en (technisch) personeel en klimaatveranderingen. Daardoor lopen de kosten en de uitvoeringstijd van onderhoud, restauratie en herbestemming op. Tot slot zien we in de nasleep van corona dat de ontkerkelijking sneller gaat dan voorspeld. Met name de middelgrote kerken komen daardoor versneld leeg te staan. Deze kerken zijn doorgaans te groot voor herbestemming van woonhuizen (zoals met 80% van kleinere kerken al gebeurd is). Dit vraagt extra inzet van de provincie omdat er een groter beroep wordt gedaan op onze laagrentelening en subsidieregeling monumenten. De transitie van de landbouw, schaalvergroting en bevolkingskrimp en de stikstofcrisis, gecombineerd met de onderhoudstoestand maakt ook de boerderij tot een kwetsbare categorie.

Sport

Het nieuwe sportbeleid van de provincie wordt van kracht. Dat is gericht op breedtesport, Fryske Sporten, talentontwikkeling en topsport. We willen bereiken dat iedereen die dat wil de mogelijkheid heeft om te bewegen en te sporten. We streven daarbij een veilig en inclusief sportklimaat na: ongeacht opvattingen en afkomst moet iedereen zich welkom voelen om mee te doen met sporten/ bewegen, al of niet in verenigingsvorm.

Steeds meer Friezen die graag sporten doen dat minder vaak via de sportvereniging. Er is steeds meer sprake van een on-demand-cultuur waarin mensen zelf bepalen wanneer, waar en met wie ze sporten. De sportbranche en de gezondheidszorg groeien steeds meer naar elkaar toe. Digitale technologieën worden steeds belangrijker bij sport.

De provincie draagt als grootaandeelhouder jaarlijks bij aan de exploitatie van Thialf (zie 7.5). Daarnaast zet de provincie zich met andere betrokkenen in om Thialf langjarig als (top)sportlocatie voor het schaatsen en andere ijsporten te behouden.

Taak- en rolvrijheid

Taakvrijheid

Friese taal: De inzet van de provincie Fryslân op het gebied van Friese taal is een wettelijke taak, onder andere gebaseerd op de afspraken die vastgelegd zijn in het Europees Handvest voor regionale talen en talen van minderheden, het Kaderverdrag voor de bescherming van nationale minderheden en de Wet gebrûk Fryske taal. Het is de gezamenlijke verantwoordelijkheid van het Rijk en de provincie om de Friese taal en cultuur te beschermen en te bevorderen. Verder hoort op basis van de Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen de provincie te zorgen voor een provinciale ondersteuningsinstelling voor de bibliotheken. Voor Fryslân is dit Fers. Ook deze taak is opgenomen in het taalbeleid.

Cultuur: De provinciale taakvrijheid op het vlak van cultuur is groot. Het provinciaal cultuurbeleid is autonoom beleid, waarbij cultuur wel is aangemerkt als een provinciale kerntaak. Daarbinnen zijn provincies met name verantwoordelijk voor het in stand houden van een culturele infrastructuur van (boven)provinciaal belang. Dan gaat het om de grotere culturele instellingen die voor een aantrekkelijk regionaal voorzieningenniveau cruciaal zijn. Daarnaast worden provincies een taak toegedicht bij het waarborgen van diversiteit en spreiding van cultureel aanbod.

Erfgoed: De inzet van de provincie Fryslân op gebied van erfgoed behelst wettelijke taken en provinciale kerntaken. Verder liggen er bestuursovereenkomsten met OC&W en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). Zowel de taak- als rolvrijheid is daarmee beperkt.

Sport: Het sportbeleid is autonoom beleid. We hebben geen wettelijke taken op dit terrein. Omdat ondersteuning van sport niet als provinciale kerntaak wordt gezien, zijn vrijwel alle activiteiten op dit terrein onder een brede opvatting van kerntaken geplaatst. De enige uitzondering hierop vormt de ondersteuning van de Friese cultuursporten (keatsen, fierljeppen, Frysk damjen en skûtsjesilen).

Rolvrijheid

De rolvrijheid voor de Friese taal, Erfgoed en Sport zijn beperkt, zie de tekst bij taakvrijheid.

Over de rolverdeling tussen verschillende overheidslagen is voor kunst en cultuur weinig wettelijk vastgelegd. Dat zorgt ervoor dat er verschillen bestaan in rolopvatting tussen diverse provincies. Om meer houvast te hebben, heeft het IPO in 2022 het adviesrapport *De rol van de provincie in het culturele bestel* laten opstellen. Daarin worden negen rollen onderscheiden die provincies op het gebied van cultuur in kunnen nemen. Ze variëren van een zeer beperkte rolopvatting (als uitvoerder van wettelijke taken) naar een zeer ruime (bv. als 'durfinvesteerder' in grote nieuwe initiatieven). De provincie Fryslân neemt op dit moment al deze rollen in meerdere of mindere mate op zich en heeft dus een brede rolopvatting.

Wat willen we bereiken?

Doelstelling beleidsveld 5.3.

De ambities en doelstellingen voor 2025 zijn vastgelegd in verschillende beleidsnota's. Voor de langere termijn beoogt het beleid het volgende:

Taal

De provincie wil de vitaliteit van het Fries versterken. Door de afspraken en ambities uit de BFTK 2024-2028, de Taalnota Fansels Frysk en Taalplan Frysk 2030 na te komen gaat dat lukken. Het gebruik van het Fries neemt toe en in 2030 bieden alle scholen in het Friese taalgebied de kerndoelen verstaan, spreken, lezen en schrijven op voldoende niveau aan. De doorgaande leerlijn Frysk *fan pjut oant promovendus* is

gecreëerd. Fryslân heeft een bloeiend meertalig literair klimaat en is internationaal een inspirerend voorbeeld voor andere meertalige regio's. Door een aantrekkelijk literair aanbod voor jong tot oud in traditionele en nieuwe vormen te stimuleren willen we laaggeletterdheid en ontleding tegengaan.

Cultuur

De provinciale cultuurnota *Tosken yn in nije tiid* heeft als overkoepelend uitgangspunt dat het beleven en maken van kunst en cultuur voor iedereen in Fryslân toegankelijk moet zijn en dat ons cultuuraanbod aantrekkelijk moet zijn voor inwoners en bezoekers. Alleen dan kan de toegevoegde waarde van cultuur voor individuen en voor de *mienskip* tot zijn recht komen. We zetten daarom in op toegankelijkheid, een kwalitatief hoogwaardig aanbod, talentontwikkeling, en op musea die het verhaal van Fryslân aansprekend en actueel vertellen.

In 2023 is een nulmeting opgeleverd voor een Fryske Kultuermonitor. Een vervolg wordt in 2025 gepubliceerd, in samenwerking met Planbureau Fryslân. Met dit meetinstrument willen we belangrijke trends in het Friese cultuurveld inzichtelijk maken. Dat moet het ook makkelijker maken om gevolgen van gevoerd beleid te meten.

Erfgoed

Wij zorgen voor het beheer en behoud en doorontwikkeling van ons erfgoed (archeologie, monumenten en cultuurhistorische landschappen). We doen dat via de verankering van erfgoed in de omgevingsverordening en -visie, via onze afspraken met instellingen en netwerken op het gebied van erfgoed en via diverse regelingen.

Sport

We willen dat iedereen die dat wil de mogelijkheid heeft om te bewegen en sporten. Het gaat erom dat een ieder met plezier mee kan doen, zich welkom voelt, zich geaccepteerd voelt en eigen sportkeuzes kan maken.

We willen de toekomstbestendigheid van de Fryske sporten een impuls geven. We richten ons op de verdere ontwikkeling en beoefenen van talentontwikkeling en topsport.

We werken verder aan het behoud van Thialf als (top)sportaccommodatie voor het schaatsen en andere ijsporten.

Doelindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde
1. Beschermen en bevorderen Friese taal	Inzet op de prioriteiten van de BFTK 2024-2028: de Sichtberens fan it Frysk, onderwijs en onderzoek, digitalisering, taaloverdracht en decentraal taalbeleid.	100% in 2029
2. Taalplan Frysk 2030	Scholen in het Friese taalgebied bieden alle kerndoelen op voldoende niveau aan.	100% in 2030
3. Friese literatuur	De positie van Fryslân als het gaat om lezen en laaggeletterdheid verbetert ten opzichte van andere provincies, door vergroten aanbod aan (Fryske) literatuur voor jong en oud in traditionele en nieuwe vormen.	Boven het landelijke gemiddelde in 2030
4. Sichtberens fan it Frysk	Het Fries is meer zichtbaar in de openbare ruimte.	Er is in kaart gebracht welke stappen nodig zijn om alle gesubsidieerde instellingen het Fries mee te laten nemen in hun activiteiten.

		<p>Minstens 10 extra organisaties gebruiken het Fries in hun uitingen.</p> <p>Er ligt een plan van aanpak wat er nodig is om verkeersborden in Fryslân meertalig te maken.</p>
5. Actieve cultuurbeoefening	Participatieniveau gemeten in cultuur(participatie)monitor	Participatieniveau in Fryslân stijgt in de periode 2025-2029
6. Een toegankelijke cultuursector met kwalitatief hoogwaardig aanbod	Waarderingscijfer voor cultureel aanbod in cultuurmonitor	Waarderingscijfer stijgt in de periode 2025-2029
7. Beheer en behoud en doorontwikkeling van ons erfgoed	Het in stand houden en stimuleren van de basisinfrastructuur erfgoed via regelingen, projecten en basisinstellingen.	<p>5 basisinstellingen worden ondersteund.</p> <p>Tenminste 1 voortgangsgesprek per jaar.</p> <p>1 subsidieregeling voor monumenten is uitgevoerd</p>
8. Fryske sporten	Fryske sporten krijgen een impuls en meer jongere deelnemers.	Ledenaantal van Fryske sport verenigingen neemt toe (peiljaar 2024).
9. Breedtesport	Sportverenigingen en -faciliteiten zijn bereikbaar en toegankelijk voor alle inwoners van Fryslân.	Het platform Fryslân in Beweging wordt door minstens 14 gemeenten gebruikt.

Wat gaan we daarvoor doen

Onderwerp	Resultaten 2025
1. Beschermen en bevorderen Friese taal	Met het Rijk en gemeenten maken we afspraken om meertaligheidscöördinatoren aan te stellen en in te zetten om het decentraal taalbeleid te versterken.
2. Taalplan Frysk 2030	We voeren structureel overleg met de betrokken organisaties rondom Taalplan Frysk 2030 om het aanbod Frysk in het onderwijs te verbeteren. Met behulp van skoalstippers ondersteunen we scholen om een goed aanbod voor de Fryske taal en cultuur lessen te kunnen bieden.

3. Friese literatuur	Actie 1: We ondersteunen instellingen en initiatieven met structurele en incidentele subsidies op het gebied van Fryske literatuur die gericht zijn op innovaties en samenwerking met podiumkunsten, performance en andere creatieve uitingen.
	Actie 2: We stellen regelingen open om het schrijven, uitgeven, vertalen, promoten en herdrukken van Fryske literatuur te stimuleren en mogelijk te maken.
4. Sichtberens fan it Frysk	Als provincie nemen wij het initiatief om het gebruik van het Fries in de openbare ruimte te vergroten. Naast onze eigen verantwoordelijkheid stellen wij ook budget beschikbaar om gemeenten en initiatieven van derden te ondersteunen.
5. Actieve cultuurbeoefening	Via subsidies ondersteunen we organisaties die cultuurparticipatie bevorderen. Daarbij horen bijvoorbeeld Keunstwurk als steuninstelling voor de amateurkunsten, iepenloftspullen, en andere culturele instellingen waar deelnemers actief kunnen participeren.
6. Een toegankelijke cultuursector met kwalitatief hoogwaardig aanbod.	We voeren de regelingen Musea 2026-2028 en Kunstinstanties 2026-2028 uit. Daarnaast stellen we voor afzonderlijke projecten een nieuwe subsidieregeling Culturele Producties open.
7. Beheer en behoud en doorontwikkeling van ons erfgoed	Stimuleren van de basisinfrastructuur erfgoed en het opzetten van diverse subsidieregelingen en projecten.
8. Fryske sporten	Wij stimuleren het project "Fryske Sport yn dyn Klasse".
9. Breedtesport	Wij hebben een breed Sportfonds in het leven geroepen.
	Wij subsidiëren het project "Schoolschaatsen".

Resultaatindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde 2025
1. Beschermen en bevorderen Friese taal	In 2025 werken we aan Fryslân als taalproduksjehûs met een aantal ondersteunde instellingen en initiatieven.	Minstens 5 verschillende instellingen en initiatieven
2. Taalplan Frysk 2030	Aantal bezoeken van <i>skoalstippers</i> om scholen te ondersteunen hun aanbod voor de lessen Friese taal en cultuur te verbeteren en vergroten.	Gemiddeld 2 schoolbezoeken per jaar en verdere professionalisering in het logboek

3. Friese literatuur	In 2025 stimuleren we de Friese literatuur door het openstellen van de regelingen en honorering van aanvragen voor 'uitgeven, schrijven, promotie en vertalen van Friese literatuur, boeken en producties'.	Toekennen van 75 aanvragen
4. Sichtberens fan it Frysk	Het Fries is meer zichtbaar in de openbare ruimte.	Minstens 10 extra organisaties gebruiken het Fries in hun uitingen. Er ligt een plan van aanpak wat er nodig is om verkeersborden in Fryslân meertalig te maken waar meertaligheidspakketten voor gemeenten onderdeel van uitmaken.
5. Actieve cultuurbeoefening	Door de provincie ondersteunde organisaties die bijdragen aan de toegankelijkheid van actieve cultuurparticipatie.	Minstens 10 organisaties
6. Een toegankelijke cultuursector met kwalitatief hoogwaardig aanbod.	Aantal subsidies verleend binnen de regelingen Musea 2026-2028 en Kunstinstituten 2026-2028	Minstens 25 verleende subsidies
	Aantal subsidies verleend aan culturele initiatieven binnen de subsidieregeling Culturele Producties	Minstens 10 verleende subsidies
7. Beheer en behoud en doorontwikkeling van ons erfgoed	Culturele waarden worden beschermd en afgewogen in ruimtelijke plannen en controle hierop via het IBT, per jaar 4 gemeenten	4
	Aantal basisinstellingen erfgoed	6
	Aantal gerestaureerde en herbestemde monumenten (subsidiereregeling)	30
	Aantal bij te houden waardenkaarten archeologisch erfgoed	3
	Aantal archeologische steunpunten	11
8. Fryske Sporten	Aantal scholen dat gebruik maakt van het aanbod van "Fryske sport yn dyn Klasse".	100
9. Breedtesport	Aantal projecten via Sport Fryslân bij sportverenigingen gericht nieuwe activiteiten waarbij iedereen mee kan doen.	50

	Aantal basisscholen dat gebruik maakt van de mogelijkheid schoolschaatsen.	180
--	--	-----

Wat mag het gaan kosten?

Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Totaal lasten	46.897	43.685	41.118	41.593	41.480
Totaal baten	124	17	17	17	17
Saldo van lasten en baten	46.773	43.668	41.102	41.577	41.463

Toelichting

Dit beleidsveld kent deels budgetvrijheid. Alle boekjaarsubsidies op het gebied van Taal, Cultuur, Erfgoed en Sport liggen meerjarig vast. Daarnaast hebben we met name op het gebied van Taal middelen voor wettelijke taken. Bij Erfgoed ontvangen we een decentralisatie-uitkering voor de restauratie van monumenten waarvoor een inspanningsverplichting voor matching geldt.

De grootste verschillen tussen de begrote bedragen per jaar worden bij Taal, Cultuur en Sport veroorzaakt door de financiële fluctuaties over de jaren voor de uitvoering van de nieuwe beleidsnota's. Bovendien is bij Sport in de begroting 2024 nog rekening gehouden met de lastneming van de subsidie voor De Welle. Bij Erfgoed lopen de middelen per 2025 omlaag, omdat het nieuwe Erfgoedprogramma nog in de Staten behandeld moet worden. Deze middelen staan nog onder GS voorwaardelijk.

Uitgebreide financiële tabel

Lasten en baten beleidsveld 5.3 Taal, cultuur, erfgoed en sport					
Onderwerp - Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Lasten					
Beschermen en bevorderen Friese taal	11.062	11.079	10.530	10.530	10.530
Taalplan Frysk 2030	6.220	6.505	6.293	6.243	5.993
Friese literatuur	4.438	4.618	4.509	4.509	4.509
Sichtberens fan it Frysk	625	532	862	762	652
Actieve cultuurbeoefening	2.225	2.106	2.106	2.106	2.102
Toegankelijke cultuursector	11.633	12.410	10.407	10.907	11.157
Beheer en behoud van ons erfgoed	5.197	3.368	3.344	3.344	3.344
Fryske sporten	223	367	367	492	492
Breedtesport	5.274	1.450	1.450	1.450	1.450
Taal, cultuur, erfgoed en sport GS voorwaardelijk	0	1.250	1.250	1.250	1.250
Totaal lasten	46.897	43.685	41.118	41.593	41.480
Baten					
Beschermen en bevorderen Friese taal	6	6	6	6	6
Toegankelijke cultuursector	110	3	3	3	3
Beheer en behoud van ons erfgoed	8	8	8	8	8
Totaal baten	124	17	17	17	17
Saldo van lasten en baten	46.773	43.668	41.102	41.577	41.463

Beleidsveld 5.4. Leefbaarheid

Wat zien we?

We streven vanuit dit beleidsveld naar een leefbaar, ondernemend en vitaal Fryslân. Hoe ziet dat eruit en wat is ervoor nodig om hier een impuls aan te geven?

We zien dat de leefbaarheid in Fryslân op dit moment onder druk staat. Dit wordt mede veroorzaakt door de dubbele vergrijzing en ontgroening. In 2040 is bijna 30% van de inwoners 65 jaar en ouder en de groep 15 tot 25 jaar kent dan met een daling van 20% een grote afname. Naast deze vergrijzing en ontgroening, zien wij tegelijkertijd een andere demografische ontwikkeling; de migratie is sinds de jaren 70 nog nooit zo hoog geweest. Fryslân wordt drukker, gemengder en gemiddeld ouder. Van bevolkingskrimp is in die zin geen sprake meer, ondanks het feit dat de natuurlijke aanwas in Fryslân daalt. Toch zorgen deze demografische ontwikkelingen voor grote uitdagingen waar we als Provincie op voorbereid moeten zijn. Zo is er bijvoorbeeld een afname van vrijwilligers en mantelzorgers. Ook op de arbeidsmarkt zien we de eerste effecten van personeelstekorten in bepaalde beroepsgroepen. Daarnaast is het steeds lastiger om bepaalde voorzieningen (met name op het platteland) beschikbaar en bereikbaar te houden, en staat de woningmarkt onder grote druk.

De veranderde tijdsgeest zorgt er ook voor dat mensen steeds meer zaken zelf op willen pakken en er steeds meer initiatieven van onderop ontstaan. Ook de 'right to challenge' zal vaker gehanteerd worden. Het is belangrijk dat we hier als provincie op aan blijven sluiten en helder hebben welke rol we daarin willen en kunnen hebben. Daarbij moeten we oog hebben voor het gat dat er tussen leef- en systeemwereld bestaat.

Ook vanuit het Rijk is er steeds meer aandacht voor de regionale leefbaarheid. Naar aanleiding van het rapport 'Elke regio telt' in 2023 zijn de regio's Noord- en Zuidoost-Fryslân aangewezen om zogenaamde kansagenda's te ontwikkelen. Daarnaast zijn we met ministeries in gesprek over het aanpassen van de beleids- en investeringslogica van het Rijk. Op basis hiervan zien we kans om zaken als het ontschotten van rijksbudgetten bespreekbaar te maken om de kansengelijkheid op het platteland te vergroten. We zien hiermee een politieke trend die aantoont dat het Rijk wordt uitgedaagd om (1) bij kabinetsbeslissingen meer rekening te houden met de maatschappelijke consequenties voor de regio die met deze beslissingen gepaard gaan en (2) de investeringsongelijkheid tussen Randstad en regio kleiner te maken. Op basis hiervan kunnen we concluderen dat we meer vanuit een integrale blik naar toekomstbestendig beleid moeten kijken.

We willen toewerken naar een toekomstbestendig Fryslân, waar we zijn voorbereid op de gevolgen van de dubbele vergrijzing en ontgroening. Een Fryslân waar het goed wonen en werken is, waar iedereen toegang heeft tot betaalbare en bereikbare zorg en waar voldoende voorzieningen op loop- of fietsafstand zijn. We vinden het van groot belang bij te blijven dragen aan de leefbaarheid in wijken, buurten en dorpen door inwoners met ideeën te ondersteunen in het ontwikkelen en realiseren van hun plannen. Zo kunnen we lokale ideeën honoreren die de leefomgeving laten bruisen. Ook dat is investeren in Fryslân. Dit doen we samen met gemeenten, bijvoorbeeld bij de Regio Deals (zie hiervoor ook paragraaf 10 Samenwerkingsverbanden), de DOM-werkwijze, LEADER of via het Iepen Mienskipfûns (IMF).

Taak- en rolvrjheid

Taakvrjheid

Op het terrein van leefomgeving/leefbaarheid kent de provincie een aanzienlijke taakvrjheid. Los van de bestuurstafel Seker en Sûn die een antwoord is op de wettelijke taak om te zorgen voor een raad van de volksgezondheid, zijn de taken voor het overige leefbaarheidsbeleid vooral autonoom.

Rolvrijheid

Op het terrein van leefbaarheid zijn gemeenten de primaire overheid. Onze rol is ondersteunend daaraan. Passend bij de primaire rol van gemeenten vullen wij onze rol vooral in door te faciliteren, stimuleren en kennis te delen. Praktisch gezien doen we dat onder meer door leefbaarheidsprojecten te ondersteunen via het Iepen Mienskipfûns en de LEADER-gebieden.

Wat willen we bereiken?

Doelstelling beleidsveld 5.4.

1. Slim inspelen op demografische ontwikkelingen in Fryslân.
2. Spreidingsniveau (basis)voorzieningen hoog houden.

3. Elke Fries heeft toegang tot betaalbare en bereikbare zorg.
4. De leefbaarheid bevorderen/vergroten.

Doelindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde
1. Slim inspelen op demografische ontwikkelingen in Fryslân	Demografische ontwikkelingen worden ingezet als kans om de brede welvaart van de Friese regio's te bevorderen, met als gevolg dat de ervaren brede welvaart gelijk blijft of zelfs groeit.	Brede welvaartsindicatoren zijn minstens gelijk aan peiljaar 2023
2. Spreidingsniveau (basis)voorzieningen hoog houden	Gemiddelde afstanden (basis)voorzieningen nemen niet af.	Ten minste gelijk aan peiljaar 2021
3. Betaalbare en bereikbare zorg	We faciliteren samenwerking tussen relevante (zorg)organisaties in Fryslân	10 organisaties
4. De leefbaarheid bevorderen/vergroten	Friezen geven hun provincie een acht als rapportcijfer.	8

Wat gaan we daarvoor doen

Onderwerp	Resultaten 2025
1. Slim inspelen op demografische ontwikkelingen in Fryslân	Prognoses over bevolkingsontwikkeling, huishoudenssamenstelling en migratie uit laten voeren, als input voor beleid en het delen van kennis in de inspiratiesessies.
	Het organiseren van een aantal inspiratiesessies, met als doel om gezamenlijk een stip op de horizon te zetten om Fryslân als kansrijke regio te ontwikkelen.
2. Spreidingsniveau (basis)voorzieningen hoog houden	Op basis van de demografische gegevens van het CBS en Planbureau Fryslân brengen we in kaart wat de huidige situatie is en waar die kan worden verbeterd. Vervolgens verwerken we dit in nieuw te ontwikkelen beleid (en instrumenten).
3. Betaalbare en bereikbare zorg	Om onze wettelijke taak uit te voeren op het gebied van volksgezondheid organiseren we zogenaamde bestuurstafels Seker en Sûn waarin we het gesprek over toegankelijke en betaalbare zorg faciliteren.
4. De leefbaarheid bevorderen/vergroten	Per regio een netwerk voor ondersteuning voor initiatieven (door)ontwikkelen. De pilots in Zuidwest en de Wadden gaan de laatste fase van de pilot in. Daarnaast gaan we door met het opzetten en ontwikkelen van een netwerk voor de ondersteuning van initiatieven in in ieder geval 2 regio's.

	Uitvoeren LEADER-programma en ondersteunen van LEADER-waardige projecten in de gebieden Noordwest, Zuidoost en Zuidwest.
	Uitvoeren van de subsidieregeling Iepen Mienskipfûns (IMF).
	Uitvoeren van de subsidieregeling DOM.

Resultaatindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde 2025
1. Slim inspelen op demografische ontwikkelingen in Fryslân	Prognoses uitvoeren over bevolking, huishoudens en migratie	3
	Organiseren inspiratiesessie en masterclasses	3
2. Spreidingsniveau (basis)voorzieningen hoog houden	Prognose uit laten voeren over spreidingsniveau	1
3. Betaalbare en bereikbare zorg	Aantal bestuurstafels Seker en Sûn	5
4. De leefbaarheid bevorderen/vergroten	Per regio een netwerk voor ondersteuning voor initiatieven (door)ontwikkelen	4
	Grote Maatschappelijke Initiatieven op basis van maatwerk ondersteunen	2
	Aantal gehonoreerde LEADER-aanvragen	18
	Aantal uitgewerkte DOM-plannen	16
	Aantal mienskipgebouwen die met IMF-subsidie worden geholpen bij het verduurzamen	28
	Aantal initiatieven dat IMF-subsidie heeft gekregen	100
	Aantal initiatieven Fryslân Ferbynt dat IMF-subsidie heeft gekregen	500

Wat mag het gaan kosten?

Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Totaal lasten	14.814	34.923	11.787	10.816	3.783
Totaal baten	690	8.711	205	58	0
Saldo van lasten en baten	14.124	26.212	11.582	10.758	3.783

Toelichting

Dit beleidsveld kent een hoge mate van budgetvrijheid. Alleen de boekjaarsubsidies aan Planbureau Fryslân en het Bevrijdingsfestival liggen meerjarig vast.

De grootste verschillen tussen de begrote bedragen per jaar worden veroorzaakt door de tijdelijke middelen van voornamelijk Holwerd aan Zee, Leader, Tsjûkemar/Nanneviid, het Iepen Mienskipsfûns (IMF) en de Dorpsontwikkelingsmaatschappijen (DOM's). Tevens lopen na 2024 het Transitiefonds leefbare fysieke omgeving en de Versnellingsagenda (Regiodeal Noordoost Fryslân) af. De middelen die nog als 'voorwaardelijk' in de begroting staan, betreffen het themabudget Leefbaarheid, waarvoor in de loop van 2025 de beleidsnota aangeboden wordt en Holwerd aan Zee, omdat ten tijde van het opstellen van deze begroting nog een besluit over het project door Provinciale Staten genomen moet worden.

Uitgebreide financiële tabel

Lasten en baten beleidsveld 5.4 Leefbaarheid					
Onderwerp - Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Lasten					
Slim inspelen op demografische ontwikkelingen in Fryslân	1.894	1.823	1.823	1.823	1.823
Betaalbare en bereikbare zorg	75	0	0	0	0
Leefbaarheid bevorderen	12.845	10.227	9.458	8.493	1.959
Leefbaarheid GS voorwaardelijk	0	8.772	506	500	0
Leefbaarheid PS voorwaardelijk	0	14.100	0	0	0
Totaal lasten	14.814	34.923	11.787	10.816	3.783
Baten					
Leefbaarheid bevorderen	690	659	200	58	0
Leefbaarheid GS voorwaardelijk	0	8.052	6	0	0
Totaal baten	690	8.711	205	58	0
Saldo van lasten en baten	14.124	26.212	11.582	10.758	3.783

Programma 6: Bedrijfsvoering

Portefeuillehouder

Gedeputeerde Eke Folkerts

Inleiding

Het onderdeel bedrijfsvoering in deze begroting gaat over de bijdrage die de organisatie levert om de provinciale doelen te realiseren en te voldoen aan een aantal wettelijke verplichtingen, zoals bijvoorbeeld op het gebied van informatieveiligheid etc. In het beleidsveld 'mensen' is het capaciteitsbudget ondergebracht, dat is opgebouwd uit de middelen voor het personeel met een vast- en tijdelijk dienstverband en de inhuur. Het beleidsveld 'middelen en digitalisering' gaat bijvoorbeeld over huisvesting, ICT en het programma digitalisering.

Ambities

In 2023 is een organisatieontwikkeltraject gestart, met onder ander als doel om realisatiekracht van de organisatie te vergroten. De organisatie levert een belangrijke bijdrage aan de realisatie van de provinciale doelen en brengt meer focus aan op de sturing op resultaten. In deze begroting is bijvoorbeeld extra aandacht besteed aan de consistente opbouw van het formuleren van de context en ambities in de verschillende begrotingsprogramma's, vertaald naar meer concrete doelen en resultaten, inclusief indicatoren. Sturing op deze doelen en resultaten is in de organisatie een belangrijk thema.

Voor de organisatie is het hiervoor - zeker in een krappe arbeidsmarkt - meer dan ooit nodig om in te zetten op goed werkgeverschap. Onder goed werkgeverschap verstaan wij een omgeving waar het fijn werken is, waar mensen weten waar ze het voor doen, zich gewaardeerd voelen en ruimte ervaren om te ontwikkelen. Waar je als medewerker als vanzelfsprekend met je leidinggevende in gesprek bent over eigen ontwikkeling en ambities en waar je fit blijft voor het mooie werk dat we doen. Goed werkgeverschap betekent dat we werken aan de ontwikkeling van ons management en hierover onderhouden we contact met de medezeggenschapsraad.

Wij meten dit met regelmaat op gestructureerde wijze zodat we ontwikkeling en voortgang ten aanzien van goed werkgeverschap kunnen monitoren en waar nodig bijsturen.

Op deze manier zetten wij in op het behouden en aantrekken van medewerkers om de maatschappelijke opgaven en ambities van het provinciaal bestuur te realiseren. De reeds ingezette organisatieontwikkeling, waar dit een onderdeel van is, wordt voortgezet.

Verder is de ambitie om de provinciale dienstverlening te verbeteren, bijvoorbeeld vanuit de ambitie in het bestuursakkoord om het aanvragen van subsidies eenvoudiger te maken en vanuit het programma Digitalisering. De ambitie is dit te doen als één overheid tezamen met onze Friese partners.

De doelen en resultaten op het gebied van bedrijfsvoering staan in dit programma. Een meer uitgebreide toelichting - onder andere hoe we werken aan goed werkgeverschap en dienstverlening - staat in de paragraaf bedrijfsvoering.

Vastgestelde beleidsnotities

- Strategisch personeelsbeleid (PS september 2018 en juni 2020, inclusief aanvulling juni 2022)
- Geactualiseerde notitie SPP (behandeld in PS juni 2022)

Verbonden partijen

Onderstaande verbonden partij levert een bijdrage aan de doelen en resultaten van dit programma. Een overzicht van de verbonden partijen en meer informatie hierover staan in paragraaf 5 van deze begroting.

- Vereniging Interprovinciaal Overleg (IPO), Den Haag

Overzicht van lasten en baten van programma 6 bedrijfsvoering

Exploitatie- Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Lasten					
6.1 Mensen	69.545	72.868	71.967	69.961	67.887
6.2 Middelen	24.807	25.321	24.045	23.979	21.439
Totaal lasten	94.351	98.188	96.012	93.940	89.326

Baten					
6.1 Mensen	1.210	293	283	283	283
6.2 Middelen	228	228	228	228	228
Totaal baten	1.437	521	511	511	511
Saldo van lasten en baten	92.914	97.667	95.501	93.429	88.815

Toelichting

De toelichting op de grootste verschillen tussen de jaren staat bij de afzonderlijke beleidsvelden.

Beleidsveld 6.1. Mensen

Wat zien we?

Provinciale Staten bepalen de bestuurlijke ambities en doelen die we als provincie willen realiseren. Dit is leidend voor de taken die de provinciale organisatie uitvoert. De basis hiervoor zijn het bestuursakkoord en provinciaal beleid. De organisatie voert deze taken uit in een context van landelijke en Europese ontwikkelingen en een veranderende rol van de provincie. De opgaven waar we in Fryslân voor staan vragen steeds vaker om een gezamenlijke aanpak. Voor de organisatie betekent dit dat het noodzakelijk is mee te bewegen met deze ontwikkelingen én dat de organisatie nog meer focus aanbrengt in het sturen op het behalen van resultaten.

Wat willen we bereiken?

Doelstelling beleidsveld 6.1.

1. Er is voldoende en goed personeel voor het realiseren van de ambities en doelen van het provinciaal bestuur en de uitvoering van de wettelijke taken.
2. De provincie is een goed werkgever, met aandacht voor zaken als leiderschap, diversiteit, leren & ontwikkelen.

Doelindicatoren

Ambitie	Indicator	Doelwaarde
1. Voldoende en goed personeel	Effectieve en efficiënte inzet van de medewerkers in de organisatie gericht op de uitvoering en realisatie van het gehele provinciale takenpakket.	De inzet van personeel is in overeenstemming met de door PS vastgestelde taken.
2. Goed werkgever	Provincie als werkgever	Medewerkers zijn bevlogen, voelen zich veilig en werken resultaatgericht

Wat gaan we daarvoor doen

Onderwerp	Resultaten 2025
1. Voldoende en goed personeel	De inzet van personeel (vast, tijdelijk en inhuur) gebeurt binnen het beschikbare capaciteitsbudget.
2. Goed werkgever	We nemen mensen in dienst met een afstand tot de arbeidsmarkt.
	We voeren een medewerkersonderzoek uit

Resultaatindicatoren

Ambitie	Indicator	Doelwaarde 2025
---------	-----------	-----------------

1. Voldoende en goed personeel	We lichten dit toe in de paragraaf bedrijfsvoering	
2. Goed werkgever	Aantal wettelijk verplichte participatiebanen (in fta)	30
	Bevlogenheid en betrokkenheid medewerkers	Score minimaal een 7
	Ziekteverzuim	Maximaal 4,5%

Wat mag het gaan kosten?

Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Totaal lasten	69.545	72.868	71.967	69.961	67.887
Totaal baten	1.210	293	283	283	283
Saldo van lasten en baten	68.335	72.575	71.684	69.678	67.604

Toelichting

De hogere baten in 2024 hebben met name betrekking op de vergoeding van gedetacheerde medewerkers in 2024.

Bij de lasten is de CAO stijging 2025 meegenomen, dat is de voornaamste reden dat het saldo van lasten en baten toeneemt terwijl de totale lasten in de begroting afnemen. Dit heeft er mee te maken dat de omvang van de provinciale meerjarenbegroting ook afneemt. Deze meerjarenbegroting kan weer toenemen als de provincie bijvoorbeeld taken voor het Rijk gaat uitvoeren (specifieke uitkeringen) of werken voor derden, waardoor ook het capaciteitsbudget kan toenemen. Voor meer informatie verwijzen we naar de paragraaf bedrijfsvoering met daarin een uitgebreide tabel met toelichting.

Uitgebreide financiële tabel

Lasten en baten Beleidsveld 6.1 Mensen					
Onderwerp - Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Lasten					
Voldoende en goed personeel	67.647	71.178	70.625	68.620	66.546
Goed werkgever	1.897	1.690	1.341	1.341	1.341
Totaal lasten	69.545	72.868	71.967	69.961	67.887
Baten					
Voldoende en goed personeel	1.210	293	283	283	283
Totaal baten	1.210	293	283	283	283
Saldo van lasten en baten	68.335	72.575	71.684	69.678	67.604

Beleidsveld 6.2. Middelen en digitalisering

Wat zien we?

Informatievoorziening, digitalisering, data en innovatie

De maatschappij digitaliseert in hoog tempo. De burger raakt daardoor in het dagelijks leven snel gewend aan een hoge mate van digitale dienstverlening. De burger wordt ook kritischer en stelt - terecht - vragen bij de inzet door de overheid van ai, algoritmes en technische mogelijkheden zoals drones. Net als andere overheden staat ook de provincie Fryslân voor de uitdaging deze ontwikkelingen bij te benen: in een acceptabel tempo (niet te overhaast, maar zeker ook niet te langzaam) onze dienstverlening, processen en kwaliteit verbeteren door inzet van digitalisering. In het streven naar schaalvoordeel en het werken als één overheid zoeken overheden hierin elkaar steeds vaker op. De grote krapte op de arbeidsmarkt – specifiek binnen dit vakgebied - versterkt de urgentie om samen te werken.

Digitalisering biedt naast kansen ook serieuze bedreigingen. We moeten blijven investeren in informatiebeveiliging. Ook moeten we voldoen aan een scala aan wet- en regelgeving die de belangen van de mienskip behartigen. Denk daarbij aan privacy wetgeving en het digitaal toegankelijk zijn van onze websites voor alle leden van de mienskip.

Binnen de provincie neemt de druk toe om meer kwaliteit te leveren met minder mensen. Digitalisering, data, en innovatie bieden mogelijkheden om efficiënter en effectiever te werken aan de provinciale doelen. Het vertalen van deze mogelijkheden naar concrete resultaten is complexer dan het in eerste oogopslag lijkt: het vraagt een professionalisering van de huidige IV-organisatie en het vraagt van de organisatie procesaanpassingen en hogere mate van digitale volwassenheid.

Subsidies

In het bestuursakkoord staat de ambitie om het aanvragen van subsidies eenvoudiger te maken. Wij komen hiervoor met een voorstel. In dit voorstel nemen we doelen en resultaten op die we zullen verwerken in het programma bedrijfsvoering. In de paragraaf bedrijfsvoering zullen we vervolgens Provinciale Staten informeren over de voortgang.

'Energie-neutrale' organisatie

We hebben de ambitie om een 'Energie-neutrale' organisatie te worden en onze panden verder te verduurzamen. Energieneutraliteit betekent dat een organisatie in een jaar evenveel energie opwekt als verbruikt. Om energieneutraliteit te realiseren wordt er ingezet op energiebesparing en opwek van hernieuwbare energie.

Wat willen we bereiken?

Doelstelling beleidsveld 6.2.

1. Medewerkers in de organisatie zijn digitaal fitter
2. De provincie voldoet aan de eisen van nieuwe Wetgeving op het gebied van digitalisering.
3. De provinciale organisatie werkt 'energie-neutraal'

Doelindicatoren

Onderwerp	Indicator	Doelwaarde
1. Digitaal fitte organisatie	Digitaal bewustzijn van Informatiebeveiliging en privacy	in 2026 hebben meer dan 75% van de medewerkers het bewustwordingsprogramma 'Informatiebeveiliging en privacy' gevolgd
	Digitale vaardigheid	in 2027 voldoet meer dan 75% van de medewerkers aan een 'digitaal vaardigheidsprofiel' dat aansluit op hun taken,

		bevoegdheden en verantwoordelijkheden.
2. Digitale wetgeving	Implementatie van de Wet modernisering elektronisch bestuurlijk verkeer (Wmebv) en de Wet digitale toegankelijkheid overheid (Wdo)	In 2026 voldoen we aantoonbaar aan alle eisen die door de wdo (excl. Digitale toegankelijkheid), wmebv en BIO aan de organisatie worden gesteld
	Wet digitale overheid (Wdo): de wet is geïmplementeerd	In 2028 voldoen we aantoonbaar aan alle eisen die in het kader van Digitale toegankelijkheid aan de organisatie worden gesteld
3. Energieneutrale organisatie	Het Provinsjehûs en de steunpunten hebben een nieuw, zeer zuinig energielabel.	Energielabel A

Wat gaan we daarvoor doen

Onderwerp	Resultaten 2025
1. Digitaal fitte organisatie	Ontwikkelen en aanbieden van programma 'bewustzijn Informatiebeveiliging en privacy' aan alle medewerkers
2. Digitale wetgeving	<p>Wmebv:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uitvoering van inventarisatie van producten / diensten / berichtenverkeer. • Identificeren van de betrokken teams en partijen. • Opleveren van een aanwijsbesluit. • Beschrijven van de zorgplicht. <p>Digitale Toegankelijkheid (onderdeel Wdo)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Aanbieden van trainingen voor specifieke doelgroepen. • Toegankelijkheidsverklaringen faciliteren en actualiseren. <p>BIO:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Er is invulling en opvolging gegeven aan alle acties zoals opgenomen in het informatiebeveiligingsplan 2023 – 2024.
3. Energieneutrale organisatie	De (eerder in gang gezette) energiebesparende maatregelen in het provinciehuis en de steunpunten zijn afgerond en opgeleverd*)

*) Mogelijk dat één enkele vervangende en een innovatieve maatregel in 2025 nog aangekocht en uitgevoerd zullen worden (Zoals de geplande opslag van duurzame energie op onze locatie Uitwellingerga).

Bovenstaande resultaten worden toegelicht in de paragraaf bedrijfsvoering

Resultaatindicatoren

Ambitie	Indicator	Doelwaarde 2025	
1. Digitaal fitte organisatie	Leer- en volgsysteem Digitale vaardigheid	plan van aanpak is gereed en in uitvoering	
	Digitale leermiddelen	Voor ten minste 2 'thema's' zijn digitale leermiddelen beschikbaar	
2. Digitale wetgeving	Wetgeving Wmebv en WDO	100% Compliant (op basis van jaarlijkse interne audit en externe nalevingscontrole)	
	Eisen voor publiek toegankelijke websites en apps	100% Compliant op publiek toegankelijke apps en websites	
3. Energieneutrale organisatie	Het Provinciehuis en de steunpunten hebben een nieuw, zeer zuinig energielabel.	Energielabel A	

Wat mag het gaan kosten?

Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Totaal lasten	24.807	25.321	24.045	23.979	21.439
Totaal baten	228	228	228	228	228
Saldo van lasten en baten	24.579	25.093	23.818	23.751	21.211

Toelichting

De afname van de lasten heeft met name betrekking op het tijdelijk budget digitalisering welke door de Staten beschikbaar is gesteld en ingezet zal worden in de periode 2024-2027.

Uitgebreide financiële tabel

Lasten en baten Beleidsveld 6.2 Middelen en digitalisering					
Onderwerp - Bedragen x € 1.000	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Lasten					
Provincie voldoet aan eisen nieuwe wetgeving	536	443	443	443	443
Middelen overig	24.271	24.878	23.602	23.536	20.996
Totaal lasten	24.807	25.321	24.045	23.979	21.439
Baten					
Middelen overig	228	228	228	228	228
Totaal baten	228	228	228	228	228
Saldo van lasten en baten	24.579	25.093	23.818	23.751	21.211

Programma 7: Provinciefinanciën

Portefeuillehouder

Gedeputeerde Eke Folkerts

Verbonden partijen

Onderstaande verbonden partij(en) leveren een bijdrage aan de doelen en resultaten van dit programma. Een overzicht van de verbonden partijen en meer informatie hierover staat in paragraaf 5 van deze begroting.

- Alliander NV
- Vitens NV
- Bank Nederlandse Gemeenten NV (BNG)
- Nederlandse Waterschapsbank NV (NWB)

Lasten, baten en onvoorzien

Hieronder is de opbouw van de lasten en baten nader uitgewerkt, de toelichting is bij de afzonderlijke beleidsvelden opgenomen.

<i>Exploitatie- Bedragen x € 1.000</i>	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Lasten					
7.4 Financieringsrente en interne financiering	1.332	749	749	749	749
7.5 Overige algemene dekkingsmiddelen	5.983	10.853	10.358	37.394	30.101
7.6 Werken voor derden	3.748	2.766	2.271	1.623	243
7.7 Onvoorzien	-596	0	0	0	0
Totaal lasten	10.467	14.368	13.378	39.766	31.093
Baten					
7.1 Provinciefonds	274.196	259.510	251.101	247.482	253.596
7.2 Opcenten motorrijtuigenbelasting	74.823	76.911	78.998	81.003	83.007
7.3 Dividenden	25.086	7.804	8.016	8.238	8.343
7.4 Financieringsrente en interne financiering	16.612	11.198	8.045	7.124	6.893
7.5 Overige algemene dekkingsmiddelen	2.673	2.830	3.258	6.384	2.174
7.6 Werken voor derden	3.748	2.766	2.271	1.623	243
7.7 Onvoorzien	-23	0	0	0	0
Totaal baten	397.116	361.019	351.689	351.853	354.256
Saldo van lasten en baten	-386.649	-346.651	-338.311	-312.088	-323.163

Beleidsveld 7.1. Provinciefonds

De raming van het provinciefonds voor onze provincie is gebaseerd op de meicirculaire 2024 van het rijk. Deze raming bestaat deels uit de algemene uitkering en deels uit zogenoemde decentralisatie-uitkeringen. Deze laatste uitkeringen worden voor een bepaald doel aan de provincie toegekend. In onderstaande tabel is aangegeven hoe de raming is opgebouwd.

Naast de inkomsten via de meicirculaire is in de begroting geanticipeerd op de verwachte positieve effecten van de herijking van het verdeelmodel van provinciefonds. Van 2025 tot en met 2028 is rekening gehouden met extra baten van € 2,5 mln.

In paragraaf 3.2 - Financieel kader Begroting zijn de ontwikkelingen van de baten uit het provinciefonds nader toegelicht

Hieronder is inzichtelijk gemaakt hoe het provinciefonds is opgebouwd op basis van de meicirculaire 2024. Bij het ontvangen van een decentralisatie uitkering wordt deze, voor zover nodig, in het juiste bestedingsritme in de begroting opgenomen.

<i>Bedragen x €1.000</i>	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Algemene uitkeringen					
Algemene uitkering conform circulaire	243.341	244.273	235.863	241.878	248.012
Verwacht effect nieuw verdeelmodel	0	2.500	2.500	2.500	2.500
Afrekening 2023	-455	0	0	0	0
<i>Subtotaal algemene uitkering</i>	<i>242.886</i>	<i>246.773</i>	<i>238.363</i>	<i>244.378</i>	<i>250.512</i>
Decentralisatie-uitkeringen					
Programma 1: Bestuur					
Waddenfonds	9.626	9.626	9.626	0	0
Veilig wonen	7	7	7	0	0
Programma 2 Infrastructuur					
Verkeersveiligheid	176	176	176	176	176
Voorkomen tariefstijging	3.927	0	0	0	0
OV-aanbod verbeteren en op peil houden	5.702	0	0	0	0
Compensatie studenten OV-reisproduct	7.256	0	0	0	0
Programma 4: Ruimte en Klimaat					
Drugsdumpingen	10	0	0	0	0
Versterking omgevingsveiligheidsdiensten	26	0	0	0	0
Hergebruik stedelijk afvalwater	21	21	21	21	0
Uitvoeringskosten Omgevingswet	76	0	0	0	0
Programma 5: Economie en Mienskip					
Monumentenzorg	1.349	1.349	1.349	1.349	1.349
DINGtiid	26	0	0	0	0
Wet gebruik Friese taal	150	0	0	0	0
Fryske Akademie	1.559	1.559	1.559	1.559	1.559
Amendement Fries taal	1.400	0	0	0	0
<i>Subtotaal decentralisatie uitkeringen</i>	<i>31.310</i>	<i>12.737</i>	<i>12.737</i>	<i>3.104</i>	<i>3.083</i>
Totaal	274.195	259.510	251.100	247.482	253.596

Beleidsveld 7.2. Opcenten motorrijtuigenbelasting

De raming van de opcenten is gebaseerd op de realisatie van de ontvangsten in 2023. Daarnaast wordt jaarlijks gekeken naar de ontwikkeling van de omvang van het wagenpark waarover belasting wordt geheven.

Het rijk stelt jaarlijks het maximale niveau van de opcentenheffing vast. Het verschil tussen dit maximale tarief en het feitelijk door de provincie gehanteerde tarief voor de opcenten bepaalt de zogenoemde onbenutte belastingcapaciteit. Voor onze provincie bedraagt de onbenutte belastingcapaciteit in 2025 circa € 45,9 mln.

De samenstelling van de opcenten inclusief een nadere toelichting is opgenomen in paragraaf 1 Provinciale heffingen.

<i>Bedragen x € 1.000</i>	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Opbrengst motorrijtuigbelasting	74.823	76.911	78.998	81.003	83.007

Beleidsveld 7.3. Dividenden

De provincie Fryslân neemt deel in het aandelenkapitaal van een aantal bedrijven. In onderstaand overzicht is het geraamde dividend weergegeven.

<i>Bedragen x € 1.000</i>	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2023
Dividend Alliander	21.916	4.500	4.500	4.500	4.500
Dividend Bank Nederlandse Gemeenten (BNG)	163	127	127	127	127
Dividend Fryslân Hurde Wyn	2.957	3.162	3.374	3.596	3.701
Dividend Nederlandse Waterschapsbank (NWB)	51	15	15	15	15
Totaal baten	25.086	7.804	8.016	8.238	8.343

Toelichting:

In 2024 heeft Alliander het dividend over boekjaar 2023 uitbetaald en het eenmalige dividend voor de verkoop van bedrijfsonderdeel Kenter BV. Het dividend van Alliander is vanwege de grote investeringen in de elektriciteitsnetten voor de jaren 2025 e.v. heel voorzichtig begroot. Zowel de verwachte resultaten als de hoogte van de dividenduitkering bevatten onzekerheden. Mogelijk keert Alliander, door een verlaging van het pay out-ratio, vanaf 2025 een lager percentage van de winst uit.

Voor het rendement (rente en dividend Fryslân Hurde Wyn) heeft PS het besluit genomen dat jaarlijks € 1 mln. toegevoegd wordt aan de reserve afwaardering aandelenkapitaal Windpark, € 1,67 mln. gaat naar stimulering duurzaamheid, € 1,67 mln. gaat naar ambitieagenda IJsselmeergebied en € 1,67 mln. wordt toegevoegd aan het begrotingssaldo. De meeropbrengst boven de € 6 mln. gaat vanaf 1 augustus 2023 (nieuw bestuursakkoord) eveneens naar het begrotingssaldo.

Beleidsveld 7.4. Financieringsrente en interne financiering

In de onderstaande tabel staan de rentebaten en – lasten van de financiering van de provinciale uitgaven voor 2024-2028.

In paragraaf 4 Financiering en beleggingen wordt een toelichting gegeven op deze baten en lasten.

<i>Bedragen x € 1.000</i>	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Lasten					
Rente nazorgfonds	854	749	749	749	749
Rente verstrekte geldlening	58	0	0	0	0
Rentevergoeding IBOI voor RSP REP	420	0	0	0	0
Totaal lasten	1.332	749	749	749	749
Baten					
Rente kort	7.150	2.600	700	0	0
Rente lang	1.550	1.030	0	0	0
Rente toegerekend aan vaste activa	313	313	313	313	313
Rente vermogensbeheer	150	10	0	0	0
Rente verstrekte geldlening	7.449	7.245	7.032	6.811	6.580
Totaal baten	16.612	11.198	8.045	7.124	6.893
Saldo van lasten en baten	-15.280	-10.449	-7.296	-6.375	-6.145

Toelichting:

De rentebaten kort zijn de rentebaten over het bij de schatkist ondergebrachte vermogen in rekening courant. De rentebaten lang betreft de rentebate over het Hybride kapitaal dat aan de Nederlandse Waterschapsbank (NWB) is verstrekt. De lening van € 50 mln. kan in september 2025 worden afgelost door de NWB, maar ook worden verlengd. Voorzichtigheidshalve zijn er geen rentebaten begroot vanaf die datum.

De rentetoerekening aan vaste activa betreft zowel het Investeringskrediet Grondaankopen (IKG) als de Strategische Grond Voorraad (SGV). Rente vermogensbeheer betreffen de rentebaten uit de leningen verstrekt aan decentrale (mede)overheden.

De rentebaten op verstrekte geldlening betreffen de verstrekte leningen aan de deelnemingen Alliander en Windpark Fryslân.

Beleidsveld 7.5. Overige algemene dekkingsmiddelen

Hieronder wordt een specificatie van de overige algemene dekkingsmiddelen weergegeven.

<i>Bedragen x € 1.000</i>	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Lasten					
Lening herstelplan Thialf	94	0	0	0	0
Stelpost loon en prijsstijging	42	606	9.532	19.843	29.519
Thialf exploitatiebijdrage	577	590	590	590	590
Voorwaardelijke budgetten GS: - Breed cofinancieringsbudget	5.271	9.657	236	16.961	-8
Totaal lasten	5.983	10.853	10.358	37.394	30.101
Baten					
BTW compensatiefonds	49	49	49	49	49
Rendementsderving inzet vermogen	10	9	9	0	0
Risicobuffer revolverende middelen	1.032	1.035	970	970	970
Risicobuffer Breedband	1.240	1.155	1.155	1.155	1.155
Voorwaardelijke budgetten GS: - Breed cofinancieringsbudget	343	582	1.075	4.210	0
Totaal baten	2.673	2.830	3.258	6.384	2.174
Saldo van lasten en baten	3.309	8.023	7.100	31.010	27.927

Toelichting:

Bij de lasten is de risicodekking van de lening herstelplan Thialf opgenomen. Op het moment dat de lening wordt opgevraagd door Thialf dan wordt hiervoor een risicovoorziening gevormd.

Het GS voorwaardelijk budget cofinanciering bestaat uit het cofinancieringsbudget EFRO-EZ/Interreg, Waddenfonds/IKW en POP3/GLB. Bij het toekennen van cofinanciering aan projecten worden de betreffende middelen toegevoegd aan het bijbehorende beleidsprogramma.

Bij de baten zijn de rente op verstrekte leningen opgenomen die vallen onder de reserve risicobuffer. Dit betreft zowel de onderdelen revolverende middelen als breedband.

Onderstaand voorstel uit de kadernota is verwerkt in bovenstaande tabel, dit ter dekking van het kadernotavoorstel in beleidsveld 1.5.

Heroverweging				
Bedragen x € 1.000				
Omschrijving	2025	2026	2027	2028
Lasten				
Breed cofinancieringsbudget algemeen	-100	0	0	0
Totaal lasten	-100	0	0	0

Beleidsveld 7.6. Werken voor derden

De provincie voert een aantal werkzaamheden voor derden uit waarvoor een vergoeding wordt ontvangen.

De component bedrijfsvoering (inzet capaciteit) hierin is opgenomen in programma 6 Bedrijfsvoering. De overige lasten zijn in principe geraamd in de inhoudelijke beleidsprogramma's, tenzij er geen directe relatie is met de doelen en resultaten van de provincie.

In dat geval worden de lasten in dit beleidsveld geraamd. De lasten worden gedekt door de bijdrage van derden die wij hiervoor ontvangen.

Hieronder is een overzicht opgenomen van de betreffende werken voor derden.

<i>Bedragen x € 1.000</i>	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Lasten					
Fietstunnels Bolsward	77	100	602	0	0
Fumo dienstverlening	614	0	0	0	0
Holwerd aan Zee	804	0	0	0	0
IPO BIJ12 Monitorings- en modelleringsonderzoek ganzen AEWA	385	0	0	0	0
Marrekrite	8	8	8	8	8
Overige kleine werken voor derden	293	279	279	236	236
RWS realisatie KRW en N2000 IJsselmeerkust	162	872	0	0	0
Waddenfonds dienstverlening	1.405	1.507	1.382	1.380	0
Totaal lasten	3.748	2.766	2.271	1.623	243
Baten					
Fietstunnels Bolsward	77	100	602	0	0
Fumo dienstverlening	614	0	0	0	0
Holwerd aan Zee	804	0	0	0	0
IPO BIJ12 Monitorings- en modelleringsonderzoek ganzen AEWA	385	0	0	0	0
Marrekrite	8	8	8	8	8
Overige kleine werken voor derden	293	279	279	236	236
RWS realisatie KRW en N2000 IJsselmeerkust	162	872	0	0	0
Waddenfonds dienstverlening	1.405	1.507	1.382	1.380	0
Totaal baten	3.748	2.766	2.271	1.623	243
Saldo van lasten en baten	0	0	0	0	0

Beleidsveld 7.7. Onvoorzien

Er zijn voor de begroting 2025 geen onvoorziene lasten en baten begroot.

De begrote lasten in 2024 hebben voornamelijk betrekking op lagere vaststellingen van verstrekte subsidies. Bij de berap 2024 zijn deze middelen toegevoegd aan het begrotingssaldo.

<i>Bedragen x € 1.000</i>	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Totaal lasten	-596	0	0	0	0
Totaal baten	-23	0	0	0	0
Saldo van lasten en baten	-573	0	0	0	0

Paragraafs

Paragraaf 1. Provinciale heffingen

De provincie heeft verschillende inkomstenbronnen. Eén van die bronnen is de provinciale heffingen. In afnemende volgorde van omvang bestaan die heffingen uit:

1. Opcenten op de motorrijtuigenbelasting
2. Grondwaterbelasting
3. Leges

1 – Opcenten motorrijtuigenbelasting

De motorrijtuigenbelasting wordt geheven over het bezit van een motorvoertuig. De Belastingdienst verzorgt de heffing en inning van de motorrijtuigenbelasting, waarop de provinciale opcenten meeliften. Bovenop de motorrijtuigenbelasting betalen houders van personenauto's en motoren "provinciale opcenten". De provincies stellen het opcenten tarief vast, en zijn daarbij gehouden aan het door het Rijk bepaald wettelijk maximum. Het huidige wettelijk maximum bedraagt per 1 januari 2025 147,1 (Provinciewet artikel 222, 2de lid).

Ontwikkeling wagenpark

Onderstaand overzicht geeft de ontwikkeling aan in het soort brandstof van de voertuigen (incl. motoren) vanaf 2021 t/m 2024. Het onderstaande overzicht toont aan dat het aantal energiezuinige voertuigen in onze provincie langzamerhand toeneemt. Relatief gezien is het aandeel energiezuinige voertuigen klein, echter de groei is relatief groot. Het aantal voertuigen op benzine neemt ook nog steeds toe, terwijl het aantal voertuigen op diesel een structurele afname laat zien. De gemiddelde groei van het totaal aantal voertuigen ligt de afgelopen jaren op ongeveer 1%. De eerder verwachte daling is (nog) niet zichtbaar in de cijfers.

Aantal voertuigen (incl. motoren)	1-1-2021	1-1-2022	1-1-2023	1-1-2024
Benzine	298.252	307.226	313.428	321.259
Diesel	74.213	71.379	66.989	60.193
Gas	2.303	2.323	2.357	2.484
Electro	3.893	5.920	8.305	11.461
Aardgas	634	618	595	488
Schoongas	4.007	3.850	3.797	3.754
Overige (+waterstof)	78	83	90	19
Totaal	383.380	391.399	395.561	399.658

Ontwikkeling gewichtsklassen voertuigen

Onderstaand overzicht geeft aan hoe de voertuigen verdeeld zijn over de verschillende gewichtsklassen. De verdeling blijft nagenoeg gelijk ten opzichte van 2023.

Gewichtsklasse	1-1-2021	1-1-2022	1-1-2023	1-1-2024
0 t/m 1.050 kg	37%	36%	36%	35%
1.051 t/m 2.050 kg	59%	60%	60%	61%
2.015 t/m 3.050 kg	3%	3%	3%	4%
3.051 t/m 3.5551 kg	0%	0%	0%	0%
Totaal	100%	100%	100%	100%

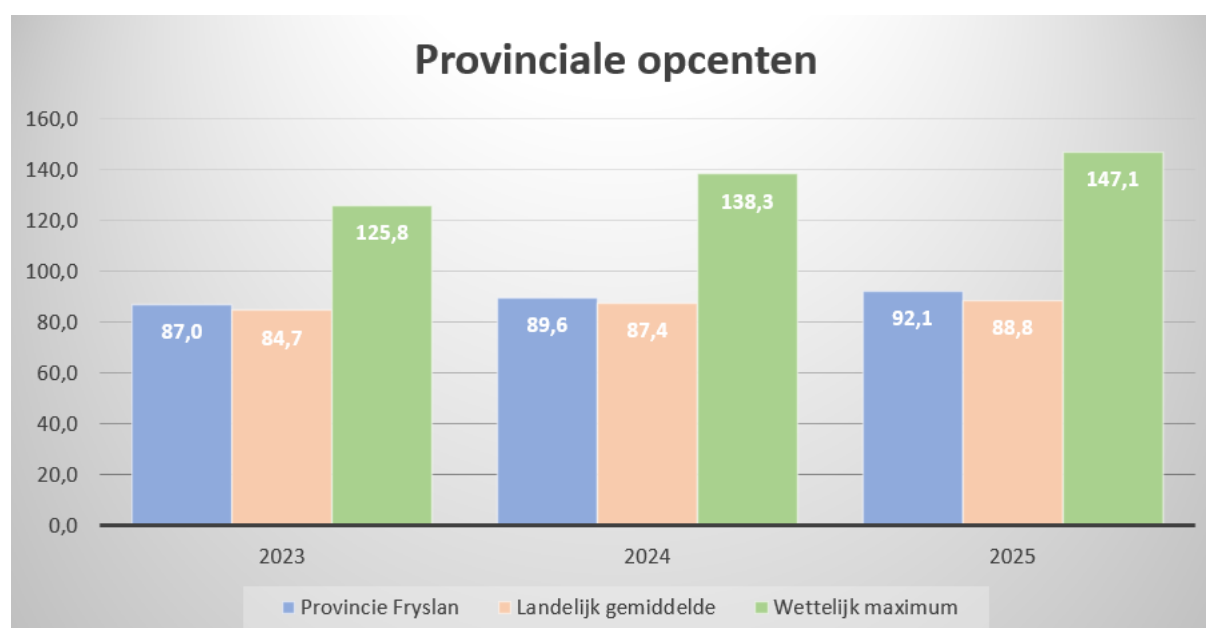
Ontwikkeling heffing opcenten motorrijtuigenbelasting

Punten opcenten	2024	2025	2026	2027	2028
Heffing voorgaand jaar	87,0	89,6	92,1	94,6	97,0
Jaarlijkse inflatiecorrectie (in punten)	2,6	2,5	2,5	2,4	2,4
Totaal heffing	89,6	92,1	94,6	97,0	99,4
Wettelijk maximum	138,3	147,1	n.b.	n.b.	n.b.

De inflatiecorrectie voor 2025 is gebaseerd op de ontwikkeling van het bruto binnenlands product (bbp CEP). Er is voor 2025 een indexering toegepast van 2,8% per jaar. Voor de jaren daarna is sprake van een voorlopige raming.

Gemiddelde niveau

In onderstaande grafiek staat het niveau van de provinciale opcenten van onze provincie. In de grafiek staan ook de gemiddelde niveaus van de opcenten van alle provincies en het wettelijk toegestane niveau. De provincie Fryslân zit iets boven het landelijk gemiddelde.

Opbrengsten 2024-2027

De raming van de verwachte opbrengsten opcenten motorrijtuigenbelasting is gebaseerd op de volgende uitgangspunten:

- Realisatie opbrengst opcenten 2023 en het wagenpark per 1-1-2024.
- Afslag omvang wagenpark van 1% in verband met ontwikkeling van de omvang en samenstelling van het wagenpark.
- Indexering gebaseerd op de ontwikkeling van het bbp.

Bedragen x € 1 mln.	2024	2025	2026	2027	2028
Opbrengst	74,8	76,9	79,0	81,0	83,0

Tussen 2026 en 2030 wordt een nieuwe tariefkorting (40% in 2026 aflopend naar 30% in 2030 in de motorrijtuigenbelasting geïntroduceerd voor emissievrije personenauto's. In de meicirculaire provinciefonds 2024 heeft het Rijk aangegeven de lagere inkomsten uit de opcenten voor de provincies te compenseren, dit na goedkeuring hiervan door het parlement. In het financieel kader is nog geen rekening gehouden met deze compensatie van ca. € 5 mln. per jaar.

Betalen naar Gebruik/Provinciaal belastinggebied

Op dit moment is onzeker hoe het nieuwe kabinet om wil gaan met de motorrijtuigenbelasting. Het voornemen van het vorige kabinet om per 1 januari 2030 over te gaan naar het zogenaamde 'betalen naar gebruik' lijkt daarmee weer even van tafel. Daarmee ook de discussie over een mogelijk ander provinciaal belastinggebied.

Onbenutte belastingcapaciteit 2025

Het verschil tussen het maximaal mogelijke tarief en het feitelijk door de provincie gehanteerde tarief voor de opcenten, bepaalt de zogenoemde vrije ruimte. Dit is de onbenutte (belasting)capaciteit die de provincie heeft tot verhoging van haar inkomsten. De onbenutte belastingcapaciteit bedraagt in 2025, uitgaande van het wettelijk maximum van 2025, 55 punten (147,1 – 92,1 punten). Eén punt verhoging komt in 2024 overeen met circa € 835.000. De onbenutte belastingcapaciteit in 2025 bedraagt daarmee ongeveer € 45,9 mln.

Deze capaciteit wordt betrokken bij de berekening van de beschikbare weerstandscapaciteit. Zie paragraaf 2 Weerstandsvormogen en risicobeheersing.

2 – Grondwaterbelasting

Op het onttrekken van grondwater wordt door de provincie een heffing geheven. Dit is een wettelijke bevoegdheid. De wet en de daarop gebaseerde Algemene Maatregel van Bestuur geven nauwkeurig aan waar de provincie de opbrengst van de heffing aan mag besteden. Het betreft met name het monitoren van de kwaliteit en kwantiteit van het Friese grondwater en het faciliteren van onderzoek naar de schadelijke gevolgen van grondwateronttrekking.

De provinciale waterverordening bepaalt de omvang van de heffing. Deze heffing bedraagt sinds 1 januari 2017 1,32 eurocent per m³ gewonnen grondwater voor heffingsplichtige 'onttrekkers'. De baten uit de grondwaterbelasting worden geraamd op circa € 725.000.

Onderwerp	2024	2025	2026	2027	2028
<i>Bedragen x € 1.000</i>					
Opbrengst grondwaterbelasting	725	725	725	725	725

3 – Leges

3.1 Algemeen

Op 1 januari 2024 is de Omgevingswet in werking getreden daarom is eind 2023 de Nota Actualisatie Legesverordening 2024 voorgelegd aan Provinciale Staten. In deze nota is het beleid voor 2024– 2027 voor de provinciale leges vastgesteld. Daarbij zijn nieuwe voorstellen gedaan met betrekking tot het beleidskader en de tarieventabel.

3.2 Beleidskader

De juridische grondslag voor het kunnen heffen van leges is voor provincies geregeld in de Provinciewet. De provincie heft leges voor diverse diensten en producten op basis van de Legesverordening Provincie Fryslân 2024 met de bijbehorende Tarieventabel. In beginsel worden leges geheven voor alle beschikkingen op aanvraag. Het beleidskader daarvoor is opgenomen in de Legesverordening Provincie Fryslân. De tarieven zijn maximaal kostendekkend. In de Tarieventabel 2025 behorende bij de Legesverordening Provincie Fryslân 2024 zijn de vastgestelde tarieven terug te vinden.

Bij het vaststellen van de tarieven zijn de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- Tarieven zijn gebaseerd op het gemiddeld aantal uren van ambtelijke inzet voor de behandeling van de aanvraag, vermenigvuldigd met het door Gedeputeerde Staten vastgestelde externe uurtarief behorende bij de salarisschaal van de hiermee belaste medewerker. In dit uurtarief is overhead opgenomen;
- Bij het vaststellen van de tarieven wordt maximaal 100% kostendekkendheid gehanteerd, zodat het beginsel van de opbrengstlimiet wordt gevolgd: de geraamde baten mogen de ter zake geraamde lasten niet overschrijden;
- Bij het vaststellen van de tarieven wordt er aanvullend getoetst op kostendekkendheid.

Daarnaast zijn de volgende keuzes uit de Nota Actualisatie richtinggevend:

- de gebruiker (aanvrager of degene waarvoor de aanvraag wordt gedaan) betaalt;
- de tarieven zijn maatschappelijk acceptabel;
- de tarieven zijn zo mogelijk kostendekkend;
- kruissubsidiëring wordt beperkt toegepast.

Het streven blijft om waar mogelijk de legestarieven kostendekkend vast te stellen. Op basis van het stimuleren van bepaalde ontwikkelingen of het willen voorkomen van ontduiking kan gekozen worden om het legestartief lager dan kostendekkend vast te stellen.

Als het gewenst is om een lager dan kostendekkend tarief te hanteren, kan kruissubsidiëring toegepast worden.

Hiermee worden de legestarieven voor sommige diensten hoger dan kostendekkend vastgesteld, om daarmee de legestarieven voor andere diensten laag (lager) te kunnen houden.

De provincie Fryslân heeft de uitvoering van vergunningverlening, toezicht en handhaving gemandateerd aan twee omgevingsdiensten, de Fryske Utfieringstsjinst Miljeu en Omjouwing (FUMO) en de Omgevingsdienst Groningen (ODG). Met hen zijn afspraken gemaakt over de uit te voeren werkzaamheden in het Vergunning, Toezicht en Handhaving domein (VTH -domein). Daarnaast wordt de behandeling van een aanvraag om tegemoetkoming in faunaschade uitgevoerd door BIJ12 Faunazaken.

3.3 Kwijtscheldingsbeleid

Voor de invordering van leges bestaat er geen mogelijkheid tot kwijtschelding. Wel is er in de Legesverordening een artikel opgenomen voor teruggaaf en kent de verordening een zogenaamde hardheidsclausule. Dit geeft het college van Gedeputeerde Staten de mogelijkheid af te wijken van de verordening, gelet op het belang van een doelmatige en evenwichtige heffing van leges.

3.4 Tarieventabel

De tarieventabel 2025 behorende bij de Legesverordening 2024 kent 3 rubrieken: A, B en C.

In rubriek A van de tarieventabel staan de tarieven voor het verstrekken van kopieën van provinciale stukken. Bestuursdocumenten, zoals begrotingen en jaarstukken, zijn zonder kosten te raadplegen via de provinciale website.

In rubriek B van de tarieventabel staan de vergunningen en ontheffingen voor wegen, vaarwegen, grondwater, ontgrondingen, Omgevingswet en wadlopen.

Tenslotte worden in rubriek C alle omgevingsvergunningen vermeld.

In de begroting zijn de volgende baten opgenomen:

Onderwerp	2024	2025	2026	2027	2028
<i>Bedragen x € 1.000</i>					
Vaarwegen	29	29	29	29	29
Wegen	59	59	59	59	59
Grondwaterwet	1	1	1	1	1
Ontgrondingenwet	47	47	47	47	47
Omgevingswet	107	107	107	107	107
Omgevingswet: Milieubelastende activiteiten	244	244	244	244	244

Omgevingswet: Natuurtaken	205	205	205	205	205
Legaliseren PAS-melders	222	222	0	0	0
Wadlopen	2	84	41	3	3
Totaal	915	997	732	694	694

De begroting 2025 is gebaseerd is op de volgende aantallen aanvragen:

Onderwerp	2025
Vaarwegen	301
Wegen	196
Grondwaterwet	1
Ontgrondingenwet	14
Omgevingswet	26
Omgevingswet: Milieubelastende activiteiten	69
Omgevingswet: Natuurtaken	868
Legaliseren PAS-melders	139
Wadlopen	943
Totaal	2.557

Toelichting

Sinds 1 januari 2024 gelden de Omgevingswet en de Wet kwaliteitsborging voor het bouwen .

De Omgevingswet staat voor een goede balans tussen het benutten en beschermen van de fysieke leefomgeving. De nieuwe wet zorgt voor minder en overzichtelijkere regels, een samenhangende benadering van de leefomgeving, ruimte voor lokaal maatwerk en betere en snellere besluitvorming. De Omgevingswet bundelt wetgeving en regels voor ruimte, wonen, infrastructuur, milieu, natuur en water. Daarmee vormt de wet de basis voor de samenhangende benadering van de fysieke leefomgeving.

Voor uitvoering van de Wet Kwaliteitsborging voor het Bouwen (WKB), die is opgegaan in het Besluit Bouwwerken Leefomgeving, kan het bevoegd gezag in bepaalde gevallen geen toezicht op het (huidige) Bouwbesluit meer uitvoeren voor aangewezen bouwwerken (gevolgklasse 1). Daarvoor zijn private partijen verantwoordelijk. De WKB is vooralsnog niet van toepassing op provinciale bedrijven. Bouwwerken ten behoeve van vergunningplichtige milieubelastende activiteiten uit hoofdstuk 3 van het Bal vallen namelijk niet onder gevolgklasse 1.

Omdat de WKB geen gevolgen voor de provinciale bedrijven heeft, blijft de inzet bij bouwaanvragen en het toezicht op de bouw bij provinciale bedrijven gelijk onder de Omgevingswet ten opzichte van de jaren daarvoor (Wabo).

Onder de Omgevingswet is het in 2024 mogelijk geworden om leges te heffen voor vergunningen voor milieubelastende activiteiten. Dit heeft geleid tot een toename van aanvragen aan het einde van 2023. Daarnaast zijn de tarieven voor milieubelastende activiteiten voor 2024 zo vastgesteld dat het voor de aanvrager gunstig is om meerdere activiteiten tezamen aan te vragen. Deze feiten maken dat er in 2024 weinig ervaring opgedaan is ten aanzien van aantallen aanvragen en behandelduur. Pas in 2025 en latere jaren worden hierover inzichten opgebouwd, die aanleiding kunnen geven tot tariefwijzigingen. De tarieven voor vergunningen voor milieubelastende activiteiten zijn in onderling overleg tussen de provincies vastgesteld op een niveau van 100% kostendekkendheid.

Ten aanzien van Wegen en Vaarwegen worden in 2025 geen bijzonderheden verwacht. Verwacht wordt dat in 2025 een groot aantal wadloopvergunningen en -passen verlengd wordt. De behandelduur van enkele typen vergunningaanvraag is herijkt.

De leges waren in 2024 enkele keren onderwerp van debat. Provinciale Staten hebben op 20 maart 2024 een amendement aangenomen op het ganzenbeleid, waardoor bij toekenning van een tegemoetkoming de leges worden teruggestort (statiegeldregeling). Daarnaast is op 29 mei 2024 in de Staten gesproken over de leges die gelden voor PAS-melders wanneer zij een aanvraag voor legalisatie indienen. Als gevolg hiervan kunnen op deze onderwerpen wijzigingen aangebracht in de Legesverordening 2024 en de Tarieventabel voor 2025.

Gevolgen voor de begroting 2025

Indien Provinciale Staten de Legesverordening 2025 met bijbehorende Tarieventabel gewijzigd vaststellen (november 2024), zal dit gevolgen hebben voor de (geraamde) legesinkomsten voor 2025.

De verrekening van de extra lasten met betrekking tot de leges bij ganzenschade is meegenomen in de programmering van het Natuurpact 2024. Volgens de reguliere werkwijze wordt de begroting geactualiseerd in het eerstvolgende P&C document zodat deze in lijn met de programmering Natuurpact wordt gebracht.

Er zullen aanzienlijk minder leges ontvangen worden die zien op aanvragen voor vergoeding van schade door ganzen, aangezien meer dan 95% van de aanvragen doorgaans leidt tot uitkering van een tegemoetkoming. Het behandelen van aanvragen voor legalisatie van PAS-melders is afhankelijk van beschikbare stikstofruimte. De te verwachten legesopbrengst is daarmee hoogst onzeker.

Inzake wadlopen wordt een stijging verwacht als gevolg van het aflopen van een groot deel van de huidige vergunningen en passen, ondanks de bijstelling van de urenbesteding voor enkele typen vergunning.

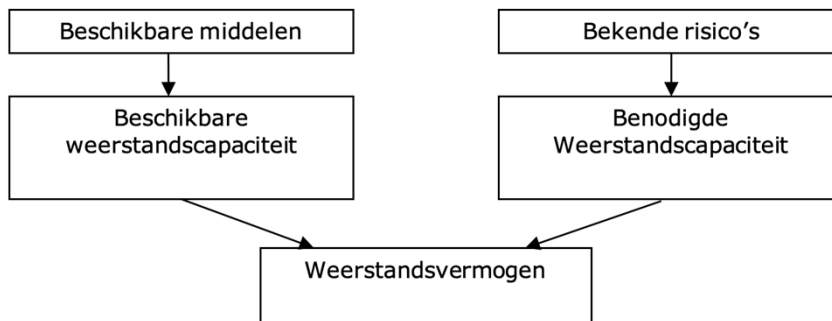
Paragraaf 2. Weerstandsvermogen

Het weerstandsvermogen is een maatstaf om te beoordelen of de provincie in staat is om nadelige gevolgen van risico's op te vangen. Dit zonder dat daarbij de continuïteit van de uitvoering van taken in gevaar komt of de provincie het beleid moet wijzigen.

In de nota Nota Weerstandsvermogen is het beleid rond weerstandsvermogen geformuleerd. De nota geeft de methodiek en berekeningswijze van de afzonderlijke delen van het weerstandsvermogen aan, evenals de norm voor het gewenste niveau van het weerstandsvermogen.

In deze paragraaf komen de benodigde en de beschikbare weerstandscapaciteit aan de orde. Hieruit volgt het weerstandsvermogen van onze provincie. Daarna worden de risico's behandeld. Tot slot is de verplichte set van vijf financiële kengetallen opgenomen.

Het weerstandsvermogen is afhankelijk van de benodigde en de beschikbare weerstandscapaciteit. In onderstaand schema is dit schematisch weergegeven.

In het vervolg van deze paragraaf is de

nadere toelichting en onderbouwing van de bedragen opgenomen.

1 - Beschikbare weerstandscapaciteit

De beschikbare weerstandscapaciteit is de optelsom van alle elementen uit de provinciale financiële huishouding die we daadwerkelijk kunnen inzetten om onvoorziene, niet begrote kosten te dekken. Deze elementen behoren alleen tot de weerstandscapaciteit als hierdoor de continuïteit van het bestaande beleid niet wordt aangetast. Bovendien mag er niet al een bestemming aan gegeven zijn.

De beschikbare weerstandscapaciteit bestaat uit:

- reserves waar geen claim op rust. Dit zijn de reserves ná verwerking van vastgestelde beleidsverplichtingen, uitgesplitst in algemene en bestemmingsreserves;
- stille reserves. Vanwege de aard van deze reserves worden ze bij voorbaat niet gekwantificeerd, maar als p.m.-post opgenomen;
- onbenutte belastingcapaciteit. Deze kent een structureel karakter in de berekening van de beschikbare weerstandscapaciteit.

Hieronder is de beschikbare weerstandscapaciteit ten opzichte van weerstandscapaciteit zoals berekend in de jaarstukken 2023 weergegeven.

Beschikbare weerstandscapaciteit

Type beschikbare weerstandscapaciteit <i>Bedragen x € 1.000</i>	31-12-2023 (jaarrekening 2023)	1-1-2025 (begroting 2025)
Reserves:		
Algemene reserve	10.000	10.000
Algemene reserve, vrij aanwendbaar (VAR)	81.400	122.600

Bestemmingsreserves	200.100	202.400
Stille reserves	-	-
Onbenutte belastingcapaciteit	32.500	45.900
Totaal beschikbare weerstandscapaciteit	324.000	380.900
Waarvan:		
Structureel	32.500	45.900
Incidenteel	291.500	335.000

Reserves

De reserves van de provincie Fryslân worden op kasbasis eind 2024 geraamd op € 845 mln. Er rusten op deze reserves echter vastgestelde beleidsverplichtingen: verplichtingen die zijn vastgesteld door Provinciale Staten via begrotingen en begrotingswijzigingen. Voor de bepaling of de reserves in aanmerking komen voor de beschikbare weerstandscapaciteit moeten deze verplichtingen in mindering worden gebracht op de stand van de reserve. Hieronder wordt de stand van de reserves eind 2024 aangegeven zowel op kasbasis als op transactiebasis.

Reserves: Bedragen x € 1.000,-	Saldo op kasbasis Eind 2024	Saldo op transactiebasis
Algemene reserve		
Basisreserve	10.000	10.000
Vrij aanwendbare reserve	212.339	122.598
<i>Subtotaal algemene reserve</i>	<i>222.339</i>	<i>132.598</i>
Bestemmingsreserves		
Fractieondersteuning	345	0
De Nieuwe Afsluitdijk	11.707	0
Investering eigendom derden	28.013	0
Groot onderhoud Wegen	18.526	0
Groot onderhoud Water	21.073	0
Risicoreserve strategische grondvoorraad	1.200	0
Natuurpact 2014	26.042	0
Aankoop natuurterreinen (fase 1)	4.882	0
Jaarovergang structurele budgetten	0	0
Generatiepact	228	0
Groot onderhoud Gebouwen	1.222	0
Spaarverlof	1.181	0
Weerstandsbuffer	100.000	100.000
Risicobuffer revolverende middelen	101.416	101.416
Breed cofinancieringsbudget	29.035	0
Afwaardering aandelenkapitaal windpark Fryslân	3.000	0
Windpark Fryslân	7.925	0
Risicoreserve lening herstelplan Thialf	965	965
Rente kapitaalverstrekking Alliander	4.878	0
Dekkingsreserve kapitaallasten	178.654	0
Verstrekke subsidies	16.969	0
Tijdelijke budgetten categorie A	35.795	0
Tijdelijke budgetten categorie B	29.368	0
<i>Subtotaal bestemmingsreserves</i>	<i>622.424</i>	<i>202.381</i>
Totaal	844.763	334.979

Toelichting

Algemene reserve

De algemene reserve is opgebouwd van uit een basisreserve van € 10 mln. en de vrij aanwendbare reserve. De stand van de vrij aanwendbare reserve is conform het financieel kader opgenomen, stand einde bestuursperiode (2027). Hierbij is rekening gehouden met een minimale stand van de VAR van € 10 mln. Zie hoofdstuk 3 Financiële begroting.

Bestemmingsreserves

- De reserve fractieondersteuning is gevormd om nog beschikbare middelen aan het einde van het jaar in de toekomst in te kunnen zetten voor de fracties.
- De reserve De Nieuwe Afsluitdijk is bestemd voor projecten Afsluitdijk.
- De reserve investeringen in eigendom van derden is bedoeld voor onze bijdrage in projecten die niet in eigendom zijn van de provincie.
- Met de reserves groot onderhoud wegen, water en gebouwen worden de eventuele meer- of minderkosten van het groot onderhoud aan wegen, water en gebouwen verrekend. Dit zijn drie reserves die onderling niet uitwisselbaar zijn.
- De reserve spaarverlof betreft een reservering ter dekking van het gekochte maar nog niet opgenomen verlof door personeel.
- De reserve natuurpact zal de komende jaren worden ingezet voor de uitvoering van dit natuurpact.
- De reserve aankoop natuurterreinen (fase 1) zal worden ingezet voor de aankoop van natuurterreinen.
- De reserve generatiepact is bedoeld voor de dekking van de toekomstige lasten van personeel dat deelneemt aan het generatiepact.
- De weerstandsbuffer is bedoeld voor het opvangen van het risico zoals berekend in de stresstest.
- De risicobuffer is bedoeld voor het opvangen van het risico van de uitgezette en nog uit te zetten revolverende middelen. Het saldo op transactiebasis is gebaseerd op het saldo per 30-6-2024 (conform paragraaf 4 financiering en beleggingen).
- De reserve breed co-financieringsbudget creëert voor de cofinancieringsbudgetten Europese programma's en Waddenfonds meer flexibiliteit in de begroting.
- Reserves Windpark Fryslân: het saldo op kasbasis is de reserve die is gevormd uit de opbrengst van het deelnemen in en financieren van Windpark Fryslân Holding BV (WPF) via Fryslân Hurde Wyn BV. De reserve Windpark Fryslân bestaat uit meerdere onderdelen.
Eén onderdeel wordt gevormd om richting einde van de exploitatiefase ons aandelenkapitaal (€ 20 mln.) af te kunnen waarderen. Op basis van de voorzichtige businesscase scenario wordt ingeschat dat er vanaf 2022 gemiddeld jaarlijks € 6 mln. aan rente en dividend binnenkomt. Daarvan gaan we jaarlijks € 1 mln. (20 jaar) toevoegen aan deze reserve.
Conform besluitvorming van PS wordt € 1,67 mln. bestemd voor duurzaamheid en € 1,67 mln. bestemd voor ambitieagenda IJsselmeer. Omdat hier een expliciete bestemming aan gekoppeld is, zijn deze onderdelen op transactiebasis nul.
De overige € 1,67 mln. aan rendement komt ten gunste van de algemene middelen. Dit is volgens PS besluit op 26 februari 2020. In het bestuursakkoord 2023-2027 is opgenomen dat voortaan het jaarlijks dividend hoger dan € 6 mln. ook toegevoegd wordt aan de algemene middelen. Het hogere rendement van de afgelopen jaren en de eerder ontvangen rente tijdens de bouw zijn als volgt ingezet: tweetal amendementen PS 26 januari 2023. Het betreft het beschikbaar stellen voor middelen voor 'isoleren van koopwoningen minima' (€ 5 mln.) en 'verduurzaming gemeenschapsvoorzieningen' (€ 5 mln.). Het resterende saldo is bij het bestuursakkoord 2023-2027 toegevoegd aan de algemene middelen.
- Op 30 juni 2021 hebben Provinciale Staten besloten tot vorming van de reserve lening herstelplan Thialf. Deze reserve is bedoeld ter dekking van de eventueel te vormen risicovoorziening voor de verstrekte lening herstelplan Thialf.
- De Staten hebben middels een motie besloten tot het reserveren van de rente op de kapitaalverstrekking Alliander ter dekking van mogelijk lager dividend in de toekomst. Een deel

van deze reserve wordt meegenomen in de stresstest als dekking voor een lager verwacht rendement in 2025 (€ 7,5 mln.). Op transactiebasis resteert eind 2027 nog een bedrag van € 2,1 mln. dat kan worden ingezet als weerstandscapaciteit.

- Vanuit de risicoreserve strategische grondvoorraad zal bij een negatieve marktprijsontwikkeling van de aankopen strategische gronden een risicovoorziening strategische grondvoorraad worden gevormd.
- De dekkingsreserve kapitaallasten wordt de komende jaren ingezet om de afschrijvingslasten van infrastructurele projecten die éénmalig gefinancierd zijn af te dekken.
- De bekleemde reserve verstrekte subsidies is in 2020 gevormd naar aanleiding van de stelselwijziging lastneming subsidie en is volledig belegd.
- De reserves van de tijdelijke budgetten categorie A en B zijn volledig belegd.

Stille reserves

Stille reserves zijn de meeropbrengsten van direct verkoopbare activa, waarvan de verkoopwaarde hoger is dan de boekwaarde. Bij de provincie Fryslân gaat het om stille reserves op de dienstwoningen, gronden en deelnemingen. Naast enkele kleine deelnemingen zijn het aandeelhouderschap van Alliander, Windpark Fryslân, en Vitens onze grootste deelnemingen.

Stille reserves maken slechts deel uit van de beschikbare weerstandscapaciteit als het betreffende activum op korte termijn (binnen één jaar) verkoopbaar is én verkoop de taakuitoefening van de provincie niet aantast.

De stille reserves worden bij voorbaat niet gekwantificeerd. Mocht de beschikbare weerstandscapaciteit niet toereikend zijn om de risico's op te vangen, dan worden de stille reserves wél betrokken om de afweging te maken of de beschikbare weerstandscapaciteit moet worden aangevuld

Onbenutte belastingcapaciteit

Jaarlijks stelt het rijk het maximaal toegestane niveau van de opcenten op de motorrijtuigenbelasting vast. Dit wettelijke maximum gaat in op 1 januari van het volgende belastingjaar. Het verschil tussen het maximaal mogelijke tarief en het feitelijk door de provincie gehanteerde tarief voor de opcenten, bepaalt de vrije of onbenutte belastingcapaciteit. Zie paragraaf 1 Provinciale heffingen.

De onbenutte belastingcapaciteit is structureel omdat deze potentiële opbrengst zich in beginsel elk jaar voordoet. Dit in tegenstelling tot een reserve die na aanwending is verdwenen.

2 – Benodigde weerstandscapaciteit

De benodigde weerstandscapaciteit is de optelsom van alle risico's waarvoor geen maatregelen zijn getroffen. Het gaat hierbij om risico's die van materiële betekenis kunnen zijn voor de financiële positie. Een risico heeft voor de provincie een materiële betekenis als die meer bedraagt dan € 50.000,-. Dit lijkt een laag bedrag, maar moet gezien worden als een grens om een risico te identificeren.

Nettorisico

De risico's die relevant zijn voor het bepalen van de benodigde weerstandscapaciteit kunnen niet op een andere manier worden ondervangen. De reguliere risico's die zich regelmatig voordoen en die meestal vrij goed meetbaar zijn, behoren hier niet toe. Voor deze risico's kan de provincie verzekeringen afsluiten of voorzieningen vormen. Ook kunnen risico's worden beperkt met beheersmaatregelen, zoals budgetafspraken en versobering of temporisering van investeringsprojecten bij stijgende prijzen. Voor de bepaling van de benodigde weerstandscapaciteit is dan ook het nettorisico van toepassing. Dit zijn de risico's na aftrek van voorzieningen, beheersmaatregelen, enz.

Deze risico's worden zo goed mogelijk benaderd op basis van schattingen. Zie hiervoor onderdeel 5 van deze paragraaf. Omdat risico's per definitie niet zijn te kwantificeren, gaat het om grove schattingen.

Bij het 'kwantificeren' wordt onderscheid gemaakt tussen risico's met eenmalige gevolgen en risico's met structurele gevolgen. Voor de bepaling van de verwachte impact van een risico met een structureel gevolg, wordt een tijdsperspectief aangehouden van twee jaar. Dit risico wordt vermenigvuldigd met de factor twee. Binnen een reactietijd van twee jaar moet het risico geminimaliseerd kunnen worden door het bijsturen of aanpassen van het beleid. Of het risico wordt opgevangen binnen de (reguliere) exploitatie.

De verwachte impact van de incidentele en structurele risico's wordt berekend door het nettorisico te

vermenigvuldigen met de kans dat het risico zich voordoet. Deze kans is een grove schatting.

Stresstest

Jaarlijks voeren we een 'stresstest' bij de kadernota of begroting uit. Deze stresstest geeft een inzicht in de verwachte gevolgen van exogene risico's op de financiële positie van de provincie. Exogene risico's zijn variabelen die van grote invloed kunnen zijn op de financiële positie van de provincie, maar niet in eerste instantie door de provincie zelf te beïnvloeden zijn.

Voor de exogene risico's worden drie scenario's in beeld gebracht. Ten opzicht van het gekozen (reële) scenario bij het opstellen van de begroting wordt daarnaast een somber en een midden scenario uitgewerkt. Het resultaat van het sombere scenario, waarin de exogene variabelen zich negatief ontwikkelen, wordt meegenomen in de berekening van de benodigde weerstandscapaciteit.

Benodigde weerstandscapaciteit

In onderdeel 5 worden de onderstaande risico's nader toegelicht.

Pogramma	Omschrijving risico's	Nettorisico (afgerond) <i>Bedragen x € 1.000</i>	Kans - %	Incidenteel (afgerond) <i>Bedragen x € 1.000</i>
2	OV concessies	PM	PM	-
4	Negatieve waarde afvalbedrijven	14.400	5%	700
4	Respressieve handhaving	5.000	2%	100
4	Onvoldoende overheidstoezicht	35.000	4%	1.400
4	Vergunningverlening en toezicht	35.000	0%	-
7	Verstrekke leningen, borgstellingen en deelnemingen*)	4.300	1%	-
7	Revolverende middelen uitgezet	275.000	30%	83.500
Div.	Verbonden partijen	158.400	0%	-
Div.	Juridische procedures	5.800	18%	1.000
Div.	Informatiebeveiliging en privacy	28.000	4%	1.200
	<i>Subtotaal risico's (afgerond)</i>			<i>87.900</i>
	Stresstest begroting 2025			129.900
	Benodigde weerstandscapaciteit (afgerond)			217.800

*) niet opgenomen bij verbonden partijen

3 - Weerstandsvermogen

Hieronder volgt een samenvatting en de conclusie/uitkomst van het weerstandsvermogen van de provincie Fryslân.

Samenvatting

Weerstandsvermogen <i>Bedragen x € 1.000</i>	Jaarstukken 2023	Begroting 2025
Benodigde weerstandscapaciteit (A)	219.300	217.800
Beschikbare weerstandscapaciteit (B)	324.000	380.900
Weerstandsvermogen B/A (ratio)	1,5	1,7
Weerstandsvermogen B - A	104.700	163.100
Beschikbare weerstandscapaciteit exclusief onbenutte belastingcapaciteit (C)	291.500	335.000
Weerstandsvermogen C/A (ratio)	1,3	1,5
Weerstandsvermogen C - A	72.200	117.200

Toelichting

De benodigde weerstandscapaciteit is, ten opzichte van de berekening in de jaarstukken 2023, licht

afgenomen vanwege een aanpassing van het sombere scenario van de stresstest 2025. De beschikbare weerstandscapaciteit is ten opzichte van de berekening in de jaarstukken 2023 toegenomen vanwege de effecten van de meicirculaire provinciefonds 2024. De Staten zijn hierover geïnformeerd via een afzonderlijke brief. Daarnaast is deze nog iets toegenomen door een hogere stand van de reserve risicobuffer.

Per saldo is de ratio weerstandsvermogen excl. de onbenutte belastingcapaciteit (1,5) gestegen ten opzichte van de ratio per 31 december 2023 (1,3). Hiermee komt de weerstandsratio weer boven de bandbreedte van 1,4 - 2,0 (ruim voldoende) die in de nota weerstandsvermogen is opgenomen. Daarmee ontstaat er aan het eind van de bestuursperiode vrij inzetbare ruimte in de Vrij Aanwendbare Reserve zoals aangegeven in het onderdeel financieel kader.

4 – Mutaties risico's

Hieronder staan de mutaties ten opzichte van de risico's zoals gepresenteerd in de jaarstukken 2023.

Gewijzigde risico's:

Inhoudelijk zijn de risico's conform de weerstandsparagraaf in de jaarstukken 2023. In de stresstest 2025 zijn de risico's geactualiseerd rondom o.a. het provinciefonds, dividend en nominaal. De uitkomst van het sombere scenario valt iets lager (€ 2,2 mln.) uit dan bij de stresstest 2024.

5 – De risico's

In de onderstaande tabel staat een toelichting op de risico's.

Actuele risico's

<p>Negatieve waarden afvalbedrijven De provincie verleent omgevingsvergunningen, voor bedrijven waarvoor GS het bevoegd gezag is, aan onder andere bedrijven die afval bewerken, verwerken en/of opslaan. Voor het bepalen van het actuele risico is over 2023 per afvalverwerker de kans waarop het netto risico zich voordoet bepaald. Het risicobedrag op basis van dit onderzoek bedraagt € 0,74 mln. (voor 48 bedrijven). Het risicopercentage is gebaseerd op een combinatie van een inschatting van de financiële impact van de negatieve waarde van het afval en een inschatting van de financiële positie waarin een bedrijf verkeert a.h.v. financiële jaarverslagen. Het netto risico omvat de kosten voor het verwerken van het resterende afval door de provincie als de afvalverwerker wegens faillissement en/of calamiteiten niet meer kan voldoen aan de in de vergunning gestelde voorwaarden. In deze berekening staat het netto risico gelijk aan de gemiddelde marktwaarde van de negatieve afvalwaarde. Onder de Omgevingswet kan de provincie voor majeure risico bedrijven en mogelijk de afvalbedrijven in een omgevingsvergunning voorschriften opnemen die de vergunninghouder verplichten tot financiële zekerheidstelling. Voor de risicobedrijven geldt een algehele verplichting (MOET-bepaling) en voor afvalbedrijven een bevoegdheid om FiZe te eisen (KAN-bepaling). De omgevingswet wordt per 1-1-2024 van kracht. Er wordt gestart met een FiZe pilotperiode 2024-2025 door de ODG voor Noord Nederland. Het aanpassen van de bestaande vergunningen zal dan nog ruim 4 à 5 jaar in beslag nemen.</p>	Milieu	Max. € 14,4 mln. Kans: 5,1%
<p>Repressieve handhaving Op grond van een aantal milieuwetten is de provincie</p>	Milieu	Min. € 10.000,-

<p>verantwoordelijk voor handhaving bij bepaalde categorieën van inrichtingen. Bij deze handhaving is incidenteel bestuursdwang nodig zonder dat financiële verrekening is verzekerd. Vanaf 1-1-2024 is de Omgevingswet van kracht.</p>		<p>Max. € 10 mln. Kans: 2%</p>
<p>Vergunningverlening & toezicht Bij vergunningverlening bestaan er risico's dat er onterecht (dan Kans: 4% wel onvolledig, niet doelmatig of niet tijdig) vergunningen en dergelijke worden verleend, gewijzigd of geweigerd. Daarnaast kunnen er financiële gevolgen voor bedrijven of derden ontstaan als gevolg van termijnoverschrijdingen bij het aanvragen van vergunningen waar de provincie aansprakelijk voor kan worden gesteld. Ook kan gedacht worden aan financiële gevolgen van het niet correct tot stand komen van een handhavingsbesluit of rechtsongelijkheid bij toezicht. Hoewel bedrijven en saneerders zelf verantwoordelijk zijn en blijven voor het voldoen aan de betreffende milieuregelgeving, kan de provincie te maken krijgen met claims vanwege uitgesteld of onvoldoende toezicht. Uit jurisprudentie blijkt dat de overheid onder omstandigheden aansprakelijk kan zijn indien er onvoldoende toezicht is gehouden op naleving van regelgeving. Vanaf 1-1-2024 is de Omgevingswet van kracht.</p>	<p>Milieu</p>	<p>Min. € 10.000,- Max. € 70 mln. Kans: 4%</p>
<p>Europese programma's Overcommitting EFRO/EZ, Interreg en POP3. Het is een bekend verschijnsel dat de bedragen uit een subsidieaanvraag van een project hoger zijn dan de bedragen uit het afrekeningsverzoek. Dit leidt dan tot vrijval van cofinancieringsmiddelen. Om te voorkomen dat Europese middelen terugvloeien, wordt zowel door het SNN als door de provincie tot overcommitting van de beschikbare middelen overgegaan. In de loop der jaren zijn ervaringscijfers beschikbaar gekomen (10 tot 15% vrijval). De provincie blijft met de gepleegde overcommitting van 10% beneden dat percentage. De vrijval die ontstaat bij de eindafrekening van de projecten, wordt aangewend ter dekking van de overcommittingruimte.</p>	<p>Verschillende programma's</p>	<p>p.m.</p>
<p>Verstrekte leningen, borgstellingen en deelnemingen Wanneer de begunstigde van een borgstelling of de ontvanger van een verstrekte geldlening niet aan zijn verplichtingen voldoet, komen de eventuele lasten voor de provincie. De deelnemingen en verstrekte geldleningen zijn van dien aard dat het risico gering is. Voor die enkele keer dat de provincie naar eigen inschatting wel enig risico loopt, is een voorziening getroffen. De risico's van de huidige gewaarborgde geldleningen zijn gering. Indien de provincie naar eigen inschatting wel een verhoogd risico loopt, wordt een voorziening getroffen. Eind 2023 staat de provincie borg voor € 8,6 mln.</p>	<p>Algemene dekkingsmiddelen</p>	<p>Max. € 8,6 mln. Kans: 1%</p>

<p>Revolverende middelen uitgezet In paragraaf 4 Financieringen is opgenomen welke revolverende middelen zijn uitgezet door de provincie. Voor de begroting 2025 bedraagt het bedrag waarover de provincie risico loopt € 275 mln.. Dit is incl. een raming van nog uit te zetten middelen.</p>	Algemene dekkingsmiddelen	€ 275 mln. Kans 30,4%
<p>Verbonden partijen In paragraaf 5 Verbonden partijen is aangegeven welk risico de provincie loopt. Voor de begroting 2025 bedraagt het bedrag waarover de provincie risico loopt € 158,4 mln.</p>	Verschillende programma's	€ 158,4 mln. Kans: 0%
<p>Juridische procedures Hieronder vallen de nog lopende juridische procedures van derden tegen de provincie. Gelet op de onderliggende risico's komt het risicopercentage uit op gemiddeld 18%. Onderstaand is een overzicht (geanonimiseerd en getotaliseerd) opgenomen.</p>	Verschillende programma's	€ 5,8 mln. Kans: 18%
<p>Informatieveiligheid en privacy De algemene verordening gegevensbescherming (AVG) vraagt van organisaties dat zij zorgvuldig omgaan met de verwerking van persoonsgegevens. In deze verordening staat dat de Autoriteit Persoonsgegevens boetes mag geven tot een maximum van € 20 mln. of maximaal 4% van de jaaromzet.</p> <p>Het risico bestaat dat door het onzorgvuldig omgaan met persoonsgegevens of het niet tijdig melden van datalekken de provincie (een) boete(s) kan krijgen van de Autoriteit Persoonsgegevens.</p> <p>Wij trachten dit risico te beheersen door gebruik te maken van een continue proces van verbetering rondom informatieveiligheid en privacy waardoor nieuwe risico's tijdig kunnen worden gesignaleerd en aanvullende beheersmaatregelen kunnen worden getroffen.</p> <p>Onze samenleving is sterk gedigitaliseerd. Er bestaan amper nog processen zonder digitale ondersteuning. Overheid en burgers maken allemaal veelvuldig gebruik van digitale processen en kunnen niet zonder. De bescherming van deze processen en informatie gaat is breder dan alleen persoonsgegevens en ook de kans op schade kan zich op andere vlakken manifesteren, zeker in de huidige (geo)politieke situatie.</p> <p>Mogelijke risico: de provincie wordt slachtoffer een hack waardoor informatie wordt vernietigd of ontoegankelijk wordt gemaakt. De processen kunnen hierdoor geen doorgang hebben en er is sprake van significante herstelkosten. De kosten van een hack waarbij criminelen binnendringen in de fysieke infrastructuur van de provincie, met mogelijk fysieke schade en imago schade, wordt geraamd op € 100.000,- tot € 8 mln.</p>	Verschillende programma's	Max. (boete) € 20 mln. Kans: 1% Max. (schade) € 8 mln. Kans: 12%
<p>OV concessies en OV studentenkaart Decentrale overheden waaronder de provincie Fryslân en vervoerders lobbyen bij het Rijk om af te zien van voorgenomen bezuiniging van het Rijk op de OV studentenkaart. Door bezuiniging dreigen vervoerders een deel van hun opbrengsten te verliezen. Voor alleen het busvervoer in Fryslân: ca. € 4 mln. Dat betekent bezuinigen op het OV of compenseren weggevallen opbrengsten</p>	Infrastructuur	p.m.

door de provincie. Voor 2024 zijn, vanuit de aangenomen motie Krul c.s., deze middelen gecompenseerd via het provinciefonds.

Begroting 2025				
Overzicht juridische procedures t.b.v. paragraaf weerstandvermogen				
Toelichting:				
Per procedure is in afstemmen met materiedeskundigen (waaronder advocaat van de provincie) een schatting gemaakt van de minimale en maximale financiële impact. Daarbij is tevens een schatting gemaakt van de kans dat de procedure daadwerkelijk leidt tot een uitstroom van middelen. Door de vermenigvuldiging van bedrag x kans is het risico gekapitaliseerd.				
Vanwege de AVG is de lijst met juridische procedures 'geanonimiseerd' (geen namen, alleen het onderwerp). Ook is alleen het totaal bedrag inzichtelijk gemaakt, en dus niet op regelniveau. Bij de dienst is een onderbouwing aanwezig van zowel de berekening als de inhoudelijke toelichting per procedure.				
Juridische procedure	Minimum	Maximum	Kans	Bedrag
Programma 2: Infrastructuur				
Nadeelcompensatie en compensatie kabels en leidingen				
Vergunningverlening bovenmaatse schepen				
Nadeelcompensatie plaatsing damwand				
Programma 3: Omgeving				
Aansprakelijkheidstelling i.v.m. verkoop woning				
Ontgrondingsvergunning - aansprakelijkheidsstelling				
Te laat verlenen vergunning				
Mogelijk claim i.v.m. onrechtmatig besluit				
Programma 6: Bedrijfsvoering				
Dispuut faillissementsaanvraag				
Totaal financieel risico	-	5.800.000	17,7%	1.025.000

6 - Financiële kengetallen

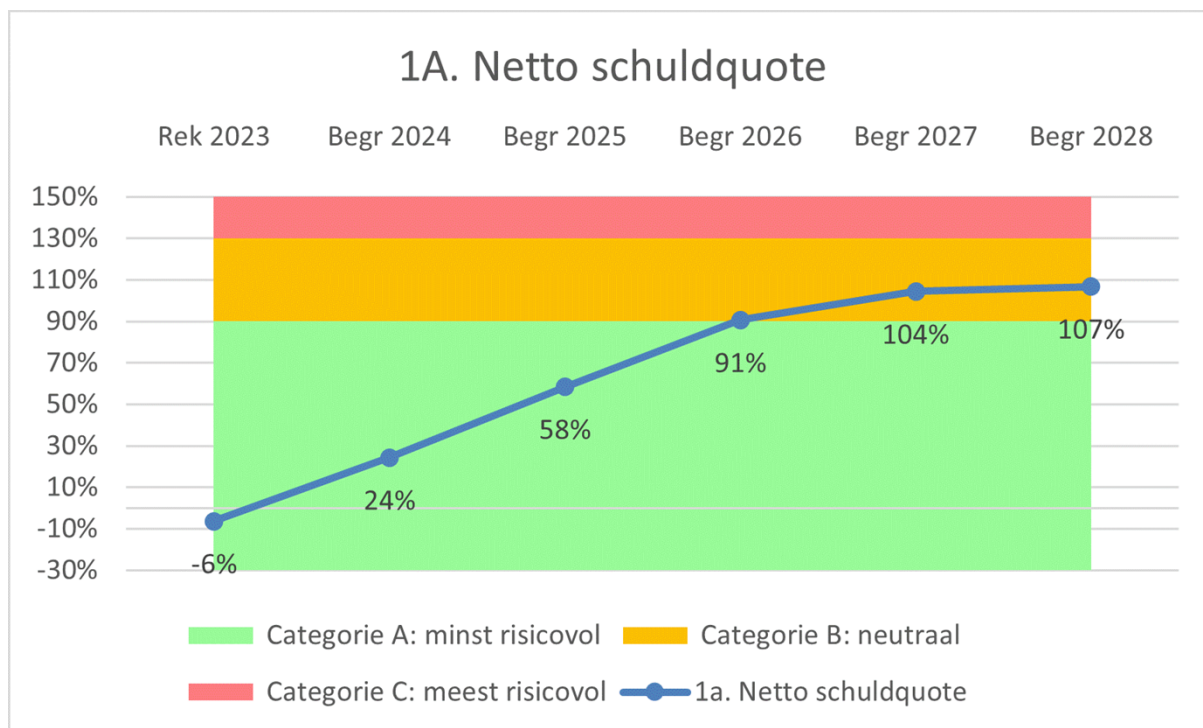
Met ingang van de begroting 2016 is in de BBV voorgeschreven dat in deze paragraaf een set van vijf verplichte financiële kengetallen opgenomen moet worden voorzien van een toelichting. Voor statenleden is het van belang dat ze de betekenis van de kengetallen begrijpen en inzicht krijgen in de financiële positie van hun provincie. Een beoordeling van de onderlinge verhouding van de kengetallen in relatie tot de financiële positie is daarvoor essentieel. Daarbij is het ook relevant om inzicht te hebben in de ontwikkeling van de kengetallen over de jaren heen.

Meerjarig ziet het beeld er vanaf 2023 als volg uit:

Scores kengetallen Begroting 2025	Rekening 2023	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
1a. Netto schuldquote	-6%	24%	58%	91%	104%	107%
1b. Netto schuldquote gecorrigeerd voor verstrekte leningen	-91%	-46%	-15%	4%	17%	22%
2. Solvabiliteitsratio	73%	75%	71%	64%	59%	58%
3. Kengetal grondexploitatie	1%	1%	1%	1%	1%	1%
4. Kengetal structurele exploitatieruimte	9%	12%	7%	4%	4%	3%
5. Belastingcapaciteit: Opcenten MRB	104%	105,8%	105,4%	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.

A. Netto schuldquote

De netto schuld weerspiegelt het niveau van de schuldenlast van de provincie ten opzichte van de eigen middelen. De netto schuldquote geeft een indicatie van de druk van de rentelasten en de aflossingen op de exploitatie.

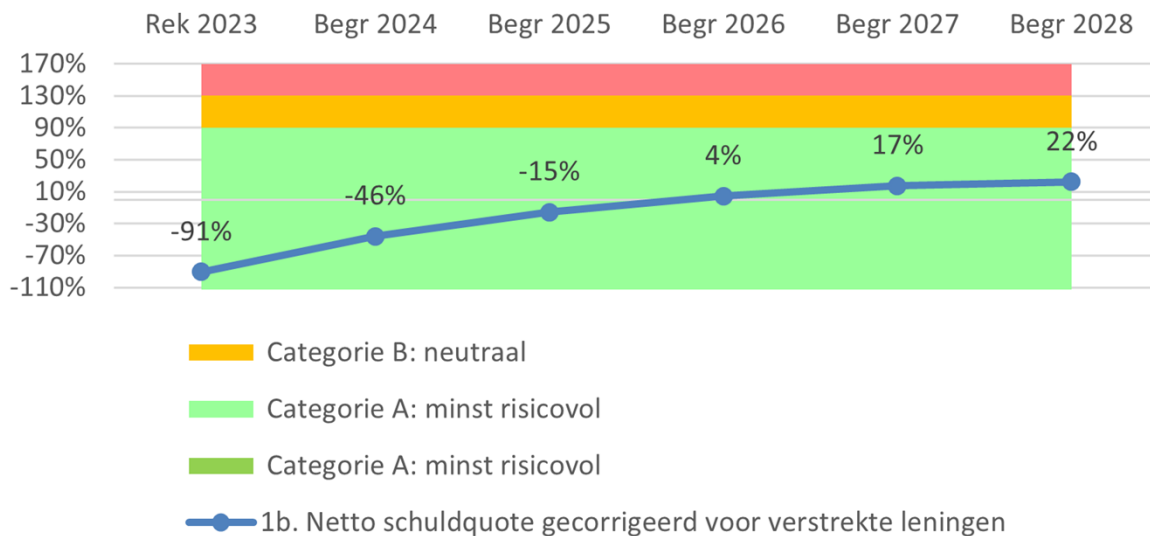
Toelichting

Bij een negatieve schuldquote is er geen sprake van een schuldenlast, maar een overschot aan middelen. Er wordt, anders dan in de grafiek weergegeven, verwacht dat de schuldquote langer negatief zal blijven en er langer een overschot aan middelen zal zijn. Er wordt verwacht dat een deel van de uitgaven later in de tijd of slechts ten dele zal plaatsvinden. Bij een positieve schuldquote is er wel sprake van een schuldenlast.

1B. Netto schuldquote gecorrigeerd voor alle verstrekte leningen

Om inzicht te verkrijgen in hoeverre sprake is van het verstrekken van leningen uit hoofde van de publieke taak wordt de netto schuldquote ook inclusief doorgeleende gelden weergegeven. Op die manier wordt in beeld gebracht wat het aandeel van de verstrekte leningen (vanuit de publieke taak) is en wat dit betekent voor de schuldquote.

1B. Netto schuldquote gecorrigeerd voor alle verstrekte leningen

Toelichting

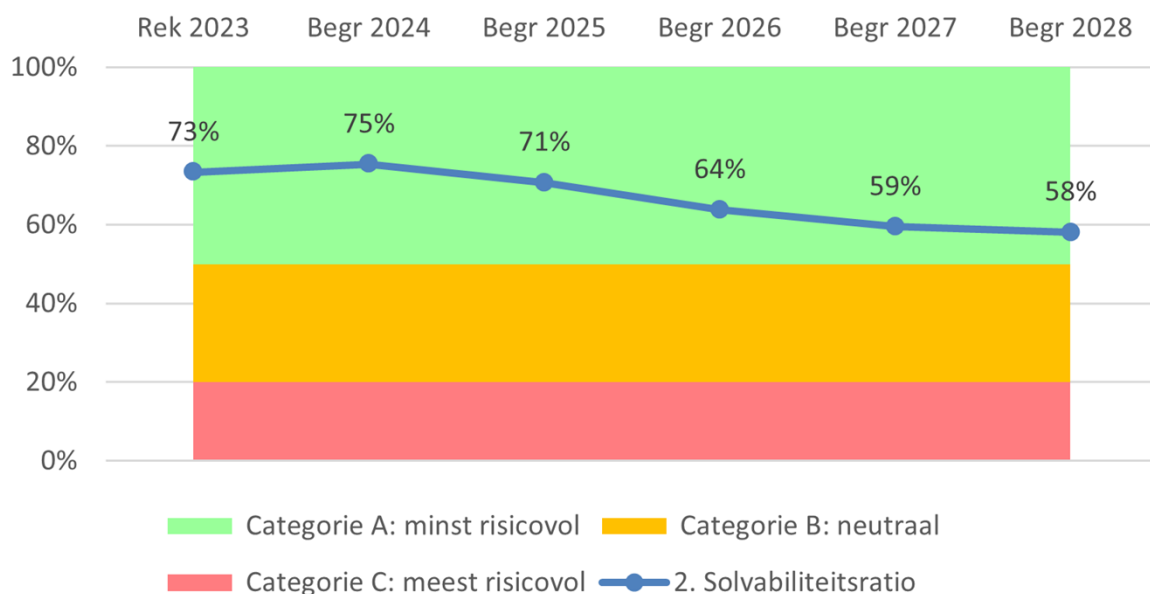
Bij een negatieve schuldquote is er geen sprake van een schuldenlast, maar een overschot aan middelen. Bij een positieve schuldquote is er wel sprake van een schuldenlast.

2. De solvabiliteitsratio

Dit kengetal geeft inzicht in de mate waarin de provincie in staat is aan haar financiële verplichtingen te voldoen.

Onder de solvabiliteitsratio wordt verstaan het eigen vermogen als percentage van het balanstotaal. Het eigen vermogen van een provincie bestaat uit de reserves (zowel de algemene reserve als de bestemmingsreserves) en het resultaat van baten en lasten.

2. Solvabiliteitsratio

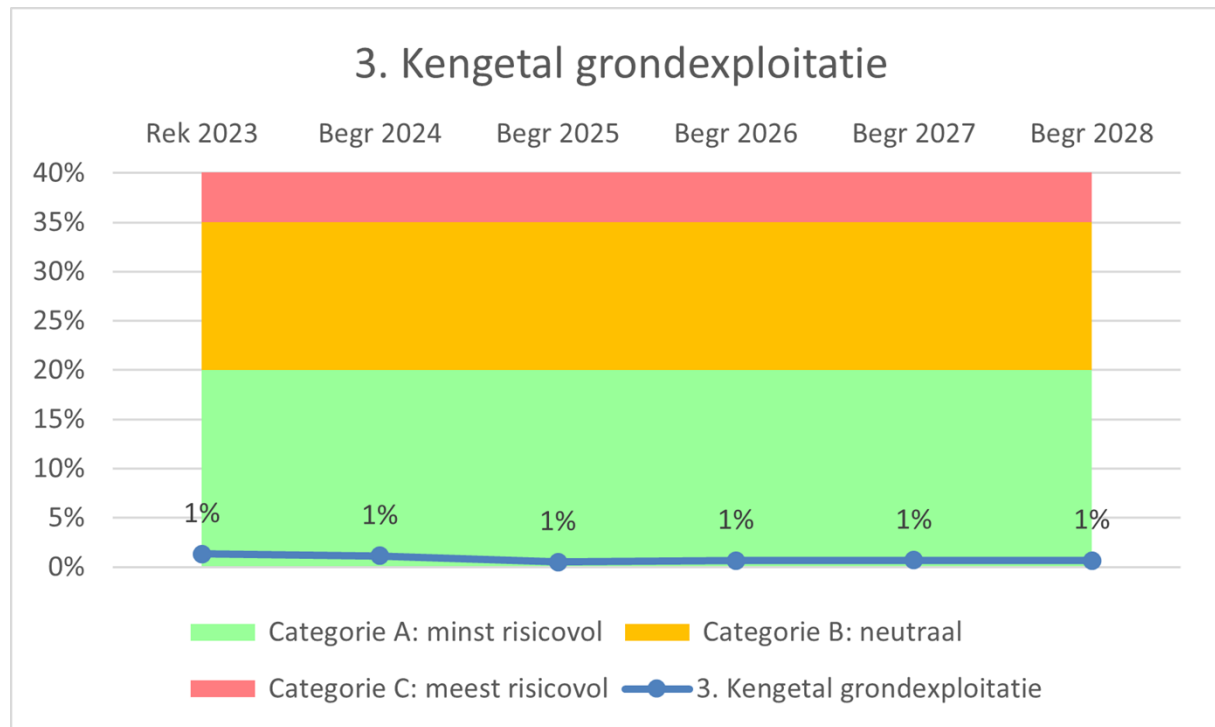

Toelichting

Door de grote reserves van de provincie is de solvabiliteit hoog. Als gevolg van de inzet van een deel van de reserves daalt het eigen vermogen van de provincie de komende jaren echter wel.

3. Kengetal grondexploitatie

De afgelopen jaren is gebleken dat grondexploitatie een forse impact kan hebben op de financiële positie van decentrale overheden. De boekwaarde van de voorraden grond is van belang, omdat deze waarde moet worden terugverdiend bij de verkoop. De accountant moet ieder jaar beoordelen of de gronden tegen een actuele waarde op de balans zijn opgenomen.

Toelichting

De gronden van de provincie betreffen met name de natuurgronden en de gronden voor infrastructuur. Daarnaast is er in beperkte mate sprake van een strategische grondvoorraad. De natuurgronden worden ingericht als natuur of worden verkocht wanneer ze niet passen in de EHS. Met de opbrengst daarvan moet andere gronden die wel binnen de EHS passen aangekocht worden (de zogenaamde grond voor grond constructie). Bij de infraprojecten worden de gronden die niet noodzakelijk zijn voor de aanleg van de weg weer verkocht.

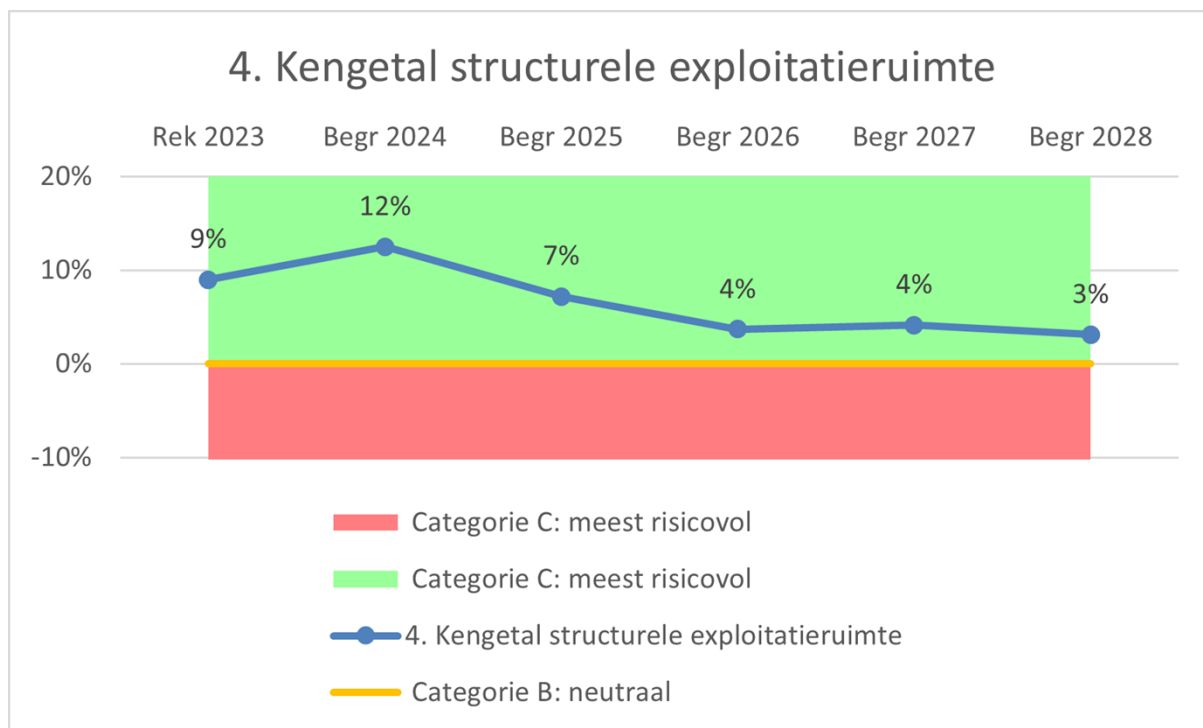
4. Structurele exploitatieruimte

Voor de beoordeling van het structurele en reële evenwicht van de begroting wordt het onderscheid gemaakt tussen structurele en incidentele lasten. Bij incidentele lasten of baten gaat het om eenmalige zaken die zich gedurende maximaal drie jaar voordoen.

Voorbeelden van structurele baten zijn de algemene uitkering en eigen belastinginkomsten.

Bij structurele lasten zijn dat bijvoorbeeld de personeelslasten, kapitaallasten en bijdragen aan gemeenschappelijke regelingen.

Een begroting waarvan de structurele baten hoger zijn dan de structurele lasten is meer flexibel dan een begroting waarbij structurele baten en lasten in evenwicht zijn.

Toelichting

De structurele baten zijn de komende jaren voldoende hoog om de structurele lasten te kunnen dragen.

5. Belastingcapaciteit: Opcenten

Een provincie heeft de mogelijkheid om het aantal opcenten te verhogen tot de maximaal te heffen opcenten zoals dat door het Rijk wordt bepaald. Geen van de provincies maakt gebruik van dit maximale tarief. De ruimte die provincies hebben, wordt vaak gerelateerd aan de tarieven die andere provincies hanteren.

Ultimo jaar	Rekening 2023	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Aantal opcenten motorrijtuigenbelasting	87,0	89,6	92,1	94,6	97,0	99,4
Landelijk gemiddelde aantal opcenten in jaar ervoor	83,7	84,7	87,4	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.
Aantal opcenten tov. Landelijk gemiddelde in jaar ervoor (A/B) x 100%	103,9%	105,8%	105,4%	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.

Toelichting

De opcenten zijn voor provincies de belangrijkste eigen belastinginkomsten. De belastingcapaciteit geeft inzicht in de mate waarin bij het voordoen van een financiële tegenvaller in het volgende begrotingsjaar kan worden opgevangen of ruimte is voor nieuw beleid. Om deze ruimte weer te kunnen geven is een ijkpunt nodig. In dit geval landelijk gemiddelde tarieven.

Paragraaf 3. Onderhoud kapitaalgoederen

Algemeen

Deze paragraaf bevat de beleidslijnen voor het onderhoud en beheer van onze 'kapitaalgoederen'. Het gaat om de infrastructuur incl. groenvoorzieningen (wegen, vaarwegen en kunstwerken). Daarnaast gaat het om de gebouwen waaronder het provinciehuis, de steunpunten, centraal bedienpunt en het Afsluitdijk Wadden Center.

Uitgangspunt voor het onderhoud en beheer van de infrastructuur zijn de door Provinciale Staten in 2020 vastgestelde Actualisatie Onderhoudsbeleidskaders.

1 - Onderhoud infrastructuur

Onderhoud en planning infrastructuur

We zijn verantwoordelijk voor het in stand houden van de provinciale infrastructuur. Het betreft wegen, fietspaden, vaarwegen met de oevers en kunstwerken.

Voor de onderdelen van de infrastructuur wordt een optimale planning gemaakt (assetmanagement) voor het jaarlijks terugkerend onderhoud (JTO) en het groot onderhoud (G.O.) op basis van inspecties en meerjarenplannen.

Voor het jaarlijks terugkerend onderhoud en het groot onderhoud worden jaarlijks middelen beschikbaar gesteld, aansluitend bij het door Provinciale Staten vastgestelde onderhoudsniveau. Daarnaast is er nog het dagelijks onderhoud wat vooral bedoeld is om de beschikbaarheid van de infrastructuur te borgen (calamiteiten en storingen).

Wij werken volgens de methodiek van Asset Management. Het assetmanagement betreft het continue proces van beleid en strategie, beheren en programmeren, plannen en voorbereiding, bouwen onderhouden en exploiteren, inspecteren en analyseren en evalueren en bijsturen waarbij er optimaal gestuurd wordt op risico's, prestaties en kosten.

Van alle assets wordt de conditie bepaald op basis van het schouw- en inspectieplan. Op basis van de gegevens uit de beheersystemen wordt jaarlijks een onderhoudsmeerjarenplanning (MJP) opgesteld. Het opstellen van het MJP is een onderdeel van beheren en programmeren.

In het jaarlijkse Uitvoeringsprogramma Verkeer en Vervoer is de uitvoeringsplanning van het groot onderhoud opgenomen.

De gewenste kwaliteit voor ons areaal was *een '7'*, zoals deze als rapportcijfer voor het onderhoudsniveau is geïntroduceerd in het Coalitieakkoord 2015 – 2019. In de PS vergadering van 29-6-2022 is besloten om de kwaliteit van ons onderhoud met ingang van 2023 terug te brengen naar *een '6'*. Hiermee wordt nog een voldoende onderhoudsniveau gegarandeerd. In het verlengde hiervan kijken we ook naar mogelijkheden om met het onderhoud aan andere provinciale doelen bij te kunnen dragen. Met als uiteindelijk streven het zo doeltreffend mogelijk uitvoeren van onderhoud.

Omvang beheer infrastructuur peildatum 1 Juni 2024

Vaarwegennetwerk	Lengtes in kilometers en meren in hectaren
Nautisch beheer (verkeersregeling en bestuurlijke handhaving)	971 km (vaarwegen) 10.109 hectare (meren)
Bodembeheer vaarwegen (baggeren)	820 km
Oeverbeheer	218 km
Wegareaal	Lengtes in kilometers
Parallelweg	120 km
Fietspad	188 km
Rijbaan	520 km
Sloot	758 km
Berm	803 Ha
Kunstwerkenareaal	Aantallen in stuks
Aquaducten	6

Tunnels en onderdoorgangen	82
Vaste bruggen	132
Sluizen	26
Viaducten	19
Verkeersregelininstallaties*	30
Beweegbare bruggen**	56
Bediencentrale	1
Glasvezelring	Ca.200 km
Faunavoorzieningen	130

2 – Onderhoud gebouwen

Gebouwen

De gebouwen en de bedrijfsgebouwen betreffen het Provinciehuis, kantoor Uitwellingerga, de steunpunten, het centrale bedienpunt (Swettehûs), het Afsluitdijk Wadden Center en de busstations in Dokkum, Heerenveen, Leeuwarden en Sneek en het CNG tankstation voor de bussen in Leeuwarden. Het streven is om deze gebouwen technisch gezien in een goede staat van onderhoud te houden.

Provinciehuis

Voor het Provinciehuis is een meerjaren onderhoudsplan (MJOP) voor een periode van 50 jaar opgesteld. Met dit plan wordt gewaarborgd dat het gebouw en de daarin aanwezige installaties, apparatuur, losse en vaste inrichting op een goede wijze worden beheerd, geëxploiteerd en onderhouden. Het meerjaren onderhoudsplan is opgesteld op basis van de NEN-2767 (conditiemeting). In het meerjaren onderhoudsplan zijn het jaarlijks onderhoud, het groot onderhoud en de vervangingsinvesteringen opgenomen.

Het jaarlijks onderhoud is nodig om de bedrijfszekerheid van het gebouw en de installaties te waarborgen, de veiligheid te kunnen garanderen en de uitstraling van het gebouw in stand te houden. Dit onderhoud wordt uitgevoerd om te voldoen aan regelgeving (bijvoorbeeld ARBO en NEN) en verzekerd te zijn van ondersteuning van de leverancier (bijvoorbeeld garantiebepalingen).

Het niet jaarlijks onderhoud betreft het niet reguliere en groot onderhoud aan het gebouw, installaties, apparatuur en inrichting. Dit omvat onder meer onderhoud aan dakbedekking, gevels, zonwering, vloeren, wanden, verwarming, koeling, verlichting, liften, brandbeveiliging en binnen- en buitenschilderwerk. De uitvoering vindt gemiddeld om de 5 tot 10 jaar plaats.

Voor het beheer en onderhoud van het provinciehuis is, na een aanbestedingsprocedure in 2023, een overeenkomst voor 5 jaar (maximaal 9 jaar) aangegaan met drie partijen voor het onderhoud (bouwkundig, elektrotechnisch en werktuigbouwkundig).

De vervangingsinvesteringen zijn begroot op basis van de economische levensduur (afschrijvingstermijn). Op het beslismoment van de feitelijke vervanging wordt onderzocht of het betreffende onderdeel nog langer mee kan.

De lasten van het dagelijks en jaarlijks terugkerend onderhoud zijn opgenomen in de structurele lasten en het groot onderhoud staat jaarlijks voor een vast bedrag opgenomen in de begroting. Op basis van de programmering wordt het meerder of mindere beschikt of gevormd vanuit de Reserve groot onderhoud gebouwen.

Overige bedrijfsgebouwen

De overige bedrijfsgebouwen betreffen 13 voormalige dienstwoningen, het kantoor Uitwellingerga, de steunpunten, 3 schiphuizen, het centrale bedienpunt (Swettehûs) in Leeuwarden, het Afsluitdijk Wadden Center en de busstations in Dokkum, Heerenveen, Oosterwolde, Leeuwarden en Sneek en het CNG tankstation voor de bussen in Leeuwarden.

Het onderzoek naar herstructurering van de steunpunten wordt momenteel verder uitgewerkt. Bij het onderhouden van steunpunten wordt hierop geanticipeerd en is er de laatste jaren zo minimaal mogelijk onderhoud uitgevoerd. Zodra er duidelijkheid is over de herstructurering zullen de steunpunten die overblijven opgenomen worden in het assetmanagement

Verder worden er nog een aantal “tijdelijke opstallen”, voornamelijk boerderijen, onderhouden. Deze zijn aangekocht in het kader van een natuur-, infra- of ander project of doel. Hoewel het tijdelijke aankopen zijn en sommige binnen het jaar weer worden doorverkocht of gesloopt, zijn enkele panden al tussen de 5

en 10 jaar (of langer) in provinciaal bezit. Hoewel er geen “hard besluit” aan ten grondslag ligt, is afgesproken dat alleen het woongedeelte en hoofgebouw minimaal worden onderhouden. Dit omdat vaak de toekomstige bestemming niet vast ligt. Hierdoor kan er aan de overige opstallen enige verpaupering en mogelijk waardevermindering optreden. De onderhoudskosten worden uit de betreffende projectmiddelen betaald. We streven er wel naar de gebouwen technisch gezien in een goede staat van onderhoud te houden. Afgelopen jaren is er slechts minimaal onderhoud uitgevoerd.

Momenteel loopt een project om de steunpunten energieneutraal en zoveel als mogelijk zelfvoorzienend te maken. Per steunpunt is bekeken welke maatregelen hiervoor nodig en mogelijk zijn. Aanpassingen aan de steunpunten kunnen het gevolg zijn. Met het reguliere onderhoud zal hier rekening mee worden gehouden.

Alle gebouwen zullen worden geïmplementeerd in het Asset Managementsysteem. Hiermee wordt gewaarborgd dat de gebouwen en de daarin aanwezige installaties op een goede wijze worden beheerd en onderhouden. Het meerjaren onderhoudsplan zal waarschijnlijk worden opgesteld op basis van de NEN-2767 (conditiemeting). In het meerjaren onderhoudsplan zijn het jaarlijks onderhoud, het niet jaarlijks onderhoud en de vervangingsinvesteringen opgenomen.

Het jaarlijks onderhoud is nodig om de bedrijfszekerheid van het gebouw en de installaties te waarborgen, de veiligheid te kunnen garanderen en de uitstraling van de gebouwen in stand te houden. Dit onderhoud wordt uitgevoerd om te voldoen aan regelgeving (bijvoorbeeld ARBO en NEN) en verzekerd te zijn van ondersteuning van de leverancier (bijvoorbeeld garantiebepalingen).

Het niet jaarlijks onderhoud betreft het niet reguliere en groot onderhoud aan het gebouw, installaties, apparatuur en inrichting. Dit omvat onder meer onderhoud aan dakbedekking, gevels, zonwering, vloeren, wanden, verwarming, koeling, verlichting, inbraak- en brandbeveiliging en binnen- en buitenschilderwerk. De uitvoering vindt gemiddeld tussen de 5 en 10 jaar plaats.

3 – Middelen kapitaalgoederen

Jaarlijks en groot onderhoud (incl. beheerskosten) begrote bedragen.

Peildatum 10 Juni 2024

Dienstjaar	2024	2025	2026	2027	2028
<i>Bedragen x € 1.000,-</i>					
Jaarlijks en dagelijks onderhoud provinciale wegen	10.592	10.636	10.636	10.636	10.636
Groot onderhoud provinciale wegen	6.582	12.619	10.463	7.796	16.359
Jaarlijks en dagelijks onderhoud vaarwegen	3.758	3.782	3.782	3.782	3.782
Groot onderhoud vaarwegen	2.203	3.381	2.979	967	1.234
Roeverbeheer	860	860	860	860	860
Jaarlijks en dagelijks onderhoud kunstwerken	4.225	4.243	4.403	4.563	4.723
Groot onderhoud kunstwerken	1.562	2.278	1.227	2.549	2.083
Onderhoud steunpunten en opstallen	1.332	1.204	1.204	1.204	1.204
Onderhoud provinciehuis	2.421	2.421	2.421	2.421	2.421
Groot onderhoud provinciehuis	1.145	1.299	179	177	180
Totaal	34.679	42.722	38.154	34.955	43.481

Vervanging en renovatie van kunstwerken

Voor de vervanging en renovatie van kunstwerken, inclusief remmingwerken, is met ingang van het jaar 2011 door Provinciale Staten een investeringskrediet van € 8 mln. per jaar beschikbaar gesteld voor een periode van 20 jaar. Bij het bestuursakkoord 2023-2027 is de periode verlengd t/m 2048. De werken binnen dit programma (het meerjarenprogramma kunstwerken, MPK) zijn opgenomen in het uitvoeringsprogramma Verkeer en Vervoer.

Reserve groot onderhoud

stand reserves per 1-1-2024 - Bedragen x € 1.000	
R. Groot onderhoud wegen	17.379
R. Groot onderhoud water	20.615
R. Groot onderhoud gebouwen	2.139
totaal	40.132

Toelichting

De komende jaren zal het saldo van de reserves groot onderhoud wegen en water niet veel dalen, maar vanaf 2027 gaan de saldo's naar beneden. De reserves zijn nodig om over 50 jaar (de lange termijn assetmanagement planning) alle groot onderhoud aan onze assets te kunnen betalen.

Paragraaf 4. Financiering en beleggingen

Deze paragraaf gaat over het beheer van de financiële middelen (treasury), de revolverende middelen en de risicobuffer ter dekking van de risico's revolverende middelen.

De kaders voor het op een verantwoorde manier beheren van de financiële middelen zijn vastgelegd in het Treasury Statuut en de Wet Financiering decentrale overheden (Fido). Het Treasury Statuut bevat de kaders en richtlijnen voor risicobeheer, financiering, werkkapitaalbeheer, rapportage en verantwoording, bevoegdheden en controles.

1 - Ontwikkeling financieringssaldo

Het EMU-saldo is het saldo van de inkomsten en uitgaven gedurende het jaar en is gebaseerd op de begroting, zie bijlage 6. Samen met de vrijval van de (langlopende) uitzettingen vormt het EMU-saldo het financieringssaldo, zie tabel 1.

Een positief financieringssaldo duidt op een overschot van de liquide middelen voor betreffende jaar. Een negatief financieringssaldo wordt aangevuld vanuit de liquide middelen, het belegde vermogen of door het aantrekken van een lening. De provincie heeft de komende jaren voldoende middelen beschikbaar.

Tabel 1: Overzicht financieringssaldo

Bedragen x € 1.000	2024	2025	2026	2027	2028
Financieringssaldo per 1 januari	260.177	254.932	141.070	64.103	-26.200
Mutatie EMU-saldo (zie bijlage 6)	-75.845	-122.337	-77.567	-90.703	-48.752
Vrijval Uitzetting	70.600	8.475	600	400	0
Financieringssaldo per 31 december	254.932	141.070	64.103	-26.200	-74.952

2 - Financiering en beleggingen

Beleggingen Nuon-vermogen

In de afgelopen jaren zijn de middelen die zijn verkregen uit de verkoop van Nuon Energy voor een groot deel belegd. De provincie heeft beleggingen in de vorm van leningen aan decentrale overheden, deposito's bij de schatkist en Hybride kapitaal (achtergesteld vermogen voor een sectorbank waarvan de provincie aandeelhouder is). De niet belegde gelden zijn ondergebracht bij de schatkist op de rekening courant van de provincie.

Lenen aan decentrale overheden

In 2016 hebben Provinciale Staten besloten om leningen te gaan verstrekken aan decentrale overheden. Het verstrekken van leningen aan decentrale overheden is een alternatief voor het schatkistbankieren.

Het saldo van het verstrekte leningen aan decentrale overheden bedraagt medio 2024: € 19,7 mln.

Hybride kapitaal

Provincie Fryslân heeft € 50 mln. Hybride kapitaal verstrekt aan de Nederlandsche Waterschapsbank (NWB). Hybride kapitaal is een achtergestelde lening die voor de bank meetelt tot het eigen vermogen. Provincie Fryslân is medeaandeelhouder van de NWB en de kapitaalverstrekking vindt plaats vanuit de publieke taak. Door het Hybride kapitaal kan de bank de functie van kapitaalverstrekkers aan decentrale overheden en semipublieke instellingen blijven uitoefenen.

Het saldo van het verstrekte Hybride kapitaal bedraagt medio 2024: € 50 mln.

Schatkistbankieren

Sinds de invoering van het schatkistbankieren kunnen de provinciale middelen bij het agentschap worden belegd in (langlopende) deposito's of op de rekening courant worden aangehouden. De rentepercentages van de schatkist zijn gekoppeld aan de Nederlandse kapitaalmarktrente en de rente van de ECB. De rentevergoedingen zijn, na jarenlang zeer laag te zijn geweest, sterk opgelopen. Hierdoor kan er weer rendement op deposito's worden behaald en wordt er over het rekeningcourant-tegoed ook weer rente vergoed.

Het saldo van de liquide middelen en deposito's bij de schatkist bedraagt medio 2024 € 224,7 mln.

Financieringen

Door het verkregen Nuon-vermogen heeft provincie Fryslân vooralsnog geen financieringsbehoefte. Er is vanwege de kapitaalversterking van Alliander (€ 76,5 mln.) een lineaire lening van € 76 mln. afgesloten om een toekomstige liquiditeitsbehoefte te voorkomen.

Tabel 2: Gemiddelde omvang belegd vermogen

Bedragen x € 1.000	2024	2025	2026	2027	2028
Kortlopende beleggingen	185.000	96.500	28.000	1.000	0
Langlopende beleggingen	69.800	38.600	700	200	0
Gemiddelde beleggingen over het jaar	254.800	135.100	28.700	1.200	0

Bedragen x € 1.000	2029	2030	2031	2032	2033
Kortlopende beleggingen	0	0	0	0	0
Langlopende beleggingen	0	0	0	0	0
Gemiddelde beleggingen over het jaar	0	0	0	0	0

Rendement beleggingen, rentebaten en -lasten

Rentebaten

Onder 'rentebaten lang' staan de rentevergoeding voor de hybride lening die is verstrekt aan de Nederlandse Waterschapsbank en de rentebaten van de lenen aan decentrale overheden. Ook wordt er vanwege een lineaire lening met een negatief rentepercentage van $-/- 0,01\%$ een bescheiden rente ontvangen.

Onder 'rentebaten kort' staan de rentevergoedingen die de provincie ontvangt voor kortlopende deposito's bij de schatkist en het in rekening courant aanhouden van liquiditeiten binnen de schatkist.

Rentelasten

Provincie Fryslân heeft vooralsnog geen financieringsbehoefte. De bedragen onder 'rentelasten lang' betreffen de rentevergoedingen aan het Nazorgfonds stortplaatsen over de bij de provincie ondergebrachte gelden.

In de onderstaande tabel staat de meerjaren prognose van de rentebaten op het belegde vermogen en de verwachte rentelasten weergegeven.

De rentelasten hebben betrekking op het Nazorgfonds Stortplaatsen Fryslân. De huidige regeling is dat het Nazorgfonds de gelden onderbrengt bij provincie Fryslân en hierover een rentevergoeding van 4,25% ontvangt. Deze regeling eindigt per 31/12/2024. Omdat er nog geen besluit is genomen over de regeling na 2024 is voorzichtigheidshalve rekening gehouden met rentelasten voor de jaren 2025 en volgende.

Tabel 3: rentebaten en -lasten

Bedragen x € 1.000	2024	2025	2026	2027	2028
Rendement leningen decentrale overheden	150	10	0	0	0
Rentebaten lang	1.550	1.030	0	0	0
Rentebaten kort	7.150	2.600	700	0	0
Totaal rendementen & rentebaten	8.850	3.640	700	0	0

Rentelasten lang	721	796	689	689	689
Rentelasten kort	0	0	0	0	0
Totaal rentelasten	721	796	689	689	689

Bedragen x € 1.000	2029	2030	2031	2032	2033
Rendement leningen decentrale overheden	0	0	0	0	0
Rentebaten lang	0	0	0	0	0
Rentebaten kort	0	0	0	0	0
Totaal rendementen & rentebaten	0	0	0	0	0

Rentelasten lang	689	689	689	689	689
------------------	-----	-----	-----	-----	-----

Rentelasten kort	0	0	0	0	0
Totaal rentelasten	689	689	689	689	689

3 -Revolverende middelen

In het kader van de publieke taak zetten we diverse middelen uit als revolverende middelen. Daarnaast worden de ontwikkelingen bij het Fûns Skjinne Fryske Energzjy B.V. (FSFE) en de Friese Ontwikkelingsmaatschappij B.V. (FOM) in deze paragraaf nader toegelicht.

Hierna volgt een overzicht van de stand van zaken van de revolverende middelen bij de provincie. Hierbij is aangegeven wat er tot op heden is uitgezet en wat er in totaliteit mag worden uitgezet. Bij de bepaling van de omvang van het financiële risico in de paragraaf weerstandsvermogen wordt naast de reeds uitgezette middelen ook rekening gehouden met een deel van de nog uit te zetten middelen.

Tabel 4: overzicht revolverende middelen

(bedragen x € 1 mln.)	PS besluit	Totaal bedrag	Boekwaarde ultimo 2023	Opgelopen rente	Vermeerdering	Vermindering	Boekwaarde medio 2024
Wurkje foar Fryslân revolverend deel	3-7-2013	18,3	0,3			0,1	0,2
FSFE	16-10-2013	90,0	69,9		5,0		74,9
Breedband	25-1-2017 26-6-2019	54,2 -12,0	40,0				40,0
Kredietfaciliteit Muizen	15-4-2015	0,7	0,4			0,1	0,3
NOM	22-6-2016 26-2-2020 10-11-2021	21,5 3,0 3,9	28,1				28,1
Windpark Fryslân	19-4-2017	127,0	103,1			5,0	98,1
FOM	18-10-2017	29,4	16,5				16,5
FOM (OIF 2.0)	GS 6-8-2020	2,0	0,7				0,7
Totaal		338,0	258,9	0,0	5,0	5,1	258,8

Risicobuffer

Ter dekking van de risico's bij de uitgezette revolverende middelen houden wij een risico buffer aan van ca. € 100 mln.. De lijn is dat we een 1/3 van de uit te zetten revolverende middelen in de risicobuffer aanhouden.

De risicobuffer wordt aangevuld met een hogere rentevergoeding dan de rendementsderving die wij daadwerkelijk ontvangen van derden. Mochten de uitgezette middelen uiteindelijk niet terugkomen dan brengen we deze middelen ten laste van de risicobuffer. De stand van de risicobuffer is als volgt:

Risicobuffer per medio 2024	bedragen x € 1 mln.
Beginstand risicobuffer (1-1-2015)	100
Mutaties t/m 2023 (verminderingen, vermeerderingen)	-6,3
Rente inkomsten t/m 2023	10,9
Stand 31/12/2023	104,6
Mutaties t/m medio 2024 (verminderingen, vermeerderingen)	-3,2
Stand 30/06/2024	101,4

Fûns Skjinne Fryske Enerzjy BV

Op 16 oktober 2013 heeft PS aan gegeven geen wensen en bedenkingen te hebben t.a.v. het instellen van Fûns Skjinne Fryske Enerzjy besloten vennootschap (FSFE). FSFE is op 2 september 2014 opgericht voor een periode van 15 jaar en de provincie is enig aandeelhouder. Het doel van het fonds is het financieren van projecten op het gebied van duurzame energie. Hiervoor heeft het een budget van € 90 mln.. Eind mei 2024 is hiervan nog € 15,3 mln. niet getrokken voor financiering van energieprojecten.

Het fonds heeft met het PS-besluit van 26 januari 2022 voor twee provinciale maatschappelijke doelen de opdracht gekregen om een substantiële bijdrage te verlenen namelijk:

- 33% duurzame energieproductie in 2030;
- In 2030, 25% energiebesparing t.o.v. 2010.

PS heeft daarbij aan GS tevens de opdracht te geven om medio 2023 te komen met een voorstel omtrent een mogelijke verlenging van de looptijd van het fonds en hierbij ook inzicht te geven in de verwachte consequenties en extra financieringsbehoefte van het fonds, inclusief mogelijke dekkingsvoorstellen. Het voorstel over een mogelijke verlenging zal in het laatste kwartaal van 2024 aan u worden voorgelegd.

In 2024 verwacht FSFE aan deze provinciale bij te dragen middels €17 mln. aan financieringen. In het eerste kwartaal van 2024 heeft FSFE voor €4,3 mln. aan projecten verstrekt.

Financieel heeft het fonds een negatief resultaat behaald van € 295.000,-. Dit heeft vanwege positieve resultaten in voorgaande jaren niet geleid tot een afwaardering in de provinciale jaarrekening 2023.

Friese Ontwikkelingsmaatschappij BV

Op 24 januari 2018 heeft PS ingestemd met de uitbreiding van de Friese Ontwikkelingsmaatschappij besloten vennootschap (FOM). FOM heeft daarmee de beschikking over een provinciaal budget van € 30,9 mln. verdeeld over de thema's: Innovatie maximaal € 12 mln., Groei maximaal € 12 mln., Export maximaal € 3 mln., Starters maximaal € 2,5 mln. en Ondernemersimpuls € 1,4 mln.. Eind mei 2023 is hiervan nog € 13,7 mln. niet getrokken voor financiering. De provincie is daarmee enig aandeelhouder in de FOM BV. Doel van het fonds is het verstrekken van financieringen middels garanties, (achtergestelde) leningen en/of participatie aan ondernemingen actief binnen het grondgebied van de provincie Fryslân. Eind 2023 heeft de FOM 40 Friese ondernemingen met een financiering in de portefeuille.

In 2023 heeft de FOM een negatief resultaat behaald die heeft geleid tot een afwaardering in de provinciale jaarrekening 2023 van € 2,8 mln.

4 – Toerekening van rente

Dit onderdeel is bedoeld om inzicht te geven in rentelasten die direct verband houden met een beleidsveld of opdracht. Bij provincie Fryslân worden geen leningen afgesloten voor de financiering van een beleidsveld of opdracht.

Het renteresultaat bestaat zowel uit de rentebaten op overtollige Treasury middelen als de overige rentebaten van leningen aan Alliander, Breedband, Windpark Fryslân, etc.

Renteschema begroting 2025	bedragen x € 1.000
a. De externe rentelasten over de korte en lange financiering	0
b1. De externe rentebaten over de korte en lange financiering Treasury	3.640 -/-
b2. De externe rentebaten over de korte en lange financiering overig	9.447 -/-
Saldo rentelasten en rentebaten	<u>-13.087</u>
c1. De rente die aan de grondexploitatie moet worden doorberekend	0 - /-
c2. De rente van projectfinanciering die aan het betreffende taakveld moet worden toegerekend	0 - /-
c3. De rentebaat van doorverstrekte leningen indien daar een specifieke lening voor is aangetrokken (= projectfinanciering), die aan het betreffende taakveld moet worden toegerekend	0 - /-
Aan taakvelden toe te rekenen externe rente	— 0

d1.	Rente over eigen vermogen	0 +/+
d2.	Rente over voorzieningen	0 +/+
	Totaal aan taakvelden toe te rekenen rente	<u>-13.087</u>
e.	De aan taakvelden toegerekende rente (renteomslag)	0 -/-
f.	Renteresultaat op het taakveld Treasury	<u>-13.087</u>

Een negatief bedrag betekent dat er sprake is van een positief renteresultaat

5 - Risicobeheer Treasury

In deze paragraaf worden de belangrijkste risico's voor Treasury management van de provincie Fryslân beschreven.

Renterisico

Vanuit de Wet Fido worden richtlijnen gegeven voor het renterisico op korte en lange financiering. Zo wordt het risico op kortlopende financieringen beperkt met een zogenoemde kasgeldlimiet (7% van de begrotingsomvang) en geldt voor de langlopende financieringen een renterisiconorm.

In verband met de verkoop van de aandelen Nuon en de hiermee samenhangende toestroom van geldmiddelen, verwachten we de komende jaren geen lang- of kortlopende geldleningen aan te hoeven trekken. Daarom zijn zowel de kasgeldlimiet als de renterisiconorm van de Wet Fido voor de provincie Fryslân de komende jaren niet relevant.

In de begroting wordt rekening gehouden met rentebaten uit het belegde vermogen. Fluctuaties van de rente op de kapitaalmarkt kunnen van invloed zijn op het verwachte rendement voor nieuwe beleggingen en bestaande beleggingen in geval van renteherziening. Bij de huidige beleggingen vindt geen tussentijdse renteherziening plaats en daarnaast worden er vooralsnog geen nieuwe langlopende beleggingen gedaan. Daardoor is het renterisico voor de provincie nihil.

Koersrisicobeheer

De provincie belegt haar overtollige middelen alleen in vastrentende waarden zoals daggeld, obligaties en deposito's. Het beleggen in aandelen, uitsluitend voor het behalen van een rendement, is niet toegestaan. Tevens wordt er uitsluitend belegd in financiële waarden in euro's. Hierdoor is het valutakoersrisico minimaal.

Kredietrisicobeheer

Sinds 15 december 2013 is het verplichte schatkistbankieren van kracht en dienen alle middelen te worden ondergebracht / belegd bij het agentschap van het ministerie van Financiën, uitgezonderd het verstrekken van leningen aan decentrale overheden en uitzettingen uit hoofde van de publieke taak. Een groot deel van het vermogen van de provincie wordt aangehouden bij de schatkist, waardoor het kredietrisico voor de provincie zeer laag is. Het kredietrisico over de leningen verstrekt aan decentrale overheden en de hybride kapitaal verstrekkingen aan de sectorbanken (met AAA-rating) zijn ook zeer laag.

Debiteurenbeheer

Voor het debiteurenbeheer betreffende de levering van goederen en/of diensten hanteert de provincie een strikt beleid van herinnering en aanmaning. Indien de debiteur nalatig blijft, wordt de vordering overgedragen aan een incassobureau.

6 - Ontwikkeling financiële markten

De afgelopen jaren is de rente gestegen door de aantrekkende economie, oplopende inflatie en de renteverhoging van de ECB.

Geldmarktrente (kortlopende deposito's < 1 jaar)

De geldmarktrente is door de renteverlaging van de ECB begin juni iets gedaald. De verwachting is dat de geldmarktrente verder gaat afnemen als de ECB de rente verder verlaagd in de tweede helft van 2024 en in 2025. Door de hoge niveaus van de korte rente worden de gelden van de provincie momenteel kortlopend belegd of in rekening courant bij de schatkist aangehouden.

De rentevergoeding voor het aanhouden van overtollige liquiditeiten bij de schatkist is medio 2024: 3,7%.

Kapitaalmarktrente (langlopende deposito's > 1 jaar)

De kapitaalmarktrentes zijn dit jaar iets gestegen, maar de rentetarieven zijn nog steeds lager dan de tarieven voor geldmarkt. De verwachting is dat dit op termijn zal normaliseren en de langlopende rente weer hoger zal zijn dan de kortlopende rente. Dan is het ook weer interessant om gelden voor een langere periode te beleggen.

De Nederlandse kapitaalmarktrente voor de periode van 10 jaar bedraagt medio 2024: 2,8%.

Paragraaf 5. Verbonden partijen

1 - Inleiding

In deze paragraaf staat een overzicht van de verbonden partijen conform artikel 15 van het Besluit begroting en verantwoording provincies en gemeenten (het BBV). Het provinciale beleid voor samenwerking, zoals het vormen van verbonden partijen, staat in de Nota Grip op Samenwerking.

Verbonden partijen

Verbonden partijen zijn organisaties waarin de provincie zowel een bestuurlijk als een financieel belang heeft en waarbij sprake is van een publiek- of privaatrechtelijk rechtspersoon. Er is een bestuurlijk belang als de provincie zitting heeft in het bestuur of stemrecht heeft. Er is sprake van een financieel belang indien de provincie middelen ter beschikking stelt (of garanties afgeeft) waarover de provincie financieel risico loopt in geval van financiële problemen bij de verbonden partij.

De provincie neemt deel aan verbonden partijen voor de uitvoering van provinciaal beleid. De provincie gaat samenwerkingsrelaties aan wanneer de zelfstandige realisering duurder is, meer risico's met zich meebrengt of niet mogelijk is. Dit laatste is ook het geval bij een wettelijk verplichte samenwerking, zoals deelname aan een Gemeenschappelijke Regeling.

De provincie is en blijft zelf verantwoordelijk voor het bereiken van de provinciale doelstellingen door de samenwerking met verbonden partijen. Periodiek gaan we na of de verbonden partijen nog voldoende bijdragen aan de realisatie van de provinciale doelstellingen. Deze beoordeling is onderdeel van ons beleid voor het risicomanagement en maakt deel uit van de planning- en control cyclus, zie paragraaf 2 Weerstandsvermogen en risicobeheersing.

Financiële risico's

De financiële risico's voor de provincie bij verbonden partijen zijn in veel gevallen (vrijwel) gelijk aan de omvang van het directe financiële belang. Bijvoorbeeld: als een gemeenschappelijke regeling een tekort laat zien in haar boekjaar, moet de provincie naar rato van haar bijdrage een deel van het tekort bijleggen. In een aantal gevallen is het potentiële financieel risico groter dan het directe financiële belang in de verbonden partij. De inschatting van deze financiële risico's staat in paragraaf 2 Weerstandsvermogen en risicobeheersing.

Categorieën van de verbonden partijen:

- **gemeenschappelijke regelingen;**
- **vennootschappen en coöperaties;**
- **stichtingen en verenigingen;**
- **overige verbonden partijen.**

Categorie 1: gemeenschappelijke regelingen	1.1 Noordelijke Rekenkamer (NRK) 1.2 Samenwerkingsverband Noord-Nederland (SNN) 1.3 Marrekrite 1.4 Waddenfonds 1.5 Letterhoeke (Tresoar) 1.6 Fryske Utfieringstsjinst Miljeu en Omjouwing (FUMO) 1.7 Mobiliteitsbureau Noordoost-Friesland
Categorie 2: vennootschappen en coöperaties	2.1 Alliander NV 2.2 Vitens NV 2.3 BNG Bank NV 2.4 NWB Bank NV 2.5 Noordelijke OntwikkelingsMaatschappij (NOM NV) 2.6 Thialf OG BV 2.7 Friese Ontwikkelings Maatschappij BV (FOM BV) 2.8 Fûns Skjinne Fryske Enerzjy BV (FSFE BV) 2.9 Fryslân Hurde Wyn BV (FHW BV) 2.10 Coöperatie Openbare Verlichting & Energie Fryslân

Categorie 3: stichtingen en verenigingen	3.1 Interprovinciaal overleg, vereniging (IPO) 3.2 Huis van de Nederlandse Provinciën, vereniging naar Belgisch recht (HNP) 3.3 Stichting Nazorg Ouwsterhaule
Categorie 4: overige verbonden partijen	4.1 Fonds Nazorg Stortplaatsen 4.2 Omgevingsberaad Waddengebied (convenant) 4.3 Regioboord Noordoost Fryslân

2 – Overzicht verbonden partijen

Conform het tweede lid van artikel 15 van het BBV nemen we per verbonden partij in ieder geval de onderstaande informatie op:

- de wijze waarop de provincie Fryslân een belang heeft in de verbonden partij en het openbaar belang dat ermee gediend wordt;
- het belang dat de provincie Fryslân in de verbonden partij heeft aan het begin en de verwachte omvang aan het einde van het begrotingsjaar;
- de verwachte omvang van het eigen vermogen en het vreemd vermogen van de verbonden partij aan het begin en aan het einde van het begrotingsjaar;
- de verwachte omvang van het financiële resultaat van de verbonden partij in het begrotingsjaar;
- de eventuele risico's, als bedoeld in artikel 11, eerste lid, onderdeel b, van de verbonden partij voor de financiële positie van de provincie Fryslân.

Categorie 1: Gemeenschappelijke regelingen

1.1 Gemeenschappelijke Regeling Noordelijke Rekenkamer (NRK), Assen

De NRK is op grond van de WGR een gemeenschappelijk orgaan van de provincies Groningen, Fryslân en Drenthe en heeft als taak onafhankelijk onderzoek te doen naar de doelmatigheid, doeltreffendheid en rechtmatigheid van het door de provincies gevoerde bestuur.

Programma	Bestuur
Rechtsvorm (bestuurder GS)	Gemeenschappelijke Regeling
Bestuurswisselingen of veranderingen in openbaar belang	De Statenleden C. Keuning (BBB) en J. Knol (GrienLinks) zijn in 2023 benoemd tot leden van de Raad van Advies van de NRK. Er staat nog een vacature open.
Resultaat	Rekening-resultaat 2022: € 211.000 Rekening-resultaat 2023: € 118.000
Financieel belang in de verbonden partij (orde van grootte)	Bijdrage 2024: € 218.000 Bijdrage 2025: € 337.000 (raming)
Eigen en vreemd vermogen verbonden partij	Eigen vermogen per 31-12-2022: € 257.000 Eigen vermogen per 31-12-2023: € 208.000
Financiële risico's provincie	Geen

1.2 Gemeenschappelijke Regeling Samenwerkingsverband Noord-Nederland (SNN), Groningen

Stimulering van de ruimtelijke economische ontwikkeling van Noord-Nederland, onder meer door

bestuurlijke afstemming en behartiging van de economische belangen van het Noorden in Den Haag en Brussel. Het publieke belang dat hiermee nagestreefd wordt, is 'werkgelegenheid en welvaart'.

Programma	Bestuur
Rechtsvorm (bestuurder GS)	Gemeenschappelijke Regeling (gedeputeerde F. Douwstra)
Bestuurswisselingen of veranderingen in openbaar belang	Het SNN-voorzitterschap rouleert tweejaarlijks tussen de drie deelnemende provincies. Per 1 juli 2023 is de Commissaris van de Koning in de provincie Drenthe voorzitter.
Resultaat	Resultaat 2022: € 2,4 mln. Resultaat 2023: € 4,4 mln.
Financieel belang in de verbonden partij (orde van grootte)	Bijdrage 2024: € 1.4 mln. Bijdrage 2025: € 1.7 mln. (raming) Jaarlijkse bijdrage contributie/lidmaatschap
Eigen en vreemd vermogen verbonden partij	Eigen vermogen 31-12-2022: € 6,4 mln. Eigen vermogen 31-12-2023: € 10,6 mln.
Financiële risico's provincie	EFRO programma 2021-2027. De EC betaalt 50% van de werkelijke uitvoeringskosten met een maximum van 3,5% van het totale EFRO-programma. De andere 50% is regionale cofinanciering. In het verleden is hiervoor gebruik gemaakt van de reserves van het SNN. Voor dit EFRO programma moet SNN ook weer 50% van de uitvoeringskosten zelf dekken.

1.3 Gemeenschappelijke Regeling Marrekrite, Leeuwarden

De Marrekrite behartigt binnen de opgedragen taken de gemeenschappelijke belangen van de colleges van aangesloten gemeenten en provincie, met als doel een evenwichtige en gecoördineerde ontwikkeling van de recreatie in de provincie Fryslân, rekening houdende met de belangen van natuur en landschap. Het betreft zowel een toeristisch als economisch publiek belang: goede watersportvoorzieningen/ routenetwerken en werkgelegenheid. Het maken van aanlegvoorzieningen in het buitengebied en het beheer en onderhoud ervan was eerder de hoofdactiviteit en betreft het deel waar de Provincie aan mee betaalt. Sinds 2011 komt daar de coördinatie van het door gemeenten gefinancierde beheer en onderhoud van het fietsknooppunten routenetwerk bij en ook steeds meer netwerken van wandelroutes. De Marrekrite doet dit werk namens de provincie Fryslân en 13 Friese gemeenten met het doel om een uniforme, toeristische recreatieve infrastructuur op het water en land te bewerkstelligen.

Samen met de deelnemers en nauw betrokken partijen zoals Merk Fryslân, Landschapsbeheer Fryslân, Wetterskip Fryslân, It Fryske Gea, Staatsbosbeheer en vele anderen, werkt de Marrekrite aan het opschalen en professionaliseren van de recreatie en het toerisme in en naar Fryslân.

Programma	Economie en Mienskip
Rechtsvorm (bestuurder GS)	Gemeenschappelijke Regeling (gedeputeerde F. Douwstra)

Bestuurswisselingen of veranderingen in openbaar belang	Per 20 juli 2023 is bovengenoemde gedeputeerde portefeuillehouder
Resultaat	2022: € 0,2 mln. 2023: € 0,1 mln.
Financieel belang in de verbonden partij (orde van grootte)	Jaarlijkse bijdrage provincie: 2024: € 648.100 2025: € 667.500 (begroot)
Eigen en vreemd vermogen verbonden partij	Eigen vermogen 31-12-2022: € 4,7 mln. Eigen vermogen 31-12-2023: € 4,3 mln. Vreemd vermogen 31-12-2022: € 4,8 mln. Vreemd vermogen 31-12-2023: € 4,9 mln.
Financiële risico's provincie	Geen

1.4 Gemeenschappelijke Regeling Waddenfonds, Leeuwarden

Doel van het Waddenfonds is het subsidiëren van niet-reguliere investeringen gericht op :

- versterking natuur- en landschapswaarden,
- wegneming externe bedreigingen natuurlijke rijkdom,
- duurzame economische ontwikkeling of duurzame energiehuishouding,
- ontwikkeling duurzame kennishuishouding.

Programma	Bestuur
Rechtsvorm (bestuurder GS)	Gemeenschappelijke Regeling (gedeputeerde M. de Vries)
Bestuurswisselingen of veranderingen in openbaar belang	Per 20 juli 2023 is bovengenoemde gedeputeerde portefeuillehouder
Resultaat	2022: € 1,9 mln. 2023: € 2,2 mln.
Financieel belang in de verbonden partij (orde van grootte)	Gedecentraliseerde rijksmiddelen, geen bijdrage van de provincies aan de GR.
Eigen en vreemd vermogen verbonden partij	EV per 31-12-2022: € 113,6 mln. EV per 31-12-2023: € 130,5 mln. Solvabiliteitsratio 31-12-2022: 57% 31-12-2023: 62%
Financiële risico's provincie	Geen

1.5 Gemeenschappelijke Regeling Letterhoeke (Tresoar), Leeuwarden

Het Rijk, de provincie Fryslân en de Stichting Frysk Letterkundich Museum en Dokumintaasjesintrum (FLMD) hebben de Gemeenschappelijke regeling Letterhoeke getroffen. Daarbij is het openbaar lichaam Tresoar ingesteld. Het doel van Tresoar is driedelig;

- Het behartigen van de belangen van de minister, het provinciaal bestuur en het bestuur van FLMD bij alle aangelegenheden betreffende de collecties en archiefbescheiden.
- Het toegankelijk maken en houden en onder de aandacht brengen van een breed publiek van het in de collecties en archieven ondergebrachte cultureel erfgoed.
- Het bevorderen van de Friese literatuur en het verbreden van het literaire klimaat in Fryslân.

Programma	Economie en Mienskip
Rechtsvorm (bestuurder GS)	Gemeenschappelijke Regeling (gedeputeerde E. Folkerts)
Bestuurswisselingen of veranderingen in openbaar belang	Per 20 juli 2023 is bovengenoemde gedeputeerde portefeuillehouder
Resultaat	Resultaat 2022: -/- € 129.000 Resultaat 2023: € 155.000
Financieel belang in de verbonden partij (orde van grootte)	Bijdrage in 2024: € 4,3 mln. Bijdrage in 2025: € 4,2 mln. (begroot)
Eigen en vreemd vermogen verbonden partij	Eigen vermogen 31-12-2022: € 0,7 mln. Eigen vermogen 31-12-2023: € 0,9 mln.
Financiële risico's provincie	Geen

1.6 Gemeenschappelijke Regeling Fryske Utfieringstsjinst Miljeu en Omjouwing (FUMO), Grou

De FUMO is een wettelijk verplichte gemeenschappelijke regeling van de Provincie Fryslân, het Wetterskip Fryslân en de Friese gemeenten. De FUMO voert namens de provincie de taken op het gebied van vergunningverlening, toezicht, handhaving (VTH) en advies betreffende de omgevingswetgeving uit. De uitvoering van VTH taken bij de majeure risico bedrijven wordt door de Omgevingsdienst Groningen-Brzo Noord uitgevoerd (Besluit risico's zware ongevallen, onder de Omgevingswet Seveso). Dit is geen deelneming van de provincie, maar gaat met een samenwerkingsovereenkomst, mandaatregeling en uitvoeringsprogramma.

Programma	Ruimte en Klimaat
Rechtsvorm (bestuurder GS)	Gemeenschappelijke regeling (gedeputeerde E. Folkerts (DB), M. de Vries (AB))
Bestuurswisselingen of veranderingen in openbaar belang	Per 20 juli 2023 zijn bovengenoemde gedeputeerden portefeuillehouder
Resultaat	2022: € 72.032 2023: € 71.996

Financieel belang in de verbonden partij (orde van grootte)	Bijdrage 2023: € 6,8 mln. Bijdrage 2024: € 6,5 mln. (exclusief majeure risico bedrijven, zie hiervoor Overige verbonden partijen Omgevingsdienst Groningen)
Eigen en vreemd vermogen verbonden partij	EV 2022: € 1,2 mln. EV 2023: € 1,28 mln. VV 2022: € 3.8mln. VV 2023: € 5,01 mln.
Financiële risico's provincie	Tegenvallers bij de gemeenschappelijk regeling worden opgevangen door de deelnemers. De bijdrage per deelnemer is afhankelijk van haar belang in de GR en dit verschilt per jaar. Op basis van 2024 is dit voor de provincie 29%. In de afgelopen jaren is het weerstandsvermogen opgebouwd met als doel dat de Fumo risico's die onverwacht en substantieel zijn zelfstandig kan opvangen zonder dit direct in rekening te brengen bij de deelnemers.

1.7 Bedrijfsvoeringsorganisatie Mobiliteitsbureau Noordoost-Friesland

De bedrijfsvoeringsorganisatie Mobiliteitsbureau Noordoost Fryslân is een gemeenschappelijke regeling van de gemeenten Achtkarspelen, Dantumadiel, Noardeast-Fryslân, Tytsjerksteradiel en de provincie Fryslân. De regeling heeft tot doel het behoud en/of verbeteren van de leefbaarheid in de regio Noordoost Fryslân. Dit doel dient te worden bereikt door het verhogen van de bereikbaarheid en het efficiënt organiseren van doelgroepenvervoer en openbaar vervoer door het realiseren van een samenhangend vervoersysteem.

Programma	Infrastructuur
Rechtsvorm (bestuurder GS)	Gemeenschappelijke regeling (bestuurslid gedeputeerde M. de Vries)
Bestuurswisselingen of veranderingen in openbaar belang	Per 20 juli 2023 is bovengenoemde gedeputeerde portefeuillehouder
Resultaat	2022: € 0 2023: € 0
Financieel belang in de verbonden partij (orde van grootte)	Bijdrage 2024: € 97.000 Bijdrage 2025: € 31 .000 (geraamd)
Eigen en vreemd vermogen verbonden partij	EV 2022: € 0 EV 2023: € 0 VV 2022: € 0,9 mln. VV 2023: € 1,0 mln.
Financiële risico's provincie	Tegenvallers bij de gemeenschappelijk regeling worden opgevangen door de deelnemers. De bijdrage per deelnemer is afhankelijk van haar belang in de GR en dit verschilt per jaar.

Categorie 2: Vennootschappen en coöperaties

2.1 Alliander NV, Arnhem

De participatie in Alliander NV is in 2009 ontstaan na de splitsing van Nuon NV in een productie- en leveringsbedrijf (Nuon Energy dat is overgenomen door Vattenfall) en een netwerkbedrijf (Alliander NV). Alliander zorgt voor de distributie van gas en elektriciteit in grote delen van Nederland, waaronder Fryslân. Het openbaar belang van het aandeelhouderschap van de netbeheerders is verankerd in de wet. De aandelen dienen wettelijk in publieke handen te blijven.

Programma	Provinciefinanciën
Rechtsvorm (bestuurder GS)	NV (gedeputeerde E. Folkerts)
Bestuurswisselingen of veranderingen in openbaar belang	Per 20 juli 2023 is bovengenoemde gedeputeerde portefeuillehouder
Resultaat	Netto resultaat 2022: € 198 mln. Netto resultaat 2023: € 267 mln.
Financieel belang in de verbonden partij (orde van grootte)	<p>Provincie Fryslân bezit 12,65% van de aandelen. Dividend 2022: € 10,4 mln. Dividend 2023: € 15,1 mln. + € 6,7 mln. eenmalig dividend</p> <p>Provincie Fryslân heeft in 1992 een niet aflosbare achtergestelde lening verstrekt aan een rechtsvoorganger van Alliander (de PEB/ PEGM). De lening heeft een omvang van € 31,8 mln. en Alliander betaalt hierover jaarlijks 8% rente. Alliander heeft aangegeven van de lening af te willen. Over de voorwaarden waaronder Alliander de lening mag aflossen is in april 2023 overeenstemming bereikt; de lening eindigt per 31 december 2028.</p> <p>De grootschalige investeringen in de netten van Liander (100% dochter van Alliander) zijn in de afgelopen jaren sterk gestegen. In 2022 is er € 1,2 miljard geïnvesteerd (2021 € 1,0 miljard) en de komende jaren zal het jaarlijkse investeringsbedrag nog verder gaan oplopen. Door de combinatie van sterk toenemende investeringen en lange terugverdientijden (van circa 40 jaar) neemt de financieringsbehoefte van Alliander sterk toe. De investeringen worden voornamelijk gefinancierd met vreemd vermogen (bankfinancieringen), maar er moet een zekere solvabiliteit worden gehandhaafd door voldoende eigen vermogen aan te houden.</p> <p>Om het eigen vermogen op peil te houden heeft Alliander in 2021 een reverse converteerbare hybride obligatielening van de aandeelhouders gekregen ter grootte van € 600 mln. Provincie Fryslân heeft hiervan € 76,5 mln. verstrekt. De lening telt voor 50% mee tot het eigen vermogen van Alliander en mag onder voorwaarden worden geconverteerd naar aandelen.</p>

	<p>Alliander heeft begin 2024 dochteronderneming Kenter BV verkocht aan het consortium ABP en OMERS Infrastructure. Dit heeft Alliander gedaan omdat Kenter buiten Alliander beter tot zijn recht komt. Alliander heeft als netwerkbedrijf te maken met beperkende wet- en regelgeving. Daarnaast ligt de focus van Alliander op het uitbreiden en versterken van de Energienetten. De opbrengst van de verkoop van Kenter (€ 871 mln.) zal hiervoor worden gebruikt. De aandeelhouders hebben in 2023 ingestemd met de verkoop en worden eenmalig gecompenseerd voor het wegvallen van het dividend van Kenter. Er is hiervoor in 2024 € 53 mln. aan extra dividend uitgekeerd. Het deel voor provincie Fryslân is € 6,7 mln. Door het Afsprakenkader die de Netbeheerders in 2023 zijn overeengekomen met het Rijk, kan Alliander bij toekomstige kapitaalbehoefte een beroep doen op het Rijk. Voorafgaand aan een kapitaalversterking vanuit het Rijk zal Alliander eerst de huidige aandeelhouders om additioneel kapitaal vragen. Indien het Rijk kapitaal gaat verstrekken, wordt zij ook mede aandeelhouder.</p>
<p>Eigen en vreemd vermogen verbonden partij</p>	<p>Eigen vermogen 31-12-2022: € 4,6 miljard Eigen vermogen 31-12-2023: € 4,7 miljard</p> <p>Solvabiliteit 31-12-2022: 49,0% Solvabiliteit 31-12-2023: 46,1%</p>
<p>Financiële risico's provincie</p>	<p>Een toekomstige versterking van het eigen vermogen vanuit het Rijk, heeft gevolgen hebben voor de zeggenschaps- verhoudingen en de hoogte van het dividend.</p> <p>Op dit moment kijkt Alliander naar het uitbetalingspercentage van het dividend. Ondanks de forse investeringen verwacht Alliander dat de winst de komende jaren gaat stijgen en daarmee ook het uit te keren dividend. Om meer eigen vermogen te sparen, overweegt Alliander om het dividendpercentage te verlagen. Een sterke verlaging levert voor de aandeelhouders mogelijk problemen op, omdat rekening wordt gehouden met een jaarlijks dividend over het in Alliander geïnvesteerde vermogen.</p>

2.2 Vitens NV, Zwolle

Vitens NV is het grootste drinkwaterbedrijf van Nederland en levert topkwaliteit drinkwater aan 5,4 miljoen mensen en bedrijven in de provincies Fryslân, Flevoland, Gelderland, Utrecht en Overijssel. Het openbaar belang van het aandeelhouderschap is verankerd in de wet. Op grond van de wet dienen de aandelen in overheidshanden te blijven.

Doelstelling: Als Fryslân willen we in het kader van het publieke belang een sterke rol als aandeelhouder in Vitens met als doel 'Fries water in Friese handen'. Daarnaast wil de provincie de positie die het inneemt op het gebied van water (technologie) met een maximale inzet behouden en zo mogelijk uitbreiden, inclusief het behoud van werkgelegenheid.

Programma	Provincie financiën
Rechtsvorm (bestuurder GS)	NV (gedeputeerde F. Douwstra)
Bestuurswisselingen of veranderingen in openbaar belang	Geen
Resultaat	Bedrijfsresultaat 2022: € 33,9 mln. Bedrijfsresultaat 2023: € 61,0 mln. Netto resultaat 2022: € 8,2 mln. Netto resultaat 2023: € 27,2 mln.
Financieel belang in de verbonden partij (orde van grootte)	De provincie bezit ongeveer 13% van de aandelen. Dividenduitkering 2022: € 0 Dividenduitkering 2023: € 0
Eigen en vreemd vermogen verbonden partij	Eigen vermogen 31-12-2022 € 650 mln. Eigen vermogen 31-12-2023 € 678 mln. Vreemd vermogen 31-12-2022 € 1.447 mln. Vreemd vermogen 31-12-2023 € 1.560 mln. Solvabiliteit per 31-12-2023: 30%
Financiële risico's provincie	Geen

2.3 BNG Bank NV, Den Haag

De BNG is de bank van en voor overheden en instellingen voor het maatschappelijke belang. De bank beoogt met gespecialiseerde financiële dienstverlening tegen zo laag mogelijke kosten bij te dragen aan maatschappelijke voorzieningen voor burgers. De doelstelling voor de provincie is te behalen resultaat op beleggingen.

Programma	Provincie financiën
Rechtsvorm (bestuurder GS)	NV (gedeputeerde E. Folkerts)
Bestuurswisselingen of veranderingen in openbaar belang	Per 20 juli 2023 is bovengenoemde gedeputeerde portefeuillehouder
Resultaat	Nettowinst 2022: € 300 mln. Nettowinst 2023: € 254 mln.
Financieel belang in de verbonden partij (orde van grootte)	De provincie bezit 75.250 aandelen, dit is minder dan 1%. Dividend 2022: € 187.780 Dividend 2023: € 188.125

Eigen en vreemd vermogen verbonden partij	Eigen vermogen 31-12-2022: € 4,6 miljard Eigen vermogen 31-12-2023: € 4,7 miljard Vreemd vermogen 31-12-2022: € 107,5 miljard Vreemd vermogen 31-12-2023: € 110,8 miljard
Financiële risico's provincie	Geen

2.4 Nederlandse Waterschapsbank NV (NWB), Den Haag

De Nederlandse Waterschapsbank NV richt zich met haar diensten exclusief op de publieke sector. Zij financiert van oudsher waterschappen, maar ook gemeenten, provincies en aan overheid gelieerde instellingen. Doelstelling voor de provincie is te behalen resultaat op beleggingen.

Programma	Provinciefinanciën
Rechtsvorm (bestuurder GS)	NV (gedeputeerde E. Folkerts)
Bestuurswisselingen of veranderingen in openbaar belang	Per 20 juli 2023 is bovengenoemde gedeputeerde portefeuillehouder
Resultaat	Nettowinst 2022: € 143 mln. Nettowinst 2023: € 126 mln.
Financieel belang in de verbonden partij (orde van grootte)	Aandelen A (nominale waarde € 115): 24 stuks Aandelen B (nominale waarde € 460): 25 stuks Provincie Fryslân bezit minder dan 1% van de aandelen. Dividenduitkering 2022: € 42.138 Dividenduitkering 2023: € 50.565 Op 1 september 2015 heeft provincie Fryslân een hybride lening verstrekt aan de NWB ter waarde van € 50 mln. NWB kan in 2025 de lening geheel of gedeeltelijk aflossen.
Eigen en vreemd vermogen verbonden partij	Eigen vermogen 31-12-2022: € 2,0 miljard Eigen vermogen 31-12-2023: € 2,1 miljard Vreemd vermogen 31-12-2022: € 71,3 miljard Vreemd vermogen 31-12-2023: € 73,8 miljard
Financiële risico's provincie	€ 50 mln. hybride lening; kans < 1%

2.5 Noordelijke Ontwikkelingsmaatschappij NV (NOM), Groningen

Deze participatie, sinds de jaren negentig, vloeit voort uit afspraken tussen het rijk en de drie Noordelijke provincies over de economische ontwikkeling van Noord-Nederland. De vennootschap heeft als doel een bijdrage te leveren aan de verbetering van de sociaal-economische structuur en de werkgelegenheid in de provincies Drenthe, Fryslân en Groningen.

Programma	Economie en Mienskip
------------------	----------------------

Rechtsvorm (bestuurder GS)	NV (gedeputeerde F. Douwstra)
Bestuurswisselingen of veranderingen in openbaar belang	
Resultaat	2022: €10,8 mln. 2023: -€1.12 mln.
Financieel belang in de verbonden partij (orde van grootte)	De provincie Fryslân heeft 16,7 % van de aandelen in de NOM.
Eigen en vreemd vermogen verbonden partij	Eigen vermogen 31-12-2022: € 151,2 mln. Eigen vermogen 31-12-2023: € 150 mln. Vreemd vermogen 31-12-2022: € 17,8 mln. Vreemd vermogen 31-12-2023: € 18,1 mln.
Financiële risico's provincie	Het risico voor de provincie blijft beperkt tot haar kapitaal inbreng.

2.6 Thialf Onroerend Goed BV, Heerenveen

Openbaar belang is het behoud van het ijsstadion Thialf als voorziening die voor de provincie een bijdrage levert op het gebied van economie, sport en cultuur. Thialf OG BV bezit 100 % van de aandelen van Thialf B.V. NB: Het boekjaar loopt van 1 oktober tot 30 september van enig jaar.

Programma	Economie en Mienskip
Rechtsvorm (bestuurder GS)	BV (gedeputeerden E. Folkerts en F. Wiersma)
Bestuurswisselingen of veranderingen in openbaar belang	Per 20 juli 2023 zijn bovengenoemde gedeputeerden portefeuillehouder
Resultaat	2021/2022: -/- € 235.000 2022/2023: € 39.402
Financieel belang in de verbonden partij (orde van grootte)	Sinds overname aandelen op 4-9-2013: € 4 mln.; 66,6% van het aandelenkapitaal. Aandeelhouders lening van € 2 mln. waarvan per 30-9-2023 € 1,6 mln. is opgenomen.
Eigen en vreemd vermogen verbonden partij	Eigen vermogen 30-9-2022: -/- € 0,2 mln. Eigen vermogen 30-9-2023: -/- € 0,1 mln. Vreemd vermogen 30-9-2022: € 3,3 mln. Vreemd vermogen 30-9-2023: € 2,8 mln.

<p>Financiële risico's provincie</p>	<p>De provincie is voor 2/3 aandeelhouder en gemeente Heerenveen voor 1/3. In 2013 is € 50 mln. geïnvesteerd in ver-/nieuwbouw en is € 1,5 mln. betaald voor de overname van de aandelen. Er is € 2,5 mln. gestoken in verbetering van de balanspositie.</p> <p>Na enkele moeilijke jaren kan Thialf dit seizoen een bescheiden positief resultaat laten zien. Weliswaar voor het grootste deel het gevolg van incidentele meevallers, zoals de meevallende energiekosten, maar ook structureel is er een kleine plus. Het positieve resultaat geeft de mogelijkheid de reserve groot onderhoud en vervanging te versterken. In het seizoen 2021-2022 is door het rijk eenmalig bijgedragen in vervangingsinvesteringen, maar voor de toekomst moet Thialf daarin zelf voorzien.</p> <p>Een intensieve lobby van Thialf en haar aandeelhouders heeft ertoe geleid dat de minister van Langdurige Zorg en Sport in het seizoen 2022 – 2023 € 3,44 mln. euro beschikbaar heeft gesteld voor de realisatie van een eigen energiemanagementsysteem met batterijopslag. De RVC heeft de verwachting dat daarmee de jaarlijkse energielasten substantieel verlaagd kunnen worden.</p> <p>De lobby voor de financiering van de vervangingsinvesteringen en groot onderhoud richting de Rijksoverheid als stakeholder van Thialf heeft geresulteerd dat het Ministerie van VWS € 1 mln. beschikbaar heeft gesteld voor het uitvoeren van vervangingsinvesteringen in de jaren 2021, 2022 en 2023. In het boekjaar 2022-2023 zijn de laatste vervangingsinvesteringen uitgevoerd. Vanaf het seizoen 2023-2024 zal Thialf zelf de vervangingsinvesteringen (voorlopig) volledig moeten bekostigen.</p> <p>In de vergadering van 16 februari 2022 hebben Provinciale Staten besloten eenmalig € 0,4 mln. uit te trekken voor verbeteringen op het dak van Thialf. Daarna kunnen de zonnepanelen met instemming van de verzekeraars weer aan. Hierdoor verlaagt jaarlijks het exploitatietekort van Thialf en daarmee de compensatie die de provincie als aandeelhouder aan Thialf verstrekt.</p> <p>De zonnepanelen op het stadion van Thialf zijn, na aanpassingen, weer in bedrijf genomen. Tezamen met de aansluiting op een Energiehub (bestaande uit twee grote batterijen) zal dat leiden tot een forse verlaging van de energielasten.</p>
---	--

2.7 Friese Ontwikkelings Maatschappij BV (voorheen Doefonds), Leeuwarden

Deze BV is op 2 april 2014 opgericht. Doel is via dit fonds de regionale economie te versterken door financiering van innovatie mogelijk te maken. Eind 2017 is Doefonds BV omgezet tot FOM BV met als doel dat de FOM in 2018 ook het adres is voor het Friese bedrijfsleven als het gaat om financiering van starters,

export en groei.

Programma	Economie en Mienskip
Rechtsvorm (bestuurder GS)	BV (gedeputeerde F. Douwstra)
Bestuurswisselingen of veranderingen in openbaar belang	
Resultaat	Resultaat 2022: -/- € 2.646.286 Resultaat 2023: -/- € 2.804.040
Financieel belang in de verbonden partij (orde van grootte)	Budget per thema: Innovatie maximaal € 12 mln. Groei maximaal € 12 mln. Export maximaal € 3 mln. Starters maximaal € 3,9 mln.
Eigen en vreemd vermogen verbonden partij	Eigen vermogen 31-12-2022: € 8,0 mln. Eigen vermogen 31-12-2023: € 7,8 mln. Vreemd vermogen 31-12-2022: € 0,2 mln. Vreemd vermogen 31-12-2023: € 0,6 mln.
Financiële risico's provincie	Er wordt maximaal € 30,9 mln. uitgezet. Uitgangspunt is dat investeringen vanuit het fonds de kans hebben om de financiering terug te betalen aan het fonds. Gezien de doelgroep waarin het fonds investeert is de provinciale inbreng uit voorzorg deels voorzien. De reservering op de reserve is per budget vastgelegd. Voor Innovatie is dit op voorhand 100%. Voor de overige budgetten dient ter dekking van de risico's de Reserve risicobuffer: Groei 33% Export 20% Starters 33% Dit is totaal €17,8 mln. en is nog hoger dan wat tot nu toe is voorzien op het fonds.

2.8 Fûns Skjinne Fryske Energzy BV (FSFE), Leeuwarden

De provincie is enig aandeelhouder in de besloten vennootschap Fûns Skjinne Fryske Energzy BV. Deze BV is 2 september 2014 opgericht. Doel van het fonds is het financieren van projecten op het gebied van duurzame energie.

Programma	Ruimte en Klimaat
Rechtsvorm (bestuurder GS)	BV (gedeputeerde S. Knol)
Bestuurswisselingen of veranderingen in openbaar belang	

Resultaat	Resultaat 2022: € 116.000 Resultaat 2023: € 295.000
Financieel belang in de verbonden partij (orde van grootte)	Maximaal € 90 mln.
Eigen en vreemd vermogen verbonden partij	Eigen vermogen 31-12-2022: € 18,6 mln. Eigen vermogen 31-12-2023: € 21,6 mln. Vreemd vermogen 31-12-2022: € 39,1 mln. Vreemd vermogen 31-12-2023: € 50,1 mln.
Financiële risico's provincie	FSFE is in het jaar 2013/2014 ontwikkeld en aanbesteed. In januari 2022 is het nieuwe Energieprogramma Fryslân 2022-2025 vastgesteld en heeft Provinciale Staten ingestemd met een aantal uitgangspunten voor FSFE. In het vierde kwartaal van 2024 wordt aan Provinciale Staten opties voorgelegd over mogelijke verlenging en uitbreiding van het fonds. Bij de start van het fonds is uitgegaan van 100% revolverendheid en die verwachting is niet veranderd. Voor de zekerheid is bij de start van het fonds wel een reservering op de provinciale risicobuffer van €30 mln. gemaakt, deze is nog ruim voldoende.

2.9 Fryslân Hurde Wyn BV (FHW), Leeuwarden

De provincie is enig aandeelhouder in de besloten vennootschap Fryslân Hurde Wyn (FHW). Deze BV is 13 maart 2019 opgericht. Het doel van deze BV is het namens de provincie, vanuit haar publieke verantwoordelijkheid, verwerven, houden en vervreemden van een deelneming in Windpark Fryslân Holding B.V. (WPFH). Deze holding heeft tot doel de realisatie en exploitatie van het windpark om zodoende namens de provincie mede een concrete bijdrage te leveren aan de realisatie van een fossielvrije en uiteindelijk volledig duurzame provincie.

Programma	Ruimte en Klimaat
Rechtsvorm (bestuurder GS)	BV (gedeputeerde E. Folkerts)
Bestuurswisselingen of veranderingen in openbaar belang	Op 16 juli 2024 heeft het enig bestuurslid, de heer Schippers, plaats gemaakt voor de heer van Stralen.
Resultaat	2022: € 13,6 mln. 2023: € 11,2 mln.
Financieel belang in de verbonden partij (orde van grootte)	De provincie Fryslân heeft 100% van de aandelen in FHW BV.

Eigen en vreemd vermogen verbonden partij	Eigen vermogen 31-12-2022: € 20,0 mln. Eigen vermogen 31-12-2023: € 20,0 mln. Vreemd vermogen 31-12-2022: € 89,5 mln. Vreemd vermogen 31-12-2023: € 84,7 mln.
Financiële risico's provincie	Op 1 oktober 2019 heeft de provincie € 20 mln. eigen vermogen (Agio) en een achtergestelde lening van € 80 mln. aan FHW BV verstrekt. FHW BV heeft vervolgens op 1 oktober 2019 een bedrag van € 20 mln. aandelenkapitaal en een achtergestelde lening van € 80 mln. verstrekt aan Windpark Fryslân Holding BV. In 2022 is er vanuit de achtergestelde lening voor het eerst rente en aflossing ontvangen. Door het ontvangen van aflossing op de achtergestelde lening, daalt het geïnvesteerde vermogen in FHW en Windpark Fryslân. In 2022 voor het eerst dividend ontvangen vanuit het Windpark. Omdat de bouw van Windpark Fryslân is voltooid en in de operationele fase is beland, zijn er geen risico's meer op gebied van bouwvertraging en kostenoverschrijdingen. Risico in de exploitatiefase zijn bijvoorbeeld de beschikbaarheid van wind en de betrouwbaarheid van de windturbines. Het prijsrisico van de opgewekte stroom wordt grotendeels afgedekt door de Rijkssubsidie SDE.

**2.10 OVEF (Coöperatie Openbare Verlichting & Energie Fryslân U.A.) te IJlst
Voorheen SOVF (Stichting Openbare Verlichting Fryslân)**

Samenwerkingsverband op het gebied van beheer en onderhoud van openbare verlichting en op het gebied van gezamenlijke inkoop duurzame energie.

Programma	Infrastructuur
Rechtsvorm (bestuurder GS)	Gedeputeerde S. Knol
Bestuurswisselingen of veranderingen in openbaar belang	Per 20 juli 2023 is bovengenoemde gedeputeerde portefeuillehouder
Resultaat	Verwacht resultaat: € 0
Financieel belang in de verbonden partij (orde van grootte)	Jaarlijkse bijdrage circa € 16.500,-
Eigen en vreemd vermogen verbonden partij	Geen
Financiële risico's provincie	Geen we hebben geen garanties afgegeven op inkoop.

Categorie 3: Stichtingen en verenigingen

3.1 Vereniging Interprovinciaal Overleg (IPO), Den Haag

Gezamenlijke belangenbehartiging van provincies in algemene overheidsaangelegenheden en

kennisuitwisseling. In het bestuursakkoord zijn uitspraken gedaan over zichtbaarheid en aanwezigheid van de provincie. Op landelijk niveau heeft het IPO daarbij een nadrukkelijke rol, o.a. tot uitdrukking komend in het zgn. Kompas 2020. Onderdeel van IPO is ook het kantoor BIJ12, die onder andere de PAS-maatregelen en het Faunafonds voor de provincies regelt.

Programma	Bestuur
Rechtsvorm (bestuurder GS)	Vereniging (gedeputeerde F. Wiersma)
Bestuurswisselingen of veranderingen in openbaar belang	Per 20 juli 2023 is bovengenoemde gedeputeerde portefeuillehouder
Resultaat	Conform doelstelling Verwacht resultaat: € 0
Financieel belang in de verbonden partij (orde van grootte)	Bijdrage 2023: € 2,2 mln. Bijdrage 2024: € 2,5 mln. Jaarlijkse bijdrage aan diverse kerntaken.
Eigen en vreemd vermogen verbonden partij	Eigen vermogen. Het IPO beschikt niet over eigen vermogen. Een eventueel batig jaarsaldo wordt gerestitueerd aan de provincies of doorgeschoven naar het volgende jaar. Er worden daarnaast geormerkte middelen aangehouden voor beleidsdoelen die al in uitvoering zijn maar nog niet zijn afgerond.
Financiële risico's provincie	Geen

3.2 Vereniging naar Belgisch recht Huis van de Nederlandse Provinciën (HNP), Brussel (België)

Gezamenlijke huisvesting van de provincies en het IPO in Brussel ter verdediging van de Europese belangen van de Nederlandse provincies.

Het HNP vervult daarmee een groot praktisch nut: de gezamenlijke Nederlandse provincies en hun lobbyisten delen met elkaar huisvesting in Brussel, op een steenworp afstand van de belangrijkste Europese instanties als de Europese Commissie, het Europees Parlement en het Europees Comité van de Regio's. Deze gezamenlijke huisvesting maakt de provincies meer zichtbaar in Brussel dan afzonderlijke kantoortjes. De provincies hebben hiermee een eigen onderkomen waar vergaderd kan worden (HNP-bestuur, maar ook inhoudelijke bijeenkomsten) en dat kan dienen als ontvangstplek en uitvalsbasis voor bezoeken van bestuurlijke delegaties uit Nederland, die met grote regelmaat plaatsvinden. Bovendien is deze huisvesting voor de provincies aanzienlijk goedkoper dan afzonderlijke onderkomens. De gezamenlijke huisvesting bevordert daarnaast de samenwerking en uitwisseling tussen de provinciale lobbyisten: men stemt af en deelt de informatie die voor alle provincies van belang is en er is sprake van een zekere portefeuillevreiding om te voorkomen dat alle provincies/landsdelen zich met dezelfde onderwerpen moeten bezighouden. Dit is zo georganiseerd dat de belangenbehartiging voor de eigen provincies/het eigen landsdeel niet in het gedrang komt: die is prioritair. Vanuit Noord-Nederland hebben drie lobbyisten hun kantoor in het HNP: de twee vertegenwoordigers van de gezamenlijk provincies (via SNN) en de lobbyist namens de vier grote gemeenten.

Programma	Bestuur
------------------	---------

Rechtsvorm (bestuurder GS)	Vereniging/ INPA (volgens Belgisch recht) (gedeputeerde F. Douwstra)
Bestuurswisselingen of veranderingen in openbaar belang	Per 20 juli 2023 is bovengenoemde gedeputeerde portefeuillehouder
Resultaat	De resultaten variëren over de jaren. Positieve resultaten worden toegevoegd aan de reserve, negatieve resultaten worden uit de reserve gedekt.
Financieel belang in de verbonden partij (orde van grootte)	Bijdrage in 2023: € 66.000 Bijdrage in 2024: € 66.000 (begroot)
Eigen en vreemd vermogen verbonden partij	Geen
Financiële risico's provincie	Geen

3.3 Stichting Nazorg Ouwsterhaule, Joure

De provincie Fryslân heeft als partij afval gestort op de voormalige stortplaats Ouwsterhaule. Alle partijen die afval hebben geleverd of de stortplaats hebben beheerd, participeren in de stichting nazorg Ouwsterhaule. Het publieke belang betreft het voorkomen van ongewenste milieueffecten van de voormalige stortplaats. Het financiële risico dat de provincie loopt is de schade in geval van lekkage in de bodemafdichting.

Programma	Ruimte en Klimaat
Rechtsvorm (bestuurder GS)	Stichting (ambtelijke vertegenwoordiging)
Bestuurswisselingen of veranderingen in openbaar belang	Geen
Resultaat	Beheer stort conform doelstelling. Onderhoud wordt bekostigd uit het jaarlijkse rendement. Resultaat 2022: -/- € 140.000 Resultaat 2023: -/- € 32.000 De tekorten wordt gedekt uit het eigen vermogen
Financieel belang in de verbonden partij (orde van grootte)	Initiële storting circa € 780.000,- (26% van nazorgkapitaal).
Eigen en vreemd vermogen verbonden partij	Nazorgkapitaal in fonds (eigen vermogen) 31-12-2022: € 2,9 mln. 31-12-2023: € 2,8 mln.
Financiële risico's provincie	Min: € 20.000,- Max: € 500.000,-

	Participatie 26%, Kans: 1% Berekend risico: € 1.300,-
--	--

Categorie 4: Overige verbonden partijen

4.1 Fonds Nazorg Stortplaatsen, Leeuwarden

De betrokkenheid van de provincie vloeit voort uit de Wet milieubeheer. Het Nazorgfonds Stortplaatsen is een 'spaarpot' waaruit de kosten van nazorg van relatief jonge stortplaatsen worden gedekt. Deze nazorg beoogt te voorkomen dat het publieke belang wordt geschaad door milieuvervuiling als gevolg van gebrek aan onderhoud aan en tijdig vervangen van voorzieningen van overgedragen (gesloten) stortplaatsen.

Het belangrijkste financiële risico dat de provincie loopt zijn hoge opruimkosten wegens bodemverontreiniging als gevolg van falende beschermende voorzieningen. Lang onopgemerkte bodemverontreiniging kan leiden tot schade bij derden. In verband met dit soort risico's is een risicovoorziening in het fonds opgenomen.

Er vallen zeven stortplaatsen onder de nazorgregeling, waarvan 3 droge stortplaatsen, 3 kleinschalige baggerspeciestortplaatsen en 1 grote baggerspecie stortplaats. Aan zes van de zeven stortplaatsen is een voorlopige heffing opgelegd en geïnd, bij één stortplaats is de heffing definitief vastgesteld en geïnd.

Programma	Ruimte en Klimaat
Rechtsvorm (bestuurder GS)	Fonds Wet Milieubeheer (gedeputeerde De Vries)
Bestuurswisselingen of veranderingen in openbaar belang	Per 20 juli 2023 is bovengenoemde gedeputeerde portefeuillehouder
Resultaat	2022: € 218.350 2023: € 528.200
Financieel belang in de verbonden partij (orde van grootte)	Een jaarlijkse provinciale bijdrage t/m 2024 ter compensatie van de rekenrente verlaging in 2015. De gerealiseerde bijdrage voor 2023 bedraagt € 64.489. De begrote bijdrage voor 2024 bedraagt € 69.046. De gelden van Fonds Nazorg Stortplaatsen Fryslân zijn sinds 2008, na enkele jaren van tegenvallende beleggingsrendementen, uitgeleend aan provincie Fryslân. Hierover betaalt de provincie jaarlijks een vaste rentevergoeding van 4,24% aan het Nazorgfonds (rentevergoeding over 2023: € 736.821). Deze afspraak loopt tot 2025 (GS besluit 10/3/2015).
Eigen en vreemd vermogen verbonden partij	Eigen vermogen 2022: € 2,5 mln. Eigen vermogen 2023: € 3,1 mln. Voorzieningen 2022: € 14,3 mln. Voorzieningen 2023: € 16,6 mln.
Financiële risico's provincie	Het eigen vermogen van het Nazorgfonds bedraagt per 31-12-2023 € 3,1 mln. De reserves van het Nazorgfonds zijn op het benodigde niveau. De Provincie loopt derhalve geen financieel risico. Provincie Fryslân is voornemens om de huidige

	regeling met het Nazorgfonds (die inhoudt dat de provincie de Nazorggelden leent en hierover een vergoeding van 4,24%) in 2025 niet te verlengen. Er worden voorbereidingen getroffen om mogelijk te maken dat het Nazorgfonds Fryslân de gelden in 2025 weer zelfstandig gaat beleggen.
--	--

4.2 Omgevingsberaad Waddengebied, Leeuwarden

In 2020 is het voormalige Regiecollege Waddengebied overgegaan in het Omgevingsberaad Waddengebied (OBW). Het OBW is een van de drie onderdelen van een nieuwe governance voor het Waddengebied, zoals medio 2019 aangekondigd door de minister van Infrastructuur en Waterstaat en de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. De andere twee onderdelen zijn: het Bestuurlijk Overleg Waddengebied en de Beheerautoriteit Waddenzee.

Het Omgevingsberaad Waddengebied is een platform waar gestructureerd discussies over het Waddengebied worden geïnitieerd en gevoerd, alsook informatie uitgewisseld. Gebruikers van het Waddengebied (zoals havens, visserij, landbouw, recreatie en toerisme), natuur- en milieuorganisaties en de Waddenacademie nemen deel aan dit beraad. Rijk en regionale overheden gebruiken het OBW voor het bespreken en toetsen van beleidsvoorstellen. De heer Brok, Commissaris van de Koning van Fryslân is in zijn functie als rijksheer, voorzitter van het OBW én vicevoorzitter van het Bestuurlijk Overleg Waddengebied, zodat de connectie tussen beide overleggen goed geborgd is.

Financiering ervan vindt plaats door Rijk, provincie, gemeenten en waterschappen. Afspraken zijn vastgelegd in een werkplan.

Programma	Bestuur
Rechtsvorm (bestuurder GS)	Convenant (Commissaris van de Koning in zijn rol als rijksheer)
Bestuurswisselingen of veranderingen in openbaar belang	Niet van toepassing.
Resultaat	2022: -/- € 1.343 (het negatieve resultaat is het gevolg van iets hoger dan begrote uitgaven) 2023: € 31.584,46
Financieel belang in de verbonden partij (orde van grootte)	De bijdrage zijn als volgt verdeeld: Rijk 30% Provincies 40% Gemeenten 20% Waterschappen 10% Bijdrage provincie Fryslân 2024: € 47.300 2025: € 47.300 (begroot)
Eigen en vreemd vermogen verbonden partij	Niet van toepassing
Financiële risico's provincie	Geen

4.3 Regioboard Noordoost Fryslân, Leeuwarden

De Regioboard bestaat uit negen leden, drie vanuit overheid, drie vanuit het onderwijs en drie ondernemers. Samen met de onafhankelijk voorzitter en de programmaorganisatie werkt de Regioboard

aan de economische groei van de regio, de stabilisatie van de werkgelegenheid en aan een grote innovatieslag. Daarnaast beoordeelt de Regioboard of projecten gesubsidieerd worden uit de Regiodealgelden.

Vanaf 1 januari 2020 worden projecten van de Regiodeal Noordoost Fryslân aangejaagd door een nieuwe programmaorganisatie, voorlopig genoemd Versnellingsagenda. Om de samenwerking in de regio slagvaardig aan te jagen wordt er nauw samengewerkt met het bedrijfsleven, onderwijs en de overheid. Op 11 maart 2020 zijn vertegenwoordigers van deze partijen officieel geïnstalleerd in de Regioboard Noordoost Fryslân.

Programma	Bestuur
Rechtsvorm, bestuurder GS	Convenant (gedeputeerde S. Knol)
Bestuurswisselingen of veranderingen in openbaar belang	Per 20 juli 2023 is bovengenoemde gedeputeerde portefeuillehouder
Resultaat	De resultaten worden per project gepresenteerd
Financieel belang in de verbonden partij (orde van grootte)	De bijdragen voor de diverse projecten worden opgebracht door de EU, gemeenten, bedrijfsleven, onderwijs en provincie Fryslân
Eigen en vreemd vermogen verbonden partij	Niet van toepassing
Financiële risico's provincie	Geen

Financiële risico's provincie

De financiële risico's van de verbonden partijen worden voor het grootste deel afgedekt door de Reserve risicobuffer, zie paragraaf 4.3 Risicobuffer revolverende middelen. Hierin staan de risico's van de verbonden partijen FOM, FSFE, NOM, Windpark Fryslân (FHW BV) en de revolverende uitzettingen opgenomen.

Het totaal van financiële risico's voor de provincie bij de andere verbonden partijen (die niet apart in de risicobuffer zijn vermeld) bedraagt per medio 2024 € 158,4 mln. Per 31-12-2023 was dat eveneens € 158,4 mln..

Het grootste deel hiervan is de hybride lening uitgegeven aan de NWB; € 50 mln. en de converteerbare obligatielening van € 76,5 mln. en achtergestelde lening van € 31,8 mln. verstrekt aan Alliander. Het restantbedrag (€130.000) heeft betrekking op het risico bij Stortplaats Ouwsterhaule.

Vanwege de hoge kredietwaardigheid van zowel Alliander als de NWB is het financieel risico tot verlies van een van de bovengenoemde leningen zich voordoet zeer laag. In paragraaf 2 Weerstandvermogen worden de bovengenoemde risico's meegenomen bij het berekenen van de benodigde weerstandscapaciteit.

Paragraaf 6. Grondbeleid

6.1 Samenvatting grondbezit

Grondbezit is geen provinciaal doel op zichzelf, maar onze opgaven; Natuurontwikkeling, Veenweide, Natuer mei de Mienskip, Bossenstrategie, de Waddenkustversterking en de gebiedsontwikkeling Dongeradielen, vragen om ruil- en compensatiegronden. Er ligt in dat kader voor de provincie reeds een aanzienlijke verwervingsopgave. Veel van deze bestaande opgaven zijn samengevat in de Friese versie van het Nationaal Programma Landelijk gebied (FPLG). Uit het FPLG is een overkoepelende Friese verwervings- en financierings-opgave te destilleren. Het FPLG wordt op dit moment opnieuw vorm gegeven, elders daarover meer. Aanpassingen op het FPLG kunnen grote invloed hebben op de overkoepelende verwervingsopgave. Het is te vroeg om daar nu al de nodige conclusies uit te trekken, vooralsnog richten wij ons daarom op de bestaande verwervingsopgaves die voortvloeien uit de hiervoor genoemde, door PS vastgestelde, opgaves.

Daar waar we grond aankopen proberen we die grond ook weer op de markt te brengen. Openbare verkoop is het leidende principe mits wij een duidelijke relatie met onze provinciale doelen kunnen leggen. Wij zullen alle voorgenomen verkopen transparant publiceren zodat iedereen hier tijdig kennis van kan nemen.

De Fryske Grûntafel

De Fryske Grûntafel (FGT), eerder ook wel aangehaald als Fryske Grûnbank, is een samenwerking met de deelnemers uit de Landbouw, Fries particulier grondeigendom, Natuur, Natuurbeheer en overheden. De FGT draagt bij aan het in beeld brengen van kansen en mogelijkheden, biedt en ontwikkelt kennis en kunde op het gebied van vastgoed en de inzet daarvan, en draagt bij aan realisatie van draagvlak voor vastgoed gerelateerde vraagstukken door inzet van haar leden uit een brede maatschappelijk middenveld. De FGT bevat geen geld- en eigen grondvoorraad, maar levert de provincie gevraagd en ongevraagd advies op inzet van beschikbare middelen.

De Provinciale grondbank

In de provinciale grondbank zijn alle gronden opgenomen die bij de provincie in bezit zijn. Dit zijn gronden voor onze (vaar) wegen, gronden voor de aanleg van natuur, veenweide en infrastructuur, ruil- en restgronden. De provincie heeft ruim 15.000 ha grond, waarvan ruim 12.000 ha structureel bezit (wegen, meren, vaarwegen, etc.). De resterende gronden zijn gronden die in tijdelijk bezit zijn ten bate van de provinciale opgaven.

Naast infrastructurele werken hebben wij grote opgaven ten aanzien van de landbouw, natuur, veenweide en stikstof. Voor deze opgaves maken we gebiedsgerichte plannen die al uitgewerkt of nog in voorbereiding zijn. Bij deze vraagstukken is de inzet van grond vaak één van de bepalende factoren. Bij de vaststelling van plannen wordt daarin ook het mandaat tot aankoop van gronden voor Gedeputeerde Staten opgenomen. Indien een plan nog in voorbereiding is dan is dit mandaat er nog niet, terwijl het wel wenselijk kan zijn om een strategische aankoop te doen. Er doen zich soms kansen voor die een bijdrage kunnen leveren aan bestaande of in voorbereiding zijnde plannen.

Strategische Grondvoorraad

Provinciale Staten heeft hiervoor een investeringskrediet van € 23,5 mln. beschikbaar gesteld, De Strategische Grondvoorraad (SGV) om snel op deze kansen te kunnen inspringen. Deze kansen hebben zich sinds het beschikbaar stellen van het krediet zeker voorgedaan. Er is op dit ogenblik voor € 10,21 mln. (juli 2024) strategische voorraad aangekocht. Het college heeft daarnaast ingestemd met drie aankopen met een gezamenlijk ter waarde van € 5,01 mln. waarvan de overdracht wordt voorbereid. Voor lopende onderhandelingen is op dit moment € 5,1 mln. gereserveerd.

Aankopen zijn gedaan met een beheersbaar risicoprofiel omdat alleen courante gronden worden aangekocht. De risicoreserve van € 1,2 mln. is dan ook nog niet aangesproken. Daarnaast is er een aantal potentiële aankopen aangewezen waarover momenteel marktconsultatie plaatsvindt.

Rijksbeleid en recente ontwikkelingen op het gebied van natuur en stikstof ontwikkeling leiden tot de groeiende omvang van provinciale opgaven. Tegelijkertijd doen zich als gevolg van ontwikkelingen op de markt met enige regelmaat kansen voor die mogelijk passend zijn bij deze opgaven waarvoor de provincie komt te staan. De kans is reëel dat hiermee het budget dat beschikbaar is voor strategische grondaankopen, op enig moment ondanks het revolverende karakter uitgeput zal raken.

Nationale Grondbank

Als alternatief voor de SGV zet het college daarom in voorkomende gevallen de Nationale Grondbank

(NGB) in. Het Rijk en het ministerie van LNV hebben de NGB ingesteld als aanvulling op het provinciaal grondinstrumentarium (grondbanken, grondvoorraden, etc.). Het doel van de NGB is het faciliteren van de gebiedsprocessen in het kader van de transitie landelijk gebied (realisatie opgaven Nationaal Programma Landelijk Gebied – NPLG) en de transitie van de landbouw. De NGB kan door provincies worden ingezet voor aan- en verkoop van agrarische gronden en bedrijven. Aankopen door de NGB komen op naam en de balans van de Staat en rusten niet op de provinciale begroting. Het college heeft op dit moment drie actuele aankoopverzoeken bij de NGB ingediend.

6.2 Grondaankopen per beleidsprogramma

Programma 2 Infrastructuur

De Haak, De Centrale As, N381, N395 3 tunnels Wommels-Bolsward zijn gerealiseerd en de auto's rijden over de weg echter nog niet alle werkzaamheden zijn afgerond. Zeker voor De Centrale As ligt er nog een behoorlijke opgave om de laatste dossiers af te ronden, dit betreft vooral verkopen, grenscorrecties of het regelen van zakelijke rechten. De N381 en De Haak om Leeuwarden zullen naar verwachting in 2025 worden afgerond.

De projecten N358 De Skieding en N358 Uterwei komen in de uitvoerende fase. De grondverwerving voor deze projecten is afgerond. Er loopt nog een onteigeningsprocedure.

Programma 3 – Natuur en landbouw

Natuur

Voor de natuurontwikkeling worden via diverse lopende gebiedsprocessen diverse (grond)verwervingen en bedrijfsverplaatsingen uitgevoerd. De belangrijkste opgave voor de natuur is de realisatie van het Natuur Netwerk Nederland (NNN).

Door het besluit van provinciale staten op 22 november 2022 kunnen de beschikbare middelen binnen het natuurpact nu ook voor alle prioriteiten worden ingezet. Wij gaan een maximale inspanning leveren om de doelen binnen NNN tijdig te realiseren, samen met Natuur mei de Mienskip (NmdM). Voor de natuurontwikkeling werken wij via vrijwillige verwerving in de gebieden De Mieden, Beekdal-Line, Alde Feanen en Koningsdiep. Hierin wordt nauw samengewerkt met de gebiedscommissies. In de overige gebieden wordt samen met NmdM de natuurontwikkeling opgepakt. Burgumermar-De Leijen is een gebiedsplan van NmdM in voorbereiding en een voorloper voor de overige gebieden. De verkenningen in de deelgebieden zijn in 2023 en 2024 uitgevoerd en leiden tot uitvoering in 2025-2027.

De aangekochte percelen buiten het NNN, de ruilgronden, die niet voor voor uitruil met NNN gronden worden ingezet, worden verkocht of ingezet voor andere doelen. De doelstelling is om NNN gronden die zijn ingericht via een openbare procedure te verkopen aan een eindbeheerder.

Uitgaande van inzet op de verwerving/realisatie van de NNN gronden met prioriteit 1, 2, het plan "Mieden op zijn mooist" en de kansen binnen prioriteit 3 en 4 wordt de realisatie van ca. 200 hectare begroot met behulp van de subsidie Kwaliteitsimpuls Natuur en en Landschap, het afspreken van kwalitatieve verplichtingen en grondverwerving. De verkoop van ingerichte natuurgronden wordt begroot op ca. 100 hectare per jaar, waarvan de verkoop van ingerichte natuur binnen Oude Willem, Twijzelermieden en Hemrikkerscharren wordt voorbereid.

Met Provinciale Staten is afgesproken dat er in het voorjaar van 2025 een tussenstand wordt gegeven in de vorm van een MidTermReview (MTR).

Stikstof

Er is geen actief op- of aankoopprogramma gaande voor wat betreft stikstof. Eventuele aankopen (nationale grondbank) en (vrijwillige) beëindigingsregelingen worden gedaan door het Rijk. De provincie zal hierin participeren via de gebiedsprocessen.

Programma 4 Ruimte en Klimaat: Veenweide

Een grote opgave in programma 4 is Veenweide. Binnen de aangewezen gebieden Hegewarren en Aldeboarn De Deelen vinden een diverse aankopen plaats. Tevens vinden er verkenningen plaats voor het gebied Idzegea. Doelstelling voor Hegewarren is dat alle eigenaren worden opgekocht of verplaatst zodat zij ergens anders hun toekomst kunnen voortzetten. Wij werken binnen de kaders van het door Gedeputeerde Staten vastgestelde aankoopstrategieplan. Vooruitlopend op het gebiedsplan Aldeboarn De Deelen wordt door de ingestelde gebieds- en grondtafel reeds aankopen gedaan ten behoeve van een grondvoorraad die later in het gebiedsproces kan worden ingezet.

Programma 5 Economie en Mienskip: Terpenproject

Het terpenproject is een doorlopend project en een samenwerking tussen provincie en rijk. In totaal willen wij graag 23 hectare terpengrond verwerven. Zes terpen zijn reeds in ons bezit en vanuit de wettelijke ruilverkaveling Franekeradeel-Harlingen wordt er nog 1 terp aan toegevoegd. Er wordt nu onderzocht wat met flankerend beleid (kwalitatieve verplichting of verpachting onder beperkingen) nog aanvullend kan worden bereikt om de archeologische waarden van de terpercelen voor de toekomst beter te beschermen.

Overig vastgoedbezit

De provincie heeft ca. 12.000 ha structureel bezit, waarvan het grootste deel bestemd is voor (vaar)wegen en de Friese meren. Daarnaast hebben wij diverse eigendommen die wij zelf gebruiken of verhuren. Het gaat bijvoorbeeld om:

- Brug- en sluiswachterswoningen
- Huisvesting (steunpunten) voor weg- en waterbeheer door de hele provincie
- Verhuur van oeverstroken, ligplaatsen voor recreatie arken/boten en steigers
- Tijdelijk verworven gronden die wij verpachten
- Een aantal busstations
- Het Afsluitdijk Waddencentrum
- Diverse gronddepots

Daarnaast zijn wij actief met de verkoop van restpercelen die onder het overige vastgoedbezit vallen. Deze worden eerst aan andere overheden aangeboden, voordat zij in de openbare verkoop gaan.

Het project oneigenlijk gebruik provinciale eigendommen heeft een looptijd tot en met 2024. Diverse particulieren en bedrijven gebruiken stukjes van ons water en grond zonder dat hiervoor een passende vergoeding wordt betaald. Wij benaderen deze gebruikers zodat ze deze gronden kunnen huren, kopen of ontruimen.

Hieronder volgt een overzicht van zowel te verwerven als te verkopen ha. grond.

Te verwerven gronden

verwerven ha	totaal te verwerven	verworven per 01-06-2024	verworven in 2024	totale verwervingsopgave	te verwerven (bijgestelde opgave i.v.m. ontoereikende middelen NNN)
programma 2 infra	4.098	4.033	0	66	0
programma 3 natuur en landbouw	3.064	1.814	167	1.250	654
programma 4 veenweide	435	260	31	175	0
programma 5 terpenproject	11	5	4	1	0
totaal	7.608	6.112	202	1.492	654

x € 1.000.000	totaal te verwerven	verworven per 01-06-2024	verworven in 2024	totale verwervingsopgave	te verwerven (bijgestelde opgave i.v.m. ontoereikende middelen NNN)
programma 2 infra	141	141	0	1	0
programma 3 natuur en landbouw	128	63	11	65	39
programma 4 veenweide	30	19	1	10	0
programma 5 terpenproject	1	0	0	0	0
totaal	300	223	12	76	39

Te verkopen gronden

te verkopen ha	totaal te verkopen	verkocht per 1-06-2024	verkocht in 2024	totale verkoopopgave	te verkopen (bijgestelde opgave i.v.m. ontoereikende middelen NNN)
programma 2 infra	1.820	1.352	8	477	0

programma 3 natuur en landbouw	3.663	1.122	174	2.541	654
programma 4 veenweide	303	0	0	303	0
programma 5 terpenproject	11	4	0	7	0
Totaal	5.797	2.478	182	3.328	654

x € 1.000.000	totaal te verkopen	verkocht per 1-06-2024	verkocht in 2024	totale verkoopopgave	te verkopen (bijgestelde opgave i.v.m. ontoereikende middelen NNN)
programma 2 infra	53	48	0	5	0
programma 3 natuur en landbouw	105	49	4	55	10
programma 4 veenweide	15	0	0	15	0
programma 5 terpenproject	1	0	0	0	0
totaal	174	97	4	75	10

* de kolommen 'totale verwervingsopgave en totale verkoopopgave' geven de totale opgave aan. De kolommen 'te verwerven (bijgestelde opgave i.v.m. ontoereikende middelen NNN) en te verkopen (bijgestelde opgave i.v.m. ontoereikende middelen NNN) geven de bijgestelde opgave binnen NNN aan aangezien de huidige beschikbare middelen niet toereikend voor deze gehele opgave zijn. Dit conform besluitvorming van Provinciale Staten over het natuurpact in november 2022.

6.3 Risico's

De agrarische grondprijs in onze provincie stijgt nog steeds. Dit betekent dat de verwerving van benodigde gronden duurder wordt, maar dat ons huidig grondbezit over het algemeen meer waard is geworden. Wij achten de risico's op basis van deze ontwikkelingen beperkt.

Eventuele afwaarderingen voor natuur, stikstof of veenweide opgaven worden vanuit deze opgaven bekostigd. Deze afwaarderingen of het leggen van kwalitatieve verplichten zijn alleen mogelijk indien er ook daadwerkelijk budgetten voor gereserveerd zijn.

Paragraaf 7. Bedrijfsvoering

Inleiding

In deze begroting 2025 komen alle provinciale ambities en doelen en de uitvoering van de wettelijke taken bij elkaar. De provinciale organisatie levert een belangrijke bijdrage aan deze ambities, doelen en wettelijke taken en stuurt op de realisatie hiervan.

Het werken aan deze ambities, doel en wettelijke taken vindt plaats in een dynamische context. Er spelen voortdurend politieke ontwikkelingen (regionaal, landelijk en in Europa), binnen de samenleving, op het gebied digitalisering en we zien dat opgaven steeds complexer worden en vragen om een integrale aanpak. Middelen worden schaarser en de behoefte om resultaatgericht te werken neemt toe.

Deze ontwikkelingen vragen veel van de organisatie. In het programma bedrijfsvoering staan onze ambities, doelen en resultaten op het gebied van de bedrijfsvoering. In deze paragraaf lichten we de volgende onderdelen nader toe:

- De inzet van personeel, de ontwikkeling van het capaciteitsbudget, inclusief bezetting (vast en tijdelijk personeel) en inhuur
- Het programma organisatieontwikkeling (O&O), de uitvoering van het HR-beleid (human resources) en ziekteverzuim
- Het programma digitaliseringstrategie
- De Energieneutrale organisatie.
- De herinrichting van het provinciehuis en het hybride werken
- De rechtmatige organisatie
- Wetgeving
- Fraude en onregelmatigheden

De inzet van personeel

In onderstaand overzicht staat het totaal van de bedrijfsvoeringskosten en wordt specifiek inzicht gegeven in het deel capaciteitsbudget, gesplitst naar salarissen (voor vast en tijdelijk personeel) en inhuur. Daarnaast is ook de dekking voor de capaciteit aangegeven, dit betreft het tijdschrijven op met name investeringsprojecten en specifieke uitkeringen van het Rijk.

Inzet beschikbare middelen						
<i>Exploitatie</i>	Realisatie 2023	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
<i>Bedragen x € 1.000,-</i>						
Uitgaven						
Capaciteitsbudget						
- salarissen	78.423	96.829	88.916	82.485	79.441	72.536
- inhuur	9.445	166	0	0	0	0
Subtotaal capaciteitsbudget	87.869	96.995	88.916	82.485	79.441	72.536
Overige personeelskosten	1.691	2.058	2.258	2.187	2.166	2.166
Kosten automatisering	7.865	7.986	8.143	8.137	7.855	7.279
Kosten huisvesting	6.999	7.850	7.994	7.966	7.966	7.968
Overig	5.466	8.617	8.792	7.550	7.766	5.800
Totaal bedrijfsvoeringskosten (A)	109.890	123.507	116.103	108.325	105.195	95.749
Dekking						
Dekking capaciteit	18.638	29.156	17.915	12.313	11.255	6.423
Bijdrage van derden	2.621	1.437	521	511	511	511
Totaal dekking (B)	21.259	30.593	18.435	12.824	11.766	6.934
Saldo van lasten en baten (A-B)	88.631	92.914	97.667	95.501	93.429	88.815

Toelichting

Het bedrijfsvoeringsbudget is opgebouwd uit personele en materiële kosten. Een deel van deze kosten

wordt gedekt door bijdragen van derden en vanuit tijdschrijven op met name projecten en specifieke uitkeringen. Vanaf 2024 nemen in deze begroting de middelen voor inhuur sterk af. Dit heeft te maken met de afname van een aantal tijdelijke en projectbudgetten waar personeel een onderdeel van uitmaakt. In het capaciteitsbudget, zoals we dat hierna verder toelichten, wordt duidelijk dat het hierbij gaat om het deel van het capaciteitsbudget dat fluctueert en weer kan toenemen op het moment dat er extra middelen beschikbaar worden gesteld door Provinciale Staten en/of derden, voor de uitvoering van taken en/of projecten. De flexibele schil voor inhuur en/of tijdelijke dienstverbanden neemt dan weer toe. Deze ontwikkeling maken we steeds zichtbaar in deze paragraaf en is de basis voor de strategische personeelsplanning. Daarnaast kan het zijn dat in de werkelijkheid de verhouding salaris/inhuur anders wordt vanwege openstaande vacatures (begroot als salaris) die dan met inhuur tijdelijk worden ingevuld.

Capaciteitsbudget

Onderstaand is het verloop van het capaciteitsbudget in de begroting ten opzichte van de Berap 2024 weergegeven. Dit totaal sluit aan op het subtotaal capaciteitsbudget. In het overzicht is aangegeven of de uitbreiding van capaciteit wordt gedekt uit bijdragen derden of uit middelen van de provincie zelf. Tevens is aangegeven onder welk mandaat de wijzigingen zijn doorgevoerd.

Ontwikkeling capaciteitsbudget (bedragen x € 1.000)		Budget	Dekking	2024	2025	2026	2027	2028
bestuursrapportage 2024				91.678	88.454	81.959	79.155	72.357
Wijzigingen onder GS mandaat	Diverse mutaties - zie toelichting	Tijdelijk	Derden	711	425	452	287	178
Wijzigingen onder GS mandaat	Diverse mutaties - zie toelichting	Project	Derden	4.606	36	75	0	0
begroting 2025				96.995	88.915	82.486	79.442	72.535

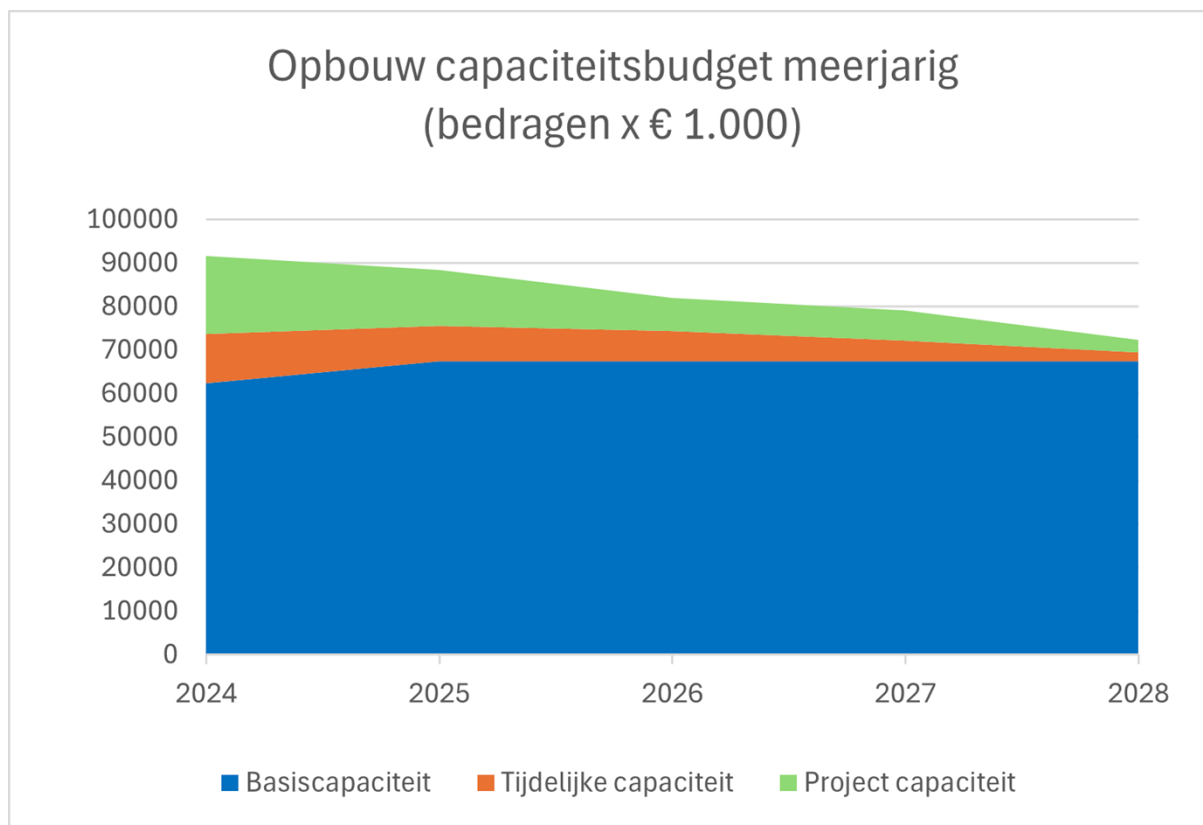
Toelichting

De mutatie bij het capaciteitsbudget tijdelijk betreft de vergoeding die wij vanuit Europa krijgen voor onze inzet bij Interreg projecten. Daarnaast de vergoeding van het Rijk voor onze inzet op decentralisatie uitkeringen die beschikbaar zijn gesteld bij de meircirculaire provinciefonds 2024.

De mutatie bij het capaciteitsbudget projecten betreft de inzet voor de Spuk Maatregelenpakketten Landelijk Gebied (FPLG) en voor de samenwerkingsovereenkomst reconstructie kruispunt N359 Bolsward West.

Het capaciteitsbudget is meerjarig opgebouwd in de ruimte voor salarissen (vast en tijdelijk personeel) en inhuur. Een deel van dit budget is structureel. Het tijdelijke deel bestaat deels uit middelen die wij ontvangen van derden voor bijvoorbeeld de uitvoering van taken en projecten en deels uit middelen die Provinciale Staten beschikbaar stellen. Dit maakt dat het capaciteitsbudget flexibel is en fluctueert.

Dit leidt tot het volgende overzicht van het capaciteitsbudget waarin op hoofdlijnen zichtbaar wordt hoe het capaciteitsbudget zich meerjarig ontwikkelt op begrotingsbasis. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen de basiscapaciteit (voor onze basis/structurele taken), tijdelijke capaciteit (budget voor extra taken met een bepaalde looptijd) en projectcapaciteit (verantwoording via tijdschrijven).

Toelichting

De basiscapaciteit (blauwe balk in bovenstaand overzicht) is in 2025 gestegen vanwege de CAO stijging conform de uitgangspunten begroting 2025.

De afname van tijdelijke capaciteit (rode balk in bovenstaand overzicht) komt met name door de afloop van de capaciteitsmiddelen die eerder door Provinciale Staten beschikbaar zijn gesteld voor bepaalde taken zoals stikstof, nje podium en streekwurk. Daarnaast omdat de bijdrage van derden in de capaciteit afloopt. In dit budget is ook de capaciteitsmiddelen vanuit het bestuursakkoord opgenomen in de periode 2024-2027.

De projectcapaciteit (groene balk in bovenstaand overzicht) is sterk afhankelijk van het aantal investeringsprojecten welke wij uitvoeren en inmiddels ook het aantal specifieke uitkeringen die wij van het Rijk ontvangen. Aangezien deze nog niet allemaal bekend zijn, zijn deze dus ook nog niet in de meerjarenbegroting opgenomen. De verwachting is dan ook dat de afname minder sterk zal zijn dan nu wordt weergegeven.

Inzet op de BBV taakvelden

In onderstaande tabel maken we inzichtelijk wat de inzet van personeel en middelen is op de verschillende beleidsthema's. Het gaat hierbij om de beleidsthema's zoals deze wettelijk zijn vastgelegd in het BBV (Besluit begroten en verantwoorden), waarbij de 'overhead' apart is opgenomen. Deze laatste mag vanaf 2017 niet meer toegerekend worden aan de programma's. Overhead wordt hierbij als volgt gedefinieerd: 'alle kosten die samenhangen met de sturing en ondersteuning van de medewerkers in het primaire proces'. Enige uitzondering hierop is de toerekening van overhead aan te activeren investeringen, deze mag nog wel rechtstreeks plaatsvinden. Het nieuwe BBV heeft als één van de uitgangspunten dat de baten en lasten van overheden onderling beter vergelijkbaar moeten zijn waarmee benchmarks worden vergemakkelijkt. Onderdeel van deze transparantie is het opnemen van de toedeling van de bedrijfsvoeringskosten aan de zogeheten 'taakvelden' binnen de Informatie voor derden (IV3) die elke overheid moet aanleveren bij het CBS. Hierbij blijft het voor de Staten inzichtelijk, omdat deze taakvelden aansluiten bij de diverse beleidsthema's. Zie ook bijlage 12 voor de gehele toerekening van de baten en lasten naar de BBV taakvelden.

Meerjarenbegroting per taakveld BBV					
Bedragen x € 1.000,-	Lasten				
	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Bestuur	5.513	5.333	5.290	5.224	5.137
Verkeer en vervoer	17.681	19.603	18.757	18.316	17.791
Water	3.129	2.997	2.901	2.777	2.658
Milieu	6.755	6.497	5.777	5.288	5.064
Natuur	18.442	11.502	10.299	10.062	7.042
Regionale economie	5.245	4.617	4.563	4.344	2.712
Cultuur en maatschappij	5.763	5.057	4.664	4.574	4.455
Ruimte	4.859	3.881	3.788	3.708	3.530
Investerings	8.901	7.471	5.184	4.719	4.406
Onderhanden werk inrichtingsgebieden	1.199	990	0	0	0
Voorzeningen	599	419	419	419	419
Overhead	45.421	47.736	46.684	45.764	42.537
Saldo bedrijfsvoeringskosten	123.507	116.103	108.325	105.195	95.749

Toelichting

De sterke daling in 2028 bij het taakveld Natuur komt doordat de personele inzet op diverse specifieke uitkeringen bij dit taakveld dan aflopen.

Bezetting

In onderstaand overzicht staat de ontwikkeling van het aantal fte met een provinciaal dienstverband (vast en tijdelijk).

Inzicht in bezetting provincie Fryslân	2024 Januari	2025 Januari	2026 Januari	2027 Januari	2028 Januari
Bezetting arbeidsovereenkomst onbepaalde tijd (fte)	732	702	686	674	652
Bezetting arbeidsovereenkomst bepaalde tijd (fte)	113	73	6	3	2
totaal	845	775	692	677	654

Toelichting

De vaste bezetting bedraagt op peildatum 1 januari 2024 732 fte en neemt dan volgens de huidige inzichten af richting 652 fte. Voor de uitvoering van onze structurele taken per 1 januari 2023 * is berekend dat wij 640 fte nodig hebben. Een deel van de bezetting met vast dienstverband wordt de komende jaren ook ingezet op tijdelijke werkzaamheden waarvan de verwachting is dat deze langjarig nodig zijn, bijvoorbeeld op de grote ruimtelijke opgaven.

Daarnaast zien we dat we te maken hebben met stijgende inhuurtarieven en een krappe arbeidsmarkt, waardoor ook de afweging in beeld komt om juist medewerkers vast aan te nemen, met als gevolg een

daling van de inhuur. In de wetenschap dat de arbeidsmarkt ook de mogelijkheid biedt dat medewerkers ook weer makkelijk kunnen uitstromen als dat nodig is.

*) De genoemde 640 fte is gebaseerd op het provinciale takenpakket zoals dat in beeld is gebracht en voorgelegd aan Provinciale Staten in juni 2022 (Notities Zero Based Budgetting -ZBB- en de benchmark provincies -Cebeon-. In het geval dat onze structurele taken toenemen zal hiervan een herijking plaatsvinden.

Programma O&O (organisatie-ontwikkeling) en de uitvoering van het HR-beleid

Programma O&O

De ambitie van de organisatie is optimaal bij te dragen aan de realisatie van maatschappelijke opgaven en de realisatie van de ambities van het provinciaal bestuur. In 2024 is de organisatie gaan werken vanuit

een nieuw organisatiemodel en nieuwe structuur. De basis voor de ontwikkeling van de organisatie is het organisatieplan 2023-2027. Prioriteiten in 2025 voor de organisatie zullen o.a. zijn Leiderschaps- en teamontwikkeling en de implementatie van de integrale werkwijze voor Programma's en Projecten. Er is meer focus op het thema resultaatsturing, zowel in de provinciale begroting als binnen de organisatie. In 2025 zal ook het periodieke medewerkersonderzoek worden uitgevoerd, gecombineerd met de 1- meting van de organisatieontwikkeling.

HR beleid

De organisatie werkt gestructureerd en integraal met verschillende HR instrumenten. We lichten hieronder een aantal van deze instrumenten toe, inclusief acties voor 2025.

Werving en selectie

De arbeidsmarkt is momenteel zeer krap en de personeelsbehoeften veranderen voortdurend. Om onze zichtbaarheid en aantrekkelijkheid te vergroten, nemen we in 2025 deel aan banenbeurzen en zetten we diverse arbeidsmarktcommunicatiekanalen in. We passen onze vacatures en wervingsmiddelen voortdurend aan op de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt. Actief recruitment via ons netwerk en platforms zoals LinkedIn speelt hierbij een belangrijke rol. Met 'campus recruitment' trekken en binden we jong talent (stagiaires en starters) aan aan de organisatie.

Banenafpraak/participatiebanen

Op basis van de Participatiewet 2015 is afgesproken dat werkgevers die meer dan 25 fte in dienst hebben, een aantal medewerkers met afstand tot de arbeidsmarkt in dienst nemen (arbeidsbeperkten, geregistreerd in het doelgroepenregister). Het percentage wordt jaarlijks bepaald en we gaan voor 2025 uit van een percentage van 2,85%, wat neerkomt op een doelwaarde van 30,5 fta voor 2025 (1 fta is 25,5 uur per week).

In de berap 2024 staat dat we nu 27,5 fta aan medewerkers hebben geplaatst op een participatiebaan. Dat is een stijging ten opzichte van voorgaande jaren en het resultaat van een combinatie van het aanbod aan kandidaten, beschikbare plekken in de organisatie en de benodigde begeleiding. Dat is een proces dat vraagt om zorgvuldigheid om ervoor te zorgen dat plaatsingen succesvol zijn.

Dit is een vergelijkbare score ten opzichte van andere provincies. Er zijn provincies die het afgesproken aantal wel halen, maar daar worden bijvoorbeeld de geplaatste medewerkers in de catering en schoonmaak meegeteld, omdat zij werken met een ander soort dienstverleningscontract. In de dienstverleningscontracten van de provincie, zijn deze medewerkers ook opgenomen en dat gaat om zo'n 4 fta.

Leren en ontwikkelen

In 2025 wordt, op basis van het beleid leren en ontwikkelen, verder invulling gegeven aan de ontwikkeling van medewerkers (inclusief management) en teams. Managers zijn actief met hun leiderschapsvaardigheden aan de slag en zullen deze vaardigheden inzetten in hun coachende, verbindende en inspirerende rol richting medewerkers. Er wordt geïnvesteerd in (digitale) ondersteuning op het gebied van leren en ontwikkelen, zodat dit optimaal ingezet kan worden om de doelstellingen van de Provincie te realiseren.

Ook in 2025 staat het cultuur- en leiderschapstraject centraal. De focus komt daarbij meer komen te liggen op teamontwikkeling. In het kader van de strategische personeelsplanning (SPP) worden gewenste en noodzakelijke opleidingen en trainingen gericht ingezet.

Traineeprogramma's

Al een aantal jaren wordt succesvol een traineeprogramma uitgevoerd, waarin jaarlijks gemiddeld in totaal 10 a 15 trainees instromen. Afhankelijk van de behoefte wordt er geworven op generieke trainees die binnen de organisatie in de diverse domeinen aan het werk gaan.

Nieuw is dat in 2023 is gestart met een traineeprogramma voor statushouders in een pilot fase. In 2025 nemen 6 trainees deel aan dit programma. De trainees starten in 2025 met hun tweede opdracht binnen een afdeling waar de match is gevonden op het gebied van competenties, ontwikkeling en toekomstige ambities

We onderzoeken in 2025 de mogelijkheden om in ons traineeprogramma de samenwerking te zoeken met andere bedrijven of organisaties.

CAO

In 2024 zal voor het jaar 2024 een nieuwe CAO moeten worden afgesproken. In de begroting gaan we uit

van de geraamde prijsindex loonvoet overheid van 5,2%. Als de uitkomst in werkelijkheid sterk afwijkt van deze index, leggen we dit voor aan Provinciale Staten in en het dan voorliggende PenC document.

Ziekteverzuim

We willen dat iedereen binnen de provinciale organisatie zich fit en gezond voelt, maar er zal altijd sprake zijn van ziekteverzuim. Wij richten ons op een ziekteverzuim van maximaal 4,5%.

Het programma Digitale Transformatie

Digitalisering speelt een sleutelrol bij het realiseren van efficiënte bedrijfsvoering. Om dit te kunnen realiseren is een modern digitaal fundament nodig. Provinciale Staten hebben in 2022 extra middelen beschikbaar gesteld om de basis op orde te brengen. In 2023 is het uitvoeringsprogramma Digitalisering gestart. De doelstellingen voor 2025 zijn aangescherpt op basis van de inzichten die we tot juni 2024 hebben opgedaan.

We willen in 2025 starten met een operationeel modern, efficiënt, schaalbaar en marktconform platform voor procesondersteuning realiseren welke voldoet aan relevante wet- en regelgeving en als fundament onder toekomstige functionaliteiten ligt. De planning hiervan zal in lijn worden gebracht met de doelen en resultaten voor 2025 voor Subsidiezaken en KCC.

De afgelopen jaren is weinig tot niet geïnvesteerd in de digitale vaardigheden van de organisatie. Om security-risico's te voorkomen, de belangen van de mienskip recht te doen, digitale hulpmiddelen goed in te zetten en draagvlak voor nieuwe digitale functionaliteiten te vergroten, is investering in het digitale vakmanschap van de organisatie noodzakelijk. In 2025 zullen we stevig inzetten op de verhoging van de digitale fitheid van de organisatie. Hieronder valt ook de implementatie en naleving van wet- en regelgeving die samenhangt met het digitaal handelen van ons als provincie. Medewerkers zijn daarbij bewust van de kansen die digitalisering biedt en de risico's en verantwoordelijkheden die daarmee samenhangen op het gebied van privacy en informatieveiligheid.

Digitale ontwikkeling worden vertaald naar nieuwe (digitale) wetgeving. Voor de provincie gaat dit komend jaar om de volgende wetten:

- Wet modernisering elektronisch berichtenverkeer (Wmebv)
- Wet digitale toegankelijkheid (Wdo) (waaronder ook digitale toegankelijkheid valt)
- Baseline informatiebeveiliging overheid (BIO)

Wmebv – Wet Modernisering Elektronisch Bestuurlijk Verkeer

De Wet modernisering elektronisch bestuurlijk verkeer (Wmebv) regelt dat burgers en bedrijven hun zaken die ze met de overheid moeten doen, digitaal kunnen afhandelen. Zij krijgen daarmee het recht om officiële berichten, zoals aanvragen voor vergunningen en bezwaarschriften, elektronisch aan het bestuursorgaan te zenden. Daarnaast verbetert hun rechtspositie in het digitale contact met de overheid.

WDO – Wet digitale Overheid

De Wet digitale overheid regelt dat Nederlandse burgers en bedrijven veilig en betrouwbaar kunnen inloggen bij de (semi-)overheid. Een afnemer moet de provincie veilig kunnen benaderen (beveiligde verbindingen); moet weten welk niveau van inloggen voor de dienst vereist is (classificatie betrouwbaarheidsniveau) en waarom (publicatie besluit GS); Een afnemer moet met het eigen, erkende middel kunnen inloggen of iemand anders kunnen vragen hem/haar te vertegenwoordigen (acceptatie inlogmiddelen en machtigen) en moet, als de situatie daarom vraagt, kunnen traceren wie er wanneer met zijn/haar inlogmiddel iets gedaan heeft (logging).

Digitale toegankelijkheid (onderdeel Wdo)

Digitale toegankelijkheid gaat erover dat digitale informatie en diensten even bruikbaar zijn voor mensen met een functiebeperking als voor mensen zonder functiebeperking. Denk aan gebruikers die doof, slechthorend, blind, slechtzind of kleurenblind zijn. Doelstelling in 2025 is dat alle publiek toegankelijke websites en apps waar de provincie Fryslân op dat moment verantwoordelijk voor voldoen aan Digitale Toegankelijkheid wetgeving. Voor alle publiek toegankelijke websites en apps zijn in 2025 Toegankelijkheidsverklaringen gemaakt. De status van elke verklaring is (zo snel mogelijk) A, B, of C (De status (A t/m E) geeft aan hoe toegankelijk een website of app al is, en of de organisatie voldoet aan de wet). In 2025 wordt continue gewerkt aan verbetering van de digitale toegankelijkheid van de websites en apps waar de provincie verantwoordelijk voor is.

Op het gebied van digitale toegankelijkheid is 100% compliancy nog niet mogelijk. De focus ligt op dit moment op publiek toegankelijke websites en apps. De interne applicaties zullen later volgen. Ook zal in een later stadium worden onderzocht in hoeverre intranetten, extranetten en cloudapplicaties onder de wet vallen.

BIO – baseline Informatiebeveiliging Overheid:

De Baseline Informatiebeveiliging Overheid (BIO) is het basisnormenkader voor informatiebeveiliging binnen alle overheidslagen (Rijk, gemeenten, provincies en waterschappen). Had voorheen iedere overheidslaag zijn eigen baseline, nu is er 1 BIO voor de gehele overheid. Dit biedt een aantal voordelen:

- Het versterken van de informatieveiligheid door betere afstemming binnen ketens van overheden en andere partijen;
- Administratieve lastenverlichting bij overheid en bedrijven, zowel afnemers als leveranciers, door uniforme beveiligingsnormen bij de overheid;
- Aansluiting bij internationale regelgeving en standaarden;
- Vermindering van onderhoudskosten.

De rechtmatige organisatie

De rechtmatigheidsverantwoording is sinds verslagjaar 2023 een feit. De provinciewet is gewijzigd. Op basis van de verdere uitwerking in het Besluit Begroting en Verantwoording (BBV) en het Besluit Accountantscontrole Decentrale Overheden (BADO), maken we in 2025 een plan om de interne processen voor de rechtmatigheidsverantwoording verder te professionaliseren.

De herinrichting van het provinciehuis en het hybride werken

Naar aanleiding van de organisatieontwikkeling in 2024 is de inrichting van het provinciehuis aangepast naar de nieuwe organisatiestructuur. Van daaruit gaan we in 2025 verder met de ambitie om het flexibel (samen)werken, ontmoeten en vergaderen in het provinciehuis te faciliteren. We maken hiervoor een plan en nemen de voortgang op de in bestuursrapportage 2025.

De Energie-neutrale organisatie

Energieneutraliteit betekent dat er, over het jaar heen, evenveel energie wordt opgewekt als verbruikt door een organisatie. Om energieneutraliteit binnen de provinciale organisatie te realiseren wordt er ingezet op energiebesparing en opwek van hernieuwbare energie. De doelstelling om energieneutraal te zijn staat niet op zichzelf. Provinciale Staten hebben het doel om in 2025 als organisatie energieneutraal te zijn vastgesteld in de beleidsbrief Duurzame Energie in 2016. In het Energieprogramma 2022-2025 (vastgesteld door Gedeputeerde Staten in 2022) is dit doel overgenomen.

in dit uitvoeringsproject realiseren we energiebesparing in de provinciale kantoorgebouwen door onder meer het nemen van isolerende maatregelen en plaatsing van energiezuinige installaties en de verdere elektrificatie van het wagenpark. Daarnaast wekken we hernieuwbare energie op door onder andere het plaatsen van zonnepanelen op provinciale gronden en de productie van lokaal groen gas uit eigen bermmaaisel.

In 2025 ronden we de (al eerder in gang gezette) energiebesparende maatregelen in het provinciehuis en de steunpunten af. Mogelijk dat één enkele vervangende en een innovatieve maatregel in 2025 nog aangekocht en uitgevoerd moeten worden. Dit betreft een mogelijke extra maatregel voor energiebesparing op het provinciehuis en daarnaast de geplande opslag van duurzame energie bij het provinciaal vaarwegensteunpunt Uitwellingerga.

Voor de opwek van duurzame energie op provinciale gronden - middels het in samenwerking met marktpartijen ontwikkelen en realiseren van eigen duurzame energiebronnen (zonnepark en bermgrasvergister) - leggen we in in 2025 een voorstel voor aan Provinciale Staten, zodat vervolgens ook de beoogde (zelf)levering van duurzame energie aan de provinciale organisatie gerealiseerd kan worden.

Wetgeving

Voor de Wet open overheid (Woo) staat 2025 in het teken van de transformatie naar een open en toegankelijk Fryslân door het meenemen van de medewerkers in de 'open manier van werken'. De implementatie van de Woo richt zich in 2025 voornamelijk op de actieve openbaarmaking van de informatie categorieën. Ook wordt het programma "Schrijven voor openbaarheid" verder uitgerold. Ook zijn de structurele taken geborgd voor Digitale Toegankelijkheid in de organisatie.

Er wordt verder gewerkt aan de implementatie van de Wet Modernisering Bestuurlijk Bestuur, De Wet Digitale overheid en Single Digitale Gateway. Deze wetten hebben gemeen dat (veilig) digitaal zakendoen met de provincie (ook binnen Europa) makkelijker wordt.

Fraude en onregelmatigheden

In 2023 hebben we een organisatiebrede frauderisico-analyse opgesteld en in 2024 een frauderesponsplan gemaakt. In 2025 ontwikkelen we het risicomanagement, zodat risicomanagement - meer en meer - een sturingsinstrument wordt bij het realiseren van onze doelen.

Paragraaf 8. VTH taken

Deze paragraaf bevat een nadere toelichting op de vergunningverlenende -, toezichthoudende en handhavingstaken (VTH taken) van de provincie. Sinds de inwerkingtreding van de Omgevingswet is de term VTH vervangen door U&H: uitvoering en handhaving.

Uitvoering is het nieuwe begrip voor vergunningverlening, onder Handhaving valt zowel toezicht als handhaving. Voor de leesbaarheid zal in deze paragraaf ook nog het begrip VTH-taken worden gehanteerd.

Bevoegd bestuursorgaan

Gedeputeerde Staten is het bevoegde bestuursorgaan voor de uitvoering van VTH taken. De juridische grondslag hiervoor ligt in landelijke wetgeving en provinciale verordeningen. Er zijn ook overeenkomsten op basis waarvan GS een rol heeft, bijvoorbeeld het Schone Lucht Akkoord (SLA).

Uitvoering

De feitelijke uitvoering van VTH taken wordt deels uitgevoerd door GS zelf en deels namens GS door de uitvoeringsdiensten FUMO en ODG.

Bij de FUMO (Fryske Utfieringstsjinst Miljeu en Omjouwing) is een breed pakket aan milieutaken ondergebracht. Dit betreft voornamelijk VTH-taken en de advisering op specialistische terreinen als externe veiligheid, bodem en geluid.

De ODG (Omgevingsdienst Groningen) is één van de zes omgevingsdiensten die is aangewezen als Brzo - omgevingsdienst (Besluit risico's zware ongevallen, onder de Omgevingswet is Seveso geworden). Deze omgevingsdienst is onder meer belast met de uitvoering van VTH-taken voor de majeure risicobedrijven in de drie Noordelijke provincies.

Mandaat

Gedeputeerde Staten hebben aan de ambtelijke provinciale organisatie en de FUMO en ODG mandaat verleend, zodat zij de aan hen opgedragen taken kunnen uitvoeren. Over gevoelige zaken vindt overleg en afstemming met de verantwoordelijk portefeuillehouder plaats. In het Interbestuurlijk Programma Versterking VTH stelsel (IBP VTH) wordt een landelijk, uniform mandaat voorbereid.

VTH bijdrage aan doelen

Het karakter van het VTH instrumentarium maakt dat er veelal sprake is van een indirecte bijdrage aan de realisatie van doelen uit de verschillende beleidsvelden. De basisgedachte is dat normconform gedrag, een goede naleving van wet- en regelgeving, bijdraagt aan veiligheid, gezondheid en een duurzame leefomgeving. Zo versterkt een goede uitvoering van VTH taken de naleving van wet- en regelgeving en wordt met de inzet van het VTH instrumentarium bijgedragen aan de realisatie van doelen uit de beleidsvelden:

- 2.3 Instandhouding provinciale infrastructuur;
- 3.1 Natuur;
- 4.2 Water en Bodem;
- 4.3 Milieu
- 4.4 Energietransitie
- 5.1 Economie

VTH beleid

Voor de uitvoering van de VTH taken stellen Provinciale Staten verordeningen (zoals de Omgevingsverordening en de Wadloopverordening) en Gedeputeerde Staten uitvoeringsbeleid (VTH-beleid/ U&H strategie) vast. Het vaststellen van VTH-beleid volgde uit afdeling 13.2 van het Omgevingsbesluit.

Het beleid is in de volgende documenten vastgelegd:

- U&H strategie provincie Fryslân 2025-2028; Hierin is het algemene beleidskader voor de VTH taken opgenomen en beschrijft de uitgangspunten, doelen (wat) en strategieën (hoe) voor de

uitvoering van VTH-taken. Dit beleid is van toepassing op alle VTH taken waarvoor GS het bevoegd gezag is en welke door de eigen organisatie en deels door de FUMO worden uitgevoerd (de zogenaamde plustaken). De U&H strategie is eind 2024 door GS vastgesteld en de opvolger van het VTH-beleidsplan 2019 – 2023 (verlengd tot en met 2024).

- U&H strategie Fryslân 2025-2028; Dit beleidsdocument bevat het uniforme beleid voor de provinciale en gemeentelijke basistaken die door de FUMO worden uitgevoerd en wettelijk gezien bij een omgevingsdienst moeten worden belegd.
- U&H strategie Noordelijke maat; Hierin is het beleidskader opgenomen voor de majeure risicobedrijven (Brzo/Seveso bedrijven) waarvan de VTH-taken door de ODG worden uitgevoerd in de drie Noordelijke provinciën.

Wat willen we bereiken?

De wet- en regelgeving waarin GS als het bevoegde gezag is aangewezen bevat specifieke doelen. GS heeft medebewind voor deze landelijke regelgeving en streeft op deze doelen goede naleving na.

De Omgevingswet biedt overheden keuzeruimte om doelen voor de leefomgeving te bereiken. In de POVI is een strategische en lange termijn visie voor de fysieke leefomgeving opgenomen. Vanuit het Rijk wordt gewerkt aan een Nationaal Milieu Programma wat vertaald dient te worden naar regionaal niveau. Deze vertaling vindt zijn weg via de instrumenten uit de VTH-beleidscyclus en wordt uitgewerkt in de U&H strategie. Daarin is voor verschillende onderwerpen nader uitgewerkt op welke wijze een bijdrage wordt geleverd aan wettelijke en andere beleidsdoelen door een goede uitvoering van de wettelijke taken vergunningsverlening, toezicht en handhaving en wordt een bijdrage geleverd aan een veilige, gezonde en duurzame leefomgeving. Daarom wordt een versterking en borging van de VTH beleids- en operationele cyclus nagestreefd.

VTH uitvoeringsprogramma en – jaarverslag

De U&H strategie is uitgewerkt in een operationele uitvoeringsprogramma. Het jaarlijkse uitvoeringsprogramma bevat een meer gedetailleerde uitwerking van de verwachte resultaten en de daarvoor benodigde inzet vanuit de provinciale organisatie, de FUMO en de ODG. In jaarverslagen wordt na afloop gerapporteerd aan - en verantwoording afgelegd door - Gedeputeerde Staten over de uitvoering van de VTH-taken. Het verslag is tevens een belangrijk evaluatiemoment: ligt de uitvoering op koers, is er aanleiding om te (her)prioriteren en/of doelen bij te stellen.

Inhoudelijke speerpunten

Hieronder worden enkele inhoudelijke speerpunten benoemd:

- Beleidsontwikkeling

Er wordt in IPO-verband bijgedragen aan de ontwikkeling van (landelijk) VTH-beleid. Daarbij sluiten wij aan bij de programmalijnen uit de bestuurlijke IPO-agenda Ruimte en leefomgeving (2024-2028). Binnen deze programmalijnen vallen onderwerpen als gezonde leefomgeving, veilige leefomgeving, externe veiligheid, vervoer gevaarlijke stoffen, drugsafvaldumpingen, varend ontgassen, circulaire economie en VTH, klimaat en VTH, zeer zorgwekkende stoffen, financiële zekerheidstelling, diepe plassen, VTH-stelsel en Nationaal Milieuprogramma.

- De doorontwikkeling van het VTH-stelsel

Dit krijgt een impuls naar aanleiding van de aanbevelingen die voortvloeien uit het rapport “Om de leefomgeving” van de Commissie Van Aartsen. De aanbeveling uit dit rapport zijn omgezet in een interbestuurlijk programma (IBP VTH) waaraan vanuit het Rijk, VNG, IPO en OD-NL een bijdrage is geleverd. In 2024 zijn de nodige besluiten genomen die de komende jaren verder geïmplementeerd moeten worden zoals de financieringsystematiek van de omgevingsdiensten, een landelijk uniform modelmandaat, robuustheidscriteria, ontwikkelen van een kennisinfrastructuur en adequate informatie-uitwisseling en monitoring. Hierbij is samenwerking binnen de VTH-keten en een regionale versterking van de uitvoeringspraktijk een belangrijk uitgangspunt om te komen tot de gewenste robuuste omgevingsdiensten.

- Majeure risicobedrijven

Fryslân kent 14 majeure risicobedrijven (peildatum 1 januari 2024). De uitvoering van VTH-taken bij deze bedrijven is, zoals eerder aangegeven, opgedragen aan de ODG. De uitvoering van deze taken vindt plaats overeenkomstig de productie- en kwaliteitsnorm “Noordelijke Maat” zoals die tussen de provincies Fryslân, Groningen en Drenthe met de ODG is overeengekomen.

- Samenwerken

- o Fries VTH-overleg. Gedeputeerde Staten hebben de wettelijke taak tot coördinatie en afstemming tussen overheden en andere organisaties in Fryslân die betrokken zijn bij de uitvoering van VTH-taken. Deze samenwerking heeft een beleidsmatig en kaderstellend karakter. De onderwerpen komen voort uit de meerjarenagenda, aangevuld met actuele thema's.

- o Operationele samenwerking. Als provincie werken we veel en intensief samen met andere overheden, uitvoeringsorganisaties en andere instanties in concrete zaken. Deze samenwerking is erop gericht om daar waar nodig krachtdadig en als één overheid te kunnen acteren. Wij doen dit zowel in:

- Noordelijk verband: met provincie Groningen, Fryslân en Drenthe en Politie Noord-Nederland;
- Waddengebied met o.a. provincie Groningen, Fryslân en Noord-Holland maar ook Rijkswaterstaat en Beheer Autoriteit Wadden
- Samenwerking toezicht bij de Natura 2000 – gebieden met o.a. terreinbeherende organisaties It Fryske Gea, Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten

Paragraaf 9. Grote projecten

In deze paragraaf staan de grote projecten en programma's in de provincie Fryslân. Hieronder verstaan we projecten of programma's die een meerjarig karakter hebben, en waarvan PS besloten hebben tot uitvoering over te gaan. Het gaat om projecten en programma's met grote maatschappelijke impact. De realisatie is van belang voor het halen van de provinciale doelstellingen, zoals de resultaatdoelstellingen uit het bestuursakkoord. Daarbij geldt dat deze projecten (significante) bestuurlijke en/of juridische en/of financiële risico's kennen. De provincie speelt in deze projecten een regisserende of stimulerende rol.

De paragraaf is ontstaan vanuit de periodieke sturingsbehoefte van PS op deze (en toekomstige) programma's en projecten. Jaarlijks wordt in overleg met de auditcommissie bepaald welke projecten en programma's voldoen aan de criteria om in de begroting van het volgende jaar in de paragraaf opgenomen te worden.

Elk project/programma wordt toegelicht aan de hand van de volgende onderdelen:

- De besluiten van Provinciale Staten.
- De financiële stand van zaken (provinciaal aandeel).
- De acties in 2025.
- De mogelijke risico's.

Overzicht projecten

Projecten

1. Spoorprojecten
  - a. Lelylijn
  - b. ERTMS
2. Vismigratierivier
3. Bruggen/Sluis Kornwerderzand

Programma's

4. Natuurpact: uitvoering natuurontwikkelingsopgave
5. Programma Natuur
6. Fries Programma Landelijk Gebied (FPLG)
7. Veenweide
  - a. Veenweideprogramma 2021-2031
  - b. Aldeboarn-De Deelen
  - c. Hegewarren
  - d. Idzegea

1 Spoorprojecten (programma infrastructuur)

De spoorprojecten zijn onder te verdelen in twee hoofdprojecten:

- Lelylijn
- ERTMS

1a. Lelylijn

PS-besluiten

Vooralsnog zijn er geen PS-besluiten genomen.

Financiële stand van zaken

Het kabinet heeft € 3 mld. gereserveerd voor de realisatie van de Lelylijn. In 2023-2024 wordt het MIRT- en NOVEX-onderzoek voor de Lelylijn uitgevoerd. Met het Rijk is afgesproken de kosten hiervan ad € 8 mln. te verdelen in 50% voor het Rijk en 50% voor de regio. Dit is voor het MIRT- en NOVEX-onderzoek Lelylijn (€ 6 mln., Deltaplan (€ 1 mln.), onderzoek Bestaand Spoor (€ 0,5 mln.) en onderzoek

Nedersaksenlijn (€ 0,5 mln.). Voor de provincie Fryslân betekent dit een bijdrage aan de plankosten van € 1 mln.. Daarnaast dragen Friese gemeenten hieraan bij.

In het hoofdlijnenakkoord van PVV, VVD, NSC en BBB is de Lelylijn weer opgenomen. In de komende tijd moet de financiële component van de Lelylijn nog duidelijk worden.

Wat gaan we doen in 2025?

In 2024 wordt het MIRT- en NOVEX-onderzoek voor de Lelylijn afgerond. Sinds december 2022 is het (door Rijk en Regio gezamenlijk opgerichte) projectteam Lelylijn aan de slag met het MIRT- en NOVEX-onderzoek waarin de effecten van de Lelylijn worden onderzocht. Doel van het onderzoek is het opleveren van voldoende informatie om de Startbeslissing Verkenning Tracéwet te nemen door de minister in november 2024, als start van de formele planvoorbereiding en realisatie van de Lelylijn. Verder wordt een Ontwikkelperspectief NOVEX Lelylijn opgesteld ten behoeve van de nieuwe landelijke Nota Ruimte. Daarnaast wordt het participatietraject voortgezet. In Europees verband loopt een traject om de Lelylijn op te nemen in het 'extended core network', TEN-T, het eerste resultaat van dit traject is dat de Lelylijn op het comprehensive network, TEN-T wordt vermeld. Er wordt lobby gevoerd richting Europa om cofinanciering voor de aanleg van de Lelylijn te krijgen uit de budgetten achter de TEN-T verordening en andere mogelijke Europese fondsen. Samen met regionale partijen zal gezocht worden naar mogelijkheden voor regionale cofinanciering.

Risico's

Het is een risico of er zicht komt op 75% van de financiering van de Lelylijn. Dat hanteert het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat als spelregel voor het nemen van de Startbeslissing. Betrokken partijen zijn hierover met elkaar in gesprek.

1b. ERTMS

PS-besluiten

Op 5 november 2021 hebben Provinciale Staten ingestemd met het besluit van Gedeputeerde Staten van 5 oktober 2021 over de invoering van het nieuwe treinbeveiligingssysteem European Rail Traffic Management System (ERTMS) op de noordelijke regionale spoorlijnen. Het is een gezamenlijk project van het Rijk en de provincies Groningen en Fryslân. De provincies zijn opdrachtgever voor Arriva voor de ombouw van 68 treinstellen (het geschikt maken voor ERTMS). Het Rijk draagt zorg voor de ombouw van de spoorinfrastructuur voor circa € 310 mln.. Het project kent een doorlooptijd tot 2030.

Financiële stand van zaken

Het totale budget voor de ombouw van de treinen bedraagt € 99,5 mln.. Hiervoor draagt de provincie Fryslân € 10 mln. bij en de provincie Groningen € 20 mln. (naar rato omvang van de concessie: 1/3 Fryslân en 2/3 Groningen). De bijdrage van de provincie wordt gedekt uit de te realiseren besparing in de concessie. Via een Specifieke Uitkering (SPUK) ontvangen de provincies van het Rijk naar rato het resterende bedrag. Arriva heeft op basis van een kasstroomregeling circa € 30 mln. ontvangen; 1/3 van Fryslân en 2/3 van Groningen. Met deze middelen wordt het contract met Stadler gefinancierd, de partij die de treinstellen gaat ombouwen voor Arriva.

Wat gaan we doen in 2025?

ProRail heeft een projectorganisatie in het leven geroepen om de uitrol van ERTMS in Nederland te organiseren. De werkzaamheden voor de provincie bestaan vooreerst uit het laten opstellen van ontwerpen door ingenieursdiensten voor de benodigde aanpassingen in de treinen in Fryslân en Groningen. Vanaf 2026 worden de treinstellen daadwerkelijk omgebouwd. Parallel daaraan zal ProRail de noodzakelijke aanpassingen aan de spoorinfrastructuur uitwerken. Hier worden voorbereidingen voor getroffen. De provincies hebben zitting in de stuurgroep ERTMS noordelijke lijnen en worden middels kwartaal- en jaarrapportages geïnformeerd. De regie op planning en uitvoering is belegd bij de landelijke Programmadirectie die hiervoor door het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat is opgericht.

Risico's

- De beide provincies zijn volledig risicodragend voor de ombouw van het treinmaterieel naar verhouding van inbreng.
- De indexering is een risico. We zijn met het Rijk overeengekomen dat zij hun bijdrage jaarlijks indexeren voor zover niet is uitbetaald. Onze eigen bijdrage wordt niet geïndexeerd, hetgeen op termijn kan leiden tot een tekort. In het totale budget is circa € 9 mln. beschikbaar voor risicodekking.

- Omdat de noordelijke lijnen als één van de eerste worden omgebouwd naar ERTMS kunnen er onvoorziene zaken optreden. Vooralsnog loopt voor Fryslân alles op schema.
- De complexiteit van de integrale werking van de diverse ProRail systemen maakt dat er nog geen definitief startmoment is gepland. Vooralsnog kan de voorziene vertraging opgelost worden binnen de looptijd van project.

2 Vismigratierivier

PS-besluiten

- Op 21 december 2011 hebben Provinciale Staten de Bestuursovereenkomst Afsluitdijk (inclusief ambitie agenda Afsluitdijk) vastgesteld.
- Op 21 januari 2015 hebben Provinciale Staten diverse provinciale budgetten vastgesteld.
- Op 20 april 2016 hebben Provinciale Staten besloten geen wensen of bedenkingen kenbaar te maken voor vaststelling van vier Realisatieovereenkomsten met RWS.
- Op 20 april 2016 hebben Provinciale Staten het Provinciaal Inpassingsplan voor de Vismigratierivier vastgesteld.
- Op 28 november 2018 hebben Provinciale Staten het reparatieplan van het Provinciaal Inpassingsplan vastgesteld.

De financiële stand van zaken

	Budget		Besteed
Project	Totaal budget	Aandeel provinciale bijdrage in budget	Gerealiseerd t/m 2023
Vismigratierivier deel 1	19.000.000	2.700.000	19.000.000
Vismigratierivier deel 2	47.400.000	5.700.000	19.700.000

Het budget is de afgelopen jaren toegenomen met diverse substantiële bedragen. Vanuit het waddenfonds is € 5 mln. beschikbaar gesteld om de effecten van inflatie en extreme prijsontwikkelingen op te vangen. Tevens zal vanuit het project het beheer en onderhoud de eerste 5 jaar worden uitgevoerd waaronder de eerste 3 jaren na oplevering. In de eerste jaren wordt door het project bewaakt hoe het beheer en onderhoud zo goed mogelijk kan plaatsvinden tijdens de zogeheten inregelfase (het optimaliseren van het ecologisch systeem). Hiermee is een bedrag van € 2,5 mln. gemoeid, dat in 2024 vanuit het onderhoudsbudget VMR beschikbaar is gesteld aan het project. Een belangrijke beheersmaatregel om de hoge prijsontwikkeling te beheersen is onze gewijzigde inkoopstrategie met twee-fasen-contracten (vastgesteld door GS in 2021, zie ook brief 01937167). Middels deze contracten wordt een knip aangebracht tussen voorbereiding en daadwerkelijke realisatie. In de aanbesteding worden randvoorwaarden meegegeven, waaronder het taakstellend budget. Fase 2 (de bouw) start alleen mits dit past binnen de randvoorwaarden. Middels gesprekken en afstemming met Rijkswaterstaat wordt de grondstromenproblematiek beheerst.

Wat gaan wij doen in 2025?

Het project is opgedeeld in deelgebieden (zie afbeelding 1).

Afbeelding 1. Deelgebieden Vismigratierivier

De deelgebieden II, III en V zijn afgerond. Deelgebied IV is begin 2025 gereed. Deelgebied VI wordt in 2024/2025 gerealiseerd, begin 2026 kan de rivier in gebruik worden genomen.

In december 2023 is een gebiedsinrichtings- en exploitatieplan voor het gehele gebied Kornwerderzand (Beleef Kornwerderzand) opgeleverd. Een aantal onderdelen van dit plan, gelegen in het projectgebied van de VMR, is financieel gedekt vanuit de middelen van de VMR.

Voor Kornwerderzand breed is in 2024 is een ontwikkelteam met leden vanuit de betrokken partijen opgezet om aan de slag te gaan met het zoeken naar financiering voor de resterende onderdelen waar wel draagvlak maar geen dekking voor is.

Risico's

De vertraging van het Rijksproject heeft ook tot vertraging geleid voor de Vismigratierivier. Een langere doorlooptijd heeft financiële consequenties (o.a. indexering, personeelslasten, en hogere bouwkosten) en maakte verlenging van de natuurwetvergunning noodzakelijk. Generiek is er in de GWW-sector ook sprake van (enorme) prijsstijgingen.

Om de gevolgen van de vertraging in het Rijkscontract en de problematiek met grondstromen te beheersen is bij de aanpak van de Vismigratierivier gekozen voor een inkoopstrategie met twee-fasencontracten. In de aanbesteding worden de randvoorwaarden aangegeven, waaronder het taakstellend budget. In de eerste fase 'engineeren' opdrachtgever en aannemer samen aan een ontwerp met een planning en een financiële aanbieding waarvoor de aannemer het werk kan maken. Als dit past binnen de randvoorwaarden (waaronder budget maar ook beschikbaarheid grondstromen) krijgt de aannemer opdracht voor de realisatie (fase 2). Met de werkwijze is voorkomen dat we pas konden bouwen nadat Levvel haar werk voor het Rijkscontract had afgerond en is de planning van de realisatie afgestemd op vrijkomende grondstromen van de Afsluitdijk waarmee zo veel als mogelijk hergebruikt is. Naar het zich nu laat aanzien heeft alleen deelgebied VI nog een risico dat het taakstellend budget onvoldoende blijkt en/of fase 2 later dan gepland opgedragen kan worden in verband met de beschikbaarheid van zand of door algehele kostenstijging.

Beoogd was om zand voor de VMR te winnen door de geulen naar Kornwerderzand, ten behoeve van de

sluis, op diepte te brengen. Door 'werk-met-werk' te maken, komen we dan op een voordelige manier aan het zand voor de Vismigratierivier. Vanwege de toenemende verzilting van het IJsselmeer is zandwinning niet meer toegestaan door RWS, zo lang niet duidelijk welke effectieve verziltingsmaatregelen genomen moeten worden. RWS heeft toegezegd te willen meedenken over oplossingen voor het zandprobleem. Tot nu toe zijn we daar voor de verschillende deelgebieden succesvol in geweest en ook op dit moment lijken er goede mogelijkheden voor het laatste deelgebied (de Rivier). Ondanks de successen is vertraging in de zandleverantie niet uit te sluiten met als mogelijk gevolg, dat het elders gekocht moet worden; fase 2 voor deelgebied 6 later opgedragen zal worden of dat naar aanvullende financiering gezocht moeten worden. In een worse case situatie worden de werkzaamheden niet opgedragen, en wordt gezocht naar alternatieven, zoals het aanpassen van het ontwerp passend binnen de financiële kaders van het project. Aangezien het laatste deelgebied is gegund en het beheer en onderhoud van de VMR geregeld moet worden, dient een natuurbeheerder te worden geselecteerd.

3 Bruggen /sluis Kornwerderzand

PS-besluiten

- In het kader van het uitvoeringsprogramma DNA is 21 januari 2015 € 10 mln. gereserveerd als regionale bijdrage in de investeringskosten voor de sluis Kornwerderzand.
- In het coalitieakkoord 2015-2019 is een bedrag van € 5 mln. beschikbaar gesteld voor het gehele project.
- 17 juni 2020 hebben Provinciale Staten besloten geen wensen of bedenkingen kenbaar te maken voor de vaststelling van de Bestuursovereenkomst (BOK) Sluis Kornwerderzand en hebben €100 mln. investeringskrediet beschikbaar gesteld voor de nieuwe bruggen en de voorbereidende werkzaamheden voor de sluis.
- 22 december 2022 hebben Provinciale Staten hebben ingestemd met het voorfinancieren van de € 26,5 mln. markt bijdrage. En zijn geen wensen en bedenkingen ingebracht tegen het besluit van het college van GS om in te stemmen met de model overeenkomst "inning markt bijdrage".
- 8 november 2023 hebben PS ingestemd met het beschikbaar stellen met de resterende € 4,5 mln. als provinciale bijdrage voor het project Sluis Kornwerderzand.

Financiële stand van zaken

	Budget		Besteed	Toelichting
Project	Totaalbudget	Aandeel provinciale bijdrage in budget	Gerealiseerd t/m 2023	
Sluis Kornwerderzand	80.000.000	16.000.000	3.000.000	Besteding betreft voorbereidingskosten exclusief € 1,4 mln. verkenning/studie
Fase 1 bruggen Kornwerderzand	100.000.000	3.500.000	10.300.000	

Wat gaan we doen in 2025?

In 2020 is een BOK met het Rijk gesloten voor de realisatie van het project. Sindsdien hebben zich diverse ontwikkelingen voorgedaan en zijn er nieuwe risico's opgetreden (zie paragraaf risico's) die van invloed zijn op het gehele project. Wat in 2025 zal gaan gebeuren is afhankelijk van de afspraken die met het Ministerie en de RWS zijn gemaakt. Indien er overeenstemming wordt bereikt, dan zullen de afspraken zijn vastgelegd in een aangepaste bestuursovereenkomst en een realisatie-overeenkomst. In 2025 kan dan de voorbereiding van de realisatie van de bruggen en de sluis verder plaatsvinden. Voor de sluis zal door PS dan nog wel een realisatiebesluit genomen moeten worden.

Risico's

Op het moment van schrijven van deze begroting, zomer 2024, is het nog ongewis hoe het project bruggen, sluis, vaargeulen Kornwerderzand verder gaat. Er worden diverse scenario's met het Rijk besproken waarbij alle scenario's gemeen hebben dat ze behoorlijk afwijken van de afspraken zoals ze in 2020 zijn gemaakt. Dat betekent ook dat enkele eerder genoemde risico's niet meer van toepassing zijn en andere risico's zijn ontstaan.

- Project/bouwisico's; elk project kent risico's in de voorbereiding- en bouwfase. Er moeten o.a. nog diverse vergunningen worden aangevraagd. Wijzigingen in wet- en regelgeving kunnen soms tot onverwachte neveneffecten leiden, zoals de PAS (Programma Aanpak Stikstof). Deze risico's worden normaal gesproken opgevangen binnen de risicoserveringen van het project.
- Afhankelijk van het gekozen scenario voor de bouw van de bruggen en sluis kan er een nieuw financieringsprobleem ontstaan.
- Indien het project stopt zal over de reeds bestede middelen met het Rijk een afspraak moeten worden gemaakt. In de BOK zijn daar uitgangspunten over vastgelegd.
- De oorspronkelijke voorziene werkwijze om de vaargeulen in het IJsselmeer te verdiepen en de opgave die de provincie heeft zoals beschreven in de BOK, blijkt vanuit vergunningverlening in de praktijk slechts in zeer beperkte mate mogelijk. Daardoor zijn de mogelijkheden om opbrengsten te genereren middels werk-met-werk ook beperkt. De lucratieve vakken zijn of worden vergund aan marktpartijen. Een scenario waarbij de opgave van de provincie zich mogelijk beperkt tot de aanpak van de resterende, onrendabele stukken lijkt daarmee waarschijnlijk. Budgettair is rekening gehouden met een opbrengst van € 10 mln. Met het Rijk is gesproken over oplossingen en zal worden betrokken bij de afspraken die met het Ministerie en RWS worden gemaakt.
- Het blijkt dat er sprake is van een toenemende verzilting van het IJsselmeer. Inmiddels is duidelijk dat er effectieve maatregelen zijn, om de intrede van zout te beheersen. De verdieping van de geulen in het IJsselmeer is daarmee in principe mogelijk. Hoe hier verder mee om te gaan, is onderwerp van gesprek met het Rijk.

4 Natuurpact: uitvoering natuurontwikkelingsopgave

In 2011 hebben provincies en het Rijk in het Onderhandelingsakkoord Natuur afspraken gemaakt over de decentralisatie van het natuurbeleid. Hiermee zijn wij verantwoordelijk geworden voor de uitvoering van de Natuuropgave.

De decentralisatie is verder uitgewerkt in het Natuurpact. Het Natuurpact is afgesloten voor de periode 2014 – 2027. De uitvoering van het Natuurpact is in de begroting opgenomen in hoofdstuk 3.1 Natuur. Het betreft daar de planning voor het lopende begrotingsjaar op hoofdlijnen. In deze paragraaf Grote projecten wordt een toelichting gegeven op één van de onderdelen van het Natuurpact: natuurontwikkelingsopgave.

In het kader van het Natuurpact is met het Rijk afgesproken dat in 2027 het NatuurNetwerkNederland (NNN) wordt gerealiseerd. Provinciale Staten heeft november 2022 besloten dat er maximaal wordt ingezet om het NNN te realiseren. Gelet op de beschikbaarheid van geld, menskracht en beschikbaar instrumentarium is gebleken dat niet zonder meer het gehele NNN in 2027 kan worden gerealiseerd. Vooral het verkrijgen van de benodigde grond dan wel het geïnteresseerd krijgen van grondeigenaren voor natuurbeheer is een cruciale factor voor het slagen van de ambities. En natuurlijk moeten voldoende middelen voorhanden zijn. Met Provinciale Staten is afgesproken dat we uitgaan van de realisatie van 750 ha verwerven/functiewijziging en 2.000 ha inrichting NNN in 2027. In voorjaar 2025 wordt middels een MidtermReview de voortgang van de realisatie aan Provinciale Staten voorgelegd.

De realisatie van het NNN wordt in Fryslân gedaan middels vier grote gebiedsontwikkelingsprojecten (Achtkarspelen Zuid, Alde Feanen, Beekdal Linde en Koningsdiep). Natuur mei de Mienskip (NmdM) is in 2018 middels een Right to Challenge (RtC) gestart omdat er op dat moment minder budget beschikbaar was voor de realisatie van het NNN waardoor er minder NNN aangelegd kon worden; NmdM kwam met een voorstel hoe het NNN grotendeels wel te kunnen realiseren. In 2019 is het een RtC in samenwerking met de provincie geworden. Middels het uitwerken van een aantal pilots heeft NmdM een aanpak/werkwijze ontwikkeld en vastgelegd in een koersdocument. PS heeft maart 2022 aangegeven verder te willen gaan met NmdM en hiervoor 13 FTE beschikbaar te stellen.

PS besluiten

- Op 21 december 2011 hebben Provinciale Staten besloten het onderhandelingsakkoord Natuur (2011) niet te aanvaarden. Provinciale Staten hebben wel de bereidheid uitgesproken te zullen meewerken aan de uitvoering van het akkoord.
- Op 27 juni 2012 hebben Provinciale Staten ingestemd met de Nota 'Natuur & Lanlik Gebiet' en gekozen voor scenario 2 plus: dit scenario betreft de realisatie van de EHS-taakstelling volgens het Onderhandelingsakkoord Natuur met als plus de prioritaire Friese natuurprojecten in Achtkarspelen Zuid, Beekdal Linde en Beekdal Koningsdiep (minimaal 200 en maximaal 500 ha).
- Op 22 januari 2014 zijn Provinciale Staten akkoord gegaan met het Natuurpact tussen de Provincies en het Rijk.
- Op 10 maart 2015 zijn Provinciale Staten geïnformeerd over de ontwikkelingen in het financiële kader van het program Lanlik Gebiet.
- Op 10 mei 2017 zijn Provinciale Staten geïnformeerd over de uitkomsten van het onderzoek naar de geconstateerde tekorten op de Natuuropgave door BMC.
- Naar aanleiding van dit onderzoek is een aantal scenario's uitgewerkt in het rapport Natuur in Fryslân - Haalbaar en Betaalbaar. Uitgangspunten van deze scenario's waren dat het tekort op de natuuropgave opgelost moest worden, én dat de oplossing gevonden moest worden in de natuurontwikkelingsopgave (1 van de onderdelen van de natuuropgave). Naast de provinciale scenario's is vanuit de mienskip ook een scenario ingebracht. Provinciale Staten hebben op 18 juli 2018 een besluit genomen over deze scenario's. Besloten is om drie scenario's verder uit te werken (waaronder het alternatieve scenario van de mienskip, dat als voorkeursscenario is aangemerkt).
- Op 10 juli 2019 zijn de uitgewerkte scenario's ter besluitvorming voorgelegd aan PS. PS hebben besloten om scenario 5b, Natuur mei de Mienskip (binnen bestaand budget) verder uit te werken door het uitvoeren van 3 pilots en in 2021 een definitieve scenariokeuze te maken. Als terugvaloptie is gekozen voor scenario 3+.
- Op 25 mei 2020 heeft PS het grondbeleid vastgesteld. Dit is relevant voor de grondverwerving voor natuur.
- Op 1 juli 2020 heeft PS de evaluatiecriteria pilots Natuur mei de Mienskip vastgesteld.
- Op 1 december 2020 is PS geïnformeerd over de financiële voortgang Natuurpact.
- Op 24 november 2021 hebben Provinciale Staten de financiële voortgang natuurontwikkelingsopgave besproken. Hierin is een doorkijk gegeven welk budget beschikbaar is voor de komende jaren voor de realisatie van het NNN. In dit stuk is aan de orde geweest dat realisatie in 2027 niet lukt, vanwege onvoldoende inzet capaciteit, te weinig middelen en instrumentarium op basis van vrijwilligheid. PS heeft besloten dat er € 10 mln. in 2022 beschikbaar wordt gesteld voor realisatiekansen prioriteit 3 en 4 NNN (betreft aankopen/functiewijziging, niet voor inzet capaciteit).
- Op 23 maart 2022 hebben Provinciale Staten het aanbod van Natuur mei de Mienskip besproken. NmdM heeft najaar 2021 een aanbod gedaan om 500 ha aan functiewijziging en 1000 ha aan inrichting te doen in de periode t/m 2027 in het NNN buiten de vier gebiedsontwikkelingsprojecten Alde Feanen, Achtkarspelen Zuid, Beekdal Linde en Koningsdiep. PS heeft ingestemd met optie 2, principebesluit: GS op te dragen om m.b.t. NmdM een aantal voorwaarden uit het aanbod uit te werken, zodat dit in de uitwerking van het herziene planning van het natuurpact meegenomen kan worden.
- Op 20 april 2022 hebben Provinciale Staten de strategische grondnota NNN besproken. Hierin ligt een aantal opties voor over de inzet van instrumentarium om de gronden binnen het NNN te realiseren voor natuur. PS heeft ingestemd met optie 3. Dit betekent inzetten op maximale vrijwilligheid in de periode t/m 2027 en inzet op basis van volledige schadeloosstelling vanaf 2028 voor realisatie van prioriteit 1 en 2 NNN. Dit betekent dat er meer capaciteit beschikbaar gesteld moet worden om actiever met de grondaankoop aan de slag te gaan en om meer instrumentarium in te zetten.

- Op 30 november 2022 hebben Provinciale Staten de herziene planning NNN besproken. PS heeft aangegeven dat de provincie haar maximaal gaat inzetten om het NNN te realiseren. En heeft hiervoor ook meer capaciteit voor beschikbaar gesteld (zowel voor de inzet van NmdM als voor de uitvoering van de strategische grondnota) en daarnaast is de aankoopstop voor het provinciale deel van het NNN (prioriteit 3 en 4 NNN) eraf gehaald zodat we weer in het gehele NNN aan de slag kunnen. Daarnaast is afgesproken dat er in 2025 een Mid Term Review is om de voortgang van de realisatie te bespreken.

Te realiseren doelen

Met de realisatie van het NNN wordt invulling gegeven aan het vergroten van de biodiversiteit. Hiermee wordt een robuust netwerk gerealiseerd. In 2027 is een robuust en samenhangend natuurnetwerk gerealiseerd: vanaf 1-1-2022 betreft dit 750 ha verwerving/functiewijziging en 2000 ha inrichting NNN t/m 2027. Hiermee is er na 2027 nog een restanttaakstelling van ca. 850 ha verwerving/functiewijziging en 1600 ha inrichting NNN voor de realisatie van het gehele NNN.

Indicator	doelwaarde 2025
Gerealiseerde hectare Natuurnetwerk Fryslân: grondverwerving / functieverandering (cumulatief)	400 ha
Gerealiseerde hectare Natuurnetwerk Fryslân: inrichting (cumulatief)	1.045 ha

Financiële stand van zaken

Onderstaand is het overzicht opgenomen van de stand van zaken van het Natuurpact. Dit is de tabel met de programmering van de totale natuuropgave in de nieuwe indeling op basis van het scenario 750 ha verwerven/functiewijziging en 2.000 ha inrichting NNN, conform het PS besluit over de herziene planning NNN (november 2022). Betreft de periode 2014-2027. In deze tabel zijn voor de realisatiecijfers de peildatum 1/1/2024 aangehouden. En is de financiële programmering aangepast naar de stand van zaken 1 juni 2024.

Natuurpact Programmering 2014 t/m 2027 op basis van 750 ha

programmering 2014 t/m 2027

INKOMSTEN x € 1.000, -	Realisatie 2014-2023	Programmering 2024-2027	Totaal
1. Rijksmiddelen	376.800	201.200	578.000
2. Provinciale middelen	111.800	49.000	160.800
3. Europese middelen	98.700	67.500	166.200
4. pMJP middelen	20.900	0	20.900
5. Overige middelen	26.100	16.300	42.400
SUBTOTAAL	634.300	334.000	968.300

UITGAVEN x € 1.000, -	Realisatie 2014-2023	Programmering 2024-2027	Totaal
1. Ontwikkelopgave	72.100	96.600	168.700
2. Natura 2000	19.600	28.900	48.500
3. Natuurbeheer	170.700	94.700	265.400
4. Agrarisch natuurbeheer	168.400	109.700	278.100
5. Wet natuurbescherming	1.000	100	1.100
6. Soortenbeleid - weidevogels	5.900	0	5.900
7. Soortenbeleid - Ganzen	111.400	59.600	171.000
8. Soortenbeleid overige soorten	1.600	2.400	4.000
9. Diversen	36.900	19.100	56.000

SUBTOTAAL	587.600	411.100	998.700
------------------	----------------	----------------	----------------

TOTAAL x € 1.000, -	Realisatie 2014-2023	Programmering 2024-2027	Totaal
Subtotaal inkomsten	634.300	334.000	968.300
Subtotaal uitgaven	587.600	411.100	998.700
TOTAAL	46.700	-77.100	-30.400

Op basis van de huidige programmering is er berekend dat er dan een tekort is van ca. € 30 mln. Hierin is bijvoorbeeld rekening gehouden met: de verhoging van de indexatie voor het Agrarische Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb), de aanpassing standaardkostprijzen van Subsidiestelsel Natuur en Landschap (SNL), de verhoogde kosten voor de ganzenschade, de benodigde inzet voor NmdM en uitvoering strategische grondnota NNN (totaal 18 FTE in de periode 2023 t/m 2027) en vanaf 2024 zijn de rentekosten voor het IKG (Investeringskader Grond) substantieel verhoogd (van 0,82 naar 3,19%). Wat betreft de ganzenschade is het beeld dat de grasprijs vanaf 2024 lager wordt dan in eerste instantie was geprogrammeerd, dit is verwerkt in de programmering. Daarnaast is de besluitvorming in PS over het ganzenbeleid dat zorgt voor hogere kosten in de programmering verwerkt. De € 18,4 mln. tekort op het ANLb waar we u in najaar 2023 over hebben geïnformeerd is niet opgenomen in de programmering en zit hiermee niet in het tekort van € 30 mln. Ons beeld is dat dit tekort aan de orde is in 2027 en 2028 en dat het Natuurpact als voorfinanciering kan worden benut. Er is geen sprake van een financieel risico omdat het beschikbare budget kaderstellend is en we de komende tijd op zoek gaan naar aanvullend budget. Hierbij kan gedacht worden aan financiering vanuit EU-subsidies of uit Programma Natuur.

Wat gaan we doen in 2025?

Inhoudelijk rapporteren we hier alleen over de voortgang van de natuurontwikkelingsopgave. Voor de andere onderdelen wordt verwezen naar programma 3.1 Natuur. De natuurontwikkelingsopgave wordt uitgevoerd middels Natuer mei de Mienskip en vier gebiedsontwikkelingsprojecten: Achtkarspelen Zuid, Alde Feanen, Beekdal Linde en Koningsdiep. Algemeen geldt dat we verder gaan met de uitvoering van de natuurontwikkelingsopgave conform de besluitvorming van PS. Hiervoor is een realisatiestrategie opgesteld waar uitvoering aan wordt gegeven. Daarnaast wordt uitvoering gegeven aan het verkopen van ingerichte provinciale grond conform het uitvoeringskader verkoop gronden NNN.

Midterm Review NNN

In voorjaar 2025 wordt de MTR NNN over de voortgang van de realisatie van het NNN voorgelegd aan PS. In de MTR gaan we in op de voortgang en zullen we de mogelijkheden voor realisatie van de opgave in 2027 aan u voorleggen.

Natuer mei de Mienskip

NmdM heeft een aanbod gedaan dat zij in de periode t/m 2027 500 ha functiewijziging en 1.000 ha inrichting NNN gaan realiseren. In 2023 is de organisatie vormgegeven en is gestart met verkenningen. Op basis van de verkenningen wordt meer duidelijk waar de kansen liggen en vervolgens welke werkwijze hiervoor nodig/mogelijk is. Hierbij wordt bekeken of er aangesloten kan worden bij andere projecten/gebiedsprocessen of dat dit een zelfstandig project onder NmdM wordt (zoals bijvoorbeeld Burgumermar & De Leijen). In 2024 is er verder gewerkt aan de verkenningen. In 2025 is voorzien dat gewerkt wordt aan:

Op basis van de verkenningen wordt duidelijk in welke gebieden kansen liggen voor de realisatie. Dit wordt verder uitgewerkt in een aanpak per gebied en vervolgens wordt hier uitvoering aangegeven. Ten tijde van het schrijven van de Begroting 2025 was nog niet bekend om welke gebieden het gaat. In het gebiedsproject Burgumermar & De Leijen wordt gewerkt aan een inrichtingsplan voor het deelgebied 't Swartfean en een aanpak voor het gehele plangebied. Hierbij het uitzicht op de realisatie van 70 ha NNN.

Er wordt uitvoering gegeven aan Tsjoch op!. Grondeigenaren kunnen met initiatieven voor realisatie van het NNN terecht bij dit loket. Vervolgens wordt samen met de eigenaar onderzocht welke mogelijkheden er zijn voor realisatie.

Ook is er inzet op fondsenwerving en het vinden van koppelkansen om extra middelen beschikbaar te maken voor het NNN. Hier wordt in 2025 een vervolg aangegeven.

Gebiedsontwikkelingsprojecten

In 2025 vindt in gebiedsontwikkelingsproject Beekdal Linde de uitvoering van het hermeanderingsbestek Linde plaats. Afhankelijk of er nog grotere aangesloten gebieden in Beekdal Linde beschikbaar komen voor natuurrealisatie zal worden gestart met de voorbereiding van de inrichting daarvan.

In 2025 wordt in het gebiedsontwikkelingsproject Achtkarspelen Zuid gestart met de uitvoering van de Droegehamstermieden, gestart met de uitvoering van Reahel-East, gestart met de uitvoering van de Surhuzumermieden en in z'n algemeenheid wordt verder gegaan met de uitvoering van het plan "Mieden op z'n Mooist". Er zijn diverse grondruilen waarmee er grond binnen het NNN beschikbaar komt t.b.v. de natuurontwikkeling.

In 2025 wordt in het gebiedsontwikkelingsproject Alde Feanen een vervolg gegeven aan de uitvoering van de 4e module en met de voorbereiding van verschillende aanvullende inrichtingswerkzaamheden.

In 2025 wordt in het gebiedsontwikkelingsproject Koningsdiep op basis van de uitkomsten van de MER voor de boven- en middenloop een inrichtingsplan opgesteld (350 ha).

In 2025 wordt gewerkt aan voorbereiding van de uitvoering van het inrichtingsplan Dulf Mersken (240 ha). Hiermee wordt zowel invulling gegeven aan de Natura 2000 doelstellingen als de waterdoelen. De inzet is om in najaar 2025 gestart wordt met de uitvoering.

Tabel met geactualiseerde programmering te realiseren uitvoering Natuurpact
Betreft periode 2014-2027, peildatum 1-1-2024.

Opgave 2014-2027	Taakstelling 1-1-2022	Gerealiseerd t/m 2023	Restanttaakstelling	Prognose 2024	Prognose 2025
Verwerving/functiewijziging	1.600 ha	187 ha	1.413 ha	113	100
Inrichting	4.000 ha	545 ha	3.455 ha	300	200

Risico's

Algemeen:

In deze paragraaf lichten we alleen de risico's toe van de natuurontwikkelingsopgave. Over de risico's van de rest van het Natuurpact rapporteren we in hoofdstuk 3.1 Natuur van deze begroting.

Ontwikkelopgave:

- Tempo grondverwerving te laag - Indien het tempo van vrijwillige grondverwerving te laag is zullen de doelen voor de ontwikkelopgave en daarmee de KaderRichtlijn Water (KRW) en Natura 2000 niet worden gehaald. In april 2022 heeft PS op basis van de strategisch grondnota NNN een besluit genomen over het in te zetten instrumentarium. Hiermee wordt ingezet op het maximaal vrijwillig realiseren van natuur. Na 2028 kan voor prioriteit 1 en 2 NNN gerealiseerd worden op basis van volledige schadeloosstelling. Het eventueel inzetten van schadeloosstelling brengt wel hogere kosten met zich mee en voor maximaal vrijwillig kunnen realiseren is meer capaciteit nodig. Dit heeft op zichzelf weer een negatief effect op het aantal ha's dat kan worden gerealiseerd met het budget. In de Midterm Review zullen we met voorstellen voor de realisatiemogelijkheden komen.
- Tempo van doorlevering van ingerichte natuurgrond te laag - Als het niet lukt om door de provincie verworven en als natuur ingerichte gronden door te verkopen aan een eindbeheerder heeft dit als gevolg dat de provincie dan kosten heeft voor het beheer maar ze kan zichzelf geen beheersubsidie toekennen. Als beheersmaatregel kunnen de beheerkosten dan worden gefinancierd uit het budget voor de ontwikkelopgave.
- Onvoldoende budget voor de realisatie NNN - Op dit moment is er onvoldoende budget voor de realisatie van het NNN (schadeloosstelling en realisatie van de provinciale opgave). Daarnaast is er nog een risico dat andere onderdelen van Natuurpact meer financiering nodig hebben en dit

zou ten koste kunnen gaan van de realisatie van NNN. Als beheersing wordt ingezet op het maken van een financiële risicoanalyse, zodat er tijdig en goed beeld is van de financiële voortgang van het totale Natuurpact.

- Onvoldoende beschikbare capaciteit – Voor de realisatie van het NNN is meer inzet van capaciteit nodig. Op dit moment zijn er zoveel ontwikkelingen in het landelijk gebied dat het beeld is dat er onvoldoende beschikbare capaciteit is om het NNN te realiseren. Zowel qua inzet als het vinden van personeel dat voldoende kennis en ervaring heeft. Zeker gezien de grote opgaven die aan de orde zijn in het landelijk gebied.
- Invloed FPLG - De inschatting is dat de besluitvorming en het vervolg rond de aanpak stikstof en het FPLG invloed gaan hebben op de realisatie van het NNN.

5 Programma Natuur

Algemeen

Programma natuur

De provincies en het Rijk hebben als onderdeel van de structurele aanpak stikstof afgesproken om een gezamenlijk Programma Natuur op te stellen, aanvullend op het Natuurpact. Belangrijke hoofdlijn van het Programma Natuur is om condities te realiseren voor een gunstige staat van instandhouding (Svl) van alle soorten en habitats onder de Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR). Hiermee wordt gestreefd, in samenhang met de andere maatregelen in de structurele aanpak stikstof, om aan de eisen te voldoen die de VHR stelt. De inzet richt zich vooral op maatregelen in en rond beschermde natuurgebieden (Natura 2000 en het Natuurnetwerk Nederland).

De provincie heeft voor de periode 2021-2023 een Uitvoeringsprogramma Natuur opgesteld. Hierin is beschreven hoe gebiedsgericht invulling wordt gegeven aan het realiseren van de condities, die nodig zijn voor een landelijk gunstige Staat van Instandhouding, waar bij aanvang van het programma sprake is van een te hoge stikstofdepositie voor stikstofgevoelige soorten en habitattypen in de provincie Fryslân. Op 15 november 2023 heeft de minister van N&S besloten om de uitvoeringstermijn van het programma Natuur te verlengen van ultimo 2025 naar ultimo 2026. Dit naar aanleiding van het verzoek van de provincies die aangaven meer tijd nodig te hebben om de maatregelen uit te kunnen voeren.

In het programma is ook aangegeven welke maatregelen in de gebieden worden uitgevoerd. Dit zijn vooral maatregelen gekoppeld aan het herstel van stikstofgevoelige natuur in zowel Natura 2000-gebieden als in het overige NNN die binnen drie jaar uitgevoerd kunnen worden en aanvullend op het Natuurpact zijn. In deze fase vindt een voorbereiding plaats op de gebiedsgerichte aanpak NPLG en wordt de koppeling onder andere met brongerichte maatregelen stikstof voorbereid. Deze maatregelen worden in de jaren 2024 en 2025 uitgevoerd. In het programma Natuur is ook een 2e fase voorzien. De planvorming daarvan start in 2023 en in 2024 zal een aanvraag voor vervolgmaatregelen bij het Rijk worden ingediend. Deze 2e fase loopt van 2024 tot 2032. De te treffen maatregelen hebben betrekking op benodigd systeemherstel voor realisatie instandhoudingsdoelstellingen, met de focus op de met stikstof overbelaste Natura 2000-gebieden. De Natuurdoelanalyses (NDA's) zullen onder meer de basis vormen voor de te treffen maatregelen. De financiering van deze maatregelen vindt plaats via Programma Natuur en heeft een duur van 2024 – 2032. De exacte omvang hiervan is nog niet bekend.

PS besluiten

Uitvoeringsprogramma 2e fase programma Natuur

Dit programma zal in 2024 ter kennisgeving aan PS verzonden.

Wetgeving:

Wet Stikstof en Natuurherstel (WSN)

Financiële stand van zaken

Voor het uitvoeringsprogramma Natuur hebben we van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit € 44,8 mln. ontvangen, dit op basis van de ingediende plannen. De maatregelen (€ 31 mln.) worden uitgevoerd door de terrein behorende organisaties (TBO) en door de provincie zelf. Verder kunnen de middelen ingezet worden voor grondaankopen (€ 10,7 mln.) en voor onderzoek en personeelsinzet (€ 3,2 mln.) . Onderling kan binnen het budget geschoven worden. Het totaalbedrag ad € 44,8 mln. is reeds ontvangen. Tot nu toe is er van dit bedrag ca. € 15 mln. besteed. Het zwaartepunt van de uitvoering ligt op de jaren 2024, 2025 en 2026. Niet bestede middelen gaan terug naar het ministerie. Jaarlijks vindt er een verantwoording plaats aan het Rijk over de stand van zaken. De eindafrekening vindt plaats in 2026. Het verantwoordingsproces vindt plaats via SiSa.

Wat gaan we doen in 2025?

De 1e fase programma Natuur wordt uitgevoerd in 2024, 2025 en 2026 door de verschillende terrein behorende organisaties en via projecten die de provincie zelf uitvoert. Daarnaast wordt het uitvoeringsprogramma programma Natuur 2e fase opgesteld en vastgesteld en zal een start worden gemaakt met de uitvoering van de maatregelen.

Risico's

Uitvoeringsprogramma Natuur:

Alle provincies plegen een extra inspanning voor natuurherstel. Zij hebben ook allen hiervoor middelen ontvangen van het Rijk. Al deze werkzaamheden vragen ook veel capaciteit die niet bij iedere organisatie aanwezig is. Het risico is dat er landelijk te weinig capaciteit aanwezig is om alle werkzaamheden tijdig uit te voeren. LNV heeft ter verkleining van het risico een kennisbank opgezet om daarmee kennis met elkaar te delen waardoor de kwetsbaarheid daalt. Daarnaast is de uitvoeringsperiode met een jaar verlengd waardoor de verwachting is dat de maatregelen tijdig uitgevoerd kunnen worden.

Door de inflatie stijgen de kosten en kunnen projecten mogelijk niet binnen het budget worden uitgevoerd. Dit kan er toe leiden dat er keuzes moeten worden gemaakt over projecten die niet kunnen worden uitgevoerd.

6 FPLG (Fries programma landelijk gebied)

PS-besluiten

Het definitieve gebiedsprogramma FPLG wordt voorgelegd aan PS.

Op 31 mei 2023 hebben Provinciale Staten besloten dat voor de jaren 2023 en 2024 tot een maximum van € 7 mln. aan kosten gemaakt mogen worden voor het FPLG in afwachting van de Rijksbijdrage.

Op 24 april 2024 hebben Provinciale Staten een motie aangenomen waarmee het college opdracht krijgt om;

- Bij het tot stand komen van de september (2024) versie van het FPLG in ieder geval een breed scenario mee te nemen waarin prioriteit ligt op maatregelen die het meest kosteneffectief en doelmatig zijn richting Nationale wettelijke opgaves en maatregelen, overeenkomend met het bestuursakkoord en dit scenario in september voor te leggen ter discussie aan de Staten.
- Een leefbaar platteland en een vitale landbouwsector waarbij perspectief voor alle vormen van landbouw geborgd is als (leidend) uitgangspunten op te nemen in de nadere uitwerking.
- De zorg over de NDA's en de oproep naar een betere en eenduidige natuurmonitoring mee te nemen in het vervolgproces van het FPLG.

Actuele stand van zaken Transitiefonds Landelijk Gebied - NPLG/FPLG

In oktober 2023 heeft de minister voor Stikstof en Natuurherstel een eerste reactie gegeven op de concept-gebiedsprogramma's van alle provincies. Uit de tussentijdse beoordeling van RTLG bleek dat Fryslân een goede eerste versie heeft gemaakt waarmee een goede basis is gelegd voor het maken van een definitief gebiedsprogramma. De minister vraagt van provincies om uiterlijk 31 augustus 2024 een volgende versie in te dienen. Eind juni 2023 zijn ook aanvragen ingediend voor Maatregelpakketten. Deze zijn ook beoordeeld. De minister vraagt aan provincies om uiterlijk 1 april 2024 verbeterde aanvragen in te dienen.

Eind mei 2024 heeft de nieuwe regeringscoalitie haar plannen gepresenteerd in het Hoofdlijnenakkoord. Daaruit blijkt dat de partijen het voornemen hebben om de verdere behandeling van de Tijdelijke wet Transitiefonds Landelijk Gebied in te trekken. Parallel daaraan worden ook de voor dat fonds gereserveerde middelen geschrapt.

Het FPLG was bedoeld als het gebiedsprogramma waarmee provincie Fryslân vastlegt hoe zij de doelen van het NPLG wil realiseren. Met het (ontwerp-)NPLG had het oude kabinet beoogd om te komen tot integrale realisatie van (wettelijke) doelen voor Natuur, Stikstof, Water en Klimaat(-mitigatie). Ook de transitie van de landbouwsector maakt hier onderdeel van uit. Het gebiedsprogramma was daarmee de basis voor het aanvragen van middelen van het Transitiefonds. Het is nog onduidelijk of en hoe het nieuwe kabinet verder gaat met het (ontwerp-)NPLG. Daarmee is het voor provincies ook onduidelijk op welke wijze zij invulling moeten en kunnen geven aan het realiseren van de doelstellingen. De al bestaande en lopende nationale en provinciale programma's voor de doelen en daarvoor beschikbaar gestelde middelen zijn niet toereikend.

Financiële stand van zaken

Versnellingsagenda Landelijk gebied 2022

Voor de uitvoering van drie versnellingsvoorstellen, Fochteloërveen, Aldeboarn de Deelen en van middelen- naar doelen beleid is in 2022 via een regeling van de minister van Natuur en Stikstof, € 24 mln. ontvangen. Deze middelen zijn bedoeld om de gebiedsgerichte aanpak voor natuur, inclusief stikstof, water en klimaat te versnellen. De uitkering is verstrekt voor kosten die gemaakt zijn tot 31 december 2024. Niet bestede middelen gaan terug naar het ministerie. Op 25 juni 2024 heeft het college ingestemd met het indienen van een verzoek om deze regeling met een jaar te verlengen. Naar verwachting stemt het Rijk hiermee in waardoor wij een jaar langer aan uitvoering kunnen werken.

Regeling Provinciale Maatregelpakketten Landelijk gebied

In februari 2024 heeft de Tweede Kamer ingestemd met een begrotingswijziging voor het ministerie van LNV. Daarna is begin juli 2024 ingestemd met een aanvullende begrotingswijziging in de Voorjaarsnota. Daarmee is € 1,54 mld. beschikbaar voor provincies om tot uitvoering te komen van maatregelen in het landelijk gebied. Voor Fryslân is hiervan € 180 mln. gereserveerd op basis van de ingediende aanvragen. Op 2 april 2024 heeft het college ingestemd met het indienen van verbeterde aanvragen. Op 7 juni 2024 heeft de minister de provincie geïnformeerd dat de aanvragen positief zijn beoordeeld en dat op basis daarvan de middelen kunnen worden toegekend. Op 11 juni is de Spuk Regeling Provinciale Maatregelpakketten Landelijk gebied (Rpml) gepubliceerd. Op 18 juni 2024 heeft het college ingestemd met het indienen van de aanvraag voor deze regeling. Begin september is de beschikking voor de eerste € 150 mln. ontvangen. Naar verwachting ontvangen wij eind van het jaar een beschikking voor het resterende bedrag van € 30 mln.. De regeling loopt vier jaar en schrijft voor dat de middelen uiterlijk 31 december 2026 worden uitgegeven. De regeling biedt mogelijkheid voor verlenging van nog eens vier jaar.

Indirecte Uitvoeringskosten / Voorbereidingskosten

Provinciale Staten hebben op 31 mei 2023 ingestemd om tot maximaal € 7 mln. aan kosten te maken vooruitlopend op de rijksbijdrage voor het FPLG. Naar aanleiding van een gehouden artikel 2 onderzoek is voor de boekjaren 2022 en 2023 eens € 1.191 mln. ontvangen. Daarmee is er dekking voor de uitgaven in die jaren en is er geen gebruik gemaakt van deze € 7 mln..

Voor het jaar 2024 is een bedrag van € 5,7 mln. beschikbaar gesteld voor Indirecte Uitvoeringskosten. Hiermee kunnen de kosten die worden gemaakt voor de voorbereiding van het FPLG worden gedekt. Het gaat dan vooral om capaciteit, bedrijfsvoering en organisatiekosten. Deze middelen zijn dekkend voor het boekjaar 2024, dat betekent dat er ook dit jaar geen aanspraak wordt gedaan op de € 7 mln..

In de Voorjaarsnota van het Rijk is een voorstel gedaan om ook voor de jaren 2025 en 2026 Indirecte Uitvoeringskosten beschikbaar te stellen voor provincies. Hierover is nog geen besluit genomen. Wij verwachten dat er in deze jaren wel kosten moeten worden gemaakt waarvoor nog geen dekking is.

Wat gaan we doen in 2025?

- Versnellingsagenda 2022 uitvoeren.
- Maatregelpakketten Landelijk gebied uitvoeren.

Omdat het nieuwe kabinet het Transitiefonds gaat schrappen is onze verwachting dat er ook geen vervolg komt op het NPLG. Beleid maken zonder uitzicht op middelen om tot uitvoering te komen is niet gebruikelijk. In de provinciale omgevingsvisie moet de provincie kaders vastleggen in spoor 1 voor Landbouw en Natuur. Voor de invulling daarvan kunnen het concept-gebiedsprogramma FPLG (juni 2023) en de Voortgangsrapportage FPLG (september 2024) worden gebruikt.

Risico's

De aanvragen voor Maatregelpakketten zijn opgesteld in het voorjaar van 2023 met de verwachting dat het Transitiefonds zou worden ingesteld. In het proces tussen opstellen en definitieve toekenning van middelen (maart 2023 - september 2024) zijn de spelregels voor toekenning voortdurend veranderd. De demissionaire status van het vorige kabinet zorgde voor een zeer nauwgezette en beheersmatige beoordeling van de plannen waardoor de speelruimte beperkt is. Onze aanvragen zijn bovendien gericht op de eerste jaren van uitvoering. Daarom zijn de beschikbare middelen beperkt. Voor volledige uitvoering en doelbereik moet er gezocht worden naar aanvullende financiering. Dit zou kunnen

betekenen dat maatregelen niet volledig kunnen worden uitgevoerd en processen voortijdig moeten worden beëindigd.

Daarnaast zijn er door de veranderende spelregels beperkte middelen beschikbaar voor uitvoering. Hierover wordt overleg gevoerd met LNV/RTLG. Ook de onzekerheid van middelen voor indirecte uitvoeringskosten is een risico voor de jaren 2025 en 2026.

7 Veenweide

Veeweide verdelen we onder in:

- 7a. Veenweideprogramma 2021-2031
- 7b. Gebiedsontwikkeling Aldeboarn De Deelen
- 7c. Gebiedsontwikkeling Hegewarren
- 7d. Gebiedsontwikkeling Idzegea

7a. Veenweideprogramma

Inleiding

In het Klimaatakkoord van Parijs uit 2015 hebben landen afgesproken om de opwarming van de aarde te beperken tot minder dan 2 graden. Als uitvloeisel hiervan werd in Nederland op 2 juli 2019 de Klimaatwet van kracht. Het Veenweideprogramma richt zich op het realiseren van een bijdrage aan de CO₂-uitstootreductie zoals vastgelegd in de Klimaatwet. In het Nationaal Klimaatakkoord maakten overheden, bedrijven en maatschappelijke organisaties in 2019 afspraken over de realisatie van de doelen uit de Klimaatwet. Het hoofdlijnenakkoord van het nieuwe kabinet bevestigt bestaande afspraken t.a.v. klimaat en vormt daarmee een stimulans om uitvoering te blijven geven aan het Veenweideprogramma.

Onze ambitie voor de lange termijn (2050) is een blijvend evenwicht, waarin veenafbraak, bodemdaling en CO₂-uitstoot nagenoeg zijn gestopt. De kwaliteit van landschap en natuur is verbeterd. Ook de leefbaarheid en vitaliteit staan op een hoog peil; de landbouw heeft zich aangepast aan de veranderde omstandigheden en recreatie en toerisme hebben zich verder ontwikkeld. Om tot deze ambitie te komen richten we ons voor 2030 op de volgende veenweidedoelen:

1. De negatieve effecten van bodemdaling zijn verminderd (gemiddeld 0,2 cm minder bodemdaling per jaar): Enerzijds door de absolute bodemdaling te beperken, anderzijds door de negatieve effecten te beperken, mitigeren of te compenseren. Dit moet ertoe leiden dat schade aan woningen, wegen en infrastructuur wordt beperkt, de stijging van kosten van waterbeheer in het gebied ook in de toekomst beperkt blijft, de verdroging van natuurgebieden is afgenomen, en het landschap en de cultuurhistorie van het veenweidegebied herkenbaar blijven.
2. De uitstoot van broeikasgassen uit de veenbodem is in 2030 met 0,4 megaton CO₂ equivalenten per jaar afgenomen.
3. De landbouw heeft een duurzaam toekomstperspectief.
4. Het watersysteem is waterrobuust en klimaatbestendig ingericht.

De uitvoering van het Veenweideprogramma vindt plaats in de gebiedsprocessen. Deze processen lopen in drie ontwikkelgebieden, Aldeboarn-De Deelen, de Hegewarren en Idzegea, terug te vinden als apart project in deze begroting. Ook zijn er drie kansrijke gebieden, Groote Veenpolder, Leechlân Grou-Warten en Akkrumer Goedland. Ontwikkelgebieden hebben prioriteit boven kansrijke gebieden en zijn verder in de uitvoering en planvorming.

PS besluiten

- Op 21 januari 2015 is de integrale visie vastgesteld voor het veenweidegebied, de Veenweidevisie, in nauwe samenwerking met Wetterskip Fryslân, de Friese gemeenten, belangenorganisaties en de mensen die er wonen en werken.
- Op 18 juli 2018 is de zogeheten tussenstap 18/19 vastgesteld voor de uitvoering van de Veenweidevisie na 2019
- Op 22 januari 2020 is ingestemd met de drie sporen aanpak gebaseerd op aanbevelingen uit de maatschappelijke kosten – batenanalyse van het veenweidegebied in Friesland.
- Op 26 mei 2021 is het Veenweideprogramma 2021-2030 vastgesteld waarmee invulling wordt gegeven aan de te realiseren opgaven in het Friese veenweidegebied tot 2030.

- Op 21 december 2022 is de Funderingsaanpak vastgesteld door PS.
- Op 12 juli 2023 hebben PS ingestemd met het voorstel voor de uitvoering van de moties die zijn ingediend door PS en AB naar aanleiding van de Funderingsaanpak d.d. 21 december 2022. Het gaat om de subsidie duurzaam funderingsherstel, financiering en doorpakken op code rood, maximale duur garantieregeling, eigen bijdragen funderingsonderzoek kwijtschelden, psychosociale kant van funderingsproblematiek, commissie bijzondere gevallen en financiële verbreding Funderingsaanpak.

Financiële stand van zaken

Veenweide uitvoering algemeen

Bedragen in euro's

Peildatum: 23/5/2024

Omschrijving	Actueel budget	Aandeel Provincie	Besteed
Uitvoering jaarplannen	34.889.188	32.006.115	17.977.944
Uitvoering Funderingsaanpak	14.475.550	6.712.300	160.592
Uitvoering Regiodeal NIL 2022-2024	665.624	0	148.194
Totalen	50.030.362	38.718.415	18.286.729

1) Besteed is incl. besteed door Wetterskip.

Wat gaan we doen in 2025?

In het kader van het FPLG wordt in het najaar van 2024 € 45 mln. door het Rijk beschikt voor uitvoering van de maatregelpakketten Veenweide. Ook wordt er gebruik gemaakt van de mogelijkheden van het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (Samenwerkingsmaatregel Veenweide en de niet grondgebonden maatregelen). Beide budgetten zijn een impuls om in de gebieden een nieuwe stap in de uitvoering te zetten.

Naar verwachting is er in 2025 ingestemd door de Europese Commissie met de Compensatiesystematiek Veenweide (CSV). Dit is een belangrijk instrument om in Fryslân te komen tot uitvoering.

Op dit moment is er onvoldoende menskracht en onvoldoende budget om de doelstellingen uit het Veenweideprogramma 2021 – 2030 te realiseren. Bij de risico's gaan we daar verder op in.

In 2025 gaan we binnen de programmalijnen de volgende werkzaamheden uitvoeren:

P1 Waterbeheer en klimaatadaptatie

- Voortzetting en verdere uitrol van de pilots met flexibel peilbeheer ('hoger als het kan, lager als het moet');
- Als onderdeel van de integrale aanpak de Kaderrichtlijn water-maatregelen voor waterkwaliteitsverbetering meenemen in de gebiedsgerichte aanpak.
- Inzet op de problematiek rondom funderingsschade en het borgen van de effectiviteit van hoogwatercircuits
- Ondersteuning van planvorming voor waterkwantiteit; zoet water toevoer en waterberging.

P2 Bodem en grondgebruik

- Voortzetting proeftuin bodem; veenoxidatie afremmen door bodemmaatregelen zoals klei in veen, overlagen en profielkeren;
- Voortzetting projecten integraal bodembeheer, draagkracht, bodemverdichting, duurzame maisteelt en biodiversiteit (weidevogels).
- Volgen proeven waterbergend vermogen van de bodem en bodemvruchtbaarheid;

P3 It Nije Buorkjen

- Implementatie Compensatiesystematiek Veenweide (CSV), borgen in de uitvoeringsorganisatie en adviseurs Landbouwadvisiepool opleiden;
- Opzetten van infrastructuur en governance voor toekenning van de middelen van het Nationaal Groeifonds (project NL2120 Fryslân)
- Realisatie van twee proefbedrijven in Hegewarren en nieuwe verdienmodellen in Akkrumer Goedland, als onderdeel van NL2120 (let op: hier weghalen als het terugkomt bij HW en AG)
- Benutten generieke instrumenten zoals subsidieregelingen om veranderingen in de landbouw te stimuleren.

P4 Natuur en biodiversiteit

- Uitvoeren Landschapsecologische systeemanalyse (of vergelijkbaar) in heel het veenweide programmagebied en ondersteuning van specifieke LESA's in de gebieden;
- Archeologische waarden/resten in beeld brengen in Hegewarren en in ieder geval twee andere gebieden;
- Onderzoek naar CO2-vastlegging, overgangszones en vegetatieontwikkeling en biodiversiteit;

P5 Integrale gebiedsaanpak

Separaat wordt nader ingegaan op de drie belangrijkste gebiedsprojecten (ontwikkelgebieden) van Veenweide, namelijk Aldeboarn de Deelen, Hegewarren en Idzegea. Daarnaast wordt vanuit Veenweide nog een aantal gebiedsprocessen actief ondersteund:

Groote Veenpolder: We gaan verder met het ontwikkelen van een integraal gebiedsplan. We streven ernaar dit in 2025 klaar te hebben. Hiervoor maken we een aantal gebiedsanalyses om scherp te krijgen wat de (on)mogelijkheden zijn om gebiedsdoelen te realiseren en wat de houdbaarheid van het watersysteem in 2050+ is. De pilots rondom flexibel peilbeheer en de proeftuin Bodem worden voortgezet. We verkennen de mogelijkheden en rechtsvorm van een gebiedsorganisatie zoals een grondcoöperatie om als gebied regie te hebben op vrijkomende grond van stoppers en verplaatsters.

Leechlan Grou-Warten: We gaan verder met de verkennende fase in het Leechlân. Met inmiddels een groot draagvlak in het gebied beginnen we aan de projecten zoals genoemd in het startdocument dat in april '24 door het BOF is vastgesteld. De ervaringen en resultaten hiervan vormen de bouwstenen voor de verdere planuitwerking. Daarnaast wordt een nieuwe projectleider aangesteld die samen met het gebied verantwoordelijk wordt voor een nieuwe fasering.

Akkrumer Goedland: We geven uitvoering aan de initiatieven om te komen tot een collectief verdienmodel vanuit de doelstellingen Veenweide. Hiervoor wordt concreet invulling gegeven aan de opgave van het landelijke Groeifonds (NL2120) en samengewerkt met Innovatiepolder Hegewarren.

P6 Onderzoek en monitoring

Op het gebied van onderzoek en monitoring gaan we het volgende doen:

- Voortzetting van deelname aan nationale onderzoeksprogramma's, onder andere op het gebied van broeikasgasmetingen en monitoring van bodemdaling en daarnaast ook eigen lopende monitoring van broeikasgassen en bodemdaling;
- Voortzetting van de monitoring van grondwaterpeilen en bodemvocht bij aangepast peilbeheer (o.a. bij Boeren Meten Water);
- Voortzetting van het vervolgonderzoek naar preventie en risico's op het ontstaan of toenamen van dierziekten bij nattere omstandigheden (met name leverbot en salmonella);
- Het actueel houden van de meetpunteninventarisatie voor grond- en oppervlaktewatermeetpunten;

- Het uitvoeren van de jaarlijkse analyse van meetgegevens van grondwaterstanden en vochtgehalten.
- Daarnaast blijven wij samenwerken met landelijke initiatieven, onder meer vanuit het Nationaal Onderzoekscentrum Bodemdaling Veenweide en het onderzoeksprogramma Somers.

P7 Funderingen

Continueren uitvoering Funderingsaanpak, inclusief de moties bij de Funderingsaanpak:

- Funderingsloket verder uitbouwen en ontwikkelen om woningeigenaren te helpen met informatie, funderingsonderzoek en -herstelplan en financiering
- Subsidieregeling funderingsonderzoek
- Subsidieregeling funderingsherstel
- Afronden doorpakken op code rood gevallen
- Maximale duur garantieregeling
- Kwijtschelden eigen bijdrage funderingsonderzoek
- Psychosociale kant funderingsproblematiek
- Commissie bijzondere gevallen
- Financiële verbreding Funderingsaanpak.

Risico's

Onvoldoende beschikbare capaciteit: voor onder meer de gebiedsprocessen is tijd nodig om zorgvuldig met stakeholders in het gebied te komen tot een invulling van de verschillende opgaven. Hiervoor is voldoende inzet noodzakelijk. Het vinden van personeel dat voldoende kennis en ervaring heeft om deze processen met stakeholders uit het gebied te kunnen organiseren is noodzakelijk. Met een toenemend aantal gebiedsprocessen in het veenweidegebied zien wij dit als een risico. Onvoldoende capaciteit speelt ook voor de Funderingsaanpak. Begeleiding van woningeigenaren met dergelijke problemen is intensief, blijkt ook uit de ervaring van Groningen. Tevens is Fryslân voorloper in de Funderingsaanpak, wat pionieren en dus tijd investeren betekent.

Onvoldoende budget voor de realisatie: Zoals bij de vaststelling van het FPLG is aangegeven is zo'n € 1,4 mld. nodig om het veenweideprogramma tot uitvoering te brengen, inclusief de aanpak funderingen. Met het wegvallen van het Transitiefonds landelijk gebied wordt voor de financiering gekeken naar overige financieringsbronnen vanuit het Rijk en Europa. Het is nog onvoldoende duidelijk welke financieringsbronnen waarvoor beschikbaar komen en in hoeverre dit ingezet kan worden voor de uitvoering van het veenweideprogramma. Duidelijk lijkt wel dat er onvoldoende budget is om de bestuurlijke taakstelling in 2030 te realiseren. Het is op dit moment niet te zeggen of de financiële verbreding van de Funderingsaanpak haalbaar is, omdat dit afhangt van de landelijke beleidsontwikkeling.

Onvoldoende tempo in de grondverwerving: Invulling van de opgaven in de gebiedsprocessen vraagt de mogelijkheid om af te kunnen waarden en te kunnen compenseren. Grond is hierin cruciaal. Tot op heden hebben we onvoldoende grond beschikbaar in de verschillende gebieden om te kunnen afwaarderen en compenseren en kunnen wij onvoldoende snel handelen.

7b. Aldeboarn - De Deelen

Inleiding

Aldeboarn- De Deelen is één van de ontwikkelgebieden in het Veenweideprogramma 2021-2030. Binnen deze gebieden liggen er op inhoudelijke gronden en vanuit maatschappelijke energie veel kansen, én zijn er middelen om aan de slag te gaan.

In het gebied loopt sinds 2016 een proces 'van onderop', gestart door burgers en boeren uit het gebied zelf. GS heeft in 2021 een breed samengestelde gebiedscommissie ingesteld met de opdracht om een integraal ontwerp gebiedsplan op te leveren.

Eind 2023 is, als tussenstap naar een ontwerp gebiedsprogramma, door de gebiedscommissie een lange termijn visie (het Koersdocument) vastgesteld. De betrokken overheden (GS, DB Wetterskip en colleges

van B&W van de drie betrokken gemeenten) hebben dit Koersdocument inmiddels als inspirerend en richtinggevend betiteld en uitgesproken er in gezamenlijkheid met de gebiedspartners verder invulling aan te willen geven. Het doel daarbij is de leefbaarheid en vitaliteit van het gebied, waarbij de opgaven uit het veenweideprogramma en het FPLG, maar ook de ambities uit het gebied zelf integraal onderdeel zijn te bevorderen. Het Koersdocument is tevens ter kennisgeving aan de Staten toegezonden.

Op verschillende manieren wordt ook nu al gewerkt aan de toekomst van het gebied, zo is de GLB-pilot Veenweide met flexibel peilbeheer (HAKLAM) in ADD Noord verlengd voor 2024 en worden waar mogelijk door de provincie strategische grondaankopen gedaan. Koppelkansen met de veenweideopgave worden verder uitgewerkt met de beschikking van de Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw, de Erfgoeddeal en een gebiedsofferte in het kader van Aanvalsplan Grutto voor ADD Noord.

PS besluiten

- Op 25 november 2020 heeft PS besloten om € 7 mln., van de € 22 mln. aan Friesland toegekende Impulsgelden van het Rijk, toe te kennen aan de gebiedsontwikkeling Aldeboarn- De Deelen.
- Op 12 juli 2022 heeft PS via de Berap besloten om € 21.846.750, toegekend door het Rijk via de Versnellingsagenda 2022-2023, toe te kennen aan de gebiedsontwikkeling Aldeboarn-De Deelen

Financiële stand van zaken

Financieel overzicht Gebiedsproject Aldeboarn - De Deelen

Bedragen in euro's

Peildatum 23/5/2024

Omschrijving	Actueel budget	Aandeel Provincie	Besteed
Planstudie & Gebiedsontwikkeling	4.152.772	0	1.506.319
Aankoop- en proceskosten Vastgoed	32.887.550	0	7.293.053
Uitvoering Regiodeal NIL	1.392.188	0	218.952
Uitvoering GLB pilot (via It Lege Midden)	1.721.032	0	n.b.
Totalen	40.153.542	0	9.018.324

Wat gaan wij doen in 2025?

- Op basis van het koersdocument toewerken naar een concept integraal gebiedsprogramma, bestaande uit verschillende gebiedsplannen voor delen van het gebied inclusief een volwaardige organisatie vanuit de overheden in samenwerking met het gebied. De basis van dit ontwerp gebiedsprogramma wordt gevormd door de groenblauwe scenario's en voorstellen voor integrale waterbeheersing, met naast aandacht voor de gevolgen voor de landbouw ook nadrukkelijk aandacht voor natuur, wonen, recreëren en energie. Mits voldoende capaciteit voorhanden is kan dit concept gebiedsplan in de tweede helft van het jaar worden opgeleverd,
- Afhankelijk van de verdere uitwerking van het ontwerp gebiedsplan zal mogelijk ook een milieueffectrapportage moeten worden opgesteld.
- Het concept gebiedsplan vormt de basis voor de volgende fase in het gebiedsproces: Op basis van het concept gebiedsplan kan met behulp de Compensatie Systematiek Veenweide een eerste kostenopzet voor zowel de benodigde compensatie voor de landbouw als uitvoering van het gebiedsproces zelf worden opgesteld.
- Bij voldoende financiële middelen kan vervolgens een concreet aanbod voor nadeelcompensatie (in geld of grond) aan de boeren en verpachters worden gedaan en begint het 'wiel van veenweide' te draaien, waarbij o.a. zo nodig een ruilverkavelingsproces wordt uitgevoerd.
- Uitvoering en afronding van de GLB-pilot HAKLAM in ADD Noord op basis van de afgesproken verlenging in 2023.
- Afronding van lopende projecten uit de regiodeal NIL.
- Op advies van de gebiedscommissie worden vooruitlopend op de vaststelling van het ontwerp integraal gebiedsplan no regret maatregelen uitgevoerd.

- Uitwerking van de Erfgoeddeal.
- Uitwerking van de gebiedsofferte Aanvalsplan Grutto in samenwerking met het gebied.

Risico's

ADD is een voorloper, zowel in Fryslân als in Nederland in de manier waarop we gebiedsprocessen integraal willen oppakken. Dit betekent dat waar zaken nog niet bekend zijn, dit moet worden uitgezocht en ontdekt. Dit vraagt tijd, terwijl je in een proces zit waarin je verder wil en duidelijkheid aan het gebied wil bieden wat het wordt. Het behouden van het draagvlak en ontdekken van nieuwe dingen die we nog niet weten is een belangrijk risico voor het gebiedsproces.

Gebrek aan voldoende financiering is een tweede risico. Weliswaar beschikt het gebiedsproces vooralsnog over verschillende financieringsstromen maar pas in de loop van 2025 zal aan de hand van een globale begroting kunnen worden vastgesteld of er voldoende geld is om het proces daadwerkelijk tot uitvoering te brengen.

Tot slot vergen het kunnen beschikken over voldoende uitvoeringscapaciteit én compensatiegrond nog steeds de nodige aandacht.

7c. Hegewarren

Inleiding

De Hegewarren is één van de ontwikkelgebieden in het Veenweideprogramma 2021-2030. De bodem in de Hegewarren zakt en het waterbeheer wordt er ingewikkelder. Door het dalende veen komt er veel CO₂ vrij en door lagere grondwaterstanden verdrogen omliggende natuurgebieden. Daarnaast ligt de Hegewarren naast het stikstofgevoelige natuurgebied De Alde Feanen. De peilen moeten omhoog om de problemen op te lossen. Dat heeft ingrijpende gevolgen voor de mensen die in en om de Hegewarren wonen en de grond gebruiken. Daarom is juist hen gevraagd om na te denken over een goede invulling van het gebied met een hoger waterpeil.

Bijna een jaar lang heeft een groep inwoners en betrokkenen uit en rondom de Hegewarren gewerkt aan oplossingen voor de toekomst van de Hegewarren in het veenweidegebied. Ze deden dat in een zogenaamd co-creatieproces. In 2022 heeft u op basis van de resultaten uit dat proces het besluit genomen om de polder om te vormen naar een waterrijk gebied met veel ruimte voor natuur en recreatie.

Voor veehouders in het gebied verandert er veel. Ze kunnen of willen niet blijven in een polder met hogere grondwaterstanden. Ze gaven aan ervoor open te staan om in gesprek te gaan over het verplaatsen van hun bedrijf. Daarom heeft u hier in 2020 geld voor beschikbaar gesteld.

PS besluiten

- Op 27 november 2019 heeft PS vastgesteld dat een integrale gebiedsontwikkeling van de Hegewarren kansrijk is.
- Op 25 november 2020 heeft PS (vooruitlopend op de planvorming) een uitvoeringskrediet van € 30 mln., waarvan € 15 mln. aan Impulsgelden van het Rijk, beschikbaar gesteld voor het aankopen van de agrarische bedrijven in de Hegewarren
- Op 21 april 2022 lag een keuze voor tussen voorkeursvarianten Polderaquarel en Open en Natuurlijk als oplossing voor de gestapelde problematiek in de Hegewarren. Uw Staten hebben verzocht een aantal punten verder uit te werken en eerst een besluit te willen nemen over de beroepsvaarweg Drachten
- Op 21 september 2022 heeft PS besloten dat de vaarweg Drachten door de Hegewarren niet gerealiseerd wordt.
- Op 21 september 2022 heeft PS ook de toekomstige koers van de Hegewarren vastgesteld in de vorm van de voorkeursvariant 'Open en Natuurlijk', en daarmee ook besloten om het eerste deel van de planfase te starten.

Financiële stand van zaken

Van het in november 2020 beschikbaar gestelde uitvoeringskrediet van € 30 mln. t.b.v. het aankoopproces is ruim € 11 mln. besteed (peildatum juni 2023). In september 2022 hebben de drie partijen budget (€ 150.000 per partij) en personeel beschikbaar gesteld voor het eerste deel van de planfase (tot medio 2024). Het provinciale aandeel in de tabel is inclusief de personeelscomponent.

Financieel overzicht Gebiedsproject Hege Warren

Bedragen in euro's

Peildatum 23/5/2024

Omschrijving	Actueel budget	Aandeel Provincie	Besteed
Aankoop- en proceskosten Vastgoed	30.497.400	15.000.000	12.099.488
Uitvoering Planstudie	870.000	570.000	427.529
Uitvoering Regiodeal NIL/kennismiddelen	450.000		294.588
Totalen	31.817.400	15.570.000	12.821.604

Wat gaan wij doen in 2025?

Op dit moment is iets meer dan de helft van het gebied aangekocht. We blijven in gesprek met de overige eigenaren in het gebied over de aankoop (of verplaatsing) van hun bedrijf en gronden.

Tijdelijk beheer

Sinds 2023 zijn we gestart met het tijdelijke beheer van de gronden die we in eigendom hebben. Dit betekent dat het Veenweideprogramma 21-30 deze gronden gebruikt voor o.a. innovatieve proeven op praktijschaal met extensieve agrarische activiteiten op nattere veengrond, zoals andere teeltgewassen. In 2025 gaat het Veenweideprogramma verder met het telen en opschalen van lisdodde als teeltgewas, een natuurinclusief veebedrijf en een veen-waterinnovatiebedrijf. Deze projecten bieden kansen om nieuwe verdienmodellen en bedrijfsconcepten te ontwikkelen en geeft inzicht in waar mogelijk aanpassingen van bestaand beleid noodzakelijk zijn om de transitie mede mogelijk te maken. Met al deze (nieuwe) inzichten kan het ontwerp van de voorkeursvariant 'Open en Natuurlijk' verder aangescherpt worden.

Planvorming

We gaan verder met de planuitwerking van de gekozen variant 'Open en Natuurlijk'. In 2024 is een Landschapsecologische Systeem Analyse (LESA) uitgevoerd waarmee inzicht is verkregen in de potentiële effecten van de beoogde maatregelen op de kwaliteit van het water, de bodem en de natuur. De uitkomsten van deze analyse, en andere onderzoeken zoals een archeologische verkenning, gebruiken we als bouwstenen binnen het integrale ontwerpproces. De keuzes die hieruit voortvloeien vertalen wij uiteindelijk naar verschillende scenario's inclusief een financiële onderbouwing. Zoals u van ons gewend bent betrekken we de omgeving en omwonenden bij het ontwerpproces.

Na de planuitwerking leggen wij u een go/no-go besluit voor met bovengenoemde onderdelen. Wij hopen dit medio 2025 te kunnen doen. Dit is echter sterk afhankelijk van de capaciteit die nodig is om het planvormingsproces te begeleiden (zie risico's).

Risico's

Het is de afgelopen periode niet gelukt alle benodigde posities te vullen binnen de organisaties van het Veenweideprogramma en de Hegewarren. Dit heeft o.a. te maken met de krapte op de arbeidsmarkt. Dit heeft gevolgen voor het tempo van het planvormingsproces en de haalbaarheid van de beoogde mijlpaal om begin 2025 een go/no-go besluit voor te leggen. Dit kan ook gevolgen hebben voor het inzetten van de Groeifonds middelen.

Een ander punt van aandacht is het aankoopproces. Verplaatsen van bedrijven wordt lastiger in verband met het schaarser worden van landingslocaties met een goede vergunning (met ruimte voor de toekomst), concurrentie van agrariërs uit andere provincies (waar hectareprijzen hoger zijn) en stijgende (ver)bouwkosten.

7d. Idzegea

Inleiding

Idzegea is één van de ontwikkelgebieden in het Friese Veenweideprogramma 2021-2030. Het gebied is ongeveer 2500 hectare groot en telt 55 boerenbedrijven. Het ligt in een waterrijke omgeving en is daardoor erg in trek bij toeristen. De bodem bestaat uit een dikke laag veen. Door de ligging biedt het gebied kansen voor weidevogels.

Boeren, betrokkenen, belanghebbenden en de overheden (provincie Fryslân, Wetterskip Fryslân en de gemeente Súdwest-Fryslân) werken samen toe naar een integraal plan voor de toekomst van het gebied. Hiervoor is in 2023 een gebiedscommissie geïnstalleerd. In 2024 is gewerkt aan een gebiedsanalyse die dient als basis voor integraal ontwerp voor de toekomst van het gebied. Die gebiedsanalyse heeft inzicht geboden in de fysieke, sociaal economische en historische stand van het gebied. Er is een LESA uitgevoerd, is een landschapsbiografie opgesteld en met het Fries Sociaal Planbureau is gewerkt aan een nulmeting naar de brede welvaart in het gebied. We betrekken de brede omgeving daarbij en kijken integraal naar opgaven en kansen.

In 2025 gaan we op basis van scenariostudies toe naar een ontwerpplan voor de toekomst van het gebied. Het plan wordt naar verwachting eind 2025 opgeleverd en daarin wordt invulling gegeven aan de veenweideopgave maar ook, koppelkansen zoals Aanvalsplan Grutto maar ook leefbaarheid en energie.

Pilots en leren

In Idzegea lopen verschillende pilots waarin we leren over het gebied en haar mogelijkheden. Zo brengen we knelpunten en kansen bij de invoering van hogere waterpeilen in beeld. Dit doen we bijvoorbeeld in een proef met flexibel peilbeheer. Ook nemen we deel aan het meetnetwerk Boeren meten Water. We voeren deze onderzoeken uit samen met betrokken partijen in het gebied. Waar nodig doen wij aanvullend onderzoek naar de bodem en grondwaterstanden. In 2025 ronden we een deel van die pilots af, we evalueren dan het verloop en bepalen een vervolg. Mogelijk wordt in een deel van het gebied al uitvoering gegeven aan een peilverhoging voor het hele jaar dankzij subsidiemogelijkheden vanuit de samenwerkingsmaatregel GLB. Waar mogelijk meten en monitoren we de effecten van die ingreep.

PS besluiten

N.v.t.

Financiële stand van zaken

Er is 1,6 mln. euro beschikbaar gesteld door de Provincie voor capaciteit en producten voor de ontwikkel en ontwerpfasen die van 2023 tot 2025 loopt. Naar verwachting komt er in 2024 geld beschikbaar voor de uitvoering van het gebiedsproces vanuit het Maatregelpakket Klimaat Veenweide.

Financieel overzicht Gebiedsproject Idzegea

Bedragen in euro's

Peildatum 23/5/2024

Omschrijving	Actueel budget	Aandeel Provincie	Besteed
Uitvoering startnotitie	1.768.996	1.622.500	166.121
Uitvoering Regiodeal NIL 2022-2024	292.200	0	13.312
Totalen	2.061.196	1.622.500	179.433

Wat gaan wij doen in 2025?

- Er wordt toegewerkt naar een integraal gebiedsplan. De insteek is om op basis van de gebiedsanalyse via scenario's de vertaling te maken naar een ontwerpplan waarin invulling gegeven wordt aan de opgaven, kansen, (financiële) haalbaarheid en draagvlak
- We hopen eerste stappen te maken met de grondverwerving.
- In 2025 gaan we verder met diverse pilots zoals HAKLAM en Boeren Meten Water waarin we leren over het gebied. Een deel van die pilots lopen af en worden geëvalueerd. We ronden een aantal Regiodeal NIL projecten af.
- We voeren een aantal no-regret maatregelen uit aan het watersysteem

Risico's

De bemensing van het veenweideprogramma is lastig op orde te krijgen, ook in Idzegea knelt het. Dat betekent dat de planvorming niet altijd op schema loopt. In 2024 hebben we vertraging opgelopen in het

planproces en met het besteden van Regiodeal Middelen. Het treven is dat we begin 2025 weer op volle capaciteit kunnen voortgaan.

Door het uitblijven van het transitiefonds is de toekomstige financiering van het project onzeker, ondanks dat een deel van de middelen uit het maatregelpakket in Idzegea is geland.

Het lukt mede door een gebrek aan middelen, maar ook door weinig mobiliteit op de markt nog niet op grondposities te verkrijgen in het gebied.

Paragraaf 10. Samenwerkingsverbanden

Als provincie werken we in toenemende mate met een grote verscheidenheid aan partners op allerlei gebieden en onderwerpen samen. Als het gaat om (gebiedsgerichte) samenwerking onderscheiden we drie vormen:

- Vanuit het gebied: er is een langjarige samenwerkingsstructuur in een gebied waarvan de betrokken (overheids)partijen voldoende en voldoende regelmatig met elkaar te maken hebben om zo'n vaste structuur lonend te maken. De gemeenschappelijkheid en de gezamenlijke opgaven in het gebied vormen daarmee de basis voor een (uitvoerings)programma of gebiedsagenda.
- Vanuit de thematiek: deze samenwerking komt voort uit het belang gezamenlijk specifieke thema's aan te pakken (bijvoorbeeld verzilting, veenweide, economische ontwikkelagenda's). Vaak overlappen die thema's meerdere gebieden, waarbij wordt gewerkt met een vaste samenwerkingsstructuur.
- Vanuit de maatschappij: maatschappelijke initiatieven spelen zich vaak af in een specifiek geografisch gebied. Daarbij aansluiten als overheid leidt dan ook tot een vorm van gebiedsgerichte samenwerking. Hieronder worden een aantal vormen van samenwerken vermeld.

Regionale Samenwerking

De afgelopen jaren wordt de bestuurlijke regionale samenwerking in toenemende mate vorm gegeven door het aanvragen en uitvoeren van Regio Deals. De Regio Deals vormen hierbij veelal de motor voor de samenwerking in het betreffende gebied.

Onderstaand wordt nader ingezoomd op de Regionale Samenwerking in Noordoost, Zuidoost, Zuidwest, Noordwest en de Waddeneilanden.

Regio Noordoost-Fryslân

In de regio Noordoost Fryslân participeert de provincie in de Regio Deal. Met de Versnellingsagenda wordt ingezet op het versterken van de relatie tussen onderwijs en arbeidsmarkt, het versterken van innovatie en de doorontwikkeling van de publiek-private regionale samenwerking (overheid, onderwijs, ondernemers en inwoners). Hiermee wordt een bijdrage geleverd aan een economisch vitale regio. Ook het project Holwerd aan Zee, gericht op het versterken en behouden van de leefbaarheid en werkgelegenheid in Holwerd en omgeving, is onderdeel van de Regio Deal. De samenwerkende partijen hebben in de stuurgroep vergadering van 12 juni 2024 besloten niet verder te gaan met het project omdat men de uitvoering niet meer haalbaar acht. De definitieve besluitvorming hierover in Provinciale Staten staat gepland voor eind november 2024.

Eind 2022 heeft het Rijk besloten tot het verlengen van de looptijd van de Regio Deal met een jaar, waarmee de einddatum is bepaald op 1 januari 2025. De cofinanciering van de Regio Deal door de provincie is in 2018 vastgesteld op € 5,7 mln.. De verlenging heeft geen financiële gevolgen. De regio overweegt om nog een propositie voor de 6e tranche van de Regio Deals in te dienen.

Aanvullend op de Regio Deal is in 2022 de samenwerkingsagenda ANNO III (Agenda Netwerk Noordoost) vastgesteld met als belangrijkste opdracht om de regio in 2040 te laten uitgroeien tot de topregio van Noord-Nederland voor wat betreft wonen, werken en recreëren. De uitvoering van de Agenda is een samenwerking tussen provincie, wetterskip, vier gemeenten, kennisinstellingen en ondernemers uit de regio. Er is geconcludeerd dat de huidige agenda te breed is en te weinig focus kent. Er zal een herijking van de samenwerkingsagenda komen, om het "fjoer in ANNO werom" te laten komen. Hierbij wordt ingezet op een beperkter aantal opgaven en steviger ingezet op de personele inzet die nodig is vanuit de partners om resultaten te boeken.

Regio Zuidoost-Fryslân

De Regio Deal Zuidoost-Friesland zet in op een leefbaar platteland, vitale kernen en een veerkrachtig landschap door aandacht te besteden aan biodiversiteit en het versterken van de landschaps- en waterstructuren. Tevens wordt ingezet op circulaire economie, recreatie en toerisme en projecten vanuit de Mienskip. De Regio Deal Zuidoost-Friesland bevindt zich in de afrondende fase. Deze Regio Deal liep tot en met 1 oktober 2024. Een aantal projecten heeft om verschillende redenen (personele krapte, weersomstandigheden) vertraging opgelopen. Er is daarom een verzoek tot verlenging gedaan bij het Rijk.

Dat verzoek is inmiddels toegekend en daarmee is de eindtijd 1 oktober 2025. In 2024 heeft het regiobestuur besloten geen aanvraag voor de zesde tranche van de Regio Deals bij het Rijk te doen.

Regio Noordwest-Fryslân

Op 1 november 2023 is het Convenant ondertekend door de Minister van BZK en is begonnen met het opstellen van een Samenwerkingsovereenkomst (SOK, op 8 mei 2024 getekend door de bestuurders) en een Programmaplan. Doel van de SOK is met name het vastleggen van bestuurlijke afspraken over de besluitvorming rond de inzet van de Rijksmiddelen. Ook het Programmaplan en de uitwerking van de projecten in de drie programmaliijnen (vitale economie, kwaliteit van leven en natuurlijk in balans) is in 2024 tot een afronding gekomen. Inmiddels heeft de Bestuurstafel in 2024 een positief besluit genomen over de eerste projecten uit programmaliijn 1 (vitale economie). In 2025 wordt gestart met de uitvoering van het jaarplan 2025 dat opgesteld wordt voor alle drie de Programmaliijnen.

Regio Zuidwest-Fryslân

De regionale samenwerking in Zuidwest Fryslân wordt vormgegeven via de Gebiedsagenda Súdwesthoeke. Belangrijke thema's zijn hierbij Nationaal Landschap, Netwerk Mienshipsinitiatieven en de Regio Deal.

Op 9 februari 2024 heeft het kabinet besloten om de aanvraag voor een Regio Deal door de regio Zuidwest-Fryslân toe te kennen voor een bedrag van ten hoogste € 17,5 mln.. Hierna is gestart met de dealmakingfase waarin de aanvraag wordt uitgewerkt naar een Convenant, inclusief de bijbehorende Programmabegroting. Het streven is dat alle bij de Regio Deal betrokken partijen het Convenant voor 1 januari 2025 ondertekenen. De verwachting is dat in de loop van 2025 kan worden gestart met de feitelijke uitvoering van de Regio Deal.

Regio Waddeneilanden

In 2023 heeft het kabinet een positief besluit genomen op de aanvraag Regio Deal van de Friese Waddeneilanden en de provincies Fryslân en Noord-Holland (Texel), waarbij de regio maximaal een bedrag van € 15,5 mln. krijgt toegekend. De opgaven en ambities zijn verdeeld over vijf programmaliijnen, te weten: goed wonen & leven, toekomstbestendig ondernemen & ontwikkelen, optimaal bereikbaar & verbonden, duurzame energie en circulaire economie. Op 1 november 2023 is de Dealttekst ondertekend. De cofinanciering vanuit de provincie ad € 5,2 mln. gebeurt in beginsel uit bestaande budgetten. In 2024 zijn bestuurlijke afspraken (SOK) opgesteld. De verwachting is dat in 2025 de feitelijke uitvoering van de Regio Deal (realisatie van projecten) op stoom zal komen. De looptijd van de Regio Deal is 2024 – 2027.

Waddengebied

Voor wat betreft het Waddengebied (Waddeneilanden, Waddenzee en Waddenkust) werken we samen met Rijk, regionale overheden en stakeholders in één governance. Hierbij vormt de Agenda voor het Waddengebied 2050 en het bijbehorende Uitvoeringsprogramma Waddengebied 2021-2026 het vertrekpunt. Verder geven we samen met de provincies Noord-Holland en Groningen uitvoering aan het Waddenfonds en het interprovinciale Investeringskader Waddengebied 2016-2026. Zie ook Programma 1, beleidsveld 1.5 Bestuurlijke samenwerking.

Samenwerking met de Mienskip

Initiatieven vanuit de Mienskip weten de provincie steeds vaker te vinden. Via het ondersteuningsnetwerk mienshipsinitiatieven willen we samen met betrokken organisaties mienshipsinitiatieven zo efficiënt en effectief mogelijk begeleiden. In de loop van 2025 ontwikkelen we dit netwerk verder door. Daarnaast geeft de beleidsbrief 'grote integrale maatschappelijke initiatieven' van 16 september 2020 richting aan hoe we als provincie omgaan met majeure maatschappelijke initiatieven, zoals initiatieven als de gebiedspilot Tsjûkemar en het Nanneviid.

LEADER

LEADER is een Europees subsidieprogramma gericht op de sociaaleconomische ontwikkeling van het platteland en is een van de niet grondgebonden instrumenten van het GLB-NSP (zie ook Programma 3, beleidsveld 2. Landbouw). Door middel van een 'bottom-up'-aanpak geven we samen met bestuurlijke partners en private partijen vorm aan het LEADER-programma. Het nieuwe LEADER-programma loopt van 2023-2027 in de volgende drie gebieden: Noordwest, Zuidoost en Zuidwest.

Samenwerking De Friese Aanpak

De Friese Aanpak is opgericht om de samenwerking tussen Friese overheden te stimuleren en faciliteren zonder institutie maar via een netwerksamenwerking, waarbij elke deelnemer autonoom blijft in het benutten van de gezamenlijk tot stand gekomen bouwstenen. Samenwerking tussen overheden is vandaag de dag van groot belang, gezien de diverse complexe en maatschappelijke uitdagingen waarmee we worden geconfronteerd. Denk aan de klimaatdoelen, de energie transitie en de inrichting van het landelijk gebied. Overheden krijgen steeds meer gedeelde verantwoordelijkheden. Samenwerken loont doordat er o.a. kennis kan worden uitgewisseld en er schaalvoordelen kunnen worden benut. Samenwerken zien we daarbij als middel. De Friese Aanpak heeft als doel om op diverse onderwerpen het functioneren van en tussen Friese overheden te verbeteren door bundeling van ambtelijke kennis en strategische denk- en ontwikkelkracht. Deze onderwerpen kunnen variëren, afhankelijk van de politieke prioriteiten en belangen van de betrokken partners. In de basis gaat het om het aanpakken van uitdagingen die alle, of een groot deel van de, samenwerkende partijen hebben.

De Friese Aanpak heeft begin 2023 een doorstart gekregen. Er is een andere programmaregisseur geworven. Deze heeft een tweeledige opdracht:

1. Onderzoek wat er gerelateerd aan de implementatie van de omgevingswet nog moet gebeuren en doe daar een voorstel voor.
2. Analyseer de huidige positionering van DFA en geef een advies over de doorontwikkeling.

In 2023 heeft dit geleid tot een samenwerkingsprogramma op het gebied van de omgevingswet en zijn gesprekken gevoerd om op diverse andere strategische opgaven ook deze vorm van samenwerking in te zetten (o.a. FPLG, NOVEX en de energietafel). De samenwerking wordt voortgezet in 2025. De provincie draagt maximaal €65.000 per jaar bij aan deze samenwerking.

Samenwerken in het bestuurlijk overleg Friese samenwerking van overheden.

De bestuurlijke overleggen tussen de provincie Fryslân, Wetterskip Fryslân, Vereniging van Friese Gemeenten (VFG) en de gemeente Leeuwarden ter bevordering van de Friese samenwerking van overheden worden ook in 2025 voortgezet. Naast het afstemmen van actuele zaken, de Friese bestuurdersdag en het bevorderen van 'horizontaal besturen', worden ook de laatste ontwikkelingen besproken wat betreft bestuurlijke samenwerking (o.a. omgevingsvisie, regionale energiestrategie, sociaal domein, gemeenschappelijke regelingen) evenals samenwerking in bedrijfsvoering (o.a. lokale belastingen, digitale agenda, Fryske Flekspool).

Samenwerkingsafspraken Provinsje Fryslân – Gemeente Leeuwarden

Gemeente en provincie bundelen de krachten richting 2027 waarin een aantal opgaven leidend zijn, waaronder Spoorzone, kennisinfrastructuur, bedrijfsvoering en digitalisering.

Finansjele begrutting

Introductie op financiële begroting 2025

In het Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten (BBV) is bepaald, dat de financiële begroting bestaat uit het overzicht van baten en lasten en een uiteenzetting van de financiële positie met de daarbij behorende toelichtingen.

In onderdeel 3.2 schetsen we de ontwikkeling van het financieel kader vanaf de begroting 2024.

Onderdeel 3.3 bevat de baten, lasten en investeringen op basis waarvan Provinciale Staten het College autoriseren door het vaststellen van de begroting. Dit betreft twee overzichten. Het eerste overzicht betreft de exploitatie (baten en lasten) en het tweede overzicht betreft de nieuwe investeringen (uitgaven en inkomsten).

De uiteenzetting van de financiële positie staat in onderdeel 3.4 en bevat conform het BBV de volgende totaaloverzichten:

- Bestaand versus nieuw beleid voor de meerjarenbegroting
- Geprognosticeerde balans
- Raming van het EMU saldo
- Aan arbeidskosten gerelateerde verplichtingen
- Stand van de investeringen
- Financiering en beleggingen
- Stand en verloop reserves, voorzieningen en overlopende passiva
- Gronden waarop de ramingen zijn gebaseerd.
- De verwijzing naar de nadere uitwerkingen van deze overzichten is hierbij aangegeven.

Voor de beoordeling van de financiële positie zijn ook de bijlagen van belang. Dit betreft de volgende de bijlagen:

- Bijlage 1 Onderhanden investeringen
- Bijlage 2 Begrotingswijzigingen: van bestuursrapportage 2024 naar begroting 2025
- Bijlage 3 Verloop vaste activa
- Bijlage 4 Verloop reserves, voorzieningen en overlopende passiva
- Bijlage 5 Tijdelijke budgetten
- Bijlage 6 Raming EMU-saldo
- Bijlage 7 Aan arbeidskosten gerelateerde verplichtingen
- Bijlage 8 Uitgangspunten begroting 2025
- Bijlage 9 Voorstellen Kadernota 2025
- Bijlage 10 Verwerkte voorstellen Bestuursrapportage 2024

Overige bijlagen:

- Bijlage 11 Subsidiestaat begroting 2025
- Bijlage 12 Overzicht geraamde lasten en baten per BBV taakveld
- Bijlage 13 Verplichte indicatoren in het kader van het BBV
- Bijlage 14 Begrippenlijst
- Bijlage 15 Trends Staat van Fryslân

Ontwikkeling financieel kader

Financieel kader Begroting 2025

In dit hoofdstuk worden de volgende onderdelen van het financieel kader nader toegelicht:

1. Onze uitgangspunten
2. Ontwikkeling begrotingssaldo
3. Ontwikkeling baten en lasten
4. Vrij Aanwendbare Reserve (VAR)

1 - Onze uitgangspunten

- De meerjarenbegroting is structureel sluitend. Dit betekent dat de begroting op een termijn van zo'n 10 jaar sluitend is.
- Om in te kunnen spelen op nieuwe ontwikkelingen streven wij er naar om hiervoor structurele financiële ruimte beschikbaar te houden.
- De minimale stand van de Vrije Aanwendbare Reserve bedraagt € 10 mln..
- Structurele uitgaven dekken wij uit structurele middelen.
- Bij inzet van revolverende middelen zijn de gederfde rendementen gedekt: de rente die wij mislopen of die wij moeten betalen dekken we af.
- Geld geven we alleen uit als we alle initiële kosten en (eventuele) structurele financiële gevolgen van een activiteit kunnen betalen.
- Bij elk voorstel aan Provinciale Staten dat geld kost, maken wij duidelijk hoe wij dit op verantwoorde wijze betalen.
- Gedeputeerde Staten voeren alleen moties uit die financieel gedekt zijn. Bij amendementen verwachten wij van Provinciale Staten dezelfde discipline.
- Aan het meefinancieren van projecten van anderen stellen we voorwaarden zodat we goed zicht kunnen houden op de resultaten. De verplichting tot verantwoording moet in verhouding staan tot de inspanning die de ander levert.
- Als wij financiële afspraken maken met anderen zijn die voor ons hard. Tegenvallers of extra benodigde middelen zijn voor rekening van de partij die deze het beste had kunnen voorzien. Dat is over het algemeen de partij waarmee we die afspraken hebben gemaakt.

2 - Ontwikkeling begrotingssaldo

Het financieel kader actualiseren we periodiek. Dit gebeurt naar aanleiding van externe wijzigingen (zoals veranderingen in het provinciefonds) of door besluiten van Provinciale en Gedeputeerde Staten. Vaak stellen uw Staten deze wijzigingen vast bij de behandeling van een begroting, de jaarstukken, of een bestuursrapportage. Daarnaast heeft het college het mandaat om een aantal niet beleidsmatige wijzigingen zelf in de begroting te verwerken. Het betreft hier bijvoorbeeld wijzigingen in het provinciefonds, opbrengst motorrijtuigenbelasting, rendement vermogensbeheer of dividenduitkering. Hieronder geven we de ontwikkeling van het begrotingssaldo vanaf de begroting 2024 tot aan de begroting 2025 stapsgewijs weer.

Bij de begroting 2024 hebben we de stand van het begrotingssaldo op dat moment gepresenteerd. Daarna hebben uw Staten enkele begrotingswijzigingen vastgesteld bij het autorisatiemoment december 2023. Onder het mandaat van GS is o.a. de septembercirculaire provinciefonds 2023 verwerkt. Na het autorisatiemoment is nog de decembercirculaire provinciefonds 2023 verwerkt wat resulteert in het begrotingssaldo bij de jaarrekening 2023. Vervolgens hebben uw Staten in maart besloten over het oeverbeheer vaarwegen en in mei over de Kadernota 2025. De uit dit laatste voortvloeiende mutatie betreft de verwerking van de actualisatie financieel kader. Daarna is de berap 2024 opgesteld welke leidt tot mutaties onder GS mandaat en wijzigingen die voorgelegd zijn aan PS. Na de stand bij de berap 2024 is nog de meicirculaire provinciefonds 2024 verwerkt waarover de Staten in een afzonderlijke brief is geïnformeerd. In juni zijn 2 beleidsnota's door PS behandeld welke leiden tot een kasritmewijziging welke via het begrotingssaldo is gemuteerd. Bij de vaststelling van de jaarstukken zijn 2 voorstellen voor

resultaatbestemming gehonoreerd. Als laatste is in juli de begroting noordelijke rekenkamer door PS behandeld, wat heeft geleid tot een mutatie in het begrotingssaldo.

Het begrotingssaldo bij de begroting 2025 is alle jaren positief en daarmee heeft er geen onttrekking aan de Vrij Aanwendbare Reserve plaatsgevonden*.

In de tabel hieronder staan de verschillende stappen cijfermatig weergegeven.

*) Als er een negatief begrotingssaldo is wordt dat direct verwerkt met de vrij aanwendbare reserve door daar daadwerkelijk al over te beschikken. Deze werkwijze wordt alleen bij de begroting gevolgd zodat mutaties in het jaar en de effecten daarvan zichtbaar blijven.

Ontwikkeling begrotingssaldo	2024	2025	2026	2027	2028
Bedragen x € 1 mln.					
Begrotingssaldo bij begroting 2024	0,0	0,0	-0,0	0,0	2,6
GS wijziging dividenduitkering FHW	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
GS wijziging december 2023	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
GS wijziging septembercirculaire provinciefonds 2023	3,8	3,3	2,2	1,3	1,2
GS wijziging verkoop Kenter BV dividenduitkering Alliander	6,7	-0,7	-0,7	-0,7	-0,7
PS wijziging december 2023	-0,2	0,1	-0,1	-0,1	-0,2
PS 18-10-2023 nota aktualisatie leesjesferoordering 2024	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Begrotingssaldo bij autorisatiemoment december 2023	10,5	3,0	1,6	0,8	3,2
GS wijziging decembercirculaire provinciefonds 2023	-0,1	-0,3	-0,2	0,0	0,0
Begrotingssaldo bij jaarrekening 2023	10,4	2,7	1,4	0,8	3,2
PS 20-3-2024 Walbehear farwegen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
PS 29-5-2024 Kadernota 2025	9,2	-4,7	-4,4	-5,1	-4,2
Begrotingssaldo bij kadernota 2025	19,6	-2,0	-2,9	-4,3	-1,0
Voorstellen PS berap 2024	1,5	1,1	1,1	3,8	0,4
Voorstellen GS berap 2024	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
Begrotingssaldo bij berap 2024	21,7	-0,9	-1,8	-0,5	-0,6
GS wijziging meicirculaire provinciefonds 2024	11,8	6,3	10,0	9,8	10,6
PS 19-6-2024 Fansels Frysk - beliedsnota Fryske taal 2025-2028	0,0	-0,4	0,4	0,0	0,0
PS 19-6-2024 Kultuerbelied 2025-2028	-0,1	-0,1	0,2	0,0	0,0
PS 26-6-2024 Resultaatbestemming NABO Deinum	-0,4	0,0	0,0	0,0	0,0
PS 26-6-2024 Resultaatbestemming NABO Hindeloopen	-0,4	0,0	0,0	0,0	0,0
PS 17-7-2024 Conceptbegroting 2025 en jaarstukken 2023 Noordelijke Rekenkamer en aanpassing gemeenschappelijke regeling NRK	0,1	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0
Begrotingssaldo bij begroting 2025	32,8	4,9	8,8	9,3	10,0

3 - Ontwikkeling baten en lasten

Hieronder staat de ontwikkeling van de baten, de lasten en de mutaties van de reserves. Op verzoek van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties wordt onderscheid gemaakt tussen structurele en incidentele baten en lasten. Op deze manier wordt inzichtelijk gemaakt of de provinciale begroting structureel in evenwicht is en blijft.

De structurele baten en lasten betreffen alle budgetten welke geen einde looptijd kennen. Dus ook de onderdelen voorzieningen, overlopende passiva of reserves.

De mutaties in de bestemmingsreserves hebben vooral betrekking op de reserves van de tijdelijke budgetten. De verschuiving van de bestedingsritmes over de jaren heen verloopt via deze reserves. In het ene jaar wordt gevormd en in het volgende jaar en/of volgende jaren wordt onttrokken aan deze reserves. De beschikking over de dekkingsreserve kapitaallasten wordt aangemerkt als structureel aangezien deze gebruikt worden ter dekking van de bijbehorende afschrijvingslasten.

Ontwikkeling financieel kader bedragen x € 1 mln.		Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Baten	Structureel	366,2	345,7	336,3	343,6	351,7
	Overig	119,7	96,7	36,4	19,0	12,4
	Totaal	485,9	442,4	372,7	362,6	364,1
Lasten	Structureel	293,0	323,2	325,2	329,5	350,7
	Overig	251,2	225,3	108,4	86,6	31,9
	Totaal	544,2	548,6	433,6	416,0	382,6
Saldo voor bestemming reserves	Structureel	73,2	22,5	11,1	14,1	1,0
	Overig	-131,6	-128,6	-72,0	-67,6	-19,5
	Totaal	-58,3	-106,2	-60,9	-53,5	-18,5
Reserves	Structureel	13,9	24,1	11,6	9,1	16,4
	Overig	77,2	87,0	58,0	53,7	12,1
	Totaal	91,1	111,1	69,6	62,8	28,5
Saldo na bestemming reserves	Structureel	87,2	46,6	22,7	23,2	17,4
	Overig	-54,4	-41,7	-14,0	-13,9	-7,5
Begrotingssaldo		32,8	4,9	8,8	9,3	10,0

Ontwikkeling financieel kader bedragen x € 1 mln.		Begroting 2029	Begroting 2030	Begroting 2031	Begroting 2032	Begroting 2033
Baten	Structureel	360,3	366,4	378,1	387,5	396,9
	Overig	7,2	7,2	7,2	7,2	7,2
	Totaal	367,4	373,5	385,3	394,6	404,1
Lasten	Structureel	359,5	366,8	377,6	388,8	400,3
	Overig	3,3	3,3	3,3	3,3	3,3
	Totaal	362,8	370,2	381,0	392,1	403,6
Saldo voor bestemming reserves	Structureel	0,8	-0,4	0,5	-1,3	-3,4
	Overig	3,8	3,8	3,8	3,8	3,8
	Totaal	4,6	3,4	4,3	2,5	0,4
Reserves	Structureel	5,9	5,9	5,9	5,9	5,9
	Overig	-2,2	-2,2	-2,2	-2,2	-2,2
	Totaal	3,8	3,8	3,8	3,8	3,8
Saldo na bestemming reserves	Structureel	6,7	5,5	6,4	4,6	2,5
	Overig	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7
Begrotingssaldo		8,4	7,2	8,1	6,3	4,2

Uit bovenstaand overzicht blijkt dat het begrotingssaldo alle jaren positief is en daarmee is onze begroting op de lange termijn structureel sluitend. Wel is hierbij al rekening gehouden met de positieve herverdeeffecten van het provinciefonds. Het is op dit moment nog niet bekend wanneer het nieuwe verdeelmodel wordt ingevoerd en met welk tijdpad. In de stresstest bij deze begroting is daarom rekening gehouden met het effect als de herverdeeffecten later of lager optreden.

Baten

Provinciefonds algemene uitkering

Ontwikkeling en raming van het accres

In de meicirculaire provinciefonds 2024 is een actualisatie van het accres opgenomen. Hierbij is op het

verzoek van het Rijk vervroegd de zogenaamde bbp (bruto binnenlands product) - systematiek doorgevoerd. Zowel de provincies als de gemeenten zijn gecompenseerd voor het verschil tussen de berekening van het accres volgens de nieuwe systematiek versus het accres uit de septembercirculaire provinciefonds 2023. Dit heeft geleid tot een aanzienlijke verhoging van het accres in de komende jaren. Hiertegenover staat wel dat door de nieuwe systematiek (uitgaande van 8-jaar gemiddelde van bbp) het accres stabiel wordt en dat de grote uitschieters daarmee achterwege zullen blijven.

Conform bestaand beleid hebben wij een voorzichtigheidsmarge van 1% ten opzichte van de circulaire aangehouden.

De accresreeks ziet er dan als volgt uit:

(in procenten)	2024	2025	2026	2027	2028
Accres meircirculaire 2024 incl. compensatie Rijk ivm invoering bbp-systematiek	6,4	4,5	4,6	4,5	4,2
Voorzichtigheidsmarge	-1,0	-1,0	-1,0	-1,0	-1,0
Accresberekening Algemene Uitkering Fryslân	5,4	3,5	3,6	3,5	3,2

Dit resulteert in onderstaande raming van de algemene uitkering.

Bedragen x € 1 mln.	2024	2025	2026	2027	2028
Begroting 2024	230,7	231,0	222,5	226,9	230,6
Kadernota 2025	234,5	236,8	227,0	233,1	239,5
Begroting 2025	243,3	244,3	235,9	241,9	248,0
<i>Mutatie</i>	<i>8,8</i>	<i>7,5</i>	<i>8,9</i>	<i>8,8</i>	<i>8,5</i>

Opcenten motorrijtuigenbelasting (MRB)

De gegevens over het wagenpark van onze provincie zijn geactualiseerd aan de hand van de opgave van de belastingdienst per 1 januari 2024. Hieronder zijn de verwachte inkomsten opcenten motorrijtuigenbelasting aangegeven. Hierbij is een afslag van de omvang van het wagenpark van 1% meegenomen in verband met de ontwikkeling en samenstelling van het wagenpark. De indexering is gebaseerd op de ontwikkeling van het bruto binnenlands product (bbp).

Bedragen x € 1 mln.	2024	2025	2026	2027	2028
Begroting 2024	74,6	76,7	78,8	80,8	82,8
Kadernota 2025	74,8	76,9	79,0	81,0	83,0
Begroting 2025	74,8	76,9	79,0	81,0	83,0
<i>Mutatie</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>

Rendement vermogen

Het vermogen van de provincie neemt de komende jaren sterk af. Ondanks de hogere rentetarieven op de geld- en kapitaalmarkt wordt er hierdoor steeds minder rendement behaald op het belegde vermogen.

Bedragen x € 1 mln.	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Begroting 2024	4,7	2,5	0,3	0,0	0,0
Kadernota 2025	8,4	3,6	0,7	0,0	0,0
Begroting 2025	8,9	3,6	0,7	0,0	0,0
<i>Mutatie</i>	<i>0,5</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>

Dividend

De provincie Fryslân neemt deel in het aandelenkapitaal van een aantal bedrijven. Wij ontvangen daarvoor dividend. Vanwege de grote investeringen die Vitens de komende jaren moet doen, houdt het bedrijf de komende jaren al het dividend in ter versterking van het eigen vermogen. Hieronder zijn de verwachte dividendinkomsten van Alliander, Fryslân Hurde Wyn, BNG en NWB weergegeven.

Bedragen x € 1 mln.	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Begroting 2024	10,6	10,8	10,9	11,1	11,3
Kadernota 2025	25,0	7,8	8,0	8,3	8,4
Begroting 2025	25,1	7,8	8,0	8,2	8,3
Mutatie	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0

Lasten

Nominale ontwikkeling

Door geopolitieke ontwikkelingen zien we fluctuaties in de ontwikkeling van de inflatie. Daarom is ervoor gekozen af te wijken van de werkwijze van voorgaande jaren. De indexering werd normaliter voor het merendeel gebaseerd op de septembercirculaire t-1. Vanwege de onzekerheden rondom de ontwikkelingen van de inflatie is er voor gekozen de indexcijfers vanaf 2024 te ontleen aan de meest recente gegevens van het CPB (februari 2024).

Conform de uitgangspunten begroting (bijlage 8) worden aan bepaalde onderdelen in de begroting afwijkende inflatiepercentages toegekend.

In onderstaande tabel zijn de toegepaste indexcijfers voor structurele budgetten weergegeven en daarbij is tevens de omvang van de 'stelpost nominaal' in de begroting weergegeven.

	2024	2025	2026	2027	2028
Nominaal lonen	5,20%	7,50%	3,80%	4,80%	4,00%
Nominaal goederen en diensten	3,00%	2,30%	2,60%	2,60%	2,50%

Bedragen x € 1 mln.	2024	2025	2026	2027	2028
Begroting 2024	1,1	12,5	22,9	32,8	41,5

Kadernota 2025	3,3	15,9	25,0	35,3	44,9
Begroting 2025 *)	0,0	0,6	9,6	19,9	29,5

*) De prijs en looninflatie voor 2025 zijn reeds aan de budgetten in de begroting toegerekend

4 - Vrij Aanwendbare Reserve (VAR)

Hieronder staat de ontwikkeling van de VAR. Conform de afspraak met uw Staten vloeit het rekening- en begrotingssaldo aan het eind van het jaar automatisch in de VAR. Het rekeningssaldo 2023 en de verwachte begrotingssaldi 2024-2028 zijn hier in opgenomen.

In de financiële uitgangspunten is opgenomen dat de minimale stand van de VAR altijd € 10 mln. bedraagt. Aan het eind van deze collegeperiode (2027) bedraagt het saldo, onder aftrek van een minimale stand van de VAR van € 10 mln., totaal € 122,6 mln. Dit saldo is meegenomen bij de bepaling van de beschikbare weerstandscapaciteit (zie paragraaf 2 weerstandsvermogen). Hiermee komt de weerstandsratio uit boven de, in het bestuursakkoord afgesproken, 1,4 zijnde ruim voldoende. De vrij inzetbare ruimte binnen de VAR bedraagt daarmee eind 2027 € 30,1 mln. Dit uitgaande dat de baten en lasten zich conform de begroting ontwikkelen.

VAR	2024	2025	2026	2027	2028
Bedragen x € 1 mln.					

Beginsaldo	162,3	212,3	192,9	164,7	132,6
Rekeningsaldo 2023	39,1				
Beschikking over reserve	-21,9	-24,3	-37,0	-41,4	0,0
Begrotingssaldo	32,8	4,9	8,8	9,3	10,0
Stand ultimo	212,3	192,9	164,7	132,6	142,6
Minimale stand VAR				-10,0	
Stand VAR ná mutaties	212,3	192,9	164,7	122,6	142,6
Benodigd voor weerstandsratio 1,4				-92,5	
Vrij inzetbaar				30,1	

Eerder is toegelicht dat het begrotingssaldo daalt door de investeringen uit het bestuursakkoord. Daarbij is aangegeven dat negatieve begrotingssaldi worden aangevuld vanuit de VAR. De opbouw van de beschikking over de VAR in de komende jaren staat in de tabel hieronder.

Vorming van en beschikking over reserve	2024	2025	2026	2027	2028
Bedragen x € 1 mln.					
Beschikking over reserve					
Begroting 2020: dekking negatief begrotingssaldo	1,0				
Begroting 2022: dekking negatief begrotingssaldo	1,5				
Begroting 2024: dekking negatief begrotingssaldo (o.a. bestuursakkoord 2023-2027)	19,3	24,3	37,0	41,4	
Totaal	21,8	24,3	37,0	41,4	0,0

Overzicht van lasten en baten in de begroting

3.3 Overzicht van lasten en baten in de begroting

Het overzicht van lasten en baten is het onderdeel waarin is aangegeven tot welke bedragen Provinciale Staten de begroting 2025 vaststellen. Er zijn twee overzichten opgenomen: het eerste overzicht betreft lasten en baten in de exploitatiebegroting (beleidsprogramma's), het tweede overzicht betreft uitgaven en bijdragen van derden met betrekking tot investeringen.

Hieronder zijn de lasten en baten gesplitst in structurele en niet structurele budgetten. Budgetten met een einddatum worden als niet-structureel aangemerkt. Deze indeling wordt zowel bij de lasten als bij de baten gehanteerd.

I - Overzicht van lasten en baten programma's

<i>Exploitatie - Bedragen x € 1.000</i>	Realisatie 2023	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Programma 1 - Bestuur						
Lasten						
Structureel	9.222	12.291	12.532	12.642	12.724	12.724
Niet structureel	10.522	11.080	10.761	10.261	250	250
Totaal Lasten	19.744	23.371	23.293	22.903	12.974	12.974
Baten						
Structureel	1.607	1.651	761	761	761	761
Niet structureel	2	0	0	0	0	0
Totaal Baten	1.609	1.651	761	761	761	761
Saldo	18.135	21.720	22.532	22.142	12.213	12.213
Vorming van reserves (lasten)	53	103	0	0	0	0
Beschikking over reserves (baten)	307	153	340	0	0	0
Saldo programma 1	17.882	21.670	22.192	22.142	12.213	12.213
Programma 2 - Infrastructuur						
Lasten						
Structureel	93.009	102.464	115.650	112.616	109.563	118.136
Niet structureel	20.383	48.570	31.374	13.335	9.580	4.760
Totaal Lasten	113.392	151.034	147.024	125.951	119.143	122.896
Baten						
Structureel	3.473	4.837	3.226	3.226	3.226	3.226
Niet structureel	4.747	14.987	4.288	430	430	430
Totaal Baten	8.219	19.823	7.514	3.656	3.656	3.656
Saldo	105.173	131.211	139.510	122.294	115.487	119.240
Vorming van reserves (lasten)	25.633	12.398	2.019	-3	1.405	1.093
Beschikking over reserves (baten)	28.195	25.527	29.583	19.373	14.226	18.586
Saldo programma 2	102.611	118.081	111.946	102.919	102.665	101.747
Programma 3 - Natuur en Landbouw						
Lasten						
Structureel	61.934	68.290	66.832	60.218	56.092	56.980
Niet structureel	28.444	54.620	50.925	18.137	6.603	2.058
Totaal Lasten	90.377	122.909	117.756	78.355	62.695	59.037
Baten						
Structureel	4.878	1.670	1.220	1.220	1.220	1.220
Niet structureel	18.720	36.295	36.841	3.113	1.128	942
Totaal Baten	23.598	37.965	38.062	4.334	2.348	2.163
Saldo	66.779	84.944	79.695	74.022	60.348	56.875
Vorming van reserves (lasten)	10.674	6.202	4.455	-4	0	0
Beschikking over reserves (baten)	19.033	33.038	25.089	9.689	5.530	3.862

Saldo programma 3	58.420	58.109	59.060	64.328	54.818	53.013
Programma 4 - Ruimte en Klimaat						
Lasten						
Structureel	11.726	11.463	10.780	10.749	10.819	10.875
Niet structureel	26.270	40.712	40.023	16.411	10.851	6.022
Totaal Lasten	37.996	52.175	50.802	27.161	21.670	16.897
Baten						
Structureel	1.106	1.244	1.315	1.282	1.250	1.250
Niet structureel	13.021	20.927	18.993	4.980	579	210
Totaal Baten	14.127	22.171	20.307	6.263	1.829	1.460
Saldo	23.869	30.004	30.495	20.898	19.841	15.437
Vorming van reserves (lasten)	11.506	12.251	337	217	17	17
Beschikking over reserves (baten)	30.748	19.507	12.236	5.796	3.267	1.160
Saldo programma 4	4.627	22.749	18.596	15.319	16.591	14.294
Programma 5 - Economie en Mienskip						
Lasten						
Structureel	38.747	38.405	40.265	38.461	38.461	38.457
Niet structureel	52.088	51.492	56.865	31.359	27.400	11.916
Totaal Lasten	90.835	89.896	97.129	69.820	65.861	50.373
Baten						
Structureel	483	358	319	222	222	222
Niet structureel	5.427	5.343	13.902	5.276	1.397	1.051
Totaal Baten	5.910	5.701	14.221	5.498	1.620	1.273
Saldo	84.925	84.195	82.909	64.322	64.241	49.100
Vorming van reserves (lasten)	18.559	11.953	1.688	658	329	597
Beschikking over reserves (baten)	37.435	31.370	19.314	2.350	1.562	11.254
Saldo programma 5	66.048	64.778	65.282	62.630	63.008	38.443
Programma 6 - Bedrijfsvoering						
Lasten						
Structureel	47.879	48.093	49.799	48.603	47.333	45.939
Niet structureel	166	448	345	345	345	345
Totaal Lasten	48.045	48.541	50.144	48.948	47.678	46.284
Baten						
Structureel	23	30	30	30	30	30
Niet structureel	0	0	0	0	0	0
Totaal Baten	23	30	30	30	30	30
Saldo	48.022	48.511	50.114	48.918	47.648	46.253
Vorming van reserves (lasten)	3.842	2.567	14	260	212	0
Beschikking over reserves (baten)	1.145	3.484	1.261	158	2.711	55
Saldo programma 6	50.719	47.593	48.867	49.020	45.148	46.198
Programma 7 - Provincie financiën						
Lasten						
Structureel	1.595	1.297	1.945	10.871	21.182	30.857
Niet structureel	7.792	8.346	12.204	2.413	18.493	179
Totaal Lasten	9.388	9.643	14.149	13.284	39.674	31.036
Baten						
Structureel	330.199	354.960	338.260	328.997	336.307	344.446
Niet structureel	33.149	41.332	22.540	22.598	15.455	9.753
Totaal Baten	363.348	396.292	360.800	351.595	351.762	354.199
Saldo	-353.960	-386.649	-346.651	-338.311	-312.088	-323.163
Vorming van reserves (lasten)	27.315	6.828	4.777	4.712	4.712	4.712

Beschikking over reserves (baten)	53.468	30.369	36.549	38.100	42.153	0
Saldo programma 7	-380.114	-410.191	-378.423	-371.700	-349.529	-318.452
Overhead						
Lasten						
Overhead*	44.629	46.635	48.263	47.157	46.353	43.099
Totaal Lasten	44.629	46.635	48.263	47.157	46.353	43.099
Baten						
Overhead	3.900	2.232	709	574	572	537
Totaal Baten	3.900	2.232	709	574	572	537
Saldo overhead	40.729	44.403	47.554	46.583	45.782	42.562
Totaal programma's						
Lasten						
Structureel	306.230	318.263	337.633	334.039	337.334	356.524
Niet structureel	148.176	225.941	210.928	99.541	78.715	26.071
Totaal Lasten	454.405	544.204	548.561	433.579	416.048	382.595
Baten						
Structureel	344.101	365.021	345.403	336.011	343.289	351.427
Niet structureel	76.633	120.843	97.002	36.701	19.289	12.652
Totaal Baten	420.734	485.865	442.404	372.711	362.578	364.079
Saldo	33.672	58.340	106.157	60.868	53.471	18.516
Vorming van reserves (lasten)	97.583	52.302	13.289	5.839	6.673	6.418
Beschikking over reserves (baten)	170.332	143.448	124.372	75.467	69.449	34.917
Begrotingssaldo	-39.077	-32.807	-4.927	-8.759	-9.305	-9.983

* In de post overhead is de totale overhead meegenomen (programma 6 en 7)

Een negatief resultaat na bestemming is een positief begrotingssaldo aangezien hier uitgegaan wordt van lasten minus baten.

Structurele vorming/beschikking reserves

Volgens het Besluit Begroten en Verantwoorden (BBV) zijn reserves in principe niet bedoeld om structurele uitgaven te dekken. Hierop zijn een aantal uitzonderingen welke in onderstaand overzicht zijn aangegeven. Het betreft hier de reserves groot onderhoud wegen, water en gebouwen (programma 2 en 6). De dekkingsreserve kapitaallasten (programma 2 en 5). Daarnaast de reserve natuurpact en aankoop natuurterreinen (programma 3).

<i>Bedragen x € 1.000</i>	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Structurele vormingen					
Programma 2 – Infrastructuur	4.852	2.013	-3	1.405	1.093
Programma 3 – Natuur en Landbouw	391				
Programma 6 – Bedrijfsvoering			187	212	
Totaal structurele vormingen	5.244	2.013	184	1.616	1.093
Structurele beschikkingen					
Programma 2 – Infrastructuur	1.953	11.641	8.473	6.626	14.686
Programma 3 – Natuur en Landbouw	16.252	13.368	3.138	3.912	2.762
Programma 5 – Economie en Mienskip	50	50	50	50	50
Programma 6 – Bedrijfsvoering	917	1.071	138	112	
Totaal structurele beschikkingen	19.171	26.131	11.798	10.700	17.498
Totaal	-13.928	-24.118	-11.614	-9.084	-16.405

Begrotingswijzigingen

Een overzicht van begrotingswijzigingen per programma van bestuursrapportage 2024 tot begroting 2025 is opgenomen in bijlage 2 Begrotingshistorie.

II - Overzicht van investeringen *): uitgaven en bijdragen van derden 2024

<i>Bedragen x € 1.000</i>	Totaal	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Programma 1 - Bestuur						
Uitgaven	0	0	0	0	0	0
Bijdragen van derden	0	0	0	0	0	0
Saldo programma 1	0	0	0	0	0	0
Programma 2 - Infrastructuur						
Uitgaven	311.525	84.090	84.336	46.148	14.557	82.393
Bijdragen van derden	127.685	28.631	16.320	7.234	6.000	69.500
Saldo programma 2	183.840	55.459	68.017	38.914	8.557	12.893
Programma 3 - Natuur en landbouw						
Uitgaven	14.907	14.907	0	0	0	0
Bijdragen van derden	-5.175	-5.175	0	0	0	0
Saldo programma 3	20.081	20.081	0	0	0	0
Programma 4 - Ruimte en klimaat						
Uitgaven	26.351	6.615	19.700	36	0	0
Bijdragen van derden	27.009	6.844	19.709	457	0	0
Saldo programma 4	-658	-229	-9	-421	0	0
Programma 5 - Economie en mienskip						
Uitgaven	16.105	16.105	0	0	0	0
Bijdragen van derden	5.914	5.802	28	28	28	28
Saldo programma 5	10.191	10.303	-28	-28	-28	-28
Programma 6 - Bedrijfsvoering						
Uitgaven	3.944	3.944	0	0	0	0
Bijdragen van derden	0	0	0	0	0	0
Saldo programma 6	3.944	3.944	0	0	0	0
Programma 7 - Provinciefinancien						
Uitgaven	11.850	11.850	0	0	0	0
Bijdragen van derden	27.202	5.055	5.263	5.478	5.703	5.703
Saldo programma 7	-15.352	6.795	-5.263	-5.478	-5.703	-5.703
Totaal programma's en bedrijfsvoering						
Uitgaven	384.680	137.510	104.036	46.184	14.557	82.393
Bijdragen van derden	182.636	41.158	41.319	13.197	11.731	75.231
Saldo	202.045	96.352	62.717	32.987	2.826	7.162

*) Investerings inclusief aandelen, leningen en inrichtingsprojecten

Uiteenzetting financiële positie

3.4 Financiële positie

De uiteenzetting van de financiële positie geeft een samenvatting van onderdelen die elders in de begroting zijn opgenomen.

Bestaand versus nieuw beleid

Hieronder worden de saldi van lasten en baten van de gehele begroting meerjarig weergegeven. Daarbij worden ook de bedragen voor nieuw beleid weergegeven.

Exploitatie <i>Bedragen x € 1.000</i>	2024		2025		2026		2027		2028	
	Totaal	Waarvan nieuw	Totaal	Waarvan nieuw	Totaal	Waarvan nieuw	Totaal	Waarvan nieuw	Totaal	Waarvan nieuw
Lasten	544.204		548.561	100	433.579		416.048		382.595	
Baten	485.865		442.404		372.711		362.578		364.079	
Resultaat voor bestemming	58.340	0	106.157	100	60.868	0	53.471	0	18.516	0
Vorming van reserves (lasten)	52.302		13.289		5.839		6.673		6.418	
Beschikking over reserves (baten)	143.448		124.372	100	75.467		69.449		34.917	
Resultaat/saldo na bestemming	-32.807	0	-4.927	0	-8.759	0	-9.305	0	-9.983	0

De begroting bestaat voor het grootste deel uit bestaand beleid. De voorstellen uit de Kadernota 2025 zijn opgenomen in bijlage 9. Een negatief resultaat na bestemming is een positief begrotingssaldo aangezien hier uitgegaan wordt van lasten minus baten.

Hieronder worden de totalen van de structurele en niet structurele lasten en baten in de begroting meerjarig weergegeven.

Exploitatie <i>Bedragen x € 1.000</i>	2024		2025		2026		2027		2028	
	Structureel	Niet structureel	Structureel	Niet structureel	Structureel	Niet structureel	Structureel	Niet structureel	Structureel	Niet structureel
Lasten (L)	318.263	225.941	337.633	210.928	334.039	99.541	337.334	78.715	356.524	26.071
Baten (B)	365.021	120.843	345.403	97.002	336.011	36.701	343.289	19.289	351.427	12.652
Saldo (L-B)	-46.758	105.098	-7.770	113.927	-1.972	62.840	-5.955	59.426	5.097	13.419

Het betreft hier de lasten en baten exclusief de mutaties van de reserves. In onderdeel 3.3 is dit overzicht gespecificeerd per programma. Bij de niet structurele budgetten zijn de lasten hoger dan de baten. Dit wordt gecompenseerd door onttrekkingen aan de reserves waaronder de reserve tijdelijke budgetten.

Geprognosticeerde balans

Met het oog op een betere raming en beheersing van het EMU saldo is in het nieuwe BBV een geprognosticeerde balans voorgeschreven. Met deze balans wordt meer inzicht gegeven in de ontwikkeling van onder meer de investeringen, het aanwenden van de reserves en voorzieningen en in de financieringsbehoefte.

<i>Bedragen x € 1.000</i>	Realisatie	Geprognosticeerde balans				
	2023	2024	2025	2026	2027	2028
Activa						
Vaste activa						
Immateriële vaste activa	7.451	3.869	5.269	5.269	5.269	4.769
Materiële vaste activa	382.919	458.999	509.036	533.491	526.979	525.471
Financiële vaste activa: Kapitaalverstrek	132.932	161.717	161.717	161.717	161.717	161.717
Financiële vaste activa: Leningen	355.828	341.058	327.293	321.186	315.055	309.324
Financiële vaste activa: Uitzetting. > 1 jr	0	0	0	0	0	0

Totaal vaste activa	879.130	965.643	1.003.314	1.021.663	1.009.020	1.001.281
Vlottende activa						
Voorraden	5.644	5.610	2.343	2.505	2.505	2.505
Uitzettingen korter dan één jaar	298.916	143.471	32.059	32.059	32.059	32.059
Liquide middelen	359	0	0	0	0	0
Overlopende activa	47.438	6.000	6.000	6.000	6.000	6.000
Totaal vlottende activa	352.357	155.081	40.402	40.564	40.564	40.564
Totaal activa	1.231.487	1.120.724	1.043.717	1.062.227	1.049.584	1.041.845
Passiva						
Vaste Passiva						
Eigen vermogen	903.103	844.763	738.607	677.739	624.268	605.752
Voorzieningen	8.018	8.011	8.267	8.523	8.780	9.036
Vaste schuld	59.199	50.755	42.310	33.866	25.421	16.977
Totaal vaste passiva	970.321	903.529	789.184	720.128	658.469	631.764
Vlottende passiva						
Vlottende schuld	117.984	117.984	189.859	279.139	327.598	346.503
Overlopende passiva	143.182	99.211	64.673	62.961	63.517	63.578
Totaal vlottende passiva	261.166	217.195	254.532	342.100	391.116	410.081
Totaal passiva	1.231.487	1.120.724	1.043.717	1.062.227	1.049.584	1.041.845

Raming van het EMU-saldo

In bijlage 6 is de raming van het EMU saldo nader uitgewerkt.

<i>Bedragen x € 1.000</i>	2024	2025	2026	2027	2028
Raming EMU-saldo	-75.845	-122.337	-77.567	-90.703	-48.752

Aan arbeidskosten gerelateerde verplichtingen

In de begroting zijn onderstaande structurele bedragen opgenomen voor aan arbeidskosten gerelateerde verplichtingen. Een nadere toelichting is opgenomen in bijlage 7.

<i>Bedragen x € 1.000</i>	2024	2025	2026	2027	2028
Wachtgelden en pensioenen Gedeputeerde Staten	596	610	610	610	610
Wachtgelden voormalig personeel	309	316	316	316	316
Frictiepost personeel	268	288	288	288	288

Stand van de investeringen

In bijlage 3 is een overzicht opgenomen van de vaste activa waaronder de investeringen. In bijlage 1 is een nadere detaillering van de investeringen opgenomen, dit betreft investeringen die nog onderhanden of opgeleverd zijn. Onderstaand is het totaal van investeringen met een economisch nut en investeringen in de openbare ruimte met een maatschappelijk nut opgenomen.

<i>Bedragen x € 1.000</i>	Realisatie 2023	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Investerings met economisch nut	106.729	149.504	154.098	150.491	146.632	143.352
Investerings met maatschappelijk nut	276.189	309.495	354.938	383.000	380.347	382.119
Totaal investeringen	382.918	458.999	509.036	533.491	526.979	525.471

Financiering

In de paragraaf 4 financiering en beleggingen is het beheer van de financiële middelen nader uitgewerkt. Hieronder zijn de overzichten voor de komende jaren opgenomen.

<i>Bedragen x € 1.000</i>	2024	2025	2026	2027	2028
Financieringssaldo per 1 januari	260.177	254.932	141.070	64.103	-26.200
Mutatie EMU-saldo (zie bijlage 6)	-75.845	-122.337	-77.567	-90.703	-48.752

Vrijval Uitzetting	70.600	8.475	600	400	0
Financieringssaldo per 31 december	254.932	141.070	64.103	-26.200	-74.952

Gemiddelde omvang belegd vermogen.

<i>Bedragen x € 1.000</i>	2024	2025	2026	2027	2028
Kortlopende beleggingen	185.000	96.500	28.000	1.000	0
Langlopende beleggingen	69.800	38.600	700	200	0
Gemiddelde beleggingen over het jaar	254.800	135.100	28.700	1.200	0

<i>Bedragen x € 1.000</i>	2029	2030	2031	2032	2033
Kortlopende beleggingen	0	0	0	0	0
Langlopende beleggingen	0	0	0	0	0
Gemiddelde beleggingen over het jaar	0	0	0	0	0

Rendement beleggingen en rente baten/-lasten.

<i>Bedragen x € 1.000</i>	2024	2025	2026	2027	2028
Rendement leningen decentrale overheden	150	10	0	0	0
Rentebaten lang	1.550	1.030	0	0	0
Rentebaten kort	7.150	2.600	700	0	0
Totaal rendementen & rentebaten	8.850	3.640	700	0	0
Rentelasten lang	721	796	689	689	689
Rentelasten kort	0	0	0	0	0
Totaal rentelasten	721	796	689	689	689

<i>Bedragen x € 1.000</i>	2029	2030	2031	2032	2033
Rendement leningen decentrale overheden	0	0	0	0	0
Rentebaten lang	0	0	0	0	0
Rentebaten kort	0	0	0	0	0
Totaal rendementen & rentebaten	0	0	0	0	0
Rentelasten lang	689	689	689	689	689
Rentelasten kort	0	0	0	0	0
Totaal rentelasten	689	689	689	689	689

Stand en verloop reserves, voorzieningen en overlopende passiva

In bijlage 4 is een gespecificeerd overzicht opgenomen van de reserves, voorzieningen en overlopende passiva.

Bij de stand van de VAR hieronder is nog **geen** rekening gehouden met toekomstige begrotingssaldi en met de minimale stand van de VAR van € 10 mln.

<i>Bedragen x € 1.000</i>	Realisatie 2023	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Algemene reserve	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000
Vrij aanwendbare reserve (VAR)	201.384	212.339	192.949	164.669	132.579	142.562
Bestemmingsreserves	691.718	622.424	535.658	503.070	481.688	453.189
Totaal reserves	903.103	844.763	738.607	677.739	624.268	605.752
Totaal voorzieningen	8.018	8.011	8.267	8.523	8.780	9.036

Totaal overlopende passiva (OP)	143.182	99.211	64.673	62.961	63.517	63.578
Totaal reserves en voorzieningen en overlopende passiva	1.054.303	951.985	811.547	749.223	696.565	678.366

Gronden waarop de ramingen zijn gebaseerd

De cijfers over het jaar 2023 hebben betrekking op de cijfers uit de jaarstukken 2023 zoals door PS vastgesteld op 26 juni 2024. De voor 2024 en volgende jaren vermelde bedragen zijn inclusief de besluitvorming van de Staten tot en met 1 juli 2024, de doorwerking van de begrotingswijzigingen van voorgaande jaren, de financiële voorstellen uit de kadernota 2025 (zie bijlage 9) en de concept-begrotingswijzigingen bij de bestuursrapportage 2024 (zie bijlage 10).

In bijlage 8 zijn de uitgangspunten begroting 2024 inclusief toelichting opgenomen.

Taheakken

Bijlage 1. Onderhanden en opgeleverde investeringen

Onderhanden en opgeleverde investeringen

Hieronder is het overzicht opgenomen van onderhanden en opgeleverde investeringen. Het eerste overzicht is op categorie niveau, het tweede overzicht geeft een gedetailleerd overzicht van de categorieën aan.

In de meest rechtse kolom is de aanschafwaarde aangegeven dit betreft uitgaven minus inkomsten.

Activa - Bedragen x € 1.000	UITGAVEN						INKOMSTEN						aanschafwaarde totaal		
	1-1-2024	2024	2025	2026	2027	2028 totale uitgaven	1-1- 2024	2024	2025	2026	2027	2028 totale inkomsten			
Totaal bedrijfsmiddel ICT	0	3.168	0	0	0	0	3.168	0	0	0	0	0	0	0	3.168
Totaal Energie neutrale provincie	234	1.220	0	0	0	0	1.454	0	0	0	0	0	0	0	1.454
Totaal Gladheidsbestrijding algemeen	0	38	0	0	0	0	38	0	0	0	0	0	0	0	38
Totaal Huisvesting	0	100	0	0	0	0	100	0	0	0	0	0	0	0	100
Totaal Steunpunten	81	395	4.350	0	0	0	4.826	0	0	0	0	0	0	0	4.826
Totaal Bedrijfsmiddelen	315	4.920	4.350	0	0	0	9.585	0	0	0	0	0	0	0	9.585
Totaal Grondbeleid	3.155	20.895	0	0	0	0	24.050	52	498	0	0	0	0	550	23.500
Totaal Natuurpact	59.535	14.907	0	0	0	0	74.442	21.545	-5.175	0	0	0	0	16.370	58.072
Totaal Veenweide	18.871	6.615	19.700	36	0	0	45.222	18.213	6.844	19.709	457	0	0	45.222	0
Totaal Grondbeleid	81.561	42.416	19.700	36	0	0	143.713	39.809	2.167	19.709	457	0	0	62.141	81.572
Totaal Afstandsbediening	24.827	5.750	2.906	2.307	0	0	35.790	9.677	4.607	0	824	0	0	15.108	20.683
Totaal Busremises	1.392	8.014	2.275	0	0	0	11.681	0	0	0	0	0	1.900	1.900	9.781
Totaal De Centrale As	396.038	6.017	4.000	0	0	0	406.055	241.237	6.653	1.000	0	0	0	248.890	157.165
Totaal Depotbeheer	43	0	1.150	0	0	0	1.192	21	0	0	0	0	0	21	1.171
Totaal Extra sneltrein Gron Lwd	46.194	955	2.000	0	0	0	49.148	37.618	912	2.000	0	0	0	40.530	8.618
Totaal Friese Meren Projecten	13.104	1.513	0	0	0	0	14.617	13.039	1.573	0	0	0	0	14.612	5
Totaal Hoofdfietsroutes	49	-225	4.599	900	500	0	5.823	0	0	822	0	0	0	822	5.001
Totaal KIP	4.354	3.122	400	2.949	0	0	10.825	721	381	1.000	0	0	0	2.102	8.723
Totaal Kunstwerken (MPK)	49.979	12.341	14.253	24.016	4.594	5.057	110.240	16.625	471	0	0	0	0	17.095	93.144
Totaal MPI	19.601	334	9.037	0	0	0	28.972	3.098	137	0	0	0	0	3.235	25.737
Totaal N31 Haak om Leeuwarden	162.227	3.373	0	0	0	0	165.600	149.826	2.836	0	0	0	0	152.662	12.938
Totaal N358 Skieding	11.448	200	6.626	0	0	0	18.273	8.171	44	900	0	0	0	9.114	9.159
Totaal N359 3 tunnels	13.324	0	0	0	0	0	13.324	1.700	0	0	0	0	0	1.700	11.624
Totaal N381	172.888	603	0	0	0	0	173.491	95.605	337	0	0	0	0	95.941	77.550
Totaal Oeverinvesteringen	4.757	6.325	13.385	911	1.570	3.700	30.648	196	1.315	4.520	0	0	0	6.031	24.617
Totaal OV duurzaam	2.488	873	806	0	0	0	4.167	32	0	0	0	0	0	32	4.134
Totaal RSP Joure	81.766	4.810	0	0	0	0	86.576	63.395	628	0	0	0	0	64.022	22.553

Totaal RSP startkrediet	10.072	61	1.000	0	0	0	11.133	3.636	0	0	0	0	0	3.636	7.497
Totaal RYP	23.431	6.902	945	0	0	0	31.278	10.282	1.435	196	0	0	0	11.914	19.365
Totaal RYP2	1.556	3.030	4.760	3.294	1.518	0	14.158	0	1.866	2.566	410	0	0	4.843	9.316
Totaal Sluis/bruggen KWZ	10.278	3.322	5.400	6.000	6.000	69.000	100.000	0	10.000	5.000	6.000	6.000	69.500	96.500	3.500
Totaal Steunpunten	16.331	418	713	0	0	0	17.461	9.624	0	0	0	0	0	9.624	7.837
Totaal Vaarweg Lemmer-Delfzijl	18.427	292	0	0	0	0	18.718	18.427	292	0	0	0	0	18.718	0
Totaal Vervanging brug Burgum	23.180	0	0	0	0	0	23.180	23.180	0	0	0	0	0	23.180	0
Totaal Vervanging brug Skulenboarch en Kootstertille	1.059	283	0	0	0	0	1.342	1.059	283	0	0	0	0	1.342	0
Totaal VH-kanaal	891	1.614	5.692	8.471	875	4.636	22.180	0	0	0	0	0	0	0	22.180
Totaal Projecten	1.109.704	69.924	79.946	48.848	15.057	82.393	1.405.873	707.168	33.769	18.005	7.234	6.000	71.400	843.576	562.297
Eindtotaal	1.191.580	117.260	103.996	48.884	15.057	82.393	1.559.171	746.977	35.936	37.714	7.690	6.000	71.400	905.717	653.455

Bijlage 1 - uitgebreid

Activa - Bedragen x € 1.000	UITGAVEN							INKOMSTEN							aanschafwaarde totaal
	1-1-2024	2024	2025	2026	2027	2028	totale uitgaven	1-1-2024	2024	2025	2026	2027	2028	totale inkomsten	
Doorstep 3 2024	0	1.728	0	0	0	0	1.728	0	0	0	0	0	0	0	1.728
Smartphones 2023	0	440	0	0	0	0	440	0	0	0	0	0	0	0	440
Videowal met omkasting en podium commissiezaal	0	50	0	0	0	0	50	0	0	0	0	0	0	0	50
Servers 2024	0	550	0	0	0	0	550	0	0	0	0	0	0	0	550
Netwerk 2024	0	200	0	0	0	0	200	0	0	0	0	0	0	0	200
Telefooncentrale 2024	0	200	0	0	0	0	200	0	0	0	0	0	0	0	200
Totaal bedrijfsmiddel ICT	0	3.168	0	0	0	0	3.168	0	0	0	0	0	0	0	3.168
Stelpost energieneutrale gebouwen programma 2	0	407	0	0	0	0	407	0	0	0	0	0	0	0	407
Glas vervangen monumentaal deel energie neutr geb	12	48	0	0	0	0	61	0	0	0	0	0	0	0	61
Aanwezigheidsdetectie energie neutrale gebouwen	0	79	0	0	0	0	79	0	0	0	0	0	0	0	79
PV panelen op dak energie neutrale gebouwen	0	147	0	0	0	0	147	0	0	0	0	0	0	0	147
Aansl warmtenet va 2027 energie neutrale gebouwen	8	77	0	0	0	0	85	0	0	0	0	0	0	0	85
Led verlichting energie neutrale gebouwen	214	325	0	0	0	0	539	0	0	0	0	0	0	0	539
Energie neutraal maken 4 steunpunten	0	137	0	0	0	0	137	0	0	0	0	0	0	0	137
Totaal Energie neutrale provincie	234	1.220	0	0	0	0	1.454	0	0	0	0	0	0	0	1.454
NIDO SYNTOS aanh-strooimach type B11-21 AWESN-350	0	38	0	0	0	0	38	0	0	0	0	0	0	0	38

Totaal Gladheidsbestrijding algemeen	0	38	0	0	0	0	38	0	0	0	0	0	0	0	38
12 Belhokjes 2024	0	100	0	0	0	0	100	0	0	0	0	0	0	0	100
Totaal Huisvesting	0	100	0	0	0	0	100	0	0	0	0	0	0	0	100
Steunpunt Bolsward installaties	0	0	377	0	0	0	377	0	0	0	0	0	0	0	377
Steunpunt Bolsward inrichting	0	0	46	0	0	0	46	0	0	0	0	0	0	0	46
Steunpunt Bolsward	81	100	3.927	0	0	0	4.107	0	0	0	0	0	0	0	4.107
Kaplods Dokkum	0	145	0	0	0	0	145	0	0	0	0	0	0	0	145
Rieten dak Skulherne	0	150	0	0	0	0	150	0	0	0	0	0	0	0	150
Totaal Steunpunten	81	395	4.350	0	0	0	4.826	0	0	0	0	0	0	0	4.826
Totaal Bedrijfsmiddelen	315	4.920	4.350	0	0	0	9.585	0	0	0	0	0	0	0	9.585
Anticiperende aankoop opstal	534	16	0	0	0	0	550	4	546	0	0	0	0	550	0
Strategische grondvoorraad	2.621	20.879	0	0	0	0	23.500	48	-48	0	0	0	0	0	23.500
Totaal Grondbeleid	3.155	20.895	0	0	0	0	24.050	52	498	0	0	0	0	550	23.500
Natuurgrond tbv internationale opgave	12.611	10.482	0	0	0	0	23.092	3.203	-886	0	0	0	0	2.317	20.775
Natuurgrond tbv provinciale opgave	10.894	0	0	0	0	0	10.894	2.984	-1.668	0	0	0	0	1.316	9.577
IKG Gronden buiten herijkte NNN	33.549	4.425	0	0	0	0	37.974	15.251	-2.622	0	0	0	0	12.629	25.345
Grond in expl. Natuurgrond tbv internat. opgave	650	0	0	0	0	0	650	-111	0	0	0	0	0	-111	761
Grond in expl. Natuurgrond tnv prov. opgave	1.832	0	0	0	0	0	1.832	219	0	0	0	0	0	219	1.613
Totaal Natuurpact	59.535	14.907	0	0	0	0	74.442	21.545	-5.175	0	0	0	0	16.370	58.072
Veenweidevisie grond De Welle Woudsend	169	3	0	0	0	0	172	9	163	0	0	0	0	172	0
Gebiedsproject Aldeboarn - De Deelen	6.789	3.223	2.100	0	0	0	12.112	6.782	3.230	2.100	0	0	0	12.112	0
Gebiedsproject Hege Warren	11.766	3.021	16.200	36	0	0	31.024	11.275	3.083	16.209	457	0	0	31.024	0
Gebiedsproject Idzegea	147	368	1.400	0	0	0	1.915	147	368	1.400	0	0	0	1.915	0
Totaal Veenweide	18.871	6.615	19.700	36	0	0	45.222	18.213	6.844	19.709	457	0	0	45.222	0
Totaal Grondbeleid	81.561	42.416	19.700	36	0	0	143.713	39.809	2.167	19.709	457	0	0	62.141	81.572
PAB Glasvezel en programmakosten	9.880	1.400	1.482	0	0	0	12.762	1.546	0	0	0	0	0	1.546	11.216
PAB Cluster Zuid-Westhoek	2.358	241	0	0	0	0	2.598	2.350	10	0	0	0	0	2.360	239
PAB Cluster Zuid Westhoek 10 jr.	550	3	0	0	0	0	554	0	0	0	0	0	0	0	554
PAB Cluster Zuid Westhoek 25 jr.	798	5	0	0	0	0	803	0	0	0	0	0	0	0	803
PAB Cluster Zuid Westhoek 50 jr.	431	2	0	0	0	0	433	0	0	0	0	0	0	0	433
PAB Aansluiting bruggen op swettehus 10 jr.	720	0	0	0	0	0	720	0	0	0	0	0	0	0	720
PAB Aansluiting bruggen op Swettehus 25 jr.	499	-881	351	530	0	0	499	0	0	0	0	0	0	0	499
PAB Aansluiting bruggen op Swettehus	1.270	1.480	302	530	0	0	3.581	1.218	0	0	0	0	0	1.218	2.362
PAB Brug Klaarkamp + Warrebrug 10 jr	280	0	0	0	0	0	280	0	0	0	0	0	0	0	280
PAB Brug Klaarkamp + Warrebrug 25 jr	420	0	0	0	0	0	420	0	0	0	0	0	0	0	420
PAB Brug Klaarkamp + Warrebrug 50 jr.	233	0	0	0	0	0	233	0	0	0	0	0	0	0	233

PAB Brug Klaarkamp + Warrebrug	1.110	67	0	0	0	0	1.177	1.077	0	0	0	0	0	1.077	100
Sudergoabrege en Panhuysbrug 10 jaar	183	30	0	0	0	0	213	0	0	0	0	0	0	0	213
Prov bruggen Heerenveen 10 jaar	0	0	0	247	0	0	247	0	0	0	0	0	0	0	247
Prov bruggen Heerenveen 25 jaar	0	0	0	371	0	0	371	0	0	0	0	0	0	0	371
Prov bruggen Heerenveen 50 jaar	0	0	0	206	0	0	206	0	0	0	0	0	0	0	206
Prov bruggen Heerenveen	0	0	400	424	0	0	824	0	0	0	824	0	0	824	0
Sudergoabrege en Panhuysbrug 25 jaar	275	45	0	0	0	0	320	0	0	0	0	0	0	0	320
Sudergoabrege en Panhuysbrug 50 jaar	153	25	0	0	0	0	178	0	0	0	0	0	0	0	178
Sudergoabrege en Panhuysbrug	711	12	0	0	0	0	722	647	75	0	0	0	0	722	0
Afstandsbediening overig	0	0	371	0	0	0	371	0	0	0	0	0	0	0	371
PAB Brug Baard	158	163	0	0	0	0	321	0	321	0	0	0	0	321	0
PAB Brug Baard 10 jaar afschrijving	0	192	0	0	0	0	192	0	0	0	0	0	0	0	192
PAB Brug Baard 25 jaar afschrijving	0	290	0	0	0	0	290	0	0	0	0	0	0	0	290
PAB Brug Baard 50 jaar afschrijving	0	160	0	0	0	0	160	0	0	0	0	0	0	0	160
Steunpunt Swettehus totaal 100 jaar	1.197	0	0	0	0	0	1.197	0	0	0	0	0	0	0	1.197
Steunpunt Swettehus totaal 30 jaar	171	0	0	0	0	0	171	0	0	0	0	0	0	0	171
FMP Afstandbed bruggen cluster Dokkum	790	-13	0	0	0	0	778	603	-66	0	0	0	0	537	240
FMP Afstbed bruggen cluster Leeuwarden	2.642	2.530	0	0	0	0	5.172	2.235	4.268	0	0	0	0	6.503	-1.331
Totaal Afstandsbediening	24.827	5.750	2.906	2.307	0	0	35.790	9.677	4.607	0	824	0	0	15.108	20.683
Busremise Schiermonnikoog	184	1.486	0	0	0	0	1.670	0	0	0	0	0	0	0	1.670
Aanpassing busstation Sneek	938	62	0	0	0	0	1.000	0	0	0	0	0	0	0	1.000
Aanpassing bus/treinhaltes	245	755	0	0	0	0	1.000	0	0	0	0	0	0	0	1.000
Busremise Schiermonnikoog inrichting	0	57	0	0	0	0	57	0	0	0	0	0	0	0	57
Busremise Schiermonnikoog Aanschaf grond	0	220	0	0	0	0	220	0	0	0	0	0	0	0	220
Busremise Schiermonnikoog Installaties	0	202	0	0	0	0	202	0	0	0	0	0	0	0	202
Busstation Heerenveen	24	764	1.300	0	0	0	2.088	0	0	0	0	0	0	0	2.088
Busremise Leeuwarden tijdelijk	0	2.746	0	0	0	0	2.746	0	0	0	0	0	1.900	1.900	846
Busremise Ameland basis inrichting	0	258	0	0	0	0	258	0	0	0	0	0	0	0	258
Busremise Ameland grond	0	863	0	0	0	0	863	0	0	0	0	0	0	0	863
Busremise Ameland opstallen	0	31	0	0	0	0	31	0	0	0	0	0	0	0	31
Busremise Dokkum grond	0	571	0	0	0	0	571	0	0	0	0	0	0	0	571
Busremise Heerenveen grond	0	0	675	0	0	0	675	0	0	0	0	0	0	0	675
Busremise Sneek/Bolsward grond	0	0	300	0	0	0	300	0	0	0	0	0	0	0	300
Totaal Busremises	1.392	8.014	2.275	0	0	0	11.681	0	0	0	0	0	1.900	1.900	9.781
CA: Algemeen	396.038	6.017	4.000	0	0	0	406.055	241.237	6.653	1.000	0	0	0	248.890	157.165
Totaal De Centrale As	396.038	6.017	4.000	0	0	0	406.055	241.237	6.653	1.000	0	0	0	248.890	157.165

Hekkeldepot de Bakkerij	43	0	1.150	0	0	0	1.192	21	0	0	0	0	0	21	1.171
Totaal Depotbeheer	43	0	1.150	0	0	0	1.192	21	0	0	0	0	0	21	1.171
ESGL-tunnel Hurdegaryp	8.575	43	0	0	0	0	8.618	0	0	0	0	0	0	0	8.618
Project ESGL Extra Snelrein Gron Lwd	37.618	912	2.000	0	0	0	40.530	37.618	912	2.000	0	0	0	40.530	0
Totaal Extra sneltrein Gron Lwd	46.194	955	2.000	0	0	0	49.148	37.618	912	2.000	0	0	0	40.530	8.618
Electric Only route Bûtenfjild	3.645	-40	0	0	0	0	3.605	3.580	20	0	0	0	0	3.600	5
Turfroute profielverruiming	9.459	1.553	0	0	0	0	11.012	9.459	1.553	0	0	0	0	11.012	0
Totaal Friese Meren Projecten	13.104	1.513	0	0	0	0	14.617	13.039	1.573	0	0	0	0	14.612	5
Hoofdfietsroutes	49	-425	2.399	0	0	0	2.023	0	0	822	0	0	0	822	1.201
Hoofdfietsroutes N358 Blauforleat - Surhuisterveen	0	200	2.000	0	0	0	2.200	0	0	0	0	0	0	0	2.200
Hoofdfietsroutes F924 Oosterzee en Echten	0	0	0	50	500	0	550	0	0	0	0	0	0	0	550
Hoofdfietsroutes Bebording	0	0	0	250	0	0	250	0	0	0	0	0	0	0	250
Hoofdfietsroutes ombouw F357	0	0	80	600	0	0	680	0	0	0	0	0	0	0	680
Hoofdfietsroutes belijning	0	0	120	0	0	0	120	0	0	0	0	0	0	0	120
Totaal Hoofdfietsroutes	49	-225	4.599	900	500	0	5.823	0	0	822	0	0	0	822	5.001
N359 Bolsward-A7 aansluiting noordzijde	679	650	400	2.949	0	0	4.678	0	0	1.000	0	0	0	1.000	3.678
N354 Tsiengerbuorren- Dearsom	3.675	2.472	0	0	0	0	6.147	721	381	0	0	0	0	1.102	5.045
Totaal KIP	4.354	3.122	400	2.949	0	0	10.825	721	381	1.000	0	0	0	2.102	8.723
Onderzoek en voorbereiding kunstwerken	39	61	0	0	0	0	100	0	0	0	0	0	0	0	100
Brug Hallummervaart te Hallum	87	100	1.400	1.000	0	0	2.587	0	0	0	0	0	0	0	2.587
Brug Baard	2.975	30	0	0	0	0	3.005	0	0	0	0	0	0	0	3.005
Brug Dokkumer Grootdiep Engwierum	1.823	981	250	0	0	0	3.054	0	0	0	0	0	0	0	3.054
Brug Kiestertzijl	76	100	1.024	4.500	0	0	5.700	0	0	0	0	0	0	0	5.700
Brug Dronrijp	15.014	41	327	0	0	0	15.381	20	0	0	0	0	0	20	15.361
Kunstwerken N359	14.979	4.145	600	0	0	0	19.724	14.352	471	0	0	0	0	14.823	4.900
Vaste brug Hijum	42	0	1.658	400	0	0	2.100	0	0	0	0	0	0	0	2.100
Prikkedam te Makkinga	58	50	425	1.052	0	0	1.585	0	0	0	0	0	0	0	1.585
MPK Bedrijfsvoering	50	0	0	0	0	0	50	50	0	0	0	0	0	50	0
Brug Rottum	83	150	596	1.250	1.321	0	3.400	0	0	0	0	0	0	0	3.400
Jousterbrug Heerenveen	19	121	300	500	160	0	1.100	0	0	0	0	0	0	0	1.100
Skarsterbrug	4	0	0	95	0	1.001	1.100	0	0	0	0	0	0	0	1.100
Gerke Numanbrug Gorredijk	4	25	90	525	1.246	0	1.890	0	0	0	0	0	0	0	1.890
Brug Zijlsterrijd Kollum	1.468	900	247	0	0	0	2.615	0	0	0	0	0	0	0	2.615
Oldetrijnsterbrug	14	1	443	4.992	0	0	5.450	0	0	0	0	0	0	0	5.450
Brug Nieuweschoot	26	150	1.250	1.600	174	0	3.200	0	0	0	0	0	0	0	3.200
Brug Mildam	4	0	200	1.195	681	0	2.080	0	0	0	0	0	0	0	2.080

Brug Oldelamer Munnekeburen	4	0	450	1.486	0	0	1.940	0	0	0	0	0	0	1.940
Brug Zijlroede Lemmer	90	10	855	2.495	0	0	3.450	0	0	0	0	0	0	3.450
Brug Ravenswoud Appelscha	4	0	200	990	506	0	1.700	0	0	0	0	0	0	1.700
Brug Noorder Oudeweg Broek	7	82	0	571	0	1.750	2.410	0	0	0	0	0	0	2.410
Brug Linthorst Homansluis	4	0	0	405	0	2.306	2.715	0	0	0	0	0	0	2.715
Brug Donkerbroek	4	0	5	850	506	0	1.365	0	0	0	0	0	0	1.365
Sansleatbrege Terherne	3.313	297	0	0	0	0	3.610	100	0	0	0	0	100	3.510
Venekoterbrug	4.300	380	0	0	0	0	4.681	274	0	0	0	0	274	4.406
Koebrug bij Metslawier	856	150	1.073	0	0	0	2.080	0	0	0	0	0	0	2.080
Brug Janeslout	237	80	0	0	0	0	316	91	0	0	0	0	91	225
Brug Willem Loresluis	12	194	794	0	0	0	1.000	0	0	0	0	0	0	1.000
Aquaduct Ie	0	70	0	0	0	0	70	0	0	0	0	0	0	70
Aquaduct Jelteloot en Galamadammen	16	684	0	0	0	0	700	0	0	0	0	0	0	700
Frisiabrug	157	100	493	10	0	0	760	0	0	0	0	0	0	760
Visvliet Lauwers	79	150	371	0	0	0	600	0	0	0	0	0	0	600
Friese Sluis Zoutkamp	3	101	496	0	0	0	600	0	0	0	0	0	0	600
Johan Frisosluis	0	100	300	0	0	0	400	0	0	0	0	0	0	400
Stationsbrug Franeker	5	51	84	100	0	0	240	0	0	0	0	0	0	240
Tsjerk Hiddessluizen	2.158	2.582	160	0	0	0	4.900	0	0	0	0	0	0	4.900
Convenant Tsjerk Hiddessluizen Harlingen	13	371	162	0	0	0	546	0	0	0	0	0	0	546
Schreiersbrug	1.952	85	0	0	0	0	2.037	1.737	0	0	0	0	1.737	300
Totaal Kunstwerken (MPK)	49.979	12.341	14.253	24.016	4.594	5.057	110.240	16.625	471	0	0	0	17.095	93.144
Reconstrctie N359 Lemmer	13.049	134	0	0	0	0	13.183	1.333	0	0	0	0	1.333	11.850
N358 Uterwei (Noordelijke deel)	6.552	200	9.037	0	0	0	15.789	1.765	137	0	0	0	1.902	13.887
Totaal MPI	19.601	334	9.037	0	0	0	28.972	3.098	137	0	0	0	3.235	25.737
N31 Haak om Leeuwarden	162.227	3.373	0	0	0	0	165.600	149.826	2.836	0	0	0	152.662	12.938
Totaal N31 Haak om Leeuwarden	162.227	3.373	0	0	0	0	165.600	149.826	2.836	0	0	0	152.662	12.938
N358 Skieding	11.448	200	6.626	0	0	0	18.273	8.171	44	900	0	0	9.114	9.159
Totaal N358 Skieding	11.448	200	6.626	0	0	0	18.273	8.171	44	900	0	0	9.114	9.159
N359 drie tunnels	13.324	0	0	0	0	0	13.324	1.700	0	0	0	0	1.700	11.624
Totaal N359 3 tunnels	13.324	0	0	0	0	0	13.324	1.700	0	0	0	0	1.700	11.624
N381	172.888	603	0	0	0	0	173.491	95.605	337	0	0	0	95.941	77.550
Totaal N381	172.888	603	0	0	0	0	173.491	95.605	337	0	0	0	95.941	77.550
Oever Tjonger	0	0	1.255	0	0	0	1.255	0	0	0	0	0	0	1.255
Oever Polder De Waard 19-14-VB	528	127	0	0	0	0	656	0	308	0	0	0	308	348
Oever Leeuwarden-Zuid	0	100	1.425	0	0	0	1.525	0	0	0	0	0	0	1.525

Oever Jeltsloot Heeg	0	0	1.200	0	0	0	1.200	0	0	0	0	0	0	0	1.200
Oever Helomavaart	0	373	0	0	0	0	373	0	0	0	0	0	0	0	373
Oever Harlingen 20-04-VB	846	28	0	0	0	0	874	0	0	0	0	0	0	0	874
Oever Franeker-West	40	797	0	0	0	0	837	0	0	0	0	0	0	0	837
Oever Franeker-Oost	10	972	0	0	0	0	983	0	0	0	0	0	0	0	983
Oever Dronryp-Oost 19-11-VB	2.093	0	0	0	0	0	2.093	196	165	0	0	0	0	361	1.732
Oevers VHK Dronryp en Deinum 23-09VB	7	981	0	0	0	0	988	0	0	0	0	0	0	0	988
Oever Depot Deinum-Skalkewiid 19-42-VB	1.232	0	0	0	0	0	1.232	0	537	0	0	0	0	537	695
Oever Wilde Greons en optimalisatie bocht Oost	0	75	745	0	0	0	820	0	0	0	0	0	0	0	820
Oever vaarweg Drachten Earnewald	0	800	0	0	0	0	800	0	0	0	0	0	0	0	800
Oever vaarweg Drachten Smelle Ie	0	1.465	0	0	0	0	1.465	0	0	0	0	0	0	0	1.465
Oever Kingmatille noord	0	0	1.445	0	0	0	1.445	0	0	0	0	0	0	0	1.445
Oever Harlingen	0	0	670	0	0	0	670	0	0	0	0	0	0	0	670
Oever Kingmatille Zuid	0	177	1.490	0	0	0	1.667	0	0	0	0	0	0	0	1.667
Oever Deinum-Ritsumasyl	0	0	0	911	0	0	911	0	0	0	0	0	0	0	911
Oever Franeker	0	0	635	0	0	0	635	0	0	0	0	0	0	0	635
Oever vaarweg Drachten-Ossekop	0	125	0	0	0	0	125	0	0	0	0	0	0	0	125
Oever Van Harinxmakanaal verspreid	0	0	0	0	0	3.700	3.700	0	0	0	0	0	0	0	3.700
Oever Franeker Noord-Oost	0	0	0	0	1.570	0	1.570	0	0	0	0	0	0	0	1.570
Grootschalig oeveronderhoud Leeuwarden Zuid	0	305	4.520	0	0	0	4.825	0	305	4.520	0	0	0	4.825	0
Totaal Oeverinvesteringen	4.757	6.325	13.385	911	1.570	3.700	30.648	196	1.315	4.520	0	0	0	6.031	24.617
Refurbishment	0	0	564	0	0	0	564	0	0	0	0	0	0	0	564
OV plushaltes	208	0	242	0	0	0	450	0	0	0	0	0	0	0	450
Duurzame Openbare Verlichting	2.280	303	0	0	0	0	2.583	32	0	0	0	0	0	32	2.550
Dris panelen	0	570	0	0	0	0	570	0	0	0	0	0	0	0	570
Totaal OV duurzaam	2.488	873	806	0	0	0	4.167	32	0	0	0	0	0	32	4.134
RSP Joure	81.766	4.810	0	0	0	0	86.576	63.395	628	0	0	0	0	64.022	22.553
Totaal RSP Joure	81.766	4.810	0	0	0	0	86.576	63.395	628	0	0	0	0	64.022	22.553
RSP Startkrediet	10.072	61	1.000	0	0	0	11.133	3.636	0	0	0	0	0	3.636	7.497
Totaal RSP startkrediet	10.072	61	1.000	0	0	0	11.133	3.636	0	0	0	0	0	3.636	7.497
N917 Selmien Haulerwijk RYP	4.363	7	0	0	0	0	4.370	2.203	0	0	0	0	0	2.203	2.167
N369 Drachten-Kootstert: bajon. en fietsover. RYP	2.739	16	250	0	0	0	3.006	943	0	0	0	0	0	943	2.063
N359 Bolsward Workum RYP	4.789	4.050	0	0	0	0	8.839	1.219	1.935	0	0	0	0	3.154	5.685
N355 Twijzel Quatrebras RYP	5.055	1.672	0	0	0	0	6.727	2.296	0	196	0	0	0	2.492	4.235
N351 Slikenburg - Wolvega RYP	3.800	800	695	0	0	0	5.295	3.540	-500	0	0	0	0	3.040	2.255
N361 Tytsjerk - Gytsjerk RYP	689	0	0	0	0	0	689	24	0	0	0	0	0	24	665

Bermverharding RYP	981	354	0	0	0	0	1.335	58	0	0	0	0	0	58	1.277
N351 Wollega-Oosterwolde uitritten RYP	1.015	4	0	0	0	0	1.018	0	0	0	0	0	0	0	1.018
Totaal RYP	23.431	6.902	945	0	0	0	31.278	10.282	1.435	196	0	0	0	11.914	19.365
N357 Hallum (Doniawei) RYP 2	1.165	171	0	0	0	0	1.336	0	0	0	0	0	0	0	1.336
N924 - Rohel - Echtenerbrug - Oosterzee RYP 2	20	145	800	810	510	0	2.285	0	0	0	410	0	0	410	1.874
N361 Dokkum - Aldtsjerk RYP 2	77	2.445	0	0	0	0	2.522	0	1.800	0	0	0	0	1.800	722
N359 Wyckel (Vogelenzang) RYP 2	33	10	79	0	0	0	122	0	0	0	0	0	0	0	122
N392 Akkrum - Aldeboarn RYP 2	80	-342	493	256	600	0	1.086	0	0	156	0	0	0	156	930
N355 kom Noardburgum RYP 2	4	322	364	0	0	0	689	0	66	317	0	0	0	383	306
N355 Kruispunt Burum RYP 2	0	50	600	100	204	0	954	0	0	204	0	0	0	204	750
N353 kruispunt Westvierdeparten RYP 2	53	12	0	0	0	0	65	0	0	0	0	0	0	0	65
N919 Rijweg RYP 2	42	0	0	0	0	0	42	0	0	0	0	0	0	0	42
N369 Krp Reitsmastr nabij Harkema RYP 2	0	100	550	100	204	0	954	0	0	204	0	0	0	204	750
N380 Beb kommen Mildam, Nieuwe- en Oudeh RYP2	82	8	0	0	0	0	90	0	0	0	0	0	0	0	90
Fietstunnels	0	0	1.685	2.028	0	0	3.713	0	0	1.685	0	0	0	1.685	2.028
N393 Oosterbierum Sexbierum	0	20	20	0	0	0	40	0	0	0	0	0	0	0	40
N361 Trynwalden	0	30	50	0	0	0	80	0	0	0	0	0	0	0	80
N359 Afslag Koudum	0	0	60	0	0	0	60	0	0	0	0	0	0	0	60
Bermmaatregelen	0	60	0	0	0	0	60	0	0	0	0	0	0	0	60
N359 Afslag Hindeloopen	0	0	60	0	0	0	60	0	0	0	0	0	0	0	60
Totaal RYP2	1.556	3.030	4.760	3.294	1.518	0	14.158	0	1.866	2.566	410	0	0	4.843	9.316
Sluis Kornwerderzand 1e fase bruggen	10.278	3.322	5.400	6.000	6.000	69.000	100.000	0	10.000	5.000	6.000	6.000	69.500	96.500	3.500
Totaal Sluis/bruggen KWZ	10.278	3.322	5.400	6.000	6.000	69.000	100.000	0	10.000	5.000	6.000	6.000	69.500	96.500	3.500
Swettehus totaal	12.795	418	713	0	0	0	13.925	9.624	0	0	0	0	0	9.624	4.301
Steunpunt Swettehus totaal 12 jaar	290	0	0	0	0	0	290	0	0	0	0	0	0	0	290
Steunpunt Swettehus totaal 24 jaar	1.710	0	0	0	0	0	1.710	0	0	0	0	0	0	0	1.710
Steunpunt Swettehus totaal 48 jaar	1.537	0	0	0	0	0	1.537	0	0	0	0	0	0	0	1.537
Totaal Steunpunten	16.331	418	713	0	0	0	17.461	9.624	0	0	0	0	0	9.624	7.837
Vaarweg Lemmer-Delfzijl	18.427	292	0	0	0	0	18.718	18.427	292	0	0	0	0	18.718	0
Totaal Vaarweg Lemmer-Delfzijl	18.427	292	0	0	0	0	18.718	18.427	292	0	0	0	0	18.718	0
Vervanging brug Burgum	23.180	0	0	0	0	0	23.180	23.180	0	0	0	0	0	23.180	0
Totaal Vervanging brug Burgum	23.180	0	0	0	0	0	23.180	23.180	0	0	0	0	0	23.180	0
Vervanging brug Skulenboarch en Kootstertille	1.059	283	0	0	0	0	1.342	1.059	283	0	0	0	0	1.342	0
Totaal Vervanging brug Skulenboarch en Kootstertille	1.059	283	0	0	0	0	1.342	1.059	283	0	0	0	0	1.342	0
Bochtverruiming Franeker	279	100	100	8.471	850	4.400	14.200	0	0	0	0	0	0	0	14.200

Bochtverruiming Leeuwarden Fonejacht	0	65	915	0	0	0	980	0	0	0	0	0	0	0	980
Oevers VH kanaal	500	265	473	0	25	236	1.500	0	0	0	0	0	0	0	1.500
Ligplaatsen/wachtvoorziening VH kanaal	103	1.119	2.778	0	0	0	4.000	0	0	0	0	0	0	0	4.000
Bocht Froskepolle VH kanaal	10	65	1.425	0	0	0	1.500	0	0	0	0	0	0	0	1.500
Totaal VH-kanaal	891	1.614	5.692	8.471	875	4.636	22.180	0	0	0	0	0	0	0	22.180
Totaal Projecten	1.109.704	69.924	79.946	48.848	15.057	82.393	1.405.873	707.168	33.769	18.005	7.234	6.000	71.400	843.576	562.297
Eindtotaal	1.191.580	117.260	103.996	48.884	15.057	82.393	1.559.171	746.977	35.936	37.714	7.690	6.000	71.400	905.717	653.455

Bijlage 2. Begrotingswijzigingen: van bestuursrapportage 2024 naar begroting 2025

Bij elk planning & control instrument wordt de begrotingshistorie per beleidsprogramma weergegeven van document naar document.

Hieronder is dit aangegeven van de jaarstukken 2023 naar de begroting 2025, waarbij de begrotingswijzigingen onder mandaat van GS bij de berap 2024 al zijn verwerkt in de begincijfers.

Programma 1: Bestuur

Lasten en baten

Van berap 2024 naar begroting 2025.

<i>Bedragen x € 1.000</i>	2024	2025	2026	2027	2028
Lasten begroting t/m berap 2024 (voor besluitvorming PS)	23.711	22.811	22.661	12.732	12.732
<i>Begrotingswijzigingen (BW):</i>					
PS:					
PS 17-7-2024:					
- 9 Conceptbegroting 2025 en jaarstukken 2023 Noordelijke Rekenkamer (NRK) en aanpassing gemeenschappelijke regeling NRK	-100	18	18	18	18
PS 25-9-2024:					
- VC 1 Verlenging tijdelijk budget Bestuurlijke vernieuwing	-137	137	0	0	0
- VC 2 Verlenging tijdelijk budget Weerbaar bestuur	-103	103	0	0	0
GS:					
GS nominaal	0	224	224	224	224
<i>Begrotingswijziging totaal</i>	<i>-340</i>	<i>482</i>	<i>242</i>	<i>242</i>	<i>242</i>
Lasten begroting t/m begroting 2025	23.371	23.293	22.903	12.974	12.974
Baten begroting t/m berap 2024 (voor besluitvorming PS)	1.651	761	761	761	761
<i>Begrotingswijzigingen (BW):</i>					
PS:					
GS:					
<i>Begrotingswijziging totaal</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>
Baten begroting t/m begroting 2025	1.651	761	761	761	761
Lasten - Baten	21.720	22.532	22.142	12.213	12.213

Programma 2: Infrastructuur

Lasten en baten

Van berap 2024 naar begroting 2025.

<i>Bedragen x € 1.000</i>	2024	2025	2026	2027	2028
Lasten begroting t/m berap 2024 (voor besluitvorming PS)	142.884	134.597	115.612	114.736	114.801

<i>Begrotingswijzigingen (BW):</i>					
PS:					
PS 26-6-2024:					
- 6 Jaarstukken 2023 NABO Deinum	400	0	0	0	0
- 6 Jaarstukken 2023 NABO Hindeloopen	361	0	0	0	0
PS 25-9-2024:					
- II 1 Verkoop steunpunten	166	15	15	15	15
- VA Bestedingsritme tijdelijke budgetten categorie A	-3.795	3.795	0	0	0
- VB Bestedingsritme tijdelijke budgetten categorie B	-1.200	700	200	300	0
- VC 3 Verlenging tijdelijk budget BO Mirt Mobiliteitsgedrag	33	100	0	0	0
- VI Bestedingsritme reserves	-2.100	1.329	6.280	238	4.218
GS:					
GS actualisatie investeringen	0	0	-45	-35	-27
GS nominaal	0	3.889	3.889	3.889	3.889
GS provinciefonds	14.285	2.600	0	0	0
<i>Begrotingswijziging totaal</i>	<i>8.150</i>	<i>12.427</i>	<i>10.338</i>	<i>4.407</i>	<i>8.095</i>
Lasten begroting t/m begroting 2025	151.034	147.024	125.951	119.143	122.896
Baten begroting t/m berap 2024 (voor besluitvorming PS)	18.213	7.406	3.548	3.548	3.548
<i>Begrotingswijzigingen (BW):</i>					
PS:					
PS 25-9-2024:					
- II 1 Verkoop steunpunten	1.478	0	0	0	0
- VC 3 Verlenging tijdelijk budget BO Mirt Mobiliteitsgedrag	133	0	0	0	0
GS:					
GS nominaal	0	108	108	108	108
<i>Begrotingswijziging totaal</i>	<i>1.611</i>	<i>108</i>	<i>108</i>	<i>108</i>	<i>108</i>
Baten begroting t/m begroting 2025	19.823	7.514	3.656	3.656	3.656
Lasten - Baten	131.211	139.510	122.294	115.487	119.240

Programma 3: Natuur en Landbouw

Lasten en baten

Van berap 2024 naar begroting 2025.

<i>Bedragen x € 1.000</i>	2024	2025	2026	2027	2028
Lasten begroting t/m berap 2024 (voor besluitvorming PS)	113.035	99.559	65.930	59.524	53.948
<i>Begrotingswijzigingen (BW):</i>					
PS:					
PS 25-9-2024:					
- I 1 Bestedingsritme Natuur en Landschap	195	-195	0	0	0
- IV 2 POP3 bijdrage uit KRW Water	53	0	0	0	0
- VA Bestedingsritme tijdelijke budgetten categorie A	-400	400	0	0	0

- VB Bestedingsritme tijdelijke budgetten categorie B	-450	450	0	0	0
- VC 5 Verlenging tijdelijk budget Invasieve exoten bestrijding	-200	200	0	0	0
- VI Bestedingsritme reserves	4.952	13.917	8.883	1.180	3.862
GS:					
GS bijdrage derden	5.200	0	0	0	0
GS breed cofinancieringsbudget	139	1.552	1.552	0	0
GS nominaal	0	1.228	1.228	1.228	1.228
GS provinciefonds	385	647	764	764	0
<i>Begrotingswijziging totaal</i>	<i>9.875</i>	<i>18.198</i>	<i>12.426</i>	<i>3.171</i>	<i>5.089</i>
Lasten begroting t/m begroting 2025	122.909	117.756	78.355	62.695	59.037
Baten begroting t/m berap 2024 (voor besluitvorming PS)	42.823	27.554	4.334	2.348	2.163
<i>Begrotingswijzigingen (BW):</i>					
PS:					
PS 25-9-2024:					
- VI Bestedingsritme reserves	-10.057	10.507	0	0	0
GS:					
GS bijdrage derden	5.200	0	0	0	0
<i>Begrotingswijziging totaal</i>	<i>-4.857</i>	<i>10.507</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>
Baten begroting t/m begroting 2025	37.965	38.062	4.334	2.348	2.163
Lasten - Baten	84.944	79.695	74.022	60.348	56.875

Programma 4: Ruimte en Klimaat

Lasten en baten

Van berap 2024 naar begroting 2025.

<i>Bedragen x € 1.000</i>	2024	2025	2026	2027	2028
Lasten begroting t/m berap 2024 (voor besluitvorming PS)	66.676	42.702	23.778	19.517	16.743
<i>Begrotingswijzigingen (BW):</i>					
PS:					
PS 25-9-2024:					
- IV 2 POP3 bijdrage uit KRW Water	-53	0	0	0	0
- IV 3 Structurele verschuiving taken Omgevingswet	-530	-1.102	-1.102	-1.102	-1.102
- VA Bestedingsritme tijdelijke budgetten categorie A	-1.662	2.215	200	0	0
- VB Bestedingsritme tijdelijke budgetten categorie B	-5.500	2.500	1.000	2.000	0
- VC 6 Verlenging tijdelijk budget Naar een schone en gezonde leefomgeving	-119	119	0	0	0
- VI Bestedingsritme reserves	-9.788	4.276	3.192	1.160	1.160
GS:					
GS bijdrage derden	3.152	0	0	0	0
GS nominaal	0	92	92	94	96
<i>Begrotingswijziging totaal</i>	<i>-14.501</i>	<i>8.101</i>	<i>3.382</i>	<i>2.153</i>	<i>154</i>

Lasten begroting t/m begroting 2025	52.175	50.802	27.161	21.670	16.897
Baten begroting t/m berap 2024 (voor besluitvorming PS)	20.938	19.800	4.097	1.829	1.460
<i>Begrotingswijzigingen (BW):</i>					
PS:					
PS 25-9-2024:					
- VA Bestedingsritme tijdelijke budgetten categorie A	247	507	0	0	0
- VI Bestedingsritme reserves	-2.166	0	2.166	0	0
GS:					
GS bijdrage derden	3.152	0	0	0	0
<i>Begrotingswijziging totaal</i>	<i>1.233</i>	<i>507</i>	<i>2.166</i>	<i>0</i>	<i>0</i>
Baten begroting t/m begroting 2025	22.171	20.307	6.263	1.829	1.460
Lasten - Baten	30.004	30.495	20.898	19.841	15.437

Programma 5: Economie en Mienskip

Lasten en baten

Van berap 2024 naar begroting 2025.

<i>Bedragen x € 1.000</i>	2024	2025	2026	2027	2028
Lasten begroting t/m berap 2024 (voor besluitvorming PS)	94.179	87.113	67.655	65.657	48.441
<i>Begrotingswijzigingen (BW):</i>					
PS:					
PS 19-6-2024:					
- 5 Kuluterbelied 2025-2028	100	137	-829	-329	921
- 6 Fansels Frysk - beliedsnota Fryske taal 2025-2028	0	780	-390	-390	0
PS 17-7-2024:					
- 6 Beliedsbrieff Sport 2025-2028 Fryslân yn beweging	0	-63	-63	63	63
PS 25-9-2024:					
- I 2 Bestedingsritme Gastvrijheid	448	262	-330	-380	0
- II 2 Gebiedsbudgetten	-500	-1.250	-1.250	-2.000	0
- II 3 Vrijval Regenboogbeleid	-30	0	0	0	0
- II 4 Vrijval saldi diverse budgetten Taal	-47	0	0	0	0
- II 5 Vrijval diverse budgetten	-1.091	0	0	0	0
- II 6 Vrijval budget Monumenten subsidieplafond 2023	-92	0	0	0	0
- IV 4 Breedband 5% regeling super witte adressen	4.649	799	0	0	0
- VA Bestedingsritme tijdelijke budgetten categorie A	-5.015	4.435	220	360	0
- VB Bestedingsritme tijdelijke budgetten categorie B	-3.295	2.045	1.125	125	0
- VI Bestedingsritme reserves	-249	5	487	355	-597
GS:					
GS breed cofinancieringsbudget	814	1.406	1.596	751	171
GS nominaal	0	1.260	1.149	1.149	1.125
GS provinciefonds	26	200	450	500	250
<i>Begrotingswijziging totaal</i>	<i>-4.282</i>	<i>10.016</i>	<i>2.165</i>	<i>204</i>	<i>1.932</i>
Lasten begroting t/m begroting 2025	89.896	97.129	69.820	65.861	50.373

Baten begroting t/m berap 2024 (voor besluitvorming PS)	5.126	12.961	3.987	928	1.110
<i>Begrotingswijzigingen (BW):</i>					
PS:					
PS 25-9-2024:					
- II 5 Vrijval diverse budgetten	4	0	0	0	0
- VI Bestedingsritme reserves	-70	0	70	0	0
GS:					
GS breed cofinancieringsbudget	641	1.260	1.442	692	163
<i>Begrotingswijziging totaal</i>	<i>575</i>	<i>1.260</i>	<i>1.512</i>	<i>692</i>	<i>163</i>
Baten begroting t/m begroting 2025	5.701	14.221	5.498	1.620	1.273
Lasten - Baten	84.195	82.909	64.322	64.241	49.100

Programma 6: Bedrijfsvoering

Lasten en baten

Van berap 2024 naar begroting 2025.

<i>Bedragen x € 1.000</i>	2024	2025	2026	2027	2028
Lasten begroting t/m berap 2024 (voor besluitvorming PS)	97.016	91.502	89.806	85.320	83.532
<i>Begrotingswijzigingen (BW):</i>					
PS:					
PS 25-9-2024:					
- I 3 Bestedingsritme capaciteit PAS-melders	-370	90	280	0	0
- IV 3 Structurele verschuiving taken Omgevingswet	288	570	570	570	496
- VC 10 Verlenging tijdelijk budget 2026 Digitalisering 2022-2026	-2.544	0	0	2.544	0
- VC 9 Budgetoverheveling, verlenging en bestedingsritme Wet Open Overheid (WOO)	-23	-14	-73	55	55
- VI Bestedingsritme reserves	-396	706	138	160	-48
GS:					
GS bijdrage derden	-164	-271	-297	-132	-24
GS breed cofinancieringsbudget	164	271	297	132	24
GS nominaal	0	5.180	5.137	5.137	5.137
GS provinciefonds	380	154	154	154	154
<i>Begrotingswijziging totaal</i>	<i>-2.665</i>	<i>6.686</i>	<i>6.206</i>	<i>8.620</i>	<i>5.795</i>
Lasten begroting t/m begroting 2025	94.351	98.188	96.012	93.940	89.326
Baten begroting t/m berap 2024 (voor besluitvorming PS)	1.437	521	511	511	511
<i>Begrotingswijzigingen (BW):</i>					
PS:					
GS:					
GS bijdrage derden	-164	-271	-297	-132	-24
GS breed cofinancieringsbudget	164	271	297	132	24

Begrotingswijziging totaal	0	0	0	0	0
Baten begroting t/m begroting 2025	1.437	521	511	511	511
Lasten - Baten	92.914	97.667	95.501	93.429	88.815

Programma 7: Provincie financiën

Lasten en baten

Van berap 2024 naar begroting 2025.

<i>Bedragen x € 1.000</i>	2024	2025	2026	2027	2028
Lasten begroting t/m berap 2024 (voor besluitvorming PS)	17.728	22.381	24.746	50.177	39.884
<i>Begrotingswijzigingen (BW):</i>					
PS:					
PS 25-9-2024:					
- I 4 Rentevergoeding ten behoeve van RSP	420	0	0	0	0
- I 5 Bestedingsritme Europese cofinancieringsbudget Efro/EZ Europa	450	250	0	-700	0
- I 6 Aanvulling stelpost nominaal	1.200	250	250	250	250
- II 7 Toevoeging onvoorzien aan begrotingssaldo	-596	0	0	0	0
- IV 5 Bijdrage Wetterskip Fryslân Niet productieve investeringen op niet landbouwbedrijven (I.73.3)	0	0	0	1.710	0
- VI Bestedingsritme reserves	-8.500	4.848	1.096	0	2.556
GS:					
GS bijdrage derden	77	100	602	0	0
GS breed cofinancieringsbudget	-312	-1.698	-1.706	-59	-8
GS nominaal	0	-11.764	-11.610	-11.612	-11.590
Begrotingswijziging totaal	-7.261	-8.013	-11.369	-10.412	-8.791
Lasten begroting t/m begroting 2025	10.467	14.368	13.378	39.766	31.093
Baten begroting t/m berap 2024 (voor besluitvorming PS)	369.172	350.001	338.768	337.918	342.311
<i>Begrotingswijzigingen (BW):</i>					
PS:					
PS 25-9-2024:					
- II 7 Toevoeging onvoorzien aan begrotingssaldo	-23	0	0	0	0
- IV 5 Bijdrage Wetterskip Fryslân Niet productieve investeringen op niet landbouwbedrijven (I.73.3)	0	0	0	1.710	0
- VI Bestedingsritme reserves	970	970	970	970	970
GS:					
GS bijdrage derden	77	100	602	0	0
GS provinciefonds	26.920	9.948	11.348	11.256	10.975
Begrotingswijziging totaal	27.944	11.018	12.920	13.936	11.945
Baten begroting t/m begroting 2025	397.116	361.019	351.689	351.853	354.256

Lasten - Baten	-	-	-	-	-
	386.649	346.651	338.311	312.088	323.163

Bijlage 3. Verloop vaste activa

<i>bedragen x € 1.000</i>	Rekening 2023	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Immateriële vaste activa						
IMA bijdragen aan activa van derden	7.451	3.869	5.269	5.269	5.269	4.769
Overige investeringen met economisch nut						
MA: gronden en terreinen	39.820	80.070	81.210	80.790	80.790	80.790
MA: bedrijfsgebouwen	59.202	56.764	60.233	58.949	56.659	54.369
MA: vervoermiddelen	1.790	1.691	1.593	1.495	1.397	1.299
MA: machines, apparaten en installaties	1.657	3.536	2.539	1.633	841	629
MA: overig	4.259	7.443	8.522	7.624	6.946	6.265
	106.729	149.504	154.098	150.491	146.632	143.352
Investeringen in de openbare ruimte met een maatschappelijk nut						
MA: grond-, weg- en waterbouwkundige werken	276.189	309.495	354.938	383.000	380.347	382.119
Financiële vaste activa						
FA: kapitaalverstrekking aan deelnemingen	132.932	161.717	161.717	161.717	161.717	161.717
FA: leningen aan openbare lichamen	30.075	9.475	1.000	400	0	0
FA: leningen aan deelnemingen	289.761	294.622	289.359	283.881	278.178	272.475
FA: overige langlopende leningen	35.992	36.961	36.933	36.905	36.877	36.849
FA: overige uitzettingen	0	0	0	0	0	0
	488.760	502.775	489.010	482.903	476.772	471.041
totaal vaste activa	879.130	965.643	1.003.314	1.021.663	1.009.020	1.001.281

Bijlage 4. Verloop reserves, voorzieningen en overlopende passiva

De reserves en voorzieningen behoren, tezamen met de schulden (korte en lange termijn leningen), tot het vermogen van de provincie zoals dat in de jaarrekening in de balans tot uitdrukking wordt gebracht. Het vermogen geeft aan op welke wijze de activa van de provincie (bezittingen, etc.) zijn gefinancierd.

Reserves

De reserves vormen tezamen het eigen vermogen van de provincie. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen de algemene reserves en de bestemmingsreserves. Het (positieve) jaarrekeningresultaat en het begrotingssaldo wordt toegevoegd aan de algemene reserve onderdeel vrij aanwendbare reserve.

Voorzieningen

Voorzieningen maken deel uit van het vreemd vermogen. Voorzieningen worden gevormd wegens:

- Verplichtingen en verliezen waarvan de omvang op de balansdatum onzeker is, doch redelijkerwijs te schatten;
- Op de balansdatum bestaande risico's ter zake van bepaalde te verwachten verplichtingen of verliezen waarvan de omvang redelijkerwijs is te schatten;
- Kosten die in een volgend begrotingsjaar zullen worden gemaakt, mits het maken van die kosten zijn oorsprong mede vindt in het begrotingsjaar of in een voorafgaand begrotingsjaar en de voorziening strekt tot gelijkmatige verdeling van lasten over een aantal begrotingsjaren.

Overlopende passiva

Overlopende passiva maken deel uit van het vreemd vermogen. Overlopende passiva worden gevormd wegens:

- Van derden verkregen middelen die specifiek besteed moeten worden en waar een terugbetalingsverplichting op rust. Dit betreft met name specifieke uitkeringen (spuk's) die wij van het Rijk ontvangen.

Voorzieningen en overlopende passiva maken geen deel uit van het eigen vermogen; er ligt een verplichting op naar derden toe.

Hieronder wordt het verloop van de afzonderlijke reserves, de voorzieningen en overlopende passiva weergegeven.

Reserves per einde jaar						
<i>Bedragen x € 1.000</i>	Realisatie 2023	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
Algemene reserve						
Algemene reserve	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000
Vrij aanwendbare reserve VAR *)	201.384	212.339	192.949	164.669	132.579	142.562
totaal	211.384	222.339	202.949	174.669	142.579	152.562
*) VAR inclusief rekeningsaldo 2023 en begrotingssaldo						
Bestemmingsreserve						
R. Fractieondersteuning	345	345	345	345	345	345
R. De Nieuwe Afsluitdijk	17.009	11.707	4.200	2.200	1.100	0
R. Investing eigendom derden	29.769	28.013	28.013	28.013	28.013	28.013
R. Groot onderhoud Wegen	17.379	18.526	13.091	10.376	9.611	794
R. Groot onderhoud Water	20.615	21.073	20.182	20.180	21.584	22.678
R. Risicoreserve strategische grondvoorraad	1.200	1.200	1.200	1.200	1.200	1.200
R. Natuurpact 2014	42.226	26.042	13.405	10.267	6.355	3.594
R. Aankoop natuurterreinen (fase 1)	4.491	4.882	4.151	4.151	4.151	4.151
R. Jaarovergang structurele budgetten	375	0	0	0	0	0
R. Generatiepact	398	228	136	116	116	116
R. Groot onderhoud Gebouwen	2.139	1.222	151	200	300	300
R. Spaarverlof	1.181	1.181	1.181	1.181	1.181	1.181
R. Weerstandsbuffer	100.000	100.000	100.000	100.000	100.000	100.000

R. Risicobuffer revolverende middelen	104.589	101.416	103.608	105.724	107.849	109.974
R. Breed cofinancieringsbudget	42.175	29.035	8.527	3.091	1.960	0
R. Afwaardering aandelenkapitaal windpark Fryslân	2.000	3.000	4.000	5.000	6.000	7.000
R. Windpark Fryslân	11.190	7.925	4.208	2.477	1.334	190
R. Risicoreserve lening herstelplan Thialf	965	965	965	965	965	965
R. Rente kapitaalverstrekking Alliander	3.291	4.878	6.464	8.051	9.637	11.224
<i>Beklemd reserves</i>						
R. Dekkingsreserve kapitaallasten	177.477	178.654	175.301	169.494	163.583	157.664
R. Verstrekte subsidies	34.205	16.969	13.468	9.003	7.203	3.802
Tijdelijke budgetten categorie A	45.427	35.795	12.503	5.467	0	0
Tijdelijke budgetten categorie B	33.273	29.368	20.558	15.569	9.202	0
totaal	691.718	622.424	535.658	503.070	481.688	453.190
Totaal Reserves	903.103	844.763	738.607	677.739	624.268	605.752

De vorming en beschikking van de reserves zijn meegenomen zoals opgenomen in de begroting.

Voorzieningen per einde jaar						
	Realisatie 2023	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
<i>Bedragen x € 1.000</i>						
V. Buma-legaten	360	360	360	360	360	360
V. Grondwaterplan	1.419	1.411	1.666	1.922	2.177	2.432
V. Jorritsma-Boschmafonds	132	133	133	133	133	134
V. Legaat van Harinxma thoe Sloten	24	25	25	26	26	27
V. Waardeoverdracht pensioenen GS leden	6.083	6.083	6.083	6.083	6.083	6.083
Totaal Voorzieningen	8.018	8.011	8.267	8.523	8.780	9.036

Overlopende passiva per einde jaar						
	Realisatie 2023	Begroting 2024	Begroting 2025	Begroting 2026	Begroting 2027	Begroting 2028
<i>Bedragen x € 1.000,-</i>						
OP 4e trein Sneek Leeuwarden	8.379	1.346	1.346	1.346	1.346	1.346
OP Bodemleernetwerk Noordelijke kleischil	55	0	0	0	0	0
OP Deltaprogramma Waddengebied	127	127	127	127	127	127
OP Economic Board Noord Nederland	14	14	14	14	14	14
OP Europa Pact Fryslan	727	0	0	0	0	0
OP Fries Bestuursakkoord Waterketen 3 2021-2025	143	143	143	143	143	143
OP Horizon Europe project NBRACER	0	94	171	55	0	0
OP Life Alde Feanen N2000 voorbereiding	790	790	790	790	790	790
OP Life19/IP/DL00004 Grassbird Habbitats	0	0	400	800	1.158	1.516
OP Life19/IP/NL000011 All 4 Biodiversity	84	372	0	0	0	0
OP Nog af te sluiten weidevogelcompensatie	1.473	1.473	1.473	1.473	1.473	1.473
OP Omgevingsberaad Waddengeb diverse reserveringen	43	43	43	43	43	43
OP Programma NIL Friese Kleiweide	235	0	0	0	0	0
OP Samenwerkingsverband IKW	195	195	195	195	195	195
OP SCW Secretariaat Stuurgroep Waddenprovincies	119	119	119	119	119	119
OP SPUK C10-2 Verb dig dienstv Zicht op stikstofk	104	104	104	104	104	104
OP SPUK C13 Ontzorgingsprogr maatschapp vastgoed	16	0	0	0	0	0

OP SPUK C26 Culturele voorzieningen prov 2020	16	16	16	16	16	16
OP SPUK C41 Flexibele inzet woningbouw	81	81	81	81	81	81
OP SPUK C75B Regiodeal ZuidOost Friesland	572	372	372	372	372	372
OP SPUK C81 Opstellen en uitvoeren woondeals	181	181	181	181	181	181
OP SPUK C86 Ontzorgingspr maatsch vastg 2e tranche	304	0	0	0	0	0
OP SPUK C99 Vitale logiesaccommodaties	4	0	0	0	0	0
OP SPUK C103 Opst en uitv woondeals 2e tranche	590	590	590	590	590	590
OP SPUK C117 en C117B versnel natuurincl isoleren	2.110	1.893	69	0	0	0
OP SPUK C210 Flexibele inzet woningbouw 2e fase	856	856	856	856	856	856
OP SPUK D13 Matching Rijk - Verbreding en vernieuw	0	333	333	333	333	333
OP SPUK E3 Sanering verkeerslawaa	106	106	106	106	106	106
OP SPUK E12 Bermmaatregelen	1.281	1.281	1.281	1.281	1.281	1.281
OP SPUK E15 Regionale aanpak laadinfrastructuur	102	102	102	102	102	102
OP SPUK E20 Reg stimul verkeersveiligh maatr SPV	2.465	2.465	1.465	1.465	1.465	1.465
OP SPUK E22 ERTMS Eur Rail Traffic Man System	3.808	3.808	3.808	3.808	3.808	3.808
OP SPUK E33-2 MIRT 17-19 Fiets in de Keten 18-2022	215	215	215	215	215	215
OP SPUK E38 Veilig doelm en duurz gebr verk infra	27	27	27	27	27	27
OP SPUK E44 FBW klimaatadaptatie 2021-2027	7.323	3.891	2.535	2.288	2.059	2.059
OP SPUK E48 4e trein Sneek Leeuwarden 2020-2022	154	154	154	154	154	154
OP SPUK E52 Beschikbaarheidsvergoeding OV 2021	1.033	1.033	1.033	1.033	1.033	1.033
OP SPUK E56b BO MIRT verkeersinfrastructuur 20201	69	69	69	69	69	69
OP SPUK E83 PFAS Bodemopgaven 2022	360	360	360	360	360	360
OP SPUK E84 Stimul verkeersveilighmtr 2022-2023	408	408	408	408	408	408
OP SPUK E87 FRESHEM-NL fase 2 en bijdrage derden	3.981	2.731	1.707	1.707	2.402	2.317
OP SPUK E97 Bodem buitenprop difuus lood Fryslan	595	525	525	525	525	525
OP SPUK E99 Versterken Friese IJsselmeerkust	12.460	10.899	1.468	0	0	0
OP SPUK E101 Spooreplacement Leeuwarden	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500
OP SPUK E106 Region aanpak laadinfrastructuur 2	1.654	901	0	0	0	0
OP SPUK F11 MKB-deal Skillsbooster	398	398	398	398	398	398
OP SPUK F28 Klimaat- en energiebeleid	239	506	2.096	2.096	2.096	2.096
OP SPUK GRO06c Kennismiddelen Regiodeal NIL VW HW	111	111	111	111	111	111
OP SPUK GRO06c Regiodeal NIL Aldeboarn-De Deelen	176	176	176	176	176	176
OP SPUK GRO06c Regiodeal NIL Veenweide 2022-2024	389	138	0	0	0	0
OP SPUK L7 IBP vitaal platteland	3.536	3.536	3.536	3.536	3.536	3.536
OP SPUK L8 prov aank veehouderijen nabij natuurgeb	4.886	4.886	4.886	4.886	4.886	4.886
OP SPUK L10 Impulsgelden veenweiden	8.970	3.283	283	283	283	283
OP SPUK L16 PN Programma Natuur	32.783	17.367	21	21	21	21
OP SPUK L25 Versnellingsvoorstellen	22.794	15.497	15.497	15.497	15.497	15.497
OP SPUK L25B Gelijkw pos boeren in gebiedsproces	2.663	2.163	2.163	2.163	2.163	2.163
OP SPUK L29 Capaciteit natuurmonitoring	116	0	0	0	0	0
OP SPUK L32 Piekbelasting	0	380	380	380	380	380
OP Wadlopen	62	62	62	62	62	62
OP Weidevogelcompensatie	2.426	2.214	2.001	1.789	1.577	1.365
OP Overig Vooruitontvangen bedragen	7.877	7.877	7.877	7.877	7.877	7.877

Totaal Overlopende passiva	143.182	99.211	64.673	62.961	63.517	63.578
Totaal reserves, voorzieningen en overlopende passiva	1.054.303	951.985	811.547	749.223	696.565	678.366

Bij de Overlopende passiva mogen alleen de daadwerkelijke lasten en baten op de exploitatie (beleidsprogramma's) verantwoord worden. Deze zijn deels al wel begroot op de exploitatie. De overige bedragen blijven eerst op de balans staan. De lasten en baten bij de voorzieningen worden rechtstreeks op de balans verantwoord.

Bijlage 5. Overzicht tijdelijke budgetten

De in dit overzicht opgenomen bedragen zijn de begrote budgetten in enig jaar voor zowel de lasten als de baten. Hierin is geen rekening gehouden met de al aangegane verplichtingen op deze budgetten.

Beleidsveld	Eindig Voorstel PS GS tijdelijke budgetten	Lasten 2024	Lasten 2025	Lasten 2026	Lasten 2027	Lasten 2028	Baten 2024	Baten 2025	Baten 2026	Baten 2027	Baten 2028
Eindig 2024											
B0201	2024 Verkeersveiligheidsgedrag	300.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0203	2024 Project onrechtmatig gebruik	50.600	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0204	2024 Opdracht proef batterijtrein	30.700	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0204	2024 Openbaar vervoer Fryslân	1.401.400	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0301	2024 Natuurinclusief verduurzamen gebouwen soorten	400.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0301	2024 Opkoop- en beëindigingsregeling	116.500	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0301	2024 Programmteam Stikstof	115.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0301	2024 Provinciale wolvenacties	129.600	0	0	0	0	131.100	0	0	0	0
B0302	2024 Dutch Dairy Centre	35.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0401	2024 Herbestemming gebouwen	520.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0403	2024 De Saiter	1.050.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0403	2024 Opruiming drugsafval	9.900	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0403	2024 Versterking omgevingveiligheidsdiensten	26.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0501	2024 Arbeidsmarkt/onderwijs en kennisinstellingen/bedrijfsleven	6.400	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0501	2024 Bijdrage Friese projectenmachine	473.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0501	2024 Investeringskader Waddengebied	125.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0501	2024 Koopstromen onderzoek	150.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0503	2024 Beleidsbrief CTOS Mei hert, holle en hannen	150.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0503	2024 Breedtesport	200.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0503	2024 Cultuur continuering tijdelijke budgetten	3.161.900	1.199.000	0	0	0	0	0	0	0	0
B0503	2024 Erfgoed continuering tijdelijke budgetten	15.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0503	2024 Fries in het MBO	100.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0503	2024 Friese musea	309.600	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0503	2024 Sichtberens Frysk en streektalen	350.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0503	2024 We the North	4.800	0	0	0	0	3.000	0	0	0	0
B0504	2024 Monitoring aandachtsgebieden	23.400	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0504	2024 Proceskosten Streekwurk	150.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0602	2024 Aanpassing systemen voor omgevingswet	103.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Subtotaal eindig 2024		9.506.800	1.199.000	0	0	0	134.100	0	0	0	0
Eindig 2025											

B0104	2025	Bestuurlijke vernieuwing	100.000	137.000	0	0	0	0	0	0	0
B0201	2025	BO Mirt Mobiliteitsgedrag	344.300	100.000	0	0	0	133.000	0	0	0
B0201	2025	Fietsveiligheid	100.000	100.000	0	0	0	0	0	0	0
B0204	2025	Decentralisatieuitkeringen OV Fryslan	14.285.100	2.600.000	0	0	0	0	0	0	0
B0301	2025	Legaliseren PAS-melders	163.000	201.000	0	0	0	222.400	222.400	0	0
B0402	2025	Decentralisatie uitkering bodemsanering	400.000	534.500	0	0	0	0	0	0	0
B0402	2025	Naar een schone en gezonde leefomgeving	170.000	119.000	0	0	0	0	0	0	0
B0404	2025	Samenwerking energie een loket	53.900	55.000	0	0	0	0	0	0	0
B0501	2025	Clusters economie	1.538.400	440.000	0	0	0	0	0	0	0
B0501	2025	Governance	279.800	0	0	0	0	0	0	0	0
B0501	2025	Human capital	100.000	0	0	0	0	0	0	0	0
B0501	2025	Kennisinfrastructuur	2.064.000	0	0	0	0	0	0	0	0
B0501	2025	Ondernemerschap	600.000	0	0	0	0	0	0	0	0
B0501	2025	Procesgeld team Europa	-2.400	0	0	0	0	0	0	0	0
B0503	2025	Erfgoeddeal Greppellan	0	24.200	0	0	0	0	0	0	0
B0503	2025	Taal	2.232.200	350.000	0	0	0	0	0	0	0
B0504	2025	Gebiedsbudget	181.900	0	0	0	0	0	0	0	0
B0504	2025	Iepen mienskipfunts Fryslan categorie B	1.556.900	0	0	0	0	0	0	0	0
B0504	2025	Transitiefonds leefbare fysieke omgeving	750.000	0	0	0	0	0	0	0	0
B0602	2025	Energieneutrale provinciale gebouwen	100.000	98.500	0	0	0	0	0	0	0
Subtotaal eindig 2025			25.017.100	4.759.200	0	0	0	355.400	222.400	0	0
Eindig 2026 en verder											
B0104	2026	Weerbaar bestuur	165.000	263.000	25.200	0	0	0	0	0	0
B0105	2027	Gebiedsbudget	410.000	485.000	360.000	0	0	0	0	0	0
B0105	nvt	Decentralisatie uitkering Waddenfonds	9.626.000	9.626.000	9.626.000	0	0	0	0	0	0
B0201	2029	Preventie en voorlichting fiets	115.000	115.000	0	0	0	0	0	0	0
B0202	2026	Onbeveiligde overwegen	761.000	0	0	0	0	0	0	0	0
B0202	2027	Knelpunten geluidhinder provinciale wegen	30.000	75.000	75.000	120.000	0	0	0	0	0
B0202	2027	Lelylijn onderzoek	918.100	500.000	500.000	0	0	0	0	0	0
B0202	nvt	Investeringsagenda Drachten - Heerenveen	1.055.000	0	0	0	0	0	0	0	0
B0202	nvt	RSP concrete infraprojecten	2.368.300	4.294.600	5.800.000	5.000.000	0	0	0	0	0
B0204	2027	Openbaar Vervoer	300.000	1.200.000	1.200.000	1.300.000	0	0	0	0	0
B0204	2028	Verduurzamen OV bus	0	1.000.000	500.000	500.000	500.000	0	0	0	0
B0301	2027	Invasieve exoten bestrijding	450.000	200.000	0	0	0	0	0	0	0
B0301	2027	Natuur en landschap	1.420.000	1.480.000	0	0	0	0	0	0	0
B0301	2029	Weidevogelbeleid	19.000	0	0	0	0	0	0	0	0
B0301	nvt	Bestuursovereenkomst Lauwersmeer	250.000	250.000	0	0	0	200.000	200.000	0	0

B0301	nvt	Gebiedsontwikkeling Franekeradeel - Harlingen	50.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0302	2026	Potato valley	138.200	55.000	40.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0302	2027	Fryske Gruntafel	125.000	125.000	125.000	125.000	0	0	0	0	0	0	0	0
B0302	2027	Landbouw	300.000	700.000	500.000	500.000	0	0	0	0	0	0	0	0
B0302	nvt	Regiodeal Natuurinclusieve landbouw	548.600	400.000	0	0	0	61.500	0	0	0	0	0	0
B0401	2026	Actualisatie NOVEX/POVI	323.000	272.000	150.300	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0401	2027	Natuur en landschap	100.000	150.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0401	2027	Wonen	150.000	1.350.000	1.250.000	2.250.000	0	0	0	0	0	0	0	0
B0402	2027	Water en bodem	50.000	2.950.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0402	2029	Veenweide funderingsaanpak	933.300	612.500	612.500	1.932.500	-45.000	0	0	0	0	0	0	0
B0402	2030	Veenweidevisie	2.882.600	3.423.800	3.450.400	911.200	911.200	0	0	0	0	0	0	0
B0402	nvt	Bestuursovereenkomst versterken Friese IJsselmeerkust	490.000	2.015.100	200.000	0	0	636.600	506.600	0	0	0	0	0
B0402	nvt	DU Deltaprogramma zoetwater	6.500	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0402	nvt	Kaderrichtlijn water	323.200	310.000	110.000	106.900	0	0	0	0	0	0	0	0
B0402	nvt	Tussenstap Veenweideaanpak 2020-2029	2.566.400	588.800	593.800	593.800	593.800	210.000	210.000	210.000	210.000	210.000	210.000	210.000
B0404	2027	Energie	1.000.000	1.000.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0501	2027	Economie	1.630.500	5.860.000	5.500.000	7.000.000	0	0	0	0	0	0	0	0
B0501	nvt	Breedband	4.648.500	799.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0501	nvt	REP Wetsus fase 1	55.600	50.000	75.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0502	2027	Gastvrijheid	1.754.700	1.087.000	1.270.000	620.000	0	0	0	0	0	0	0	0
B0502	2028	Vervolgaanpak vakantieparken	10.000	0	10.000	20.000	0	0	0	0	0	0	0	0
B0502	nvt	Investeringsagenda Drachten - Heerenveen	2.225.800	720.000	720.000	360.000	0	0	0	0	0	0	0	0
B0503	2026	Cofinanciering rijksbijdrage monumenten	685.200	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0503	2026	Ryk Kurrikulumferoaring lezen/skriuwen Frysk	0	100.000	100.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0503	2027	Ryksbydrage sichtberens	0	100.000	100.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0503	2028	Cultuur	1.100.000	3.165.600	3.545.900	4.045.900	4.295.900	0	0	0	0	0	0	0
B0503	2028	Erfgoed	0	1.250.000	1.250.000	1.250.000	1.250.000	0	0	0	0	0	0	0
B0503	2028	Ryk Frysk yn it underwiis	0	200.000	450.000	500.000	250.000	0	0	0	0	0	0	0
B0503	2028	Sport	0	477.500	477.500	602.500	602.500	0	0	0	0	0	0	0
B0503	2029	Taal	0	2.280.000	2.610.000	2.610.000	2.500.000	0	0	0	0	0	0	0
B0503	nvt	Dingtiid Orgaan voor de Friese taal	43.200	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0503	nvt	LF2028	121.400	150.000	0	0	0	104.400	0	0	0	0	0	0
B0504	2026	Fase 2 gebiedsontwikkeling Centrale As	0	0	442.900	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0504	2026	Netwerk mienskipsinitiatieven	305.000	335.000	397.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0504	2026	Procesgelden DOM's	337.500	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0504	2027	Cofinanciering Regiodeals	350.000	1.000.000	1.000.000	1.600.000	0	0	0	0	0	0	0	0
B0504	2027	Doarpswurk	718.400	742.500	742.500	742.500	0	0	0	0	0	0	0	0

B0504	2027	DOM's	40.000	1.080.000	800.000	1.280.000	0	0	0	0	0	0
B0504	2027	Leefbaarheid	2.609.000	4.141.000	4.125.000	3.125.000	0	0	0	0	0	0
B0504	2027	Tsjukemar-Nanneviid	50.000	750.000	200.000	0	0	0	0	0	0	0
B0504	2028	Demografische ontwikkelingen	100.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0504	nvt	Agenda netwerk Noord Oost fase 3	233.200	513.900	0	0	0	138.200	138.200	0	0	0
B0504	nvt	Bestuursovereenkomst Lauwersmeer	174.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0504	nvt	DU Regiodeal Holwerd aan zee	804.000	22.152.000	5.500	0	0	0	8.052.000	5.500	0	0
B0504	nvt	Regiodeal NOF Versnellingsagenda	969.300	0	0	0	0	0	0	0	0	0
B0602	2027	Digitalisering 2022-2026	2.251.400	2.600.000	2.600.000	2.543.500	0	0	0	0	0	0
B0602	2028	Wet Open Overheid (WOO)	105.200	55.500	55.400	55.300	55.300	0	0	0	0	0
Subtotaal eindig 2026 en verder			49.196.100	83.049.800	51.594.900	39.694.100	10.913.700	1.350.700	9.106.800	215.500	210.000	210.000
Eindtotaal			83.720.000	89.008.000	51.594.900	39.694.100	10.913.700	1.840.200	9.329.200	215.500	210.000	210.000

Bijlage 6. Raming van het EMU-saldo

Hieronder staat het aandeel van de provincie Fryslân in het landelijke EMU-saldo.

Omschrijving		2024	2025	2026
<i>Bedragen x € 1.000</i>		Volgens realisatie tot en met sept. 2024, aangevuld met raming resterende periode	Volgens begroting 2025	Volgens meerjarenraming in begroting 2025
1.	Exploitatiesaldo vóór toevoeging aan c.q. onttrekking uit reserves (zie BBV, artikel 17c)	-58.340	-106.157	-60.868
2.	Mutatie (im)materiële vaste activa	17.498	16.437	16.955
3.	Mutatie voorzieningen	-7	256	256
4.	Mutatie voorraden (incl. bouwgronden in exploitatie)			
5.	Verwachte boekwinst bij verkoop effecten en verwachte boekwinst bij verkoop (im)materiële vaste activa			
Berekend EMU-saldo		-75.845	-122.337	-77.567

Toelichting

De berekening van het EMU saldo is gebaseerd op de meerjarenbegroting. Hierbij zijn correcties toegepast bij de investeringen. Dit omdat de ervaring leert dat er altijd sprake is van planningsoptimisme in de begroting. Hiermee denken wij een realistischer beeld van het EMU saldo te geven.

Het geraamde EMU-saldo overschrijdt de komende jaren fors. De overschrijding is inherent aan het ambitieuze programma voor een aantal grote projecten die de komende periode tot afronding komen (investering).

Een groot deel van de begroting wordt gedekt door de inzet van de bestemmingsreserves. Deze reserves tellen niet mee voor de berekening van het EMU saldo omdat deze inkomsten in eerdere jaren al ontvangen zijn.

Bijlage 7. Aan arbeidskosten gerelateerde verplichtingen

Voor verplichtingen die aan jaarlijks terugkerende arbeidskosten van een vergelijkbaar volume zijn verbonden schrijft het Besluit begroting en verantwoording provincies en gemeenten (BBV) voor, dat een structurele begrotingspost wordt opgenomen. Dit heeft erin geresulteerd, dat voor de volgende verplichtingen een structurele begrotingspost is opgenomen:

- Wachtgelden en reeds ingegane pensioenen Gedeputeerde Staten leden en hun nabestaanden: € 610.000 en is opgenomen in programma 1 beleidsveld 1.2 Gedeputeerde Staten.
- Lasten voormalig personeel. De structurele begrotingspost bedraagt € 316.000 en is opgenomen in programma 6, beleidsveld 6.1 Mensen.
- Frictiepost personeel. De structurele begrotingspost bedraagt € 288.000 en is opgenomen in programma 6, beleidsveld 6.1 Mensen.

De bovengenoemde bedragen zijn inclusief de indexering die over 2025 is toegepast.

We kennen een voorziening voor waardeoverdracht pensioenen GS leden. Gedeputeerden die na 1 januari 1998 afgetreden zijn, hebben het recht om hun opgebouwde pensioen over te dragen aan een pensioenfonds. Op pensioenoverdrachten kan ook een beroep worden gedaan door gedeputeerden die voor 1 januari 1998 zijn afgetreden. Waardeoverdracht van pensioen is niet meer mogelijk wanneer het pensioen is ingegaan. Jaarlijks wordt een herberekening gemaakt voor de op handen zijnde overdracht van de pensioenen aan het ABP. De omvang van de voorziening bedraagt per 31 december 2023 € 6.083.000.

Hieronder staan de structureel in de begroting opgenomen bedragen.

<i>Bedragen x € 1.000</i>	2024	2025	2026	2027	2028
Wachtgelden en pensioenen Gedeputeerde Staten	596	610	610	610	610
Wachtgelden voormalig personeel	309	316	316	316	316
Frictiepost personeel	268	288	288	288	288

Bijlage 8. Uitgangspunten begroting 2025

Gronden van de ramingen

Uitgangspunten van de ramingen:

Onderwerp	2024	2025
<i>Inflatievergoeding</i>		
Loonstijging provincie	5,20%	7,50%
Prijsstijging provincie	3,00%	2,30%
Loon- en prijsstijging gesubsidieerde instellingen	4,10%	3,35%
IBOI vergoeding RSP projecten	1,60%	2,00%
Indexering langlopende projecten	0,00%	0,00%
Parkeervoorziening provinciehuis (vast percentage)	2,50%	2,50%
Indexering exploitatiekosten openbaar vervoer	4,00%	5,22%
<i>Rendementsderving</i>		
Toevoegingen verplichte rente aan voorzieningen/ overlopende passiva	3,21%	2,48%
Rentetoerekening bij inzet extra middelen	3,19%	2,57%

Toelichting op de uitgangspunten

Algemeen

Door geopolitieke ontwikkelingen zien we een toename in de ontwikkeling van de inflatie vanaf 2022. Daarom is ervoor gekozen af te wijken van de werkwijze van voorgaande jaren. De indexering werd normaliter voor het merendeel gebaseerd op de septembercirculaire t-1. Vanwege de onzekerheden rondom de ontwikkelingen van de inflatie is er vanaf de begroting 2023 voor gekozen de indexcijfers te ontlenen aan de meest recente gegevens van de het CPB. Voor de begroting zijn dit de cijfers uit het Centraal Economisch Plan (CEP) van 22 februari 2024.

Inflatievergoeding

Loonstijging provincie

De huidige CAO heeft een looptijd tot en met 31 december 2023. Werkgevers en vakbonden hebben op 13 maart 2024 een onderhandelingsresultaat bereikt over de cao. De beoogde cao heeft een looptijd van 1 januari 2024 tot 1 juli 2025. Per 1 januari 2024 worden de salarissen nominaal met € 25 verhoogd en procentueel met 4,25%. Per 1 september 2024 worden de salarissen met 2,5% verhoogd. Daarnaast is nog een aantal aanvullende afspraken gemaakt over o.a. het minimumloon, de stagevergoeding, het PBDI en de arbeidsmarkttoelage.

Voor 2024 en 2025 bedraagt de prijsindex loonvoet sector overheid respectievelijk 5,2% en 4,4%. De nieuwe cao leidt over 2024 en 2025 tot een toename van de salariskosten met circa 10%. Daarbij wordt opgemerkt dat de cao voor 2025 voor een halfjaar geldt. Het is te verwachten dat bij een nieuw af te sluiten cao ook over het tweede halfjaar van 2025 nog afspraken worden gemaakt. Daarom is de index voor de structurele salariskosten voor 2025 verhoogd tot 7,5%.

Voor de jaren 2026 e.v. wordt de loonstijging weer gebaseerd op de prijsindex loonvoet sector overheid zoals opgenomen in de kerngegevensstabel van het CPB (februari 2024).

Prijsstijging provincie

De raming van de nominale ontwikkeling goederen en diensten is gebaseerd op de prijsstijging van het bruto binnenlands product conform de kerngegevensstabel van het CPB (maart 2024). Voor het jaar 2025 bedraagt deze 2,3%.

Bij de begroting 2018 is besloten om deze index ook weer van toepassing te verklaren op (groot) onderhoud wegen en vaarwegen. Daarbij is afgesproken om periodiek (elke 4 jaar) te herijken of deze indexering afgeweken heeft van de CBS index grond, weg- en waterbouw 42/43 Grond, weg- en waterbouw. Deze herijking heeft in 2022 plaatsgevonden.

In de afgelopen jaren is er sprake van meer dan gemiddelde prijsstijgingen in de GWW-sector. Daarom wordt voorgesteld de frequentie van de herijking van de indexen op basis van de GWW-index te verhogen van vier naar twee jaar.

Loon- en prijsstijging gesubsidieerde instellingen

Bij de gesubsidieerde instellingen wordt voor de prijsinflatie rekening gehouden met de eerder genoemde 2,3% (goederen en diensten) en de geraamde loonstijging provincie van 4,4%. Het gemiddelde van beide percentages (3,4%) vormt de indexatie, omdat deze partijen zowel met prijsstijgingen van goederen en diensten als van personele kosten te maken hebben.

Bij enkele instellingen worden de richtlijnen van de begroting voor de indexering niet standaard gevolgd aangezien hierover andere afspraken zijn gemaakt. Het gaat hier om de volgende instellingen:

- SNN
- Noordelijke Rekenkamer
- Fumo
- Marrekrite
- Tresoar
- Fryske Akademy
- IPO
- Noordelijk Archeologische Depot Nuis

In de begroting is voor deze instellingen voorsnog rekening gehouden met het hierboven beschreven prijsstijgingspercentage voor goederen en diensten van 2,3%.

IBOI vergoeding RSP projecten

RSP gelden*) voor de infrastructurele projecten zijn de afgelopen jaren eerder uitgekeerd door het rijk dan dat qua kasritme benodigd was voor de RSP projecten. Hierdoor wordt over deze gelden geen inflatie meer vergoed. Om dit te compenseren wordt een inflatievergoeding toegekend over het nog niet bestede saldo van de RSP(infra)gelden. Het percentage dat hierbij gehanteerd wordt, is gebaseerd op het IBOI (index bruto overheidsinvesteringen) percentage zoals opgenomen in de kerngegevens tabel horende bij de februari raming 2024 van het CPB. Het meest actuele cijfer is hiermee de IBOI over 2025 van 2,0%.

*) Regiospecifiek Pakket (Zuiderzeelijngelden)

Indexering langlopende projecten

Bij langlopende projecten is het gebruikelijk om deze te ramen met de prognose einde werk. Vandaar dat hier geen indexering meer plaatsvindt.

Parkeervervoorziening provinciehuis

Voor de parkeervervoorziening provinciehuis is de indexering op 2,50% vastgesteld vanaf het moment van ingebruikname hiervan.

Indexering exploitatiekosten openbaar vervoer

In de overeenkomsten met de vervoerders is vastgelegd dat deze de LBI (Landelijk Bijdrage Index) index toegekend krijgen. Deze indexering zal afwijken van de door ons bepaalde indexering.

Het percentage dat hierbij gehanteerd wordt, is gebaseerd op de raming 2024 (voorlopige raming LBI 2024, bus diesel, december 2023), zijnde 5,22%.

Normaliter worden de budgetten structureel bijgesteld op basis van de definitieve index van het voorgaande jaar bij de bestuursrapportage. Echter naast toenemende indexen voor lonen en goederen/diensten, zien we dat ook prijsindexen voor kosten die samenhangen met de (uitbesteding) van het openbaar vervoer hoger zijn dan eerder aangenomen. Voor 2023 vindt een afrekening plaats op basis van de definitieve index. Deze ligt voor 2023 hoger (5,43% versus 4%) dan waarmee in de meerjarenbegroting rekening is gehouden. Omdat deze indexcijfers structureel doorwerken in de kosten voor de OV-concessie nemen wij dit nu al mee in de begroting 2025.

Rente/Rendement

Toevoeging rente aan voorzieningen/overlopende passiva

Voor de toerekening van rente aan de voorzieningen/overlopende passiva daar waar dat verplicht wordt gesteld sluiten wij aan bij het gemiddelde rentepercentage van de 10- en 5-jaars Nederlandse staat (op basis van de forwardcurve).

Waar deze verplichting niet aanwezig is, worden voorzieningen niet geïndexeerd. De hoogte van

voorzieningen is afhankelijk van de onderbouwing van de betreffende voorziening. Deze onderbouwing bepaalt het niveau van de voorziening.

Rentetoekening bij inzet extra middelen

Indien extra middelen ingezet moeten worden voor projecten die nog niet in de begroting zijn opgenomen, waardoor aanspraak wordt gemaakt op onze liquide middelen, dan brengen wij daar met ingang van 2020 de 10-jaars IRS-rente op basis van de forwardcurve, met een minimum van 0%, voor in rekening.

In het geval dat wij substantiële bedragen vooruit ontvangen van derden en daaraan rendement wordt toegerekend, dan hanteren wij daarvoor het dan geldende rentepercentage van schatkistbankieren.

Overige

Externe tarieven 2025

Jaarlijks worden de externe tarieven berekend op basis van de normbedragen en een opslag voor de bedrijfsvoeringskosten. Deze tarieven worden jaarlijks door het college vastgesteld.

Provinciefonds

De raming van het Provinciefonds is gebaseerd op de meicirculaire 2024, hierin is de laatste actualisatie van het accres verwerkt. Hierbij is rekening gehouden met een voorzichtigheidsmarge van 1%. Daarnaast is vanaf 2025 rekening gehouden met een positief herverdeeffect vanuit het nieuwe verdeelmodel provinciefonds van € 2,5 mln. per jaar.

De decentralisatie uitkeringen voor 2024 en verder zijn conform de meest actuele cijfers in de meicirculaire 2024 begroot.

Daarnaast houden wij de verwachte toevoeging in de ruimte van het plafond btw compensatiefonds buiten de raming, gezien de onzekerheid hiervan. De ruimte onder dit plafond wordt in de meicirculaire na afloop van het betreffende jaar toegekend.

Opcenten motorrijtuigenbelasting

De raming van de opbrengst uit de opcenten motorrijtuigenbelasting baseren wij op een geactualiseerd wagenpark van de belastingdienst per 1-1-2024.

We zien in de afgelopen maanden dat opbrengsten van de MRB achterblijven bij de verwachtingen. De oorzaak hiervan ligt in de ontwikkeling van de omvang en samenstelling van het wagenpark; we zien bijv. een afname van het aantal dieselauto's. Met het oog op deze ontwikkelingen hebben wij uit voorzichtigheid een afslag van 1% gedaan op de raming van opbrengsten voor de motorrijtuigenbelasting vanaf 2024.

Vanaf 2025 passen wij een index toe op basis de prijsontwikkeling van het bruto binnenlands product conform de kernegevenstabel van het CPB (februari 2024).

Bijlage 9. Voorstellen Kadernota 2025

Bij het bestuursakkoord 2023-2027 is afgesproken dat de weerstandsratio eerst weer teruggebracht moet worden naar 1.4 voordat er weer ruimte is voor nieuwe beleidsvoorstellen. In het financieel kader van de Kadernota 2025 is aangegeven dat dit nog niet geval is vandaar dat de Kadernota 2025 zeer beperkt van omvang is.

Het enige concrete beleidsvoorstel betreft 'Proceskosten uitvoeringsprogramma Waddengebied 2021-2026'. Hiervoor is dekking gevonden vanuit het breed cofinancieringsbudget algemeen (zie beleidsveld 7.5).

Daarnaast is in de kadernota 2025 het voorstel opgenomen om vooruitlopend op de Rijksbijdrage voor het FPLG al kosten te maken in de periode 2025/2026. Dit betreft de inzet op toezicht stikstof (tot een maximum van € 250.000) uitgevoerd door de FUMO en inzet voor de afwikkeling van handhavingsverzoeken en bezwaar en beroep (tot een maximum van € 200.000). Beide bedragen als onderdeel van het totale bedrag van € 7 mln. als voorfinanciering FPLG waarmee de Staten op 31 mei 2023 hebben ingestemd (zie beleidsveld 4.3).

Programma	Voorstel	Totaal 2024-2028	2024	2025	2026	2027	2028
<i>Bedragen x € 1.000</i>							
1	<i>Bestuur</i>						
	Proceskosten Uitvoeringsprogramma Waddengebied 2021-2026	100	0	100	0	0	0
Totaal voorstellen		100	0	100	0	0	0

Bijlage 10. Verwerkte voorstellen Bestuursrapportage 2024

In 2023 hebben Provinciale Staten besloten om het aantal bestuursrapportages terug te brengen van twee naar een. De besluitvorming over de bestuursrapportage vindt vanaf 2023 plaats in september/oktober. De begrotingswijzigingen die voorgelegd worden aan Provinciale Staten bij deze bestuursrapportage worden wel al in de volgende begroting verwerkt, dit onder voorbehoud van vaststelling door Provinciale Staten. In deze bijlage worden de begrotingswijzigingen per onderdeel, zoals opgenomen in de bestuursrapportage, op programmaniveau inzichtelijk gemaakt. Dit conform de afspraak met Provinciale Staten hierover.

Onderdeel	Programma	Omschrijving programma	2024	2025	2026	2027	2028
I Wijzigingsvoorstellen met gevolgen voor het begrotingssaldo							
Lasten							
	3	Natuur en Landbouw	195.000	-195.000	0	0	0
	5	Economie en Mienskip	448.000	262.000	-330.000	-380.000	0
	6	Bedrijfsvoering	-370.000	90.000	280.000	0	0
	7	Provinciefinanciën	2.070.000	500.000	250.000	-450.000	250.000
Totaal lasten			2.343.000	657.000	200.000	-830.000	250.000
Baten							
Totaal baten			0	0	0	0	0
Saldo van lasten en baten			2.343.000	657.000	200.000	-830.000	250.000
II Wijzigingsvoorstellen met gevolgen voor het begrotingssaldo vrijval							
	2	Infrastructuur	165.700	14.700	14.700	14.700	14.700
	4	Ruimte en Klimaat	-530.300	-1.101.500	-1.101.500	1.101.500	-1.101.500
	5	Economie en Mienskip	-1.760.000	-1.250.000	-1.250.000	2.000.000	0
	6	Bedrijfsvoering	287.750	570.000	570.000	570.000	496.300
	7	Provinciefinanciën	-595.800	0	0	0	0
Totaal lasten			-2.432.650	-1.766.800	-1.766.800	2.516.800	-590.500
Baten							
	2	Infrastructuur	1.477.500	0	0	0	0
	5	Economie en Mienskip	3.900	0	0	0	0
	7	Provinciefinanciën	-22.500	0	0	0	0
Totaal baten			1.458.900	0	0	0	0
Saldo van lasten en baten			-3.891.550	-1.766.800	-1.766.800	2.516.800	-590.500
IV Overige wijzigingsvoorstellen niet van invloed op het begrotingssaldo							
Lasten							
	3	Natuur en Landbouw	53.300	0	0	0	0
	4	Ruimte en Klimaat	-53.300	0	0	0	0
	7	Provinciefinanciën	0	0	0	1.710.000	0
Totaal lasten			0	0	0	1.710.000	0
Baten							
	7	Provinciefinanciën	0	0	0	1.710.000	0
Totaal baten			0	0	0	1.710.000	0
Saldo van lasten en baten			0	0	0	0	0

V A Voorstellen tot aanpassing bestedingsritme tijdelijke budgetten categorie A							
Lasten							
	2	Infrastructuur	-3.794.600	3.794.600	0	0	0
	3	Natuur en Landbouw	-400.000	400.000	0	0	0
	4	Ruimte en Klimaat	-1.661.900	2.215.100	200.000	0	0
	5	Economie en Mienskip	-5.015.000	4.435.000	220.000	360.000	0
Totaal lasten			-10.871.500	10.844.700	420.000	360.000	0
Baten							
	4	Ruimte en Klimaat	246.600	506.600	0	0	0
Totaal baten			246.600	506.600	0	0	0
Saldo van lasten en baten			-11.118.100	10.338.100	420.000	360.000	0
V B Voorstellen tot aanpassing bestedingsritme tijdelijke budgetten categorie B							
Lasten							
	2	Infrastructuur	-1.200.000	700.000	200.000	300.000	0
	3	Natuur en Landbouw	-450.000	450.000	0	0	0
	4	Ruimte en Klimaat	-5.500.000	2.500.000	1.000.000	2.000.000	0
	5	Economie en Mienskip	-3.295.200	2.045.200	1.125.000	125.000	0
Totaal lasten			-10.445.200	5.695.200	2.325.000	2.425.000	0
Baten							
Totaal baten			0	0	0	0	0
Saldo van lasten en baten			-10.445.200	5.695.200	2.325.000	2.425.000	0
V C Voorstellen tot aanpassing bestedingsritme tijdelijke budgetten categorie B verlenging							
Lasten							
	1	Bestuur	-240.000	240.000	0	0	0
	2	Infrastructuur	33.000	100.000	0	0	0
	3	Natuur en Landbouw	-200.000	200.000	0	0	0
	4	Ruimte en Klimaat	-119.000	119.000	0	0	0
	6	Bedrijfsvoering	-2.566.700	-14.400	-73.000	2.598.800	55.300
Totaal lasten			-3.092.700	644.600	-73.000	2.598.800	55.300
Baten							
	2	Infrastructuur	133.000	0	0	0	0
Totaal baten			133.000	0	0	0	0
Saldo van lasten en baten			-3.225.700	644.600	-73.000	2.598.800	55.300
VI Voorstellen tot aanpassing van reserves							
Lasten							
	2	Infrastructuur	-2.099.900	1.328.800	6.279.500	238.300	4.217.600
	3	Natuur en Landbouw	4.952.050	13.916.850	8.882.500	1.179.900	3.861.700
	4	Ruimte en Klimaat	-9.788.200	4.276.200	3.192.000	1.160.000	1.160.000
	5	Economie en Mienskip	4.399.600	803.600	486.600	354.600	-596.900
	6	Bedrijfsvoering	-396.000	705.500	137.700	160.000	-48.000
	7	Provinciefinanciën	-8.500.000	4.848.300	1.095.800	0	2.555.900
Totaal lasten			-11.432.450	25.879.250	20.074.100	3.092.800	11.150.300
Baten							
	3	Natuur en Landbouw	-10.057.400	10.507.400	0	0	0
	4	Ruimte en Klimaat	-2.166.000	0	2.166.000	0	0

	5	Economie en Mienskip	-70.000	0	70.000	0	0
	7	Provinciefinanciën	970.000	970.000	970.000	970.000	970.000
Totaal baten			-11.323.400	11.477.400	3.206.000	970.000	970.000
Saldo van lasten en baten			-109.050	14.401.850	16.868.100	2.122.800	10.180.300
Algeheel totaal lasten			-35.931.500	41.953.950	21.179.300	6.839.800	10.865.100
Algeheel totaal baten			-9.484.900	11.984.000	3.206.000	2.680.000	970.000
Algeheel totaal saldo van lasten en baten			-26.446.600	29.969.950	17.973.300	4.159.800	9.895.100

Bijlage 11. Subsidie staat begroting 2025

Inleiding

De provincie mag volgens de hoofdregel van artikel 4:23, eerste lid Algemene wet bestuursrecht (Awb) slechts een subsidie verstrekken op grond van een wettelijk voorschrift dat regelt voor welke activiteiten subsidie kan worden verstrekt. De Algemene subsidieverordening provincie Fryslân 2022 (hierna: ASV) is een door Provinciale Staten vastgesteld wettelijk voorschrift dat beleidsmatige en budgettaire buitengrenzen formuleert met betrekking tot de subsidieverstrekking. De ASV heeft de volgende subsidies benoemd: projectsubsidies, boekjaarsubsidies en incidentele subsidies. Omdat in de ASV niet de subsidiabele activiteiten zijn geregeld vormt de ASV geen wettelijke grondslag op basis waarvan subsidie verstrekt kan worden in de zin van de Awb. Artikel 4:23, derde lid, aanhef en onder c Awb biedt in deze uitkomst. Dit artikel maakt een uitzondering op de hoofdregel die een wettelijke grondslag vereist, indien de begroting de subsidieontvanger en het bedrag waarop de subsidie ten hoogste kan worden vastgesteld vermeldt.

Om te voldoen aan de vereisten gesteld in artikel 4:23, derde lid Awb zijn in de subsidie staat de boekjaar- en projectsubsidies opgenomen zonder wettelijke grondslag. Omdat aanvragen voor projectsubsidies gedurende het gehele jaar binnen kunnen komen, kan er bij de bestuursrapportage en het autorisatiemoment december evt. aanpassing en aanvulling van de subsidie staat aan PS voorgelegd worden, zodat ook voor die subsidies de wettelijke grondslag geregeld is.

Boekjaarsubsidies

In de ASV is bepaald dat de provincie op aanvraag aan een privaatrechtelijke rechtspersoon met volledige rechtsbevoegdheid een boekjaarsubsidie kan verstrekken. Een boekjaarsubsidie wordt per kalenderjaar verstrekt voor een periode van maximaal vier aaneengesloten jaren, waarbij de hoogte van het subsidiebedrag gerelateerd kan zijn aan een bepaald niveau van activiteiten.

Subsidiestaat

De in deze subsidiestaat opgevoerde bedragen zijn ontleend aan de begroting 2025. In de gepresenteerde bedragen is ook rekening gehouden met tijdelijke aanvullingen, ook al worden die uit andere budgetten bekostigd. Daarnaast wordt rekening gehouden met de loon- en prijsstijging gesubsidieerde instellingen zoals opgenomen in de uitgangspunten begroting (bijlage 8). Voor de begroting 2025 is deze op 3,35% gesteld.

Prg	Bel.veld	Subsidieontvanger	Doelstelling	Bedrag in € Begroting 2025	Toelichting
1	2	Stichting Veteranendag Friesland	Organisatie jaarlijkse provinciale veteranendag	36.600	
2	1	C.R.O.W.	Met deze subsidie ontwikkelt CROW collectieve kennis op het gebied van mobiliteit, door middel van het programma Kennisplatform Verkeer en Vervoer (KpVV)	684.000	
2	3	C.R.O.W.	Met deze subsidie ontwikkelt CROW collectieve kennis op het gebied van mobiliteit, door middel van het programma Kennisprogramma Beheer en Bouw (KpBB)	436.040	Voor een periode van 4 jaar (2024-2027)
2	4	ROCOV	ROCOV Fryslân komt op voor de belangen van de reizigers in het openbaar vervoer in Fryslân. Iedere provincie in Nederland heeft een ROCOV. De basis voor deze overleg- en adviestaak is vastgelegd in de Wet Personenvervoer 2000. Het werk van ROCOV Fryslân bestaat uit het voeren van overleg met de provincie en met de vervoerbedrijven en het geven van adviezen aan deze partijen over allerlei kwaliteitsaspecten van het openbaar vervoer in Fryslân. ROCOV Fryslân is een onafhankelijke stichting. De stichting wordt gerund door vrijwilligers.	47.400	
3	1	Bond Friese Vogelwachten	Met deze boekjaarsubsidie wordt een belangrijke bijdrage geleverd aan de vrijwillige bescherming en het behoudt van Weidevogelpopulaties en andere soorten vogels in Fryslân. Dit doet de BFVW door middel van bescherming, bewustwording en monitoring. Producten: Stimulering en professionalisering vrijwillige weidevogelbescherming. Opzetten/ ondersteunen jeugdvogelwachten, organiseren jaarlijkse jeugdvogelwachtdag. Deelnemen aan provinciale overlegverbanden stimuleren van voorbeeldprojecten op het gebied van soortenbescherming. Leveren van een bijdrage om op gebiedsniveau samen te werken. Het ondersteunen van bestuur en commissies BFVW en de monitoring van het aantal broedparen (nesten) en alarm-tellingen.	171.900	Voor een periode van 4 jaar (2024-2027)
3	1	Faunabeheereenheid budgetsubsidie	Het beheer van inheems beschermde diersoorten en het voorkomen van belangrijke schade aan landbouwgewassen, vee, bossen, bedrijfsmatige visserij en wateren of schade aan de fauna.	339.700	Voor een periode van 3 jaar (2024-2026)
3	1	It Fryske Gea	De rol van It Fryske Gea is het helpen vertalen van beleidsambities naar concrete kansen en projecten door inzet van eigen grond, eigen leden en eigen kennis. De werkwijze is om vanuit kennis over inhoud en beheer maatschappelijke opgaven te integreren en een plaats te geven in uitvoeringsprojecten waarmee provinciale ambities worden gerealiseerd. Dit doet It Fryske Gea voor natuur en landschap. Voor het thema landschap worden deze taken uitgevoerd in nauwe samenwerking met Landschapsbeheer Friesland. It Fryske Gea zet haar kennis en terreinen mede in om ruimte te bieden aan kennisontwikkeling en experimenten die ervaring opleveren hoe provinciaal beleid in de praktijk kan worden gebracht. It Fryske Gea zoekt hierbij enerzijds de uitwisseling met de provinciale en andere overheden, anderzijds draagt zij de resultaten uit aan de Friese Mienskip in educatieve programma's.	980.100	
3	1	IVN consulentenschap Fryslân	In de transitie van natuur en milieu educatie (NME) en het uitvoering geven aan het Akkoard Fan Earnewâld, een samenwerkingsafpraak van alle natuurorganisaties en de provincie op het gebied van NME, vervult IVN een voortrekkersrol. Via bijeenkomsten, arrangementen, trainingen en workshops nodigt IVN beroepskrachten en vrijwilligers uit om mee te gaan in deze transitie, zodat NME als een deskundige organisatie ingezet wordt bij het betrekken van (school)kinderen, jongeren en volwassenen	246.300	Waarvan € 25.000 eenjarig voor 2025 voor jeugdeducatie weidevogels.

			bij hun leefomgeving. IVN zet zijn kennis en ervaring in om mensen met hoofd, hart en handen de leefomgeving te laten ervaren en waarderen. Inclusief jeugdeducatie weidevogels.		
3	1	Stichting Nationaal Park De Alde Feanen	Basisfinanciering NP De Alde Feanen	126.300	
3	1	Beheerstichting Nationaal Park Schiermonnikoog	Basisfinanciering NP Schiermonnikoog	126.300	
3	1	Staatsbosbeheer (Groningen)	Lauwersnest (exploitatie) boekjaar	34.500	
3	1	Staatsbosbeheer (Groningen)	Project versterken exploitatie Lauwersnest	20.000	
3	2	Stichting Living Lab Natuurinclusieve Landbouw	Stichting Living Lab Natuurinclusieve Landbouw draagt als onafhankelijke stichting bij aan de transitie van de landbouw naar natuurinclusief en circulaire landbouw in Fryslân	60.000	Cofinanciering SABE regeling.
4	1	Stichting Erfgoed Natuur en Landschap	Bevorderen van het behoud, beheer, draagvlak en bekendheid van de waarden van het Nationaal Landschap Súdwest Fryslân	58.200	
4	1	Stichting Landschapsbeheer Friesland	Het LBF heeft als oogmerk het behoud en versterking van het Friese landschap in al haar facetten alsmede soortenbescherming. Hiervoor ontvangt LBF jaarlijkse een budgetsubsidie uit de provinciale middelen en was een doeluitkering van het rijk via het ILG opgenomen. Deze laatste is als gevolg van het Natuurakkoord weggevalen vanaf 2013	303.200	
4	1	Vereniging Noardlike Fryske Wâlden	Bevorderen van het behoud, beheer, draagvlak en bekendheid van de waarden van het Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden	58.200	
4	2	Friese Milieu Federatie	De werkzaamheden van de functionarissen van de St. Friese Milieufederatie vormen een nuttige aanvulling op de eigen provinciale bemoeienissen met milieuaangelegenheden, mede gelet op de eigen invalshoek van waaruit de stichting deze aangelegenheden benadert. Voorts is het vanuit een oogpunt van subsidiëring gewenst om bij een veelheid van milieu- en natuurbeschermingsorganisaties in de provincie met één centraal adres te maken te hebben.	456.000	
5	1	Innovatiecluster Drachten	Bestemd voor het projectplan 2025-2027. Het Innovatiecluster Drachten (ICD) bestaat uit 23 bedrijven in Noord Nederland, met 4.300 medewerkers, die landelijk en internationaal opereren, met het zwaartepunt in Drachten. De bedrijven maken allemaal deel uit van de hoogtechnologische maakindustrie, één van de kurken van de Nederlandse economie. De bedrijven leveren een stevige bijdrage aan de regionale economie met (hoogwaardige) werkgelegenheid, innovatiekracht en economische en maatschappelijke waarde. Het ICD neemt een belangrijke plaats in de triple helix (overheid-ondernemers-onderwijs) door het bieden van een groot aantal stageplaatsen, onderwijs- en onderzoeksfaciliteiten voor opleidingen op mbo-, hbo- en universitair niveau. Voor de continuïteit van de programma's van het ICD is het belangrijk dat de provinciale bijdrage meerjarig wordt vastgelegd.	1.320.000	Voor de jaren 2025-2027 (€ 440.000 per jaar)
5	1	Vereniging Circulair Fryslân (VCF)	Het binnen de 3 o's aanjagen van de circulaire doelstellingen in de provincie Fryslân	200.000	Meerjarig 2024-2027
5	1	Stichting Wetsus	Continuering Wetsus	1.000.000	€ 1.000.000 p.j. voor 2025-2027
5	1	Stichting Wetsus (penvoerder)	Impact Programma Watercampus (IPW) 2025-2027 (hiervoor bekend als Watercampus Actieplan (WAP)	250.000	€ 250.000 p.j. voor 2025-2027
5	2	St. Merk Fryslân	Merk Fryslân is de regiomarketingorganisatie van de provincie Fryslân die invulling geeft aan een overkoepelende regiomarketingstructuur in de provincie. De stichting werkt primair aan de toeristische marketing en promotie, ondersteunt productontwikkeling en het gastheerschap van Friesland. De Waddeneilanden worden hierbij als apart merk vermarkt. Om de regiomarketing te realiseren, is samenwerking met de ondernemers, gemeenten, provincie en andere stakeholders onontbeerlijk.	2.100.000	
5	2	Innovatiepact Fryslan (IPF)	Financiering IPF om ervoor te zorgen dat binnen de 3 o's de economische agenda voor Fryslan gezamenlijk wordt aangejaagd en uitgevoerd	1.340.000	Boekjaarsubsidie 2024 voor IPF basisorganisatie (240k), Ynbusiness basis en eenmalig (600k), TAF (200k) en Innovatiebudget (300k) Meerjarig 2024-2027

5	2	Wandelnet	Beheren van de landelijke wandelinfrastructuur. O.a. aanbrengen van bebording, het communiceren over de routes en het beheer wanneer er onvolkomenheden optreden.	51.200	Meerjarig 2024-2027
5	2	Fietsplatform	Beheren van de landelijke fietsinfrastructuur. O.a. het beheren van de LF-routes en de routedatabank, in stand houden van een meldsysteem bij problemen bij routes, communicatie rondom de routes en aanspreekpunt in internationaal verband. Daarnaast beheer van de Europese routes (EuroVelo) en het opstellen van een provinciale kennisrapportages.	25.600	Meerjarig 2024-2027
5	3	Stichting Centrum voor Film in Friesland	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele kunstinfrastructuur in de provincie Fryslân.	193.988	
5	3	Stichting Explore the North	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele kunstinfrastructuur in de provincie Fryslân.	117.613	
5	3	St. Fries Productiehuis popcultuur / Popfabryk	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele kunstinfrastructuur in de provincie Fryslân.	117.613	
5	3	Stichting Fries Straatfestival	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele kunstinfrastructuur in de provincie Fryslân.	58.910	
5	3	Stichting. Frysk film en media platform (New Nordic Wave)	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele kunstinfrastructuur in de provincie Fryslân.	235.122	
5	3	Stichting FryskJeugd Orkest	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele kunstinfrastructuur in de provincie Fryslân.	53.019	
5	3	Stichting Het Achterland	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele kunstinfrastructuur in de provincie Fryslân.	117.613	
5	3	Stichting Illustere Figuren	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele kunstinfrastructuur in de provincie Fryslân.	94.049	
5	3	Stichting Internationaal Kamermuziekfestival Schiermonnikoog	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele kunstinfrastructuur in de provincie Fryslân.	41.340	
5	3	Stichting Into the Great Wide Open	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele kunstinfrastructuur in de provincie Fryslân.	58.910	
5	3	Stichting Ivgi & Greben	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele kunstinfrastructuur in de provincie Fryslân.	352.631	
5	3	Stichting Jeugd Dans Opleiding Fryslân	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele kunstinfrastructuur in de provincie Fryslân.	144.690	
5	3	Stichting Kunsthuis SYB	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele kunstinfrastructuur in de provincie Fryslân.	35.450	
5	3	Stichting Media Art Friesland	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele kunstinfrastructuur in de provincie Fryslân.	117.613	
5	3	Stichting. Meeuw - Jonge Theatermakers	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele kunstinfrastructuur in de provincie Fryslân.	323.279	
5	3	Stichting Noord Nederlands Orkest	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele kunstinfrastructuur in de provincie Fryslân.	82.370	
5	3	Stichting Noorderlicht	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele kunstinfrastructuur in de provincie Fryslân.	111.825	

5	3	Stichting Nootstroom	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele kunstinfrastructuur in de provincie Fryslân.	47.025	
5	3	Stichting Open Stal Oldeberkoop	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele kunstinfrastructuur in de provincie Fryslân.	29.559	
5	3	Stichting Oranjewoud Festival	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele kunstinfrastructuur in de provincie Fryslân.	117.613	
5	3	Stichting Pier21	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele kunstinfrastructuur in de provincie Fryslân.	293.825	
5	3	Stifting Simmerdeis	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele kunstinfrastructuur in de provincie Fryslân.	58.910	
5	3	Stichting Spanga Verona van Weststellingwerf	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele kunstinfrastructuur in de provincie Fryslân.	141.177	
5	3	Stichting Terschellings Oerol Festival	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele kunstinfrastructuur in de provincie Fryslân.	411.333	
5	3	Stifting Tryater (Fryske Toaniel Stifting Tryater)	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele kunstinfrastructuur in de provincie Fryslân.	440.582	
5	3	Stichting VoorHeen De Gemeente	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele kunstinfrastructuur in de provincie Fryslân.	58.910	
5	3	CityProms	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele kunstinfrastructuur in de provincie Fryslân.	51.675	
5	3	Stichting Friesland Pop	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele kunstinfrastructuur in de provincie Fryslân.	188.924	
5	3	Stichting DeDansDivisie	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele kunstinfrastructuur in de provincie Fryslân.	103.350	
5	3	Museum Belvédère	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele musea in de provincie Fryslân.	235.122	
5	3	Fries Scheepvaart Museum	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele musea in de provincie Fryslân.	345.500	
5	3	Natuur museum Fryslân	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele musea in de provincie Fryslân.	742.570	
5	3	Museum Dr888	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele musea in de provincie Fryslân.	117.613	
5	3	Koninklijk Eise Eisinga Planetarium	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele musea in de provincie Fryslân.	95.496	
5	3	Museum Martena	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele musea in de provincie Fryslân.	81.027	
5	3	Fries Museum	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele musea in de provincie Fryslân.	3.524.442	
5	3	Fries Landbouwmuseum	Project in het kader van de instandhouding van het kwalitatief hoogwaardig aanbod van professionele musea in de provincie Fryslân.	230.264	
5	3	Stichting LF2028 (Arcadia)	Vorbereiding voor en organisatie van triënnales in 2025 en 2028	2.000.000	In de periode 2024-2028 is in totaal €5 miljoen gereserveerd voor Stichting LF2028.

					Eerste inschatting is dat voor 2024 €2 miljoen nodig zal zijn.
5	3	Firda CIOS	Het betreft de activiteiten fierljeppen, zeilen/skûtsjesilen, schaatsen en opleiden buurtsportcoaches	30.600	
5	3	Koninklijke Nederlandse Kaatsbond	Verhogen deelname aan het kaatsen (door jongeren) en bevordering bekendheid van het kaatsen in het algemeen.	105.000	Structureel € 55.000 Tijdelijk voor de periode 2025 t/m 2028 jaarlijks € 50.000 voor Us keats takomst.
5	3	Dambûn Frysk Spul	Verhogen deelname aan het Frysk damjen (door jongeren) en bevordering bekendheid van het Frysk damjen in het algemeen	25.500	Structureel € 10.500. Tijdelijk voor de periode 2025 t/m 2028 jaarlijks € 15.000 voor gezamenlijk positionering, digitalisering en het aantrekken van kinderen en jongeren.
5	3	Frysk Ljeppers Boun	Verhogen deelname aan het fierljeppen (door jongeren) en bevordering bekendheid van het fierljeppen in het algemeen.	30.500	Structureel € 10.500. Tijdelijk voor de periode 2025 t/m 2028 jaarlijks € 20.000 voor gezamenlijk positionering, digitalisering en het aantrekken van kinderen en jongeren.
5	3	Stichting Foar de Neiteam	Verhogen deelname aan het skûtsjesilen (door jongeren) en bevordering bekendheid van het skûtsjesilen in het algemeen.	10.500	
5	3	Stichting Sport Fryslân	Expertisecentrum op het gebied van sport, ter ondersteuning van sportbonden en -verenigingen, gemeenten, onderwijs, instellingen en bedrijven in Fryslân, inclusief aangepast sporten.	893.300	Structureel € 728.300. Tijdelijk voor de periode 2025 t/m 2028 jaarlijks voor een breder Sportfonds € 65.000, voor Sport en bewegen bereikbaar maken € 50.000. Sportoeverprijs en mooiste sportmoment € 20.000 en Fryske sport yn dyn Klasse € 30.000. Aanvullend voor het Schoolschaatsen in 2027 en 2028 jaarlijks € 125.000.
5	3	Topsport Noord	Individuele en collectieve begeleiding en ondersteuning van Friese sporttalenten en Topsporters.	432.100	Structureel € 382.100. Tijdelijk voor de periode 2025 t/m 2028 jaarlijks € 50.000 voor de uitvoering van de Noordelijke Topsport Agenda.
5	3	Museumfederatie Fryslân/Museumstifting Fryslân	De instelling levert ondersteuning aan de kleine musea en oudheidskamers. Daarnaast ook projectleiding en -coördinatie van de activiteitenweek 'Help pake en beppe de vakantie door' en Museumnacht Frl.	277.500	228.600.- regulier en aanvullend 48.900.- per jaar tijdelijk in de jaren 2025-2028 voor in ieder geval de projecten Museumnacht FRL en Help pake en beppe de winter door.
5	3	St. Erfgoed en Publiek	Ondersteuning Erfgoedvrijwilligers.nl Vergroten Erfgoedparticipatie & publieksbereik	10.000	Meerjarensubsidie voor programmaperiode Erfgoed 2025-2028 Per jaar € 10.000
5	3	Stichting Tsjerkepaad	Verzorgen en bekendmaken van openstelling en evenementen in honderden Friese kerkgebouwen op de zaterdagen in de zomermaanden.	17.800	
5	3	Stichting Alde Fryske Tsjerken	Beheer en behoud van de bij de stichting in bezit zijnde monumentale kerken.	324.600	

5	3	Stichting De Fryske Mole	Beheer en behoud van de bij de stichting in bezit zijnde monumentale molens.	121.700	
5	3	Stichting Befrijdingsfestival Fryslân	Organisatie Fries Befrijdingsfestival	50.200	Structureel per jaar
5	3	Stichting Centrum voor film in Friesland	Behoud en beheer van het filmarchief. Voor het onderdeel: Fries Film en Audioarchief (voorheen: Fries Filmarchief)	100.000	
5	3	Stichting Frysk Jeugdorkest	Jonge musici (leeftijd 12-24 jaar) uit Friesland een podium te bieden om in een orkest met symfonische bezetting plezier te beleven aan samen muziek maken, streven naar professionele kwaliteit en bijzondere talenten door laten groeien naar het conservatorium.	17.000	
5	3	Stichting Het Fries Museum	It Frysk Museum is it sintrale kultuerhistoarysk museum foar de hiele provinsje en levert as sadanich in wezenlike bydrage ta fermeardering fan de kennis dy't foar it ferline tigewichtich is. Dit bedrach is ornearre foar oankeap fan Fryske wurken.	45.000	
5	3	Stichting Keunstwurk – KEK PO	Voor het programma Kultuuredukaasje mei Kwaliteit; een landelijke regeling (Cultuureducatie met Kwaliteit) van het FCP. Dit programma heeft als doel om programma's op terrein van cultuureducatie in het primair onderwijs (PO) te ontwikkelen en te borgen. Het programma zet in op deskundigheidsbevordering, ondersteuning van scholen en culturele aanbieders. Daarnaast zet het in op vakoverstijgend werken (onder andere de verbinding tussen taal en cultuur) via de zogenaamde 'meimakers'.	466.926	
5	3	Stichting Keunstwurk – Basisorganisatie	<ul style="list-style-type: none"> • Het stimuleren van cultuurparticipatie door ondersteuning van het amateurkunstenveld; • Het stimuleren van de verbinding tussen cultuur en het sociaal domein, waaronder zorg om tot een groter bereik van cultuurparticipatie te komen en • Het vergroten van kennis en professionalisering binnen het amateurkunstenveld onder meer vanuit de landelijke regeling gericht op cultuurparticipatie. <p>Bij de steunfunctie legt de provincie de nadruk op drie taken: Informatievoorziening Deskundigheidsbevordering Netwerkvorming en collectieve activiteiten</p>	1.174.883	
5	3	Stichting Keunstwurk	Uitvoeringskosten van het programma Kultuuredukaasje mei Kwaliteit (KEK)	200.000	
5	3	Stichting Keunstwurk	Fulkaan	63.000	
5	3	Stichting Keunstwurk – Taalplan Frysk 2030	Utfiering jaan oan de realisasjeplannen fan alle ûnderwiissectoren t.g.f. de Taalplan Frysk-2030 ambysje en doelstellings foar in rike Fryske ûnderwiisomjouwing wêr binnen't alle learlingen optimaal Frysk leare kinne.	50.000	Foar de jierren 2025-2028 € 50.000 it jier yn totaal €200.000,-.
5	3	Stichting Monumentenwacht Fryslân	Inspectie van de bij de Monumentenwacht aangesloten monumenten.	321.300	
5	3	Stichting Steunpunt Monumentenzorg Fryslân	Onbetaalde dienstverlening voor gemeenten, monumentenorganisaties en particulieren op het gebied van monumentenzorg, waaronder herbestemming, archeologie en cultuurhistorie. Het bieden van een platformfunctie voor de monumentenzorg. Onder deze subsidie valt ook de € 15.300 die jaarlijks beschikbaar is voor de vrijwilligersorganisaties. St. Steunpunt Monumentenzorg stelt dit budget beschikbaar aan deze organisaties.	224.800	
5	3	Stichting Restauratie OpleidingsProjecten Noord-Nederland (ROP Noord)	Stimuleren/zoeken van leerlingen voor het restauratieambacht bij monumenten (samenwerking drie Noordelijke Provincies)	10.000	2025-2028
5	3	Algemeine Fryske Underrjocht Kommissje (AFUK)	It stypjen fan aktiviteiten yn de folwoeksene-edukaasje wat de Fryske taal oanbelanget. It giet hjir om it trochbeteljen fan it bedrach dat hjirfoar yn de Rykspost foar it fuortsterkjen fan de Fryske taal en kultuer opnommen is. Draachflakferbreedzjen/ fersterkjen fan de Fryske taal yn alle sektoren fan it maatskippelek	2.459.900	Foar it jier 2025 € 2.459.900 foar de ûnderdielen: € 675.800 basis

			<p>libben. Ynformaasjeoarsjenning en algemiene promoasje fan 'e Fryske taal. Dêrneist Boeken fan Fryslân: (ynter)nasjonale promoasje fan de Fryske literatuer.</p> <p>Aktiviteiten op it mêd fan de taalstimulearring yn de foarskoalske perioade:</p> <p>Alden en professionals yn Fryslân dy't te krijen hawwe mei bern yn de foarskoalske perioade (VVE= Voor- en Vroegschoolse Educatie) ynformearje oer meartalich grutbringen.</p> <p>Professionals stimulearje om aktyf mei taalbelied dwaande te bliuwen.</p> <p>Brûkber en oantreklik materiaal oanbiede om in goede taalomjouwing te stimulearjen, sawol thús as op pjutteboartersplakken en bernedeiferbliuwen.</p> <p>Utfiering jaan oan de realisasjeplannen fan alle ûnderwiissectoren t.g.f. de Taalplan Frysk-2030 ambysje en doelstellings foar in rike Fryske ûnderwiisomjouwing wêr binnen't alle learlingen optimaal Frysk leare kinne.</p>		<p>€ 227.500 BFF</p> <p>€ 260.000 Taalbelied</p> <p>€ 96.600 Frysk yn de skreane media</p> <p>€ 200.000 Foarskoalsk</p> <p>€ 100.000 MYF lisinsjes en begelieding Spoar 8 en Searje 36</p> <p>€ 900.000 Taalplan Frysk 2030</p> <p>Foar de jierren 2026-2028 it jier € 2.611.600 foar de ûnderdielen:</p> <p>€ 675.800 Edukaasje & stipepunt</p> <p>€ 227.500 BFF</p> <p>€ 260.000 Taalbelied</p> <p>€ 48.300 Frysk yn de skreane media</p> <p>€ 200.000 Foarskoalsk</p> <p>€ 300.000 MYF lisinsjes en begelieding Spoar 8 en Searje 36</p> <p>€ 900.000 Taalplan Frysk 2030</p>
5	3	Algemiene Fryske Underrjocht Kommissje (AFUK)	Subsydzje oangeande de aktiviteiten fan it taalkado.	185.400	
5	3	Algemiene Fryske Underrjocht Kommissje (AFUK)	Subsydzje n.o.f. de ôfspraken út de BFTK 2024-2028 oangeande it taalfitaliteitsmodel fan UNESCO wêr't it Ryk en de provinsje it ûnderdiel taalbefoarding as prioriteit oanwiisd hawwe om geandewei dizze BFTK dizze ambysje te ferheegjen.	1.000.000	Foar de jierren 2025-2028 neffens de BFTK 2024-2028 side 78.
5	3	Algemiene Fryske Underrjocht Kommissje (AFUK)	Subsydzje n.o.f. de ôfspraken út de BFTK 2024-2028 oangeande it ûnderdiel fan de meartalichheidskoördinator om de gemeenten te stypjen by it realisearjen fan de langetermyn doelstellings en it ferdjipjen en ûntjaan fan it taalbelied binnen de gemeenten.	1.700.000	Foar de jierren 2025-2028 neffens de útfiering fan de ôfspraken BFTK 2024-2028 side 55.
5	3	CEDIN	Utfiering jaan oan de realisasjeplannen fan alle ûnderwiissectoren t.g.f. de Taalplan Frysk-2030 ambysje en doelstellings foar in rike Fryske ûnderwiisomjouwing wêrbinnen't alle learlingen optimaal Frysk leare kinne. De programma's fan de Fryske skoalle- radio en -televyzje stypje it Frysk yn it basisûnderwiis, befoarderjen fan Fryske taal ûnder bern mei it tydskrift Tsjil en befoarderjen fan de Fryske taal ûnder jongerein mei it tydskrift LinKk.	1.220.733	<p>Taalplan Frysk 2030-ambysje útfiering realisasjeplan.</p> <p>Foar it jier 2025 € 1.220.733 foar de ûnderdielen:</p> <p>Taalplan € 1.187.400</p> <p>Taalplan MYF Tsjil & LinKk € 33.333</p> <p>Foar de jierren 2026-2028 it jier € 1.287.400 foar de ûnderdielen:</p> <p>Taalplan € 1.187.400</p> <p>Taalplan MYF Tsjil & LinKk € 100.000</p>
5	3	CEDIN	Projektsubsydzje y.f.m. de kurrikulumferoaring foar it lêzen/skriuwen fan it Frysk yn it ûnderwiis	200.000	Ryksbydrage BFTK 2024-2028
5	3	Explore the North - Taalproduksjehûs	Explore the North ferkent en trotsearret de grinzen fan dissiplinen mei literatuer, taal en meartaligens as gids mei de poadiumkeunsten as fêste partner en mei oare keunstfoarmen én wittenskip as goede, krityske freonen.	200.000	Foar de jierren 2025-2028 foar yn totaal 800.000 euro (4x 200.000 euro)

5	3	Stichting Fers	Via Fers, de provinciale ondersteuningsinstelling bibliotheken (POI), geeft de provincie uitvoering aan de provinciale wettelijke taak vanuit de Wet Stelsel Openbare Bibliotheek-voorzieningen (WSOB). Bibliotheken spelen een rol op het gebied van taal en lezen en dragen bij aan sociale cohesie. Fers biedt een pakket ondersteunende diensten en activiteiten aan bibliotheken. Vanuit de WSOB is Fers verantwoordelijk voor interbibliotheecair leenverkeer, ondersteuning bij bedrijfsvoering, marketing en de ontwikkeling van innovaties ten behoeve van het Fries bibliotheekwerk. Ook levert Fers inzet voor de leesbevorderingsprojecten Tomke en LêsNo en het Taalplan Frysk.	3.857.800	Waarvan voor: * Regulier: € 3.737.400 * Tomke: € 33.700(p.j.) * LêsNo: € 26.700 (p.j.) * Taalplan: (€ 60.000 p.j.)
5	3	Fryske Akademy	a. Stifting, dy't har taleit op it wittenskiplik ûndersyk en ûnderwiis yn en oangeande Fryslân en synmienskip, skiednis, taal en kultuer. b. Bydrage ûnderwiiskundige taak F.A. oan de Universiteit fan Amsterdam.	3.189.200	De subzysje bestiet út: -In ryksbydrage (lumpsum) fan € 1.791.700,- dy't OCW earmarke oermakket fia it provinsjefûns. -In provinsjale eksploitaasjesubzysje fan € 1.397.500,-.
5	3	Fryske Akademy Europees Buro foar Lytse Talen	Fuortsterking fan de relaasje tusken Europeeske fûnsen & belied (ek fia NPLD) mei it belied & praktyk fan de Fryske en Nedersaksyske Taal- en Kultuer-organisaasjes.	12.300	
5	3	Fryske Akademy - Mercator Europeesk Kennisintrum foar Meartaligens en Taallearen en EBLT	It Mercator Europeesk Kennisintrum fiert ferlykjend wittenskiplik ûndersyk yn Europa út en ferbynt dat mei maatskiplike fraachstikken yn Fryslân oangeande ûnder oare ûnderwiis (Taalplan Frysk 2030), taalbelied en taal-fitaliteit fan it Frysk. Dêrfoar wurket sy nau gear mei de provinsje en Fryske taal- en ûnderwiisorganisaasjes, ynventarisearret de ûndersyksfragen út 'e praktyk en lûkt de nedige (Europeeske) fûnsen oan.	244.400	Foar de jierren 2026-2028 € 236.400 it jier.
5	3	Skriuwerboun	It besterkjen fan de Fryske literatuer en kultuer.	4.700	
5	3	Stichting Fierder Onderwijs (CSG Liudger)	Subzysje foar de aktiviteiten foar it ûnderdiel MFU. CSG Liudger is ponghâlder fan it mfû-netwurk. Skoallen oansletten mei it mfû-netwurk biede meartalich fuortset ûnderwiis oan. It Frysk wurdt hjir brûkt as ynstruksjetaal en omgongstaal.	111.500	
5	3	Stichting Bildts Aigene	De stifting stelt him ta doel it Bildtsk as libbene streektaal en it Bildtsk eigene te hanthavenjen en te befoarderjen.	3.200	
5	3	St. City of Literature	Subzysje foar it yn stân hâlden fan it ûnderdiel UNESCO City of Literature oangeande it literêre libben yn Fryslân troch it útfieren fan plannen mei as doel om: · It hjoeddeistige literêre fjild bliuwt ferienigjen. · Gebrûk meitsje fan in bestaand, profesjoneel en tige produktif ynternasjonaal netwurk. · Yn gearwurking mei dat ynternasjonale netwurk op lokaal nivo in duorsume literêre ynfrastuktuer opbouwe. · In takomstperspektyf biede oan de hjoeddeiske en takomstige generaasje skriuwers. · Har kennis fan meartaligens útdrage, ek bûten Europa. · Him profielearje mei en konsintrearje op Global Goals as ynklusiviteit en erfgoed, wêryn 't Fryslân al langere tiid in foarlûkersrol hat.	300.000	Foar de jierren 2025-2028
5	3	Stichting De Moanne	In eigentiids opinyblêd dat der neistribbet in bydrage te leverjen oan it ynlibben hâlden fan kultuer en taal yn Fryslân sûnder ûndergeskikt te wezen oan in bepaalde (maatskiplike) ideologie.	88.100	
5	3	Stifting Fryske Rie	De Fryske Rie underhâldt kontakten tusken Fryslân en Noard- en East Fryslân yn Dútslân. De Fryske Rie organisearret utwisselings en befoardert dermei ynterfryske kontakten.	5.700	

5	3	Stifting Frysktalige berne-opfang, Ekspertizesintrum foar Frysk yn de foarskoalske perioade	Utfiering jaan oan de realisasjeplannen fan alle ûnderwiissectoren t.g.f. de Taalplan Frysk-2030 ambysje en doelstellings foar in rike Fryske ûnderwiisomjouwing wêrbinnen't alle learlingen optimaal Frysk leare kinne. Benammen rjochte op it foarkomme fan taalferlies en it rjochtdwaan oan de thústaal en it befoarderjen fan taalordracht troch it stimulearjen fan de taalûntwikkeling fan pjutten benammen rjochte op it Frysk en it ferbetterjen fan de oansluting op it primêr ûnderwiis.	674.900	
5	3	Stichting Historisch Centrum Westergo 'De Tiid'	Fuortsterkjen fan it Frysk en meartaligens, yn it bysûnder fanwege de betsjutting fan Gysbert Japicx foar it skreaune Frysk (it taalerfgoed) fan hjoed-de-dei.	10.400	
5	3	Stichting Hispel	Frysk literâr (ynernet)tiidskrift mei de ambysje om in (digitaal) literatuerplein te wêzen.	41.900	
5	3	Stifting It Frysk Amateur Toaniel (Stichting I.F.A.T.)	Aktiviteiten op it mêd fan it Fryske Amateurtoaniel.	12.200	
5	3	Stichting NHL Stenden Hogeschool	Utfiering jaan oan de realisasjeplannen fan alle ûnderwiissectoren t.g.f. de Taalplan Frysk-2030 ambysje en doelstellings foar in rike Fryske ûnderwiisomjouwing wêrbinnen't alle learlingen optimaal Frysk leare kinne.	966.100	Taalplan Frysk 2030-ambysje útfiering realisasjeplan. Foar it jierren 2025-2028 € 966.100 it jier foar de ûnderdielen: € 44.600 Taalkoördinatoaren € 289.500 Learare-oplieding Frysk PU & FU € 132.000 Lektoraat Meertaligheid & Geletterdheid € 500.000 Taalplan Frysk
5	3	NHL Stenden Hegeskoalle	Subsydzje foar de útfiering fan de aktiviteiten neffens foar de ambysje fan de BFTK 2024-2028 oangeande it oanlûken, stimulearjen, oplieden, by- en nei-oplieden en begelieden fan de leararen yn it primêr en fuortset ûnderwiis.	4.800.000	Foar de jierren 2025-2028
5	3	NHL Stenden Hegeskoalle	Subsydzje, n.o.f. de útkomsten fan in ûndersyk, oangeande de PR en kommunikaasje foar de útfiering fan de aktiviteiten neffens foar de ambysje fan de BFTK 2024-2028 oangeande it oanlûken, stimulearjen, oplieden, by- en nei-oplieden en begelieden fan de leararen yn it primêr en fuortset ûnderwiis.	800.000	Foar de jierren 2025-2028
5	3	Stichting Omrop Fryslân	Utfiering jaan oan it konvenant "Bestuursafspraken Fries in de Media 2016", spesifyk de realisasje fan de programma's dy't mei elkoar de folsleine en alsidige Frysktalige programmearring foarmje op ferskate mediaplatforms. Utfiering jaan oan de realisasjeplannen fan de ûnderwiissectoren t.g.f. de Taalplan Frysk-2030 ambysje en doelstellings foar in rike Fryske ûnderwiisomjouwing wêr binnen't alle learlingen optimaal Frysk leare kinne.	877.600	
5	3	Stichting Omrop Fryslân	Utfiering jaan oan de realisasjeplannen fan de ûnderwiissectoren t.g.f. de Taalplan Frysk-2030 ambysje en doelstellings foar in rike Fryske ûnderwiisomjouwing wêr binnen alle learlingen optimaal Frysk leare kinne.	175.000	Taalplan Frysk 2030-ambysje útfiering realisasjeplan. Foar de jierren 2025-2028 € 175.000 it jier
5	3	Stichting Ried fan de Fryske beweging	It bewarjen en befoarderjen fan de Fryske identiteit, taal en kultuer.	23.500	
5	3	Stichting Stellingwarver Schrieversronte	It ynstânhâlden en befoarderjen fan de Stellingwarver taal en kultuer. It dwaan fan: a. taalûndersyk en b. taalkundichûndersyk	29.600	
5	3	Stichting Stellingwarver Schrieversronte	Fernijingsympuls yn de regio foar gearwurking, fuortsterkjen en fernijing fan de Stellingwarver taal en kultuer.	27.300	
5	3	Stichting Utjouwerij Frysk Toaniel (STUFT)	Fersterking fan it Frysk troch de útjefte fan Frysktalige toaniel tekstboekjes.	20.300	

5	3	Rijksuniversiteit Groningen (RUG)	Learstoel Fryske taal- en letterkunde dy't hielendal oan de frisistyk, de wittenskiplike stúdzje fan de Fryske taal en kultuer, wijd is.	123.200	Bydrage provinsje neffens de ynhâldlike ôfspraken BFTK 2024-2028 foar de jierren o.e.m. 2028 €123.200,- it jier.
5	4	Planbureau Fryslân (voorheen Fries Sociaal Planbureau)	Begeleiding, kadervorming, documentatie, informatie, onderzoek en studie, verbinden van partijen, ondersteuning van gemeenten bij de ontwikkelingen rond de wet maatschappelijke ondersteuning, welzijn nieuwe stijl en aanpalende terreinen.	1.823.200	
5	4	Stichting Doarpswurk	Bevordering van de leefomstandigheden op het platteland. Het bieden van begeleiding, kadervorming, documentatie, informatie en ondersteuning t.b.v. vrijwilligers, verenigingen, dorpshuizen, plaatselijk belang en gemeenten in Fryslân.	718.400	Meerjarig 2024-2027
6	2	S. Vis h.o. The House of Carrynette Kiltmakers	Winkelruimte exploiteren (Oude Oosterstraat 9)	10.000	
6	2	Maatschap Ogenblik	Winkelruimte exploiteren (Tweebaksmarkt 70)	7.000	

Bijlage 12. Overzicht geraamde lasten en baten per BBV taakveld

In het Besluit Begroten en Verantwoorden (BBV) is de uniforme indeling van taakvelden voor provincies opgenomen. Deze taakvelden moeten door provincies gebruikt worden naast de eigen programma en beleidsveld indeling. Hiermee wordt mogelijk gemaakt om provincies onderling te vergelijken via de Informatie voor Derden (IV3) systematiek. Deze gegevens worden aangeleverd bij het CBS en door hun ook landelijk gepubliceerd.

Toelichting

Bij taakveld 0.5 Algemene dekkingsmiddelen, overige baten en lasten is een stijging te zien in de komende jaren. Dit betreft de stelpost nominaal die jaarlijks toebedeeld wordt aan de desbetreffende budgetten en daarmee aan de bijbehorende taakvelden.

Taakveld 0.9 Resultaat geeft het begrotingssaldo aan.

Taakveld	Omschrijving taakveld	Lasten 2024	Lasten 2025	Lasten 2026	Lasten 2027	Lasten 2028	Baten 2024	Baten 2025	Baten 2026	Baten 2027	Baten 2028
<i>Bedragen x € 1.000</i>											
0.1	Uitkering provinciefonds	0	0	0	0	0	274.196	259.510	251.101	247.482	253.596
0.2	Opbrengst provinciale belastingen	0	0	0	0	0	74.823	76.911	78.998	81.003	83.007
0.3	Geldleningen en uitzettingen	1.342	758	758	749	749	18.896	13.399	10.170	9.249	9.018
0.4	Deelnemingen	94	0	0	0	0	25.086	7.804	8.016	8.238	8.343
0.5	Algemene dekkingsmiddelen, overige baten en lasten	-554	606	9.532	19.843	29.519	37	58	58	49	49
0.6	Overhead	46.635	48.263	47.157	46.353	43.099	2.232	709	574	572	537
0.8	Mutaties reserves	52.302	13.289	5.839	6.673	6.418	143.448	124.372	75.467	69.449	34.917
0.9	Resultaat	32.807	4.927	8.759	9.305	9.983	0	0	0	0	0
1.1	Provinciale Staten	4.882	5.059	5.059	5.059	5.059	17	17	17	17	17
1.2	Gedeputeerde Staten	2.364	2.464	2.464	2.464	2.464	5	5	5	5	5
1.3	Kabinetszaken	984	1.112	1.112	1.089	1.058	0	0	0	0	0
1.4	Bestuurlijke organisatie	1.513	1.814	1.304	903	882	0	0	0	0	0
1.5	Interbestuurlijk toezicht op de regio	443	500	500	490	476	0	0	0	0	0
1.6	Openbare orde en veiligheid	35	36	36	36	36	0	0	0	0	0
1.9	Bestuur, overige baten en lasten	8.222	7.723	7.767	7.801	7.655	2.094	1.274	1.242	1.210	1.210
2.1	Landwegen	48.627	54.002	49.472	46.155	49.124	6.924	4.195	839	237	237
2.2	Waterwegen	19.740	22.489	19.561	17.683	17.477	2.198	1.142	1.142	1.098	1.098
2.3	Openbaar vervoer	95.787	73.310	70.734	70.393	70.637	11.607	2.183	2.183	2.183	2.183
2.9	Verkeer en vervoer, overige baten en lasten	6.386	5.847	5.980	3.310	3.171	170	37	37	37	37
3.1	Waterkeringen	3.758	14.911	312	294	65	3.696	1.357	247	229	0
3.2	Kwantiteit oppervlaktewater	16.494	9.112	4.843	3.624	1.723	10.133	4.510	210	210	210
3.3	Kwantiteit grondwater	877	877	877	877	877	726	726	726	726	726
3.4	Kwaliteit oppervlaktewater	1.624	1.557	1.445	804	786	0	0	0	0	0
3.5	Kwaliteit grondwater	3.167	1.909	492	566	466	2.700	1.400	0	85	0

3.9	Water, overige baten en lasten	5.613	18.127	3.507	1.762	1.562	2.557	11.038	1.584	55	0
4.1	Bodembescherming	2.105	1.170	635	626	615	70	0	0	0	0
4.3	Geluidhinder	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4.4	Vergunningverlening en handhaving	12.381	11.760	11.594	11.251	11.072	355	355	355	355	355
4.5	Ontgronding	32	33	33	33	33	47	47	47	47	47
4.6	Duurzaamheid	18.169	20.835	11.636	7.097	6.954	4.408	16.042	3.940	900	900
4.9	Milieu, overige baten en lasten	1.662	1.712	1.498	1.485	1.467	0	0	0	0	0
5.1	Natuurontwikkeling	17.934	17.256	12.968	12.430	11.786	1.450	1.000	1.000	1.000	1.000
5.2	Beheer natuurgebieden	71.834	65.760	42.258	38.027	36.583	30.758	21.522	290	220	220
5.3	Beheer flora en fauna	25.937	18.761	22.334	15.800	15.665	2.074	939	1.937	121	42
5.9	Natuur, overige baten en lasten	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6.1	Agrarische aangelegenheden	9.404	17.235	6.243	20.334	2.837	902	689	1.182	4.317	0
6.3	Kennis en innovatie	13.009	13.549	10.380	9.993	2.382	2.658	2.331	2.331	940	411
6.4	Recreatie en toerisme	7.145	7.599	7.672	4.680	4.264	419	3.132	2.916	576	816
6.9	Regionale economie, overige baten en lasten	24.092	14.628	13.109	3.168	582	3.013	1.345	1.345	1.345	0
7.1	Cultuur	41.539	41.082	38.471	38.768	38.583	124	17	17	17	17
7.2	Maatschappij	13.143	9.530	9.135	9.224	9.175	0	0	0	0	0
8.1	Ruimtelijke ordening	16.582	36.425	11.950	12.124	3.124	1.494	8.711	205	58	0
8.2	Volkshuisvesting	646	706	707	712	548	0	0	0	0	0
8.3	Stedelijke vernieuwing	561	46	46	45	44	0	0	0	0	0
Eindtotaal		629.313	566.776	448.178	432.027	398.997	629.313	566.776	448.178	432.027	398.997

Bijlage 13. Verplichte indicatoren in het kader van het BBV

Verplichte indicatoren in het kader van het BBV

Zie ook hier: <https://www.ipo.nl/thema-s/financien/overzicht-bbv-indicatoren/>

Programma 1

Onderwerp	Indicatoren	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Kwaliteit openbaar bestuur	Opkomst verkiezingen Tweede Kamer	nvt	nvt	80,40%	nvt	80,9%	nvt
	Opkomst verkiezingen Provinciale Staten	59,1%	nvt	nvt	nvt	65,3%	nvt
	Opkomst verkiezingen Gemeenteraad	nvt	nvt	nvt	53,8%	nvt	nvt
	Aantal gemeenten onder preventief toezicht	0	0	0	0	0	0
	% gemeenten onder preventief toezicht	0%	0%	0%	0%	0%	0%

Programma 2

Onderwerp	Indicatoren	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Mobiliteit	Klantwaardering Openbaar Vervoer	7,7	7,8*	7,9	7,7	7,8	nbn

* alleen in Q1 gemeten als gevolg van Corona

Programma 3

Onderwerp	Indicatoren	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Vitaal platteland, natuurbeheer en ontwikkeling natuurgebieden	Aantal hectare nieuwe natuur verworven (NNN) **	108	128	283	124	78	nbn
	Aantal hectare nieuwe natuur ingericht (NNN) **	586	378	964	438	107	nbn
	Aantal hectare natuur in gesubsidieerd beheer (SVNL) **	58.212	59.056	62.513	62.596	62.642	nbn

** Cijfers worden met terugwerkende kracht aangepast

Programma 4

Onderwerp	Indicatoren	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Waterkwaliteit (oppervlaktewater)	% waterlichamen met een goede ecologische kwaliteit	0%	0%	0%	0%	0%	nbn
Emissie van broeikasgassen	Totale emissie broeikasgassen (CO ₂) (in 1000 ton) *	3.993	3.697	3.717	3.419	nbn	nbn
Energieneutraliteit	Productie hernieuwbare energie (in PJ) *	8,42	9,08	11,52	14,56	nbn	nbn

* Cijfers worden met terugwerkende kracht aangepast

Programma 5

Onderwerp	Indicatoren	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Werkgelegenheid	Bruto arbeidsparticipatie (in %)	72,6 %	72,1 %	72,8 %	74,2%	74,9%	nbn
Bruto Regionaal Product	Toename BRP ten opzichte van vorig jaar (in %)	6,1%	-0,1%	8,3%*	11,2%*	nbn	nbn
Restauratie-volume	Rijksmonumenten (exclusief oorspronkelijke functie woonhuis) weergegeven naar de staat van het casco, categorie 'matig' en 'slecht' (in percentages van het totaal %)	15,1%	9,3%	9,2%	8,4%	7,6%	nbn

* Voorlopige cijfers

Bijlage 14. Begrippenlijst

Begrippenlijst

Algemene middelen

Dekkingsmiddelen waarbij vooraf geen specifieke bestemming is meegegeven, bijvoorbeeld de vrij aanwendbare reserve, de algemene uitkering uit het provinciefonds en de opbrengst uit de opcenten motorrijtuigenbelasting.

Accres

Het accres is het bedrag waarmee het beschikbare bedrag van het provinciefonds jaarlijks wordt aangepast, gebaseerd op een bestuurlijk overeengekomen normeringssystematiek.

Balans

Overzicht van de waarde van de activa (bezittingen, vorderingen) en passiva (reserves, voorzieningen, schulden) op één moment, bijvoorbeeld op 31 december van het kalenderjaar. De balans is een verplicht onderdeel van de jaarrekening. In de begroting wordt een geprognosticeerde balans opgenomen.

Baten en lasten

De provincie is verplicht het zogenoemde stelsel van baten en lasten toe te passen. Uitgangspunt voor het jaar waarin de lasten worden geraamd, c.q. verantwoord is het (verwachte) moment van prestatielevering. Dit in plaats van het betaalmoment (kaststelsel). Voor projectsubsidies geldt in principe dat de lasten worden genomen in het 1e jaar van de projectperiode, tenzij de subsidie het vastgestelde grensbedrag overschrijdt en uit de beschikking blijkt dat de activiteiten in meerdere jaren zal plaatsvinden.

Begroting

Het overzicht van de geraamde (verwachte) kosten en opbrengsten in een bepaald jaar, opgezet volgens het Besluit begroting en verantwoording provincies en gemeenten (BBV). De begroting wordt vastgesteld door Provinciale Staten. In tegenstelling tot het rijk is de provincie verplicht met een sluitende begroting te werken.

Begrotingssaldo

Het saldo van in de begroting geraamde baten en lasten in de exploitatie (programma's).

Begrotingswijziging

Een aanpassing van de ramingen van baten en lasten tijdens het begrotingsjaar. Begrotingswijzigingen wordt vastgesteld door Provinciale Staten, behoudens enkele begrotingswijzigingen die door Gedeputeerde Staten onder mandaat worden vastgesteld.

Besluit begroting en verantwoording decentrale overheden (BBV)

Wettelijk bepaalde voorschriften voor de inrichting van de begroting en de jaarstukken.

Crediteuren

Balanspost (schuld) aan de passivakant van de balans. Indien prestaties door een derde aan de provincie geleverd zijn, maar de betaling in het volgende begrotingsjaar volgt wordt de volledige last in het jaar van levering genomen. Het nog te betalen bedrag wordt als schuld op de balans verantwoord. Deze methodiek vloeit voort uit het stelsel van baten en lasten, waarbij niet het betaalmoment, maar het moment van prestatielevering leidend is voor de ramingen en verantwoording van uitgaven en inkomsten. Zie hierboven bij baten en lasten.

Decentralisatie-uitkering provinciefonds

Een decentralisatie-uitkering is een uitkering voor een taak die het Rijk aan de provincie heeft overgedragen. De uitkering maakt deel uit van het provinciefonds, maar heeft een eigen verdeling over de provincies. Er vindt geen verantwoording naar het Rijk plaats, zoals bij een specifieke uitkering wel het geval is.

EMU-saldo

Het EMU-saldo is het totaal aan inkomsten min de uitgaven van het rijk, sociale fondsen en lokale overheden. Hierbij zitten ook inkomsten en uitgaven met een kapitaalkarakter. Zoals aan- en verkopen van grond, investeringen, investeringsbijdragen en opbrengsten uit de verkoop van gas.

Exploitatie

De baten en lasten in de beleidsprogramma's. Dit betreffen de lopende inkomsten en uitgaven met betrekking tot een kalenderjaar, geraamd en verantwoord conform het stelsel van baten en lasten. Dit in

tegenstelling tot investeringsuitgaven. Na oplevering van het investeringsproject worden de op de balans geactiveerde uitgaven afgeschreven. De afschrijvingslasten worden in de exploitatie bij de betreffende programma's geraamd, c.q. verantwoord.

Financiële beheershandeling

Handelingen zoals aanbesteden, inkopen en het verstrekken van subsidies. Deze handelingen leiden tot het verantwoorden van baten, lasten en balansmutaties in de jaarrekening. Financiële beheershandelingen zijn onderwerp van de interne controle op de rechtmatigheid en de externe controle op getrouwheid.

IBOI

Prijs bruto overheidsinvesteringen (IBOI): de gemiddelde prijsstijging van de bruto investeringen van de collectieve sector.

Jaarrekening

Overzicht van de in een bepaald jaar gerealiseerde baten en lasten. In de jaarrekening is een balans opgenomen waaruit de vermogenspositie blijkt.

Jaarrekeningresultaat

Het saldo van gerealiseerde baten en lasten in de jaarrekening. Een positief jaarrekeningresultaat wordt toegevoegd aan de vrij aanwendbare reserve (eigen vermogen). Een negatief jaarrekeningresultaat wordt opgevangen door een onttrekking aan de vrij aanwendbare reserve.

Leges

Leges worden geheven ter dekking van de kosten van provinciale dienstverlening.

Normenkader

Overzicht van wet- en regelgeving (extern en intern) aan de hand waarvan de accountant de getrouwheid van de financiële beheershandelingen controleert. In de beleidsprogramma's wordt de relevante wet- en regelgeving aangegeven.

Overlopende passiva

Dit zijn bijdragen van andere overheden voor specifieke doelen. Voor deze bijdragen geldt een verplichting tot terugbetalen in het geval van niet-besteding. De nog te ontvangen of terug te betalen bedragen worden verantwoord op de balans. De besteding en de daar tegenoverstaande dekking (bate) worden in de exploitatie (programma's) ten laste van deze balansposten verantwoord. Tegenover de last staat doorgaans een bate met dezelfde hoogte. Het gebruik van overlopende passiva is verplicht op grond van het Besluit Begroting en Verantwoording Provincies en gemeenten (BBV).

Planning- en controlcyclus

De jaarlijks terugkerende cyclus van kadernota, begroting, de bestuursrapportage en de jaarstukken.

Provinciefonds

Uitkering van het rijk die de provincie in principe vrij mag besteden. Dit ter onderscheiding van doeluitkeringen/specifieke uitkeringen met een gebonden besteding.

Reserve

Reserves behoren tot het eigen vermogen en kunnen worden ingedeeld in algemene en bestemmingsreserves. Aan bestemmingsreserves is door Provinciale Staten een bepaalde bestemming gegeven. Reserves waar bestemmingen (claims) op rusten bepalen voor een belangrijk deel de beschikbare weerstandscapaciteit.

Risicoparagraaf

Onderdeel van de paragraaf Weerstandsvermogen en risicobeheersing waarin wordt ingegaan op risico's waarvoor geen beheersmaatregelen zoals voorzieningen en verzekeringen zijn getroffen. Indien een risico zich voltrekt komen de hieruit voortvloeiende kosten ten laste van de zogenoemde algemene middelen.

SiSa-verantwoording

SiSa staat voor Single Information, Single Audit en is de wijze waarop onder andere provincies, maar ook gemeenten en gemeenschappelijke regelingen, zich jaarlijks verantwoorden naar het Rijk en provincies over de besteding van specifieke uitkeringen.

Specifieke uitkering

Door een ministerie aan de provincie verstrekte gelden ter uitvoering van een specifieke taak. Een specifieke uitkering (SPUK) mag alleen aan het voorgeschreven doel worden besteed. Verantwoording vindt plaats via de SiSa-verantwoording.

Structurele budgetten

Middelen voor jaarlijks terugkomende uitgaven.

Niet structurele budgetten

Niet structurele budgetten (o.a. tijdelijke budgetten, reserves en voorzieningen) zijn geraamde uitgaven (lasten) die aan een specifieke periode zijn toegekend.

Tijdelijke Budgetten

Budgetten die voor een bepaalde periode in de begroting worden opgenomen. Elk tijdelijk budget heeft een einddatum. Er zijn 2 categorieën tijdelijke budgetten:

Categorie A: Overeenkomsten met medeoverheden en andere partijen

Bij deze categorie zijn er getekende overeenkomsten met derden waarin is opgenomen wat het resultaat moet zijn en welke bijdrage de provincie en de overige partijen leveren over de gehele looptijd van de overeenkomst. Na afloop van het project wordt er financieel afgerekend met de derde. Ten laste van deze budgetten kunnen meerjarige verplichtingen worden aangegaan voor maximaal de hoogte van de in de Meerjarenbegroting opgenomen bedragen. Bij de jaarovergang blijven de resterende middelen (al dan niet 'verplicht') beschikbaar voor deze projecten gedurende de looptijd van de overeenkomst.

Categorie B: Tijdelijke budgetten zonder overeenkomsten met derden

Dit zijn de overige tijdelijke budgetten. Bij deze tijdelijke budgetten kunnen meerjarige verplichtingen worden aangegaan voor maximaal de hoogte van de in de Meerjarenbegroting opgenomen bedragen. Bij de jaarovergang blijven alleen de in dat jaar nog openstaande subsidieplafonds en de subsidieverplichtingen die nog openstaan in verband met opschortende voorwaarden beschikbaar mits het budget in dat jaar toereikend was. Overige niet bestede en verplichte gelden vallen vrij naar het rekeningsaldo.

Treasury

Het geheel van activiteiten voor het beheer van de liquide middelen (geldstromen) en de financiering van de provinciale taken.

Voorziening

Voorzieningen worden gevormd voor risico's die financieel te kwantificeren zijn en voor niet bestede middelen van derden met een specifiek bestedingsdoel, met uitzondering van niet bestede middelen van Europese en Nederlandse overheidslichamen. Voorzieningen behoren tot het vreemd vermogen.

Weerstandvermogen

Het weerstandsvermogen is een maatstaf om te beoordelen of de provincie in staat is om nadelige gevolgen van risico's op te vangen. Dit zonder dat daarbij de continuïteit van de uitvoering van taken in gevaar komt dan wel dat het beleid moet worden gewijzigd.

Het weerstandsvermogen is afhankelijk van de 'benodigde weerstandscapaciteit' en de 'beschikbare weerstandscapaciteit'.

Bijlage 15. Trends Staat van Fryslân

Kerngegevens Fryslân

Voor deze gegevens verwijzen we naar de digitale omgeving van de Staat van Fryslân. Dit is de toegangspoort tot een breed palet aan beleidsinformatie, kaarten en overige publicaties. De inhoud is toegesneden op het beleid van de provincie Fryslân, maar kan ook voor andere organisaties en burgers interessant zijn. In de databank staan tabellen, grafieken en kaarten op verschillende schaalniveaus.

Link: [Cijfers en Kaarten provincie Fryslân](#)